

An aerial architectural rendering of a city development project. The image shows a mix of existing urban structures and new, modern buildings. A prominent feature is a large, curved, landscaped area with greenery and pedestrian paths, possibly a park or a waterfront promenade. The rendering is presented in a semi-transparent, light blue/grey style, overlaid on a darker, more detailed aerial view of the same area. The overall impression is one of a planned, sustainable urban environment.

Сталий розвиток старопромислових регіонів України: інноваційний вимір

Колективна монографія

Сталий розвиток старопромислових регіонів України: інноваційний вимір

Колективна монографія

*Публікація містить результати досліджень
за науково-дослідним проєктом
“Інноваційна складова безпеки сталого розвитку
старопромислових регіонів України: стратегічні
напрями інституційного забезпечення і трансферу
технологій в інноваційних ландшафтах”
(№ 0121U100657)*

УДК 338.33:332.12

JEL Classification: L50; O33; R50

*Рекомендовано до друку
Науковою радою Інституту стратегій інноваційного розвитку
і трансферу знань (протокол № 3 від 5 листопада 2021 р.)
та*

*Вченою радою Сумського державного педагогічного
університету імені А.С.Макаренка
(протокол № 4 від 29 листопада 2021 р.)*

Рецензенти:

Підоричева І.Ю. д-р. екон. наук, завідувач сектору проблем інноваційно-інвестиційного розвитку, Інститут економіки промисловості НАН України (м. Київ);

Прокопенко О.В. д-р. екон. наук, професор, професор кафедри економіки, Інноваційний університет «Collegium Mazovia» (Польща)

Сталий розвиток старопромислових регіонів України: інноваційний вимір : колективна монографія / за ред. Омеляненка В. А. — Суми : Триторія, 2021. — 298 с.

ISBN 978-617-7971-07-7

JEL Classification: L50; O33; R50

В монографії розглянуто широкий спектр актуальних проблем сталого розвитку старопромислових регіонів та запропоновано шляхи їх вирішення на основі інновацій.

Для викладачів, аспірантів і студентів вищих навчальних закладів, а також широкого кола читачів, яких цікавлять проблеми розвитку регіонів та управління інноваційними процесами.

The monograph deals with the wide range of current problems of sustainable development of old industrial regions and suggestion the ways to solve them on the basis of innovations.

For lecturers and students of higher educational institutions, as well as a wide range of readers, who are interested in issues of regions development and innovation processes management.

УДК 338.33:332.12
ISBN 978-966-97985-9-6

Колектив авторів, 2021 р. ©
ТОВ «Триторія», 2021 р. ©

ЗМІСТ

ВСТУП	6
1. МОЖЛИВІСТЬ І НЕОБХІДНІСТЬ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНО-МЕРЕЖЕВОЇ ПАРАДИГМИ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ	11
1.1 Сутність і зміст інформаційно-мережевої парадигми	11
1.2 Трансформація освіти ХХІ сторіччя в епоху інформаційно-мережевої парадигми: філософсько-аксіологічний аспект	18
1.3 Необхідність досягнення цілей сталого розвитку в умовах сьогодення	26
2. ВПЛИВ КОВІДНОГО ПЕРІОДУ НА РОЗВИТОК ОСВІТИ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ (ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ КОНТЕКСТИ)	32
2.1 Освіта для сталого розвитку як один із інструментів бажаних та збалансованих суспільних змін	32
2.2 Виклики розвитку дистанційної освіти та нові можливості для освіти в інтересах сталого розвитку	35
2.3 Стан організації дистанційного навчання в умовах карантинних обмежень в регіонах України	44
3 ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАРОПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ	51
3.1 Сучасне бачення економіки старопромислових регіонів України	51
3.2 Проблематика розвитку старопромислових регіонів України	62
3.3 Доцільність диверсифікованості розвитку машинобудівельної галузі у старопромислових регіонах України	65
3.4 Пропозиції щодо формування умов здійснення ефективної структурної перебудови економіки старопромислових регіонів	67
3.5 Антикризова стратегія та антикризове управління – алгоритм виокремлення стратегічних об'єктів промислового комплексу регіонів	79

4. РОЗВИТОК СТАРОПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВ ТА ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	98
4.1 Минуле й сучасне старопромислових регіонів (на прикладі Сумської області)	98
4.2 Кластеризація як один із засобів сталого розвитку регіональної економіки	114
4.3. Необхідність навчально-наукового забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни	117
4.4 Об'єднана територіальна громада як засіб сталого економічного розвитку в сільській місцевості	124
4.5 Охорона здоров'я – демографічний і соціальний фактори перспективного розвитку економіки країни	135
 5. РЕЙТИНГОВА ОЦІНКА БЕЗПЕКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СТАРОПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ	144
5.1. Методичне забезпечення рейтингової оцінки безпеки сталого розвитку старопромислових регіонів	144
5.2. Рейтингова оцінка економічної складової безпеки сталого розвитку старопромислових регіонів	150
5.3. Рейтингова оцінка соціальної складової безпеки сталого розвитку старопромислових регіонів	157
5.4. Рейтингова оцінка екологічної складової безпеки сталого розвитку старопромислових регіонів	164
5.5. Зведена рейтингова оцінка безпеки сталого розвитку старопромислових регіонів України	172
 6. ІННОВАЦІЙНИЙ ЛАНДШАФТ ЯК ОСНОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ	174
6.1 Концептуалізація інноваційного ландшафту в контексті сталого розвитку регіону	174
6.2 Особливості залучення бізнесу до формування локальних інноваційних ландшафтів	183
6.3 Маркетингова складова інноваційного розвитку регіонів	192
6.4 ІКТ-інновації для сталого розвитку регіонів	202

7. МІЖНАРОДНО-ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В СТАРОПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНАХ УКРАЇНИ	215
7.1 Взаємоузгодженість інтересів у публічно-приватному партнерстві для досягнення цілей сталого розвитку	215
7.2 Публічно-приватне партнерство в регіонах: стан та перешкоди	219
7.3 Міжнародно-публічно-приватне партнерство для інноваційного розвитку старопромислових регіонів	224
7.4 Інституціональна архітектура при реалізації міжнародно-публічно-приватного партнерства	232
7.5 Дорожня карта розвитку міжнародно-публічно-приватного партнерства для старопромислових регіонів України	243
 8. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ МАРКЕТИНГОВОГО ТЕСТУВАННЯ РИНКОВИХ ПЕРСПЕКТИВ ТОВАРИХ ІННОВАЦІЙ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ	246
8.1 Оцінка необхідності впровадження механізму маркетингового тестування в практичну діяльність підприємств	246
8.2 Підсистеми та елементи організаційно-економічного механізму управління маркетинговим тестуванням	254
8.3 Оцінка економічної ефективності від впровадження механізму маркетингового тестування в практичну діяльність підприємства	261
 ВИСНОВКИ	268
 ЛІТЕРАТУРА	274

ВСТУП

Розвинені країни перейшли до принципово нової постіндустриальної або інформаційної моделі розвитку. В цих умовах старопромислові регіони, що раніше були опорою національної економіки, стали депресивними територіями, які потребують трансформації.

У світовій практиці під старопромисловим регіоном розуміють промислово розвинену в минулому територію, яка опинилася в занепаді під тиском стійких кон'юнктурних факторів ринку. Оскільки період розквіту старопромислових регіонів припав на час переважання попиту на продукцію, вироблену із застосуванням стандартизованих технологій, їх основними структурними характеристиками є: значна промислова база, переважання в структурі економіки одного або кількох секторів, домінування великих підприємств, які виробляють обмежений асортимент вузькоспеціалізованої продукції, низька мобільність капіталу і робочої сили, відносно високий рівень заробітної плати. Як наслідок зазначених особливостей, ці галузі в кризових умовах виявилися негнучкими та нездатними до адаптації до нових економічних умов, призводячи регіони, що базувалися на них, до занепаду (Снігова, 2016). В результаті цього суттєво загострюються численні проблеми сталого розвитку старопромислових регіонів.

Посилення та гарантування безпеки сталого розвитку старопромислових регіонів передбачає реалізацію такої інноваційної політики, що забезпечить найкращі для регіону варіанти інноваційного розвитку.

На практиці традиційно існує багатоваріантність вибору як сценаріїв, так і способів та інструментів їх реалізації. В умовах обмеженості ресурсів цей аспект означає необхідність їх зосередження на обмеженому наборі найбільш пріоритетних напрямів. Це потребує вирішення завдання визначення пріоритетів інноваційного розвитку, що найбільш повно відображають зовнішні умови та внутрішні ресурси на відповідному етапі соціально-економічного розвитку регіону.

У монографії розглянуто широкий спектр питань сталого розвитку старопромислових регіонів та розроблено практичні рекомендації з їх інноваційного розвитку.

У першому розділі «**Можливість і необхідність досягнення цілей сталого розвитку в умовах інформаційно-мережевої парадигми: філософський аналіз**» визначено сутність і зміст інформаційно-мережевої парадигми, проаналізовано трансформацію освіти ХХІ сторіччя в епоху інформаційно-мережевої парадигми: філософсько-аксіологічний аспект й обґрунтовано необхідність досягнення цілей сталого розвитку в умовах сьогодення.

Другий розділ «**Вплив ковідного періоду на розвиток освіти для сталого розвитку (загальнодержавний та регіональний контексти)**» присвячений розгляду освіти для сталого розвитку як одного із інструментів бажаних та збалансованих суспільних змін, визначенню викликів розвитку дистанційної освіти та нових можливостей для освіти в інтересах сталого розвитку й аналізу стану організації дистанційного навчання в умовах карантинних обмежень в регіонах України.

У третьому розділі «**Характерні особливості старопромислових регіонів України**» представлено узагальнення сучасного бачення економіки старопромислових регіонів України й проблематики розвитку старопромислових регіонів України, обґрунтовано доцільність диверсифікованості розвитку машинобудівельної галузі у старопромислових регіонах України, представлено пропозиції щодо формування умов здійснення ефективної структурної перебудови економіки старопромислових регіонів й елементи алгоритму виокремлення стратегічних об'єктів промислового комплексу регіонів.

У четвертому розділі «**Розвиток старопромислових регіонів та об'єднаних територіальних громад**» розглянуто минуле й сучасне старопромислових регіонів (на прикладі Сумської області), визначено необхідність навчально-наукового забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни, розглянуто питання розвитку територіальних громад як засобу сталого економічного розвитку в сільській місцевості та визначено

важливі аспекти охорони здоров'я, зокрема демографічний і соціальний фактори перспективного розвитку економіки країни.

П'ятий розділ **«Рейтингова оцінка безпеки сталого розвитку старопромислових регіонів України»** присвячений розробленню методичного забезпечення рейтингової оцінки безпеки сталого розвитку старопромислових регіонів за економічною, соціальною та екологічною складовими, а також його апробації за офіційними статистичними даними старопромислових регіонів України, об'єдних Слобожанським (північно-східним), Придніпровським та Донецьким економічними районами.

У шостому розділі **«Інноваційний ландшафт як основа сталого розвитку регіону»** зроблено концептуалізацію інноваційного ландшафту в контексті сталого розвитку регіону, визначено особливості залучення бізнесу до формування локальних інноваційних ландшафтів, розглянуто маркетингову складову інноваційного розвитку регіонів та ІКТ-інновації для сталого розвитку регіонів.

Сьомий розділ **«Міжнародно-публічно-приватне партнерство для досягнення цілей сталого розвитку в старопромислових регіонах України»** присвячений розгляду публічно-приватного партнерства в рамках досягнення Цілей сталого розвитку, визначенню потенціалу використання міжнародно-публічно-приватне партнерства для інноваційного розвитку старопромислових регіонів, розробленню інституціональної архітектури при реалізації міжнародно-публічно-приватного партнерства та дорожньої карти розвитку міжнародно-публічно-приватного партнерства для старопромислових регіонів України.

У восьмому розділі **«Організаційно-економічний механізм маркетингового тестування ринкових перспектив товарних інновацій промислових підприємств»** здійснено оцінку необхідності впровадження механізму маркетингового тестування в практичну діяльність підприємств, визначено підсистеми та елементи організаційно-економічного механізму управління маркетинговим тестуванням та проведено оцінку економічної ефективності від впровадження механізму маркетингового тестування в практичну діяльність підприємства

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ МОНОГРАФІЇ:

Пономаренко Т. О., к. філос. н., завідувач науково-видавничого відділу, Комунальний заклад «Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти»; науковий співробітник, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка (розділ 1);

Семенець-Орлова І. А., д. н. держ. упр., доцент, Директор Центру організації наукової роботи та інновацій в освітньому процесі, ПВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом»; старший науковий співробітник, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка (розділ 2);

Руденко Н. В., к. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародної економіки та маркетингу економічного факультету, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (підрозділи 3.1–3.4);

Самодай В. П., к. е. н., доцент, доцент кафедри бізнес-економіки та адміністрування, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка (підрозділи 3.1–3.4);

Кудріна О. Ю., д. е. н., професор, професор кафедри бізнес-економіки та адміністрування, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка (підрозділ 3.5);

Телєтов О. С., д. е. н., професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування, Сумський національний аграрний університет (розділ 4);

Корнієнко Т. О., к. е. н., доцент, в. о. завідувача кафедри фінансів, обліку та економічної безпеки, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (розділ 5);

Білошкурський М. В., к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, обліку та економічної безпеки, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (розділ 5);

Плець І. І., к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, Державний вищий навчальний заклад «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (розділ 5);

Омельяненко В. А., к. е. н., доцент, провідний науковий співробітник науково-дослідного сектору, Сумський державний

педагогічний університет імені А. С. Макаренка (загальна редакція, розділ 6);

Омельяненко О. М., молодший науковий співробітник науково-дослідного сектору, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка (розділ 6);

Артюхова Н. О., к. т. н., асистент кафедри маркетингу, Сумський державний університет (підрозділи 6.3–6.4);

Носаченко О. Ю., молодший науковий співробітник науково-дослідного сектору, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка (підрозділ 6.4);

Петрова І. П., к. е. н., науковий співробітник науково-дослідного сектору, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка; старший науковий співробітник, Інститут економіки промисловості НАН України (розділ 7);

Березова С. М., молодший науковий співробітник науково-дослідного сектору, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка (розділ 8);

Нагорний Є. І., к. е. н., провідний науковий співробітник науково-дослідного сектору, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка (розділ 8).

1 МОЖЛИВІСТЬ І НЕОБХІДНІСТЬ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНО-МЕРЕЖЕВОЇ ПАРАДИГМИ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

1.1 Сутність і зміст інформаційно-мережевої парадигми

Початок ХХІ століття ознаменований рядом найважливіших наукових відкриттів і експериментів, які істотно розширили можливості людського розуму в процесі пізнання і створення нових технологій виробництва та розвитку природного оточуючого середовища. Ці відкриття мають глобальний характер і безпосередньо впливають на розвиток планетарної цивілізації, яка набуває ознак глобалізованості, конкурентоспроможності, інтернаціональності, диджитальності, поширення інформатизації та комп'ютеризації, зумовлюючи потребу у комплексній модернізації практично всіх галузей життєдіяльності людини, що зумовлено активним впровадженням високих наукомістких технологій та поширенням практики їх застосування. Спостерігається тотальна комп'ютеризація та технологізація всіх сфер суспільства. У зв'язку з цим постають футурологічні прогнози розвитку світу, існування людської цивілізації, а також питання про існування людини як біологічного виду, серед яких можна виділити праці І. Бестужева-Лади, І. Бойченка, І. Глазко, С. Капіци, Л. Леськова, Д. Нейсбіта, І. Панаріна, В. Паульмана, А. Печчеї, Е. Тофлера, О. Турчина, Ф. Фукуями, В. Цапліна, П. Тейяр де Шардена, В. Чешко, Ю. Яковця, Е. Янча та ін.

На кожному етапі розвитку наукового знання формується наукова парадигма, яка є теоретико-методологічною моделлю постановки і вирішення основних проблем, що є визнаною науковим співтовариством. На етапі постнекласичної науки, враховуючи її плюралістичність, посилення ролі ірраціонального компонента наукового знання та філософії в осмисленні дійсності, зближення гуманітарного і природничого знання, можна говорити не про єдину парадигму, а про її багатоваріантність. Так, в сучасному науковому дискурсі

йдеться мова про синергетичну парадигму (В. Аршинов, В. Буданов, І. Добронравова, Н. Кочубей, О. Князева, І. Пригожин, Г. Хакен та інші), інформаційну та мережеву парадигми (А. Бард, Я. Зодеквіст, Е. Кастельс, М. Маклюен, Д. Нейсбіт та інші), комунікативну парадигму (К.-О. Апель, Ю. Габермас, В. Кульман), тощо. На наш погляд, не можна говорити про чітку зміну парадигм, адже всі існуючі парадигми поєднуються багатьма спільними ідеями і теоріями, а також є варіаціями постнекласичної парадигми, визнаної світовим науковим товариством, хоча і відображають її різнобічність і складність, плюралістичність світу і масштабованість науки в цілому.

В епоху постнекласичної науки набули нового значення і трактування явища та процеси оточуючого середовища. Інакше почала розглядатися людина – як суб'єкт, включений в об'єкт дослідження. Методологічний плюралізм дозволив дослідити та пояснити явища та процеси з різних точок зору, не зупиняючись на єдиній стороні дослідження. Синергетична парадигма привнесла нове бачення складних нелінійних систем, що здатні до самоорганізації та саморозвитку.

Постнекласична наука дозволила багатьом вченим звернутися до вивчення живої, неживої матерії на мікро- та нанорівнях, а також соціальної матерії. Це призвело до швидких темпів науково-технічного прогресу та розвитку високих наукомістких технологій (Hi-Tech та Hi-Hume), фундаментальних наук та наук про людину. В зв'язку з цим постали питання щодо технологізації життя суспільства, прискорення соціального часу, зміни соціального устрою та трансформації цінностей сучасної цивілізації, що в майбутньому може призвести до наступної революції – Індустрії 4.0.

Можна констатувати, що розвиток сучасної цивілізації вступив у період, коли першочерговою стає необхідність корінних якісних трансформацій для виживання й подальшого поступального руху людства, беручи до уваги зміни техніко-технологічного й інформаційного порядку. Це дає підстави говорити про нову парадигму людського існування в якісно новому техногенному інформаційному суспільстві. Багатьма дослідниками звертається увага на проблеми розвитку сучасного суспільства, його трансформації до стану інформаційно-мережевого, серед яких варто відзначити

О. Барда, М. Кастельса, І. Масуду, І. Мілюхіна, Я. Зодерквіста, а також концепцію ризому Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі. Проте, комп'ютерна революція та поява всесвітньої мережі Інтернет визначили перехід до інформаційно-мережевої парадигми. Поняття «інформаційно-мережева парадигма» є авторським доробком автора (Т. О. Пономаренко (Кравченко)) в розумінні, що це концептуально-когнітивний засіб організації та інтерпретації соціальної дійсності інформаційної ери. Вона розглядається як концептуально нова модель постановки і вирішення наукових завдань, заснована на мережевому типі взаємодії в епоху технологій Hi-tech і загальної інформатизації суспільства, а також це стратегічний напрямок розвитку наукомістких технологій та еволюції постіндустріального суспільства. Вказана парадигма виступає в якості зразка організації соціальної діяльності в постіндустріальному суспільстві.

Перехід до даної парадигми був ознаменований інформаційно-комп'ютерною революцією в 70-х рр. XX ст., в ході якої виникли інформаційно-комп'ютерні соціальні мережі. Стрімка популяризація мережевої взаємодії призвела до становлення наукових і філософських дискурсів стосовно створення мережевої науки та мережевого уряду, про що неодноразово згадували О. Бард та Я. Зодерквіст. Проте наукові ідеї М. Кастельса сьогодні є доволі актуальними, особливо що стосується мережевої організації суспільства.

Інформаційно-мережеві технології (ІКТ), будучи практичним уособленням інформаційно-мережевої парадигми, є основоположними в становленні всієї індустрії високих технологій, їх базисом. Активно розвиваючись, інформаційно-комп'ютерні технології значно впливають на розвиток всього комплексу високих технологій, сприяючи розвитку високих соціогуманітарних технологій – Hi-Hume, які спрямовані на поширення знань щодо всього комплексу наукомістких технологій, реклами, донесення інформації і налаштування користувача на використання результатів застосування хай-тек. Сьогодні Hi-Hume технології – це високі соціогуманітарні технології, основне призначення яких полягає у впливові на свідомість індивідів або їх груп з метою зміни поведінки і взаємовідносин. Домінуючою дією вказаних технологій є

маніпулювання людьми, їх свідомістю, світоглядом, світовідчуттям, світосприйняттям, ціннісними орієнтирами та переконаннями. Технології комплексу Ні-Нуме виникли з появою і активним впровадженням інформаційних та телекомунікаційних технологій, які дозволили поширювати великі масиви інформації на великі відстані. Як і всі наукомісткі технології, вони мають амбівалентний характер, про що неодноразово говориться в межах наукового та філософського дискурсу, а також ми в своїх працях неодноразово звертали до проблем їх амбівалентності.

Інформаційно-мережева парадигма є стратегічним напрямком вирішення NBICS-конвергенції технологій, її праксеологічною основою. Власне, праксеологічний аспект проявляється в активному залученні більшості громадян до мережевої взаємодії, використання ресурсів мережі Інтернет, формування мережевих спільнот, спонуканні до створення мережевої науки тощо. В контексті даного аспекту постає величезна кількість питань, пов'язаних із маніпулятивним виміром високих наукомістких технологій, зокрема Ні-Нуме, та їх впливом на суспільство й панування інформаційно-мережевої парадигми. Саме інформаційно-мережеве суспільство як нова форма об'єднання людей є онтологічним проявом дії інформаційно-мережевої парадигми. Даний тип суспільства породжений загальною інформатизацією, глобалізацією, швидким розвитком високих технологій, системи NBICS-конвергенції і мереж, зокрема, соціальних та мережі Інтернет (Кравченко, 2014). І. Михайлов (Михайлов, 2015), дослідження якого присвячені вивченню мережевої організації глобалізованого світу, визначив основні моделі глобалізації в її історичному розвитку, які можна пояснити як природну експансію сильних соціумів, що відносяться до двох можливих видів: вертикально-інтегрованого («імперського») і горизонтально-інтегрованого («мережевого»). Мережевий тип глобалізації охоплює сьогодні весь світ, призводить до формування великої кількості мережевих спільнот, формування інформаційно-мережевого типу суспільства, а також сприяє зміні вихідних світоглядних орієнтирів і цінностей індивіда, який постійно знаходиться онлайн в 24-hours society.

Розвиток NBICS-технологій дає «можливість зміни

технологічних парадигм індустріальної епохи і загальної віртуалізації соціуму, що виражається в зміні ціннісних пріоритетів, комп'ютеризації всіх сфер суспільства, аж до створення суперінтелекту» (Аршинов, 2008).

Інформаційно-мережева парадигма є гуманітарною технологією, адже вона є технологією організації соціальної діяльності. Це простежується в тому, що вона тісно взаємодіє з високими соціально-гуманітарними технологіями, практика застосування яких впливає на організацію гуманітарних процесів в соціумі, згурпуванні суспільства в наукові і позанаукові мережеві спільноти, а також на маніпулювання індивідуальною та масовою свідомістю тощо.

Сучасний світ існує в той час, коли безліч широкомасштабних і глибоких зрушень відбуваються в найважливіших сферах суспільного буття і мають глобальний масштаб. Важливе значення надається процесам глобалізації; інформатизації, комп'ютеризації та діджиталізації як наслідку інформаційно-телекомунікаційної революції; активному розвитку та впровадженню високих наукомістких технологій; тенденціям прискорення соціального часу, які в сукупності сприяють розмиванню меж та процесам конвергенції між державами, націями тощо.

В даний час відбувається активний розвиток наукового знання. Наука, збагачуючись емпіричними даними, формує нові ідеї, концепції, гіпотези, теорії, парадигми. Сучасний етап розвитку науки і наукового знання в цілому ототожнюють з поняттями «технонаука» і «меганаука». Зокрема поняття «технонаука» розкриває факт перетворення техногенного середовища в природне середовище розвитку наукового знання, так як центр уваги наукової спільноти зміщується до розгляду техніки в її впливу на суспільство і людину. Технонаука розглядається як синергетичний комплекс наукових практик і технологій, стає можливим реінжинірингом природних систем, їх перебудовою і поліпшенням.

Інформаційно-мережева парадигма впливає на розвиток наукового знання, зокрема технонауки таким чином, що в її межах у США розробляється проєкт «Мережа-2030», який передбачає створення енергетичної системи США до 2030 року. У його реалізації задіяний широкий комплекс високих

наукомістких технологій, а саме нано-, інформаційні, мережеві, комп'ютерні та інші технології, які складають технологічний фундамент постіндустріального суспільства. Даний проєкт багато в чому можна порівняти з таким явищем, як «Інтернет розумних речей», щодо сутності якого існує велика кількість досліджень і публікацій сучасних науковців, дослідників, філософів, серед яких варто відзначити В. Аршинова, В. Буданова, В. Лук'янця, Т. Мариносяна, Х. Мариносяна, А. Ракітова, В. Цикіна тощо.

Однак, процес розвитку наукового знання з кожним роком стає все більш активним і проявляється в становленні меганауки, яка передбачає повсюдний комп'ютинг і глобалізацію практики використання комп'ютерних мереж, хмарних технологій, масштабні інформаційно-мережеві розширення когнітивних можливостей людини, здійснюваних за допомогою комплексу високих наукомістких технологій. Подальші науково-технічні, зокрема NBICS-революції перетворюють науку в меганауку, сприяють прогресу індустрії високих наукомістких технологій, впливають на зміну людської природи – її духовності й тілесності.

Постає нове бачення світових процесів і висуваються шляхи їх вирішення на більш сучасному рівні, у зв'язку з чим наукове співтовариство заявляє про створення мережевої науки, «електронної людини», формування мережевого нелінійного мислення, людина стає все більш залученою до мережі та мережевої взаємодії, простежується мережева організація соціальної дійсності, що дозволяє говорити про становлення інформаційно-мережевої парадигми. Соціальні мережі почали швидко проникати в усі сфери буття, виключенням не стала і наука як форма інтелектуальної діяльності людства. Наука перейшла на новий етап – мережевий, який об'єднав світову наукову спільноту і значно розширив межі наукових досліджень і наукового пізнання, здійснивши ще один крок до зближення гуманітарного та природничого знання.

Гуманітарно-наукове знання в сучасних умовах набуває великого значення для досягнення світу людини, її сутності, створення і впровадження високих наукомістких технологій, здатних маніпулювати індивідуальною і масовою свідомістю. В контексті інформаційно-мережевої парадигми гуманітарне

знання зазнає цифрового перевороту, що призводить до трансформації форм комунікації сучасної науки у сферу візуалізації, а також виникнення такого явища, як «краудсорсінг», або мудрість натовпу, в якому значне місце посідають наукові співтовариства. Певним чином це можна пов'язати із вченням К. Юнга про архетипи і колективне несвідоме, але в умовах мережевої науки це явище виходить на новий якісний рівень.

Краудсорсінг (англ. crowdsourcing; crowd – «натовп» і sourcing – «використання ресурсів») тлумачиться як залучення до вирішення тих чи інших питань, проблем інноваційної виробничої діяльності широкого кола осіб для використання їх творчих здібностей, знань і досвіду. Прикладом краудсорсінга є робота на добровільних засадах із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема Вікіпедія як електронна енциклопедія, створена зусиллями волонтерів та небайдужих людей. До різновидів краудсорсінга також можна віднести наступні проєкти – eBird (проєкт, що використовує ресурси любителів для спостереження за птахами), NASA Clickworkers (проєкт покликаний дослідити поверхню планети Марс завдяки дослідженням астрономів-любителів), Peer-to-Patent (проєкт, в завдання якого поставлений розгляд поданих патентів Інтернет-спільнотою волонтерів), а також вдосконалення Google Maps завдяки подорожуванню людей, зніманню на фото- і відеокамери місцевості. Явище краудсорсінгу є прикладом розподілення колективної свідомості, що на думку В. Буданова (Буданов, 2016) є одним з умвельтів людини, тобто її сфер існування й життєдіяльності.

Панування інформаційно-мережевої парадигми, цифровий переворот в науці, прискорення соціального часу і активне поширення високих наукомістких технологій формує людину «інформаційного суспільства з неймовірними можливостями інформаційно-інтелектуальних технологій. І це стає ознакою зрушень в освіті в глобальних за своїми можливостями масштабах. Медійна та інформаційна грамотність в умовах розвитку цифрових технологій відображає головну умову переходу до цифрового суспільства» (Дольська, 2018), проте це не зменшує проблеми індивідуалізації, вивченням якої займалися З. Бауман, У. Бек та інші науковці. Зокрема, У. Бек

(Бек, 2000), досліджуючи питання індивідуалізації, відштовхується від вивчення антропогенних небезпек, які в сучасному світі набули характеру «цивілізаційних загроз». На його думку, люди, виходячи зі свого прагнення до індивідуалізації, намагаються реагувати на ризики сучасності індивідуально, що впливає на їх роз'єднаність і нездатність всього соціуму, як єдиної системи, протистояти ризикам і небезпекам, які виникають в процесі його розвитку.

Однак, проблеми подолання індивідуалізації в суспільстві і у вирішенні глобальних проблем сучасності, згуртування суспільства, нехай і шляхом впровадження інформаційно-мережових технологій, формування особистості з критичним осмисленням своєї діяльності і оточуючої дійсності, формування свідомості та багато інших, покладені на плечі філософії та гуманітарного знання. Сьогодні можна говорити про панування інформаційно-мережової парадигми як відлуння глобалізації, інформатизації, коеволюції живої, неживої і соціальної матерії, а також проникнення високих наукомістких технологій у повсякденність кожної людини.

1.2 Трансформація освіти XXI сторіччя в епоху інформаційно-мережової парадигми: філософсько-аксіологічний аспект

Сучасний світ охоплений процесами глобалізації, інформатизації, діджиталізації, прискоренням соціального часу. Вказані процеси активно впливають на суспільство як складну відкриту систему, що має здатність до самоорганізації. Враховуючи складові елементи суспільства як системи, серед яких можна вважати економічну, соціальну, духовну та політичну сфери, ми можемо дійти до висновку, що процеси, які охопили сучасність, впливають на всі вказані сфери, тим самим взаємопов'язуючи їх, сприяючи їх конвергенції. Освіта, будучи складовою духовної сфери, є сьогодні цінністю особистісною, державною, суспільною. Вважається, що освіта є дієвою силою, здатною подолати всі глобальні проблеми сучасності. Проте, ООН визнало кризу освіти глобальною проблемою сьогодення. Звідси виходить висновок, що необхідна освітня трансформація

(перехід від кризового стану до сталого розвитку) – це зміна парадигми освіти: від класичної до посткласичної. Класична парадигма освіти, сформована у XVIII сторіччі, потребує трансформації, адже орієнтована на репродуктивні знання, в межах якої освіта XXI сторіччя відчужується від індивідуальних потреб кожного індивіда та не відповідає соціальним запитам суспільства. Нова парадигма, посткласична – орієнтована на компетентнісний підхід; особистісно-орієнтоване навчання; формування фахівця, здатного швидко та уміло адаптуватися до мінливих умов сьогодення; розглядає освіту як таку, що має випереджувальний характер та є превентивною. Саме необхідність компетентнісного підходу в освіті визначається необхідністю формування ключових компетентностей та наскрізних умінь покоління фахівців-професіоналів, які забезпечуватимуть подальший розвиток всіх сфер суспільства, їх взаємодію, а також сприятимуть сталому розвитку світу.

Сьогодення потребує фахівця, здатного моментально реагувати та адаптуватися до викликів III тисячоліття. Постає питання про формування певних компетентностей для професій майбутнього, аби сучасний здобувач освіти був конкурентоспроможним на ринку праці після закінчення закладу освіти. Особлива увага звертається на формування інформаційно-комунікаційної компетентності, навчання впродовж життя, цифрової грамотності, що є актуальним в умовах панування інформаційно-мережової парадигми.

О. Часнікова (Часнікова, 2014) зазначає, що в XXI сторіччі «необхідність модернізації сучасної освіти спонукає вчених до обґрунтування та пошуку способів реалізації компетентнісного підходу в освіті. І змістовна, і процесуальна складові компетентнісного підходу спрямовані на досягнення нового цілісного освітнього результату, який віддзеркалює підсумок одночасного засвоєння змісту освіти й розвитку особистості, що опанувала значущий для неї зміст. В умовах компетентнісного підходу здебільшого акцентують увагу на результаті навчання; при цьому як результат розглядається не сума засвоєної інформації, а здатність людини діяти в різних проблемних ситуаціях, застосовувати досвід успішної діяльності в певній сфері».

Так, однією з цілей сталого розвитку світу (Sustainable

Development Goals), визначених ООН, є «якісна освіта» (Quality Education), що передбачає забезпечення інклюзивної та справедливої якісної освіти, а також сприяння можливостям безперервного навчання. Усі інші цілі, на нашу думку, мають впроваджуватися в контексті даної. Якісна освіта передбачає саме компетентнісний підхід до навчання, аби формувати у підростаючого покоління прагнення вчитися протягом всього життя, розумітися на тому, що відбувається, а також вміти досягти інші 16 цілей сталого розвитку. Так, виділяють наступні ключові компетентності, зокрема в межах Концепції Нової української школи: вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами; математична компетентність; компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій; інноваційність; екологічна компетентність; інформаційно-комунікаційна компетентність; навчання впродовж життя; громадянські та соціальні компетентності; культурна компетентність; підприємливість та фінансова грамотність.

Говорячи про якісну освіту, ми зазначили, що вона є ціллю сталого розвитку світу, таким чином, спираючись на визначення сталого розвитку, а також подальші дослідження і рекомендації ЮНЕСКО за основу визначення «освіти для сталого розвитку», як зазначає Л. Горбунова (Горбунова, 2019), приймаємо наступне – «це процес навчання студентів і надбання ними ключових компетентностей, необхідних для роботи і життя таким чином, щоб гарантувати екологічний, соціальний і економічний добробут як в сьогоденні, так і в майбутньому поколінні. В контексті глобального розвитку сам процес такої освіти в дійсності стає процесом інтернаціоналізації та глокалізації», зміст якої, на думку М. Осійчук (Осійчук, 2010), виражається у тому, що існують «специфічні форми переплетення культур, традицій, ментальних характеристик і комунікативних практик, що з'являються в результаті залучення регіональних особливостей у глобальні потоки». Проте, на відміну від поглядів Л. Горбунової, на нашу думку, освіта для сталого розвитку має охоплювати різні покоління, верстви населення, бути неперервною і превентивною. Виходячи з цього, можна говорити про той факт, що посткласична парадигма освіти, про яку говорилося на початку розділу, має

бути спрямованою на досягнення сталого розвитку світу, у якому сучасні покоління заздалегідь турбуються про наступні.

Таким чином, передбачаються зміни ролі і статусу викладача і учня/студента. На думку Т. Мариносяна (Мариносян, 2018), «педагог (новий вчитель) свідомо повинен бути професійно підготовлений – спеціально навчений, досить ерудований, методично і технологічно озброєний, щоб бути здатним в режимі поточного часу, за відповідної нагоди вибудовувати паралелі між природними і соціальними процесами, навчальними дисциплінами, встановлювати взаємозв'язки між подіями, що відбувалися в минулому і які протікають в сьогоденні, обговорювати можливі сценарії подальшого розвитку даної теми». В той час, як розглядаючи статус та роль учня/студента, дослідник (Мариносян, 2018) зазначає, що «сучасна людина, зокрема, учень – новий антропологічний тип. Пам'ять учня – Інтернет, що виконує функцію запам'ятовування і зберігання інформації, представлена у вигляді пов'язаного гіпертексту. Така архітектура інформації (гіпертекстуальність, інтертекстуальність, мультимедійність), відповідно, сприяє формуванню особливого, характерного для сучасного стану світу, способу мислення учня, який, як вважається, не знайомий вчителю, дидактику, який отримав класичну педагогічну освіту». І якщо проблемі компетентнісного навчання школярів/студентів приділяється багато уваги, то питання підготовки вчителя/викладача, який би відповідав вимогам часу, досліджене і розкрито недостатньо, не говорячи вже про праксеологічну частину даного питання.

Сучасний світ характеризується швидкими змінами, нелінійністю та активним розвитком високих наукомістких технологій. Людині в умовах швидкоплинності часу та активної зміни стратегій дій та спілкування, необхідно не тільки адаптуватися, пристосовуватися, але і самій робити внесок в становлення інформаційної, електронної цивілізації, або ж NBICS-цивілізації, поняття якої останнім часом все активніше входить в науковий дискурс. Яким чином людина має відповідати вимогам сучасності? Відповідь проста – необхідно змінити тип мислення, парадигму ставлення до світу.

Звертаючись до поняття «класична парадигма освіти»,

варто зазначити, що вона була створена наприкінці XVIII сторіччя і ґрунтувалася на педагогічних та філософських ідеях Я. Коменського, Й. Песталотці, Ж. Руссо, Дж. Дьюї та ін. Модель тогочасної освіти будувалася на основі репродуктивного знання. Система освіти є досить консервативною, лінійною, тому нездатною до швидких змін. На думку І. Предборської, людина в епоху глобалізації «перетворюється в клієнта, підпорядкованого стандартам «суспільства споживання», позбавляється можливості вибору і створення освітньо-культурного середовища за своїми ціннісними стандартами» (Філософські абрисы сучасної освіти, 2015). Тому сучасність вимагає зміни світоглядних орієнтирів, формування критичного мислення, впровадження ідей постнекласичної науки та синергетики в освіту, зближення природничих і гуманітарних наук, посилення ролі філософії в осмисленні соціальної реальності, побудови освітнього процесу на ідеях нелінійності, що і призводить до зміни поглядів на парадигму освіти.

Парадигма освіти, адекватна антропологічним орієнтирам та соціальним запитам суспільства, має бути креативно-діяльнісною, аби визначати той тип освіти, в межах якого відбуватиметься підготовка фахівця, знання та вміння якого будуть актуальними та необхідними для конкурентоспроможності держави та її стабільній позиції на світовій арені.

Проте, не варто забувати і про синергетичну парадигму, в межах якої вибудовується синергетична модель освіти і модель сучасного педагога, його професійний «портрет». Відповідно до орієнтирів вказаної парадигми, освіта розглядається як відкрита система, що здатна до саморозвитку та самовідтворення; характер навчання у такій системі освіти – творчий. Синергетична модель освіти передбачає відкритість освіти, інтеграцію всіх способів освоєння людиною світу, включення синергетичних уявлень в процес освіти, користування різними інформаційними системами, особистісну спрямованість процесу навчання, зміну ролі викладача в нових ситуаціях у відкритому світі, що змінюється (викладач навчає і навчається від учня новому, а також займається самоосвітою, що сприяє його безперервній освіті). Освіта як засіб освоєння світу має

забезпечити інтеграцію різних способів освоєння світу і тим самим збільшити творчий потенціал людини для вільних і осмислених дій, цілісного відкритого сприйняття і усвідомлення світу. На думку Н. Кочубей (Кочубей, 2009), «освіта, побудована на застарілих концептуальних засадах і реалізована в умовах інформаційного суспільства та економіки знань, несе загрозу, а не розвиток». На думку науковиці, людина «сформована», а не така, що саморозвивається, не отримує знання самостійно у процесі творчої комунікації, об'єкт, а не суб'єкт освітнього процесу, який отримує знання від учителя-ментора, який карає за помилки – становить загрозу для сучасного суспільства. Такій людині важко адаптуватися до мінливого середовища. Тому, на нашу думку, набуває великого значення компетентісно-орієнтований підхід в освіті. Особливо це стосується сучасного стану розвитку планетарної цивілізації, яка потребує фахівця, здатного міркувати категоріями «космічного масштабу», адаптуватися до швидкоплинного часу, змінювати професію, не вагатися ризикувати і працювати на результат.

В умовах розвитку інформаційно-мережевої парадигми, яка є концептуально-когнітивним засобом організації та інтерпретації соціальної дійсності інформаційної ери (Кравченко, 2014), освіта розуміється як необхідна складова повноцінного і всебічного розвитку особистості, сприяє зближенню мережевих співтовариств освітян, науковців, учнів. Особливо це яскраво виявилось в умовах сьогодення, коли пандемія призвела до переходу освіти на в якісно новий рівень – дистанційна освіта. Велика проблема постала у форматі невідповідності суб'єктів освітнього процесу до такого виду роботи. Проте, минув рік і дистанційна освіта набуває розмаху, особливо це стосується самоосвіти педагогів, підвищення їх кваліфікації, продукування відеолекцій, відеосемінарів і, навіть, записів практичних, лабораторних робіт із хімії, фізики, проведення наукових досліджень фахівцями із різних галузей в різних куточках світу. Виникло багато можливостей у проведенні конференцій, круглих столів, майстер-класів, воркшопів тощо, що призвело до перегляду сутності освітнього процесу та необхідності його модернізації.

Щодо змісту діджиталізації Г. Тульчинський

(Тульчинський, 2018) зазначає, що «цифровізація – це сутність розробки і застосування технологій, які використовують ідеї дискретності, обчислюваності, програмованості, алгоритмічності. У ній виражається сутність сучасної цивілізації, цифровізація пронизує її в усіх проявах: в комп'ютерах і комунікації, освіті та біотехнологіях, нанотехнології та астрофізиці, експертних системах та інтернеті речей (IoT), безпілотних автомобілях і «розумних містах». Як будь-яке явище, діджиталізація має негативні та позитивні сторони. З одного боку, позитивний ефект зростання цифровізації призводить до спрощення життя пересічної особистості в досягненні освітніх цілей, виконанні роботи, опануванні різними технологіями та гаджетами, доступі до різноманітної інформації тощо. З іншого, «зростають розділеність, маніпулювання, нові нерівності, недовіра, контроль, тривожність, страхи, нетерпимість, а то й агресія, що загрожує напругою і конфліктністю. Велика кількість інформації обертається її фільтрацією, прозорість – небажаною доступністю» (Тульчинський, 2018). Так, знаходячись в умовах інформаційної кризи, людина досягає здатності «кліповості» або «фрагментарності» мислення, проте в сучасних умовах це є скоріш за все захисним механізмом психіки від постійного зростання кількості інформації та перенавантаження.

В умовах розвитку сучасної освіти та необхідності формування нового типу освітньої парадигми, постає питання про ідеал особистості, яка має бути сформована в контексті отримання освіти. Таким ідеалом є творчо-гуманітарна особистість, здатна до критичного, дивергентного мислення.

Дивергентне мислення в сучасному науковому дискурсі розглядається як здатність знаходити множину можливих рішень і по-різному інтерпретувати умови завдання. Це творчий тип мислення, майже геніальний. Досліджуючи групу піддослідних, було виявлено, що в віці 3-5 років геніями дивергентного мислення з них були 98%; в дорослому віці людей з дивергентним мисленням було виявлено всього лише 2%. І тут постає логічне питання – чому так відбувається і чому людина втрачає здатність до творчого, дивергентного мислення? На думку дослідників, відповідь в тому, що ці люди отримали освіту, адже консервативна освіта «заганяє» людину в межі

«правильної відповіді в кінці підручника» і не сприяє розвитку креативності і власної точки зору. К. Робінсон, виступаючи на RSA (Royal Society for the encouragement of Arts, Manufactures and Commerce) висловив думку, про те, що реформи освіти сьогодні не мають користі, адже намагаються покращити модель, яка вже не працює. Це стосується саме змісту та методичної складової освіти. Адже, як показують дослідження, за роки навчання в закладах освіти людина втрачає здатність до дивергентного мислення. Отже, зміни в першу чергу необхідно починати з системи освіти, яка має відповідати антропологічним орієнтирам та соціальним запитам сучасного суспільства, адже освіта є стратегічним ресурсом нації, основою її конкурентоспроможності.

Отже, сучасна освіта розвивається швидкими темпами, що зумовлено швидким розвитком ІКТ у всьому світі, глобалізацією освіти, гармонізацією української та європейської системи освіти, розширенням міжнародних наукових контактів, впровадження мережевого типу організації суспільства, всіх його сфер, що охопило і систему освіти. Сьогодні для розвитку критичного та дивергентного типів мислення у дітей впроваджується новий вектор розвитку освітньої галузі – медіаосвіта. Практика упровадження медіаосвіти передбачає створення шкільних та студентських медіа клубів, організацію і проведення майстер-класів, семінарів для вчителів, відкритих занять для молодих викладачів та вчених з медіаосвітньої тематики тощо.

Сьогодні активне впровадження медіаосвіти спостерігається у Великобританії, де медіаосвіта є компонентом формальної освіти, доступної для широкого загалу дітей. В Україні система освіти останнім часом набуває великих змін, що зумовлено процесами модернізації та інтеграції, глобалізації та повсюдної інформатизації. Досвід медіаосвіти в нашій країні невеликий, але потребує підтримки та розвитку.

1.3 Необхідність досягнення цілей сталого розвитку в умовах сьогодення

Останнім часом все частіше наукове співтовариство звертає увагу на стан розвитку сучасної цивілізації. Деякі дослідники пов'язують цивілізаційний поступ із становленням нового технологічного укладу, розвитком та активним впровадженням високих наукомістких технологій (Hi-Tech та Hi-Hume), інші – з розвитком освіти, рівнем освіченості суспільства, в свою чергу, треті – із загальноцивілізаційними змінами та трансформацією соціального устрою суспільства постіндустріальної стадії тощо. На нашу думку, варто враховувати всі фактори, адже суспільство є складною самоорганізованою системою. Як відомо, з синергетичної точки зору, суспільство є складною системою, якій притаманна нелінійність розвитку, здатність до самоорганізації, а, отже, і схильність до виникнення ризиків та потенційних загроз. Тому постає питання про запобігання можливим ризикам в умовах сучасності.

Все більше уваги науковців та дослідників звертається на той факт, що інформація та знання є найбільшою силою, які відіграють велику роль у розвитку суспільства. В зв'язку з тим, що активний розвиток високих наукомістких технологій супроводжує становлення сучасного інформаційно-мережевого суспільства та ведуться активні розробки в галузі штучного інтелекту, вчені зробили припущення, що інформаційне, або ж інформаційно-мережеве суспільство в майбутньому трансформується до стадії «постінформаційного» (А. Ракітов), пов'язаного з розвитком штучного інтелекту та впровадженням його в усі сфери життя суспільства та кожної окремої людини. Однак, А. Ракітов визначає сучасне суспільство і як «суперіндустріальне» (Ракітов (1), 2016), оскільки воно характеризується активним розвитком високих наукомістких технологій, проникненням їх в усі сфери, які можна вже вважати не просто індустріальними, а суперіндустріальними, адже їм притаманна висока технологічність, домінантна роль процесу інформатизації в усіх видах соціально значущої діяльності. Одним з проявів, на нашу думку, суперіндустріального суспільства є динамічне формування та постійне вдосконалення

«світу розумних речей» завдяки появі smart-технологій (мова йде про створення «розумних будинків», «розумних авто», «розумного одягу», «розумної техніки») та «Інтернету речей». З цього природу, Т. Мариносян відмічає той факт, що останнім часом все активніше відбувається процес інтелектуалізації та речового наповнення оточуючого середовища, створення так званих «інтелектуальних агентів», перерахованих вище. Але в той же час «Інтернет речей» поступово виводить людину, яка створила цю всесвітню мережу, за свої межі, як непотрібного посередника між предметами матеріального світу. Події, які відбуваються в світі, закривають можливість передбачення майбутнього, навіть при використанні сучасних технологій сценарного прогнозування в процесі формування вірогідних суджень (Мариносян, 2016). Тобто певним чином зникає неможливість прогнозування шляху розвитку цивілізації.

Сучасні технології набувають амбівалентного характеру; поруч із великою кількістю переваг їх впровадження в повсякденне життя (доступ до великої кількості і різної якості інформації; можливість комунікації, зокрема на великих відстанях; сучасні гаджети тощо), існує і найбільший недолік, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій, – можливість контролю, навіть тотального. З цього приводу А. Ракітов (Ракітов (2), 2016) зазначає, що «тотальний контроль, який здійснюється за допомогою сучасних цифрових ІКТ, може вкрай негативно вплинути на інтелектуальні, етичні й ділові характеристики будь-якої людини. Він міг би чинити сильний депресуючий психічний вплив і деформувати нормальне людське мислення «усередненої» людини, зробивши її вкрай пасивною, не здатною приймати навіть найпростіші побутові рішення, дезорієнтувати в соціальному і природному середовищі, зробити некомунікабельною і в підсумку, в разі тривалого часового інтервалу такого «цифрового контролю», підірвати самі засади суспільства». Вказаний контроль стосується як продукування, розповсюдження, зберігання інформації і знань, так і аспекту чипізації. В одній із своїх доповідей П. Левич, футурист, співзасновник Future Foundation, відмітив, що «свобода не суперечить технічному прогресу. Якщо людина боїться впроваджувати в себе чіп, тому що так її простіше «відключити» від системи – це не проблема чіпу, це

проблема політичної системи, яка дає зрозуміти, що може це зробити. А отже постає питання – чи є все ж таки технології етично нейтральними і чи не є активне сприяння експоненціальному їх розвитку спеціально спрямованим на встановлення світового тотального контролю? Знаходженням відповіді на ці питання займається багато філософів, науковців, вчених.

Третє тисячоліття характеризується прискоренням соціального часу, нелінійністю розвитку всіх соціальних систем, процесами діджиталізації, комп'ютеризації, інформатизації та глобалізації, що призводить до того, що вказані соціальні системи стають все більше нерівноважними, виникає велика кількість флуктуацій, що і характеризує зростаючу нелінійність, яка, в свою чергу, сприяє збільшенню випадковостей і підвищенню рівня ризикованості. Під ризиком розуміється ймовірність несприятливого результату певної дії чи впливу. Сьогодні поняття «ризик» тісно пов'язане з активним впровадженням високих наукомістких технологій, зокрема високотехнологічними проектами НаноТех, БіоТех тощо, а також розробками в галузі штучного інтелекту. Таким чином, можна сказати, що подальший розвиток сучасного світу важко зпрогнозувати, а, отже, він набуває ймовірнісного характеру. Наукове співтовариство пропонує безліч варіантів подальшого поступу цивілізації, деякі з них мають відтінок футуристичності. Для того, щоб потенційне суспільство існувало, в науковому співтоваристві виникає поняття «стале суспільство», або ж «сталий розвиток суспільства».

Концепції сталого розвитку суспільства присвячені праці таких дослідників, як М. Згуровський, Ф. Капра, К. Корсак, Ю. Корсак, Д. Медоуз, Л. Мельник, А. Приходченко, Н. Семенюк, Л. Стасюк, Г. Статюх тощо. Серед основних принципів суспільства сталого розвитку можна виділити наступні (за Ю. Корсаком) (Корсак, 2011):

- 1) предметом головної турботи і головним провідником сталого розвитку є люди;
- 2) вони мають право на здоровий і продуктивний спосіб життя у злагоді з природою;
- 3) право на розвиток повинно здійснюватись таким чином, щоб справедливо задовольняти потреби теперішнього та

майбутнього поколінь в сфері використання навколишнього середовища;

4) захист довкілля повинен становити невід'ємну частину сталого розвитку;

5) заради досягнення сталого розвитку і більш високої якості життя для всіх людей необхідно скоротити і ліквідувати нераціональні моделі виробництва та споживання.

Виходячи з аналізу сталого розвитку впливає поняття «стале суспільство».

Ф. Капра (Капра, 2003) досить доцільно пояснив сутність «сталого суспільства», як суспільства, «що задовольняє свої потреби, не принижуючи перспектив наступних поколінь». Аби сформулювати таке суспільство, необхідно дотримуватися принципів сталого розвитку, а також сформулювати і затвердити Концепцію переходу до сталого розвитку, в якій йтиметься про стратегію розвитку людського суспільства та його подальшого існування, а також всього Всесвіту на тривалу перспективу. І така концепція має бути затверджена як на державному рівні, так і на міжнаціональному, світовому, адже неможливо говорити і вести дискусії про сталий розвиток однієї окремої країни, зокрема України, не змінюючи світогляд і масову свідомість на світовому рівні.

Перепоною до становлення сталого світового суспільства може стати активний розвиток науки, зокрема її перехід до стадії меганауки, а також активне впровадження високих наукомістких технологій в реалії буття людства, адже як зазначає Н. Семенюк (Семенюк, 2008), «...розвиток науки завжди випереджає розвиток моралі, цінностей та загальнолюдських норм. З початку двадцятого століття людське співтовариство використовувало науку не тільки на власну користь, а й для масового знищення собі подібних. В середині минулого століття все це призвело до того, що людство стикнулося з невирішуваними проблемами навколишнього середовища». Варто зазначити, що всі технології, а, отже, і наука, носять амбівалентний характер. Так, на думку В. Буданова (Буданов, 2016), технаука є дволиким Янусом, який створює як «хімічну, біологічну, ядерну зброю, так і нові матеріали, енергетику, ліки», тому якщо розглядати технології, вони є етично нейтральними, але те, з якою метою їх

застосовують, тобто певна вмотивованість їх застосування, є амбівалентною, адже технології несуть в собі як соціальні блага, так і ризики соціальної, екологічної та особистісної деструкції.

У сучасних умовах існування планетарної цивілізації постає питання про виживання людства, його спрямування до сталої форми розвитку (sustainable development). Можливості сталого розвитку світу присвячені більшість останніх всеукраїнських, міжнародних та світових конгресів, зокрема Всеукраїнський конгрес «Science for Sustainable Development» (10-11 листопада 2019 р., м. Київ). Особлива увага до виживання людства, подолання глобальних проблем сучасної цивілізації, а саме забрудненню майже усіх оболонок Земної кулі, звернена на цьогорічному Всесвітньому економічному форумі в Давосі. В січні 2020 року темою Всесвітнього економічного форуму, зокрема Українського Дому, стала зміна клімату, забруднення світового океану, забезпечення стійкого розвитку світу, а також його згуртованості.

Загальновідомо, що можливість вирішення будь-якого питання та подолання проблеми має вищі шанси за умови об'єднання зусиль більшості. Для вирішення проблеми забруднення планети та забезпечення сталого розвитку цивілізацій необхідне згуртування всіх держав. На думку організаторів Українського Дому в Давосі, такою компонентою, що забезпечить згуртування країн, а також сприятиме реалізації Цілей сталого розвитку ООН є технології та їх трансфер. Проте будь-яка технологія потребує етичного осмислення, а також постає питання сприйняття технологій та інновацій суспільством. З цього приводу, О. Гребенщикова (Аршинов, 2017) зазначає, «якою б перспективною і багатообіцяючою не здавалася технологія розробникам і державним структурам, вона в багатьох випадках вимагає спеціальних зусиль для успішної соціальної акцептації. При цьому робота з суспільством передбачає врахування різних факторів, в тому числі попередніх національних дискусій, як, наприклад, обговорення нанотехнологічної ініціативи багато в чому спиралося на дорадчі дискурси, що сформувалися в ході обговорень біотехнологій, а в Європі значний вплив на процеси «акліматизації суспільства» до нанотехнологій надав негативний досвід з ГМО. В результаті не тільки сформувалася

звичка «мислити в термінах наномайбутнього» (С. Фуллер), але і нанотехнологіям було атрибутовано безліч можливостей вирішення проблем сучасності. Аналогія «наноізації» і комп'ютеризації не випадкова: зміни, які може принести нанотех в наш світ можуть виявитися такими ж стрімкими і вражаючими, як і результати ІТ-революції». Говорячи про нанотех, ми маємо на увазі проєкт НаноТех, а також розвиток Індустрії 4.0.

Щодо можливості сталого розвитку України, варто зазначити, що тенденції для цього є, однак, враховуючи світові економічні кризи, проблеми війни та миру, питання геополітики та гібридних війн на світовій арені, відсутність єдності серед світових держав, наявність жорсткої конкуренції з чітким визначенням статусу і місця кожної із них, віддаляють перспективи наближення до сталого розвитку. Проте необхідність в сталості досить велика. Хоча, відповідно до особливостей і світоглядних орієнтирів постнекласичної науки, держава як складна система схильна до самоорганізації, існування в стані хаосу, який інколи має позитивні наслідки. Держава, знаходячись в стані нелінійності, схильна до створення умов сталості власного розвитку, під час якого відбувається одночасний розвиток наукового, емоційного, ціннісного, етичного компонентів тощо, а також виконувати світовим співтовариством всі умови для досягнення спільної мети – сталого розвитку планетарної цивілізації.

2 ВПЛИВ КОВІДНОГО ПЕРІОДУ НА РОЗВИТОК ОСВІТИ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ (ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ КОНТЕКСТИ)

2.1 Освіта для сталого розвитку як один із інструментів бажаних та збалансованих суспільних змін

Освіта в інтересах сталого розвитку наразі є невід’ємним елементом якісного освітнього процесу та ключовим фактором для впровадження суспільних змін.

Освіта для сталого розвитку охоплює всі види освіти (формальну, неформальну, інформальну), а також всі рівні освіти, включаючи освіту дорослих.

Термін «сталий розвиток» був введений 30 років тому в доповідях Міжнародної комісії ООН про навколишнє середовище та розвиток «Наше суспільне майбутнє». Офіційно поняття сталого розвитку було визнано на міжнародному рівні у 1992 році, отримавши визначення у такому документі, як «Порядок денний для 21 століття» (1992 р.). У останньому було детерміновано важливість переорієнтації системи освіти для сприяння сталому розвитку та підвищенню рівня поінформованості громадян щодо глобальних проблем сучасності. Сучасне розуміння освіти для сталого розвитку включає три складові – екологічну, соціальну та економічну, – рівною мірою.

Дефініція «освіти для сталого розвитку» у документах ЮНЕСКО від звучить так: це освіта, яка робить можливою соціальні перетворення, необхідні для створення більш соціально справедливих громад та досягнення сталого розвитку.

Міжнародна спільнота розпочала розбудову освіти для сталого розвитку лише на початку ХХ століття. Причому, ЮНЕСКО у своїх публікаціях підкреслює, що екологічна освіта та освіта для сталого розвитку – це різні поняття. Екологічна освіта – лише одна із трьох компонентів освіти для сталого розвитку, яка у широкому розуміння включає планування та розробку політичних рішень, реалізацію програм розвитку,

фінансову грамотність, адміністрування тощо. Теоретики розділяють освіту для сталого розвитку на два типи. Перший – передбачає опанування теоретичних основ освіти за сталого розвитку, його концепцію та принципи, другий тип – напрацювання навиків, необхідних для досягнень цілей сталого розвитку. Наприклад, системного та критичного мислення, що допомагає розглядати економічні, екологічні, соціальні та культурні аспекти у сукупності; вміння встановлювати партнерські відносини, вести діалог, брати участь у прийнятті рішень, розуміти права та можливості людей та розширювати їх.

У 2013 р. ЮНЕСКО ухвалило Глобальну програму дій, спрямовану на освіту в інтересах сталого розвитку, активізацію та збільшення масштабів конкретних дій у сфері освіти для сталого розвитку.

У 2015 р. був прийнятий важливий документ для забезпечення цілей сталого розвитку – «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року» (Перетворення нашого світу). Він включив 17 детермінованих цілей сталого розвитку. Одна з них – забезпечення всеохопної та справедливої якісної освіти, підвищення можливостей безперервного навчання. Також у документі розкрито завдання щодо забезпечення до 2030 року громадян знаннями та навиками, необхідними для підтримки сталого розвитку. Зокрема, шляхом висвітлення таких тем, як права людини, гендерна рівність, пропаганда культури світу та ненасильства, глобальне громадянське суспільство та культурне різноманіття.

Виходячи з Порядку денного у сфері сталого розвитку на період до 2030 року, освіта для сталого розвитку є більш всеохопною та значущою, ніж збалансоване природокористування. Це загальнокультурна освіта, побудована на інтеграції природничих, гуманітарних та технічних дисциплін. Компетентності в результаті освіти для сталого розвитку можна визначити як результат такого викладання, яке охоплює загальне бачення майбутнього світу на основі фундаментальних принципів прав людини, демократичних цінностей та цілей сталого розвитку. Ці нові компетентності зумовлені потребою вирішення протиріччя між необхідністю забезпечення впровадження біосферних принципів діяльності зі

збереженням життя людини та недостатнім рівнем екологічної грамотності людства в цілому.

Науково-технічний прогрес, нові технології самі по собі не можуть подолати загроз, що стоять перед людством. Сучасному людству потрібні нова філософія, нова політика, нові моральні орієнтири. Загалом, мова йде про систему цінностей, що складає культурний світогляд кожної людини та суспільства в цілому. Такий світогляд не має залежати від економічних нестабільностей чи змін у політичній владі. Охорона та збереження природи, турбота про людину, її життя та повага до її прав мають вважатися такими ж необхідними, як і саме життя.

У реаліях України послідовний перехід до принципів сталого розвитку відбувається відповідно до рекомендацій і принципів, визнаних міжнародною спільнотою. У березні 2005 року Україна приєдналася до 55-ти країн, які підписали документ ООН «Стратегія освіти для сталого розвитку». Під час 190-ої сесії Виконавча Рада ЮНЕСКО зазначила, що пріоритетом діяльності є визначення подальшої програми роботи на період після 2014 року (тобто, завершення десятиріччя освіти для сталого розвитку), до якої активно залучалися українські науковці, екологи, освітяни, державні діячі та громадськість.

Започаткована Європейською Економічною Комісією (ЄЕК) ООН ініціатива «Освіта в інтересах сталого розвитку», підтримується Україною, зокрема Державною екологічною академією післядипломної освіти та управління Міністерства охорони навколишнього природного середовища України. Зокрема, за участю неурядових громадських організацій розроблено Стратегію екологічної освіти для сталого розвитку.

Визначним кроком на шляху розвитку освіти в інтересах сталого розвитку стало прийняття Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, яка визначає екологізацію освіти. У документі серед перспективних завдань визначено: оновлення цілей і змісту освіти на основі компетентного підходу та особистісної орієнтації, урахування світового досвіду та принципів сталого розвитку.

Також, у 2011 році прийнято Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року». Документом було передбачено розроблення і реалізацію Стратегії екологічної освіти з метою

сталого розвитку українського суспільства та економіки України.

2.2 Виклики розвитку дистанційної освіти та нові можливості для освіти в інтересах сталого розвитку

В умовах карантинних обмежень багато країн світу та України зіткнулися з проблемою пошуку адаптивних та ефективних форм освіти, спрямованих на організацію, забезпечення та впровадження всіх необхідних освітніх процесів. У період соціального дистанціювання навчання в мережі стало чи не єдиною можливою формою навчальної діяльності. Продовження академічної діяльності в нових умовах спричинило швидку інтеграцію технологій онлайн-навчання до традиційної освітньої діяльності.

Однією з основних перешкод для ефективного впровадження технологій дистанційного навчання у освітній процес є недостатня готовність педагогів до цього, їх невисока інформаційна компетентність та відсутність необхідних навичок користування комп'ютерними навчальними системами (Moreira & Monteiro, 2010). Проблеми дистанційного навчання призводять до необхідності підвищення рівня знань педагогів у сфері інформаційно-комунікаційних технологій та вміння використовувати їх на практиці (UNESCO, COVID-19, 2020).

Спеціальна підготовка працівників освіти має бути спрямована на розвиток навичок проектування та використання нових технологій, підтримку процесів навчання в інформаційному та освітньому середовищі, організацію педагогічної взаємодії зі студентами на комунікативному та мережевому рівнях, а також вибір прийнятних форм та управління пізнавальною діяльністю здобувачів освіти.

Щоб оволодіти цією технологією, викладачам потрібно не тільки вивчати теорію дистанційного навчання та вміти відрізнити цю форму навчання від інших форм отримання знань, а й самостійно створювати елементи дистанційного навчання будь-якої складності, організовувати онлайн-консультації, ставати авторами посібників, проектувати унікальне інформаційне та освітнє середовище.

Як у дистанційному навчанні, так і в традиційній освіті педагог несе відповідальність за якість та ефективність освіти. Особливості дистанційного навчання створюють необхідність для вчителів використовувати технології навчання в Інтернеті та оволодівати не тільки своїм предметом, а й володіти комп'ютерною грамотністю. Навчальні процеси систем дистанційного навчання (Benque, 1999) та особливості навчання онлайн (Warden, 2020) запровадили термін «репетитор» (наставник).

Концепція репетиторства отримала новий поштовх в освіті: у розробці та практичному застосуванні технологій дистанційного навчання (Burns, 2019; Gordon, 2008; Greenberg, 2009; Lee & Driscoll & Nelson, 2006).

Говорячи про підготовку репетиторів, Дж. Салмон ввів термін – електронний модератор (електронний модератор) (Salmon, 2000). У дистанційному навчанні репетитори виступають як онлайн-вчителі, які допомагають здобувачам освіти будувати індивідуальні траєкторії дистанційної освіти. У більш широкому сенсі викладачі-репетитори є наставниками, які допомагають їм в організації денної або заочної форми навчання та дистанційного навчання. Вчителі дистанційного навчання мають взаємодіяти зі студентами та іншими суб'єктами освітнього процесу.

Технології дистанційного навчання, які раніше вивчалися багатьма вченими, сьогодні набувають великого значення.

Теоретик Дж. Кіган писав про унікальний потенціал технологій дистанційного навчання у забезпеченні освіти різних громадян (Keegan, 1986). О. Рон і К. Поллок, С. Шварц і Д. Бак відзначили важливість технологій дистанційного навчання для підвищення дієвості інформаційно-комунікаційних технологій, ефективності прийому та обробки даних, прогнозування моделей подальшого розвитку (Pollock, Schwartz & Buck, 2018). Б. Колліс приділив увагу проблемі недостатнього використання можливостей, що надаються інформаційно-комунікаційними технологіями в освіті (Collis, 2002). Л. Старр визначає такі чинники, що викликають проблеми з використанням інформації та новітніх технологій в освітньому процесі: відсутність професійної підготовки та мотивації педагогів, відсутність фінансової підтримки у цій галузі. Необхідність покращення

інформаційної та комунікативної компетентності учасників освітнього процесу є актуальною у всьому світі і знаходить відображення у вирішальних документах щодо освіти. Документ «Стратегія Європи-2020» декларує багато можливостей для створення нових освітніх стратегій в епоху цифрових технологій. У щорічній доповіді Horizon підкреслюється, що освіту потрібно більш адаптувати до цифрових технологій. Дослідження підтверджують, що рівень інформаційної та комунікативної компетентності вчителів та використання ними онлайн-технологій завжди пов'язані з їх професійною ефективністю (Education for Sustainable Development Goals. Learning Objectives, 2017; Horizon 2020, 2017).

Нові вимоги до професійної компетентності педагогів у закладах освіти у сфері цифрових технологій створюють конкретні правила щодо прийомів, форм та методів їх підготовки до такої діяльності. Як згадували Дж. Барселос і С. Батіста (Barcelos & Batista, 2013), створення компетентностей вчителів з інформаційно-комунікаційних технологій повинно здійснюватися за допомогою спеціальних правил.

Дослідження Дж. Мореїри та А. Монтейру (Moreira & Monteiro, 2010) підтверджують, що використання освітнього інформаційного середовища має важливе значення для заохочення та зміцнення відносин учитель-учень, учень-викладач та учень-студент, забезпечення ефективної взаємодії під час освітнього процесу та організації спільної продуктивної діяльності. Автори також згадують, що використання онлайн - технологій в освіті сприяє стійкій мотивації навчання та підвищує ефективність освіти загалом.

Для досягнення сталого розвитку особливі очікування покладаються на освіту. Протягом останнього десятиліття це питання постійно обговорювалося на державному рівні. У заяві, прийнятій на Всесвітньому саміті з питань сталого розвитку (Йоганнесбург, 1992 р.), Зазначається: «Освіта для сталого розвитку повинна заохочувати людей розвивати почуття особистої та колективної відповідальності, а отже, за потреби змінювати поведінку» (Warden, 2020).

З приєднанням України до глобального процесу сталого розвитку було започатковано інклюзивний процес адаптації Цілей сталого розвитку для встановлення стратегічних

напрямків розвитку.

Цілі сталого розвитку включають 17 глобальних цілей, які відповідають 169 цілям (Education for Sustainable Development Goals. Learning Objectives, 2017). Основними цілями реалізації якісної освіти є забезпечення розвитку особистості та навчання цінностям сталого розвитку (Education 2030). Це наслідок запровадження загального інституційного підходу до освіти для сталого розвитку, який передбачає широке використання нових інформаційних технологій.

Розвиток освіти для сталого розвитку потребує нових освітніх технологій (Koreneva, 2018), нової педагогічної культури та мислення, нового педагогічного змісту. Одним із інструментів модернізації системи освіти, який може вирішити багато специфічних проблем, є широке впровадження в Україні дистанційної освіти. Сучасний розвиток технологій змінює діяльність людини в суспільстві; відповідно, приділяється увага відкритим освітнім ресурсам.

Дистанційна освіта – це нова освітня система, що базується на використанні як найкращих традиційних методів здобуття знань, так і на впровадженні інтерактивних освітніх технологій освіти (Semenets-Orlova, Klochko, Nestulya, Mykhailych & Omelyanenko, 2019).

Освіту для сталого розвитку особистості варто визначати як:

- особисту та суспільну цінність;
- процес навчання та виховання особи, за допомогою якого вона розвиває здібності, відносини та інші форми поведінки, які вважаються цінними у суспільстві, в якому вона живе;
- результат оволодіння індивідом досвідом, набутим людством у вигляді системи цінностей, знань, компетентностей;
- система освітніх закладів.

Кожне покоління вирішує проблему, чого навчити наступне покоління. Поява «суспільства глобальної компетентності» змінює як світову економіку, так і статус усієї системи освіти (рис. 2.1). Нині освіту розглядають як процес збільшення індивідуального соціального та культурного досвіду для досягнення сталого розвитку.

Експерти ЮНЕСКО сформулювали п'ять засадничих

компонентів освіти, які забезпечують якість навчання та сприяють сталому розвитку особистості та суспільства:

- 1) навчання пізнанню;
- 2) навчання праці;
- 3) навчання спільному життю;
- 4) навчання жити;
- 5) навчитися змінювати себе та суспільство. Навчання дослідженню передбачає, що кожен здобувач освіти буде свої знання шляхом поєднання явного та неявного навчання.

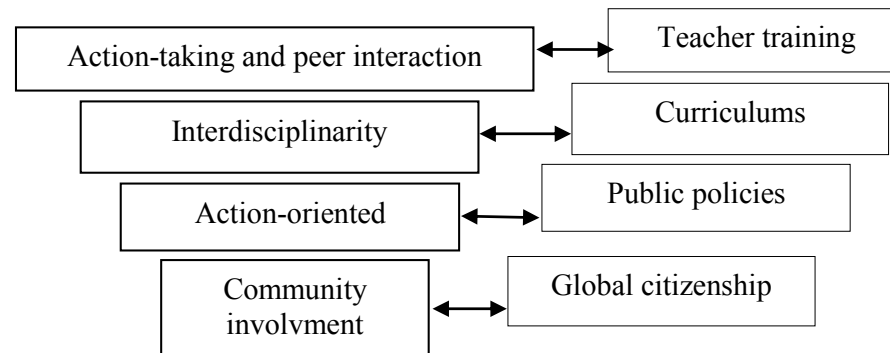

Рис. 2.1. Базові складники освіти для сталого розвитку

Це необхідно для пошуку нових знань і мудрості:

- навчитися вчитися;
- розвивати мотивацію навчатися протягом усього життя;
- розвивати критичне мислення;
- оволодіти інструментами пізнання світу;
- розуміти концепції та проблеми сталого розвитку.

Навчання праці зосереджується на вмінні використовувати те, що було вивчено на практиці. Це знання, цінності та практичні навички, які використовуються для продуктивної праці та відпочинку:

- думати і діяти;
- розуміти та діяти задля глобального та місцевого сталого розвитку;
- здобути професійну освіту, освоїти технології;
- застосовувати отримані знання у повсякденному житті;
- вміти діяти в оточенні творчо і відповідально.

Навчання спільному життю включає важливі навички,

необхідні для створення середовища рівних можливостей для саморозвитку та добробуту сімей та громад (Warden, 2020).

Це знання, цінності, соціальні навички та соціальний капітал для міжнародної, міжкультурної та громадської взаємодії на основі співробітництва та миротворчої діяльності:

- брати участь та співпрацювати з іншими для забезпечення плюралізму в полікультурному суспільстві;
- розвивати розуміння інших людей та їх історії, традиції, вірування, цінності та культуру;
- терпіти, поважати, приймати, сприймати культурні відмінності та різноманітність;
- конструктивно реагувати на культурне різноманіття та економічну нерівність у світі;
- вміти справлятися із ситуаціями напруженості, відчуженості, конфлікту, насильства та тероризму.

Навчитися жити означає, що кожна особистість має можливість розвивати та реалізувати свій потенціал. Освіта – це не лише інструмент розвитку держави та нації, відповідь на проблеми глобалізації чи розвитку мислення; це можливості для людей вивчати і шукати, створювати та використовувати знання для вирішення широкого кола питань: від безпосередніх до глобальних.

Це стосується знань, цінностей, умінь, достоїнств особистості, забезпечення особистого та сімейного благополуччя (Warden, 2020):

- бачити себе головною людиною у досягненні позитивних результатів у майбутньому;
- заохочувати відкриття та експерименти;
- поділяти загальнолюдські цінності;
- розвивати свою особистість, самосвідомість, самосвідомість, прагнути до самореалізації;
- вміти діяти автономно, спираючись на власні судження, нести особисту відповідальність.

Навчившись змінювати себе та суспільство, визнає, що окремі люди, працюючи окремо та разом, можуть змінити світ. Якісна освіта надає інструменти для трансформації суспільства, озброюючи людей знаннями, цінностями та навичками для зміни переконань та способу життя (рис. 2.2).

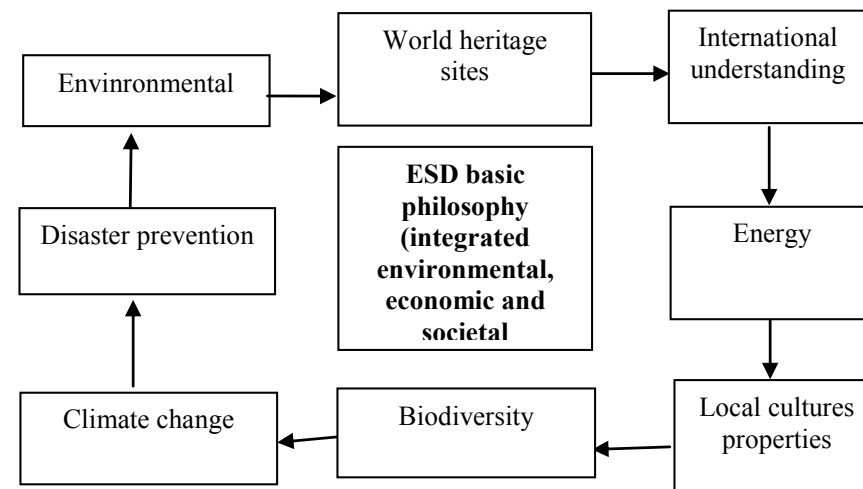

Рис. 2.2. «Будівництво сталих суспільств» як результат освіти для сталого розвитку

Освіта для сталого розвитку передбачає синергію когнітивних, практичних, особистих та соціальних навичок у забезпеченні сталого розвитку:

- усунення гендерної нерівності та дискримінації у суспільстві;
 - розвиток здатності та волі до усвідомлення сталого розвитку себе та інших;
 - сприяння діям та поведінці, які мінімізують екологічну шкоду для навколишнього світу, демонструють повагу до Землі та життя у всьому його різноманітті;
 - досягнення соціальної солідарності;
 - розвиток мирного демократичного суспільства.
- Освіта як цінність розглядається в таких аспектах:
- цінність освіти для індивідуальної особистості;
 - цінність освіти для сім'ї;
 - цінність освіти для окремої спільноти;
 - цінність освіти для суспільства в цілому.

Концепція множинної грамотності безпосередньо пов'язана з технологічним, інформаційним, медіа, візуальним, науковим та іншим контекстом і більше відповідає реаліям 21 століття. Акцент поставлено не тільки на здатності читати і

писати, а й на вміннях та практиках, пов'язаних із зміною динаміки життя у суспільстві.

На думку експертів ЮНЕСКО, «функціонально компетентною людиною вважається та, яка може брати участь у всіх видах діяльності, в яких грамотність необхідна для ефективного функціонування її групи та спільноти, і які також дозволяють їй або їй продовжувати користуватися читанням, написання та описом свого розвитку і розвитку своєї громади» (UNESCO-IBE, 2007).

Грамотність розглядається при задоволенні основних потреб у навчанні кожної дитини, молодшої людини та дорослого. «Ці потреби охоплюють як необхідну кількість навичок (читання, письмо), так і основний зміст навчання (знання, навички, цінності та ставлення), необхідні для існування та роботи в умовах поваги до людської гідності, повної участі у розвитку, поліпшення якості життя, прийняття всебічно зважених рішень» (UNESCO-IBE, 2007). Освіта – це нова складна якість особистості, що означає готовність індивіда вирішувати проблеми свого існування та реагувати на динаміку у довкіллі. Освіта – це здатність створювати цілісну (інтегративну) картину світу на основі знань, яка забезпечує цілісне сприйняття людиною образу світу, в якому вона живе та здійснює свою діяльність. Освіта – це грамотність, доведена до суспільно та особисто необхідного максимуму, індивідуально-особистісний результат, якість особистості, що виражає певну міру оволодіння досягненнями світової культури, розвиток спеціально організованої частини суспільного досвіду, а також здатність використовувати її у своїй життєвій діяльності для самостійного вирішення проблем у різних сферах.

Компетентнісний підхід у навчанні – зосередження на розробці специфікацій, освіті та демонстрації компетентностей (знань, умінь, досвіду), які є необхідними для вирішення конкретних завдань сталого розвитку особистості. Культура є «найвищим проявом освіти та професійної компетентності» особистості, «саме на рівні культури індивідуальність людини може бути виражена в найбільш повній формі» (UNESCO-IBE, 2007). Ментальність – історично спричинена динамічна основа ставлення, світогляду, ціннісних та цільових пріоритетів та поведінкових установок особистості та суспільства. Менталітет

як відносно статична освіта, що належить великим спільнотам людей, що є своєрідним результатом їх розвитку, становлення. Проектуючи в певну індивідуальну або групову діяльність, менталітет може набути специфічної особистості, вираженої в ментальності. Для менталітету характерні відносність і ментальність – стійкість, сталість, стабільність. Найважливішими функціями та завданнями сфери освіти є культурна освіта та розумове виховання, що є умовами сталого розвитку особистості та суспільства.

Основна компетентність педагога в Інтернеті – це організація онлайн-освіти та непряма взаємодія зі здобувачами освіти (технічні – online interactive lessons, теоретичні – development within the theoretical analysis of creative methods for generalization and synthesis (design thinking, design, testing, experiment), практичні – coworking, facilitation, project method), персональні – coaching and individual consultations).

Технічна компетентність вчителів передбачає їх здатність використовувати цифрові освітні технології для непрямої організації та повної реалізації освітнього процесу в режимі онлайн (Iatsyshyn, Kovach, Lyubchak, Zuban, Piven, Sokolyuk, Iatsyshyn, Popov, Artemchuk & Shyshkina (2020). Але кожен третій педагог не готовий до систематичного впровадження технологій дистанційного цифрового навчання. Професійні навички вчителів, глибоке знання предмета, вирішення професійних проблем та інших проблем створюють предметну компетентність. Основи теорії та методології вищої освіти, здатність адаптувати методичні системи навчання до онлайн-формату відповідно до відповідних педагогічних принципів стають основою методичної компетентності викладачів. Такі компоненти визначають ці компетенції: матеріальна база та технічне забезпечення, організація освітніх процесів, теоретичні, практичні аспекти та особистісні якості педагога.

Навчальні програми для педагогів мають включати технології, формування компетентностей щодо використання онлайн-освіти та готовність впроваджувати нові методи навчання. Технології формування компетентностей вчителів включають чотири складові: цільову, оперативну, семантичну та ефективну (методи оцінки автора).

Ця технологія орієнтована на вчителів з певним рівнем

комп'ютерної грамотності та певним набором компетентностей, необхідних для успішного застосування онлайн-технологій у своїй професійній діяльності. Комплексний підхід повинен включати кілька навчальних програм для вчителів різних рівнів.

Компетентності педагогів у дистанційному навчанні можуть відрізнятися. Наприклад, викладач може бути дуже компетентним у правових рамках застосування технологій дистанційного навчання, але в той же час може мати недостатньо знань, умінь та навичок для оформлення презентації чи створення відеоролика. Таким чином, викладач повинен брати участь у деяких курсах за складною програмою; інші курси слід спростити.

Щоб визначити рівень компетентності викладача з кожної теми, слід передбачити проходження вступного тесту перед початком курсу.

Отже, освіта для сталого розвитку (ОУР) – це бачення освіти, яке дозволяє людям брати на себе відповідальність за створення сталого майбутнього. Вона спрямована на покращення доступу до якісної базової освіти, переорієнтацію навчальних програм, навчання та підвищення обізнаності громадськості, а також розвиток знань, компетентностей та відносин, необхідних зараз і в майбутньому.

2.3 Стан організації дистанційного навчання в умовах карантинних обмежень в регіонах України

У ході дослідження впродовж листопада 2020 р. у рамках проекту було проведено анкетування керівників та заступників керівників закладів середньої освіти м. Біла Церква та Білоцерківської територіальної громади. Респондентам пропонувалося відповісти на питання анкети «Вивчення стану організації дистанційного навчання в умовах карантинних обмежень». У дослідженні взяло участь 78 освітніх управлінців та педагогів, серед яких 69,2% заступників та 30,8% керівників закладів загальної середньої освіти.

За результатами анкетування встановлено частку керівників закладів освіти, які мали досвід використання технологій дистанційного навчання у професійній діяльності

(рис. 2.3). На питання анкети: «Чи використовували в Вашій професійній діяльності технології дистанційного навчання?» стверджувально відповіли 71,8% опитаних, не використовували – 28,2%.

4. Чи використовували Ви до карантинних обмежень у своїй професійній діяльності технології дистанційного навчання:

78 відповідей

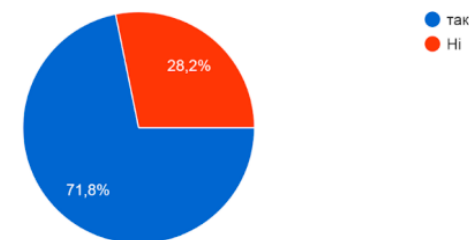

Рис. 2.3. Досвід використання технологій дистанційного навчання у професійній діяльності

З огляду на отримані результати, можна сказати, що рівень володіння навичками та вміннями використовувати технології дистанційного навчання серед керівників закладів освіти є вище середнього, оскільки 71,8 % з опитаних використовували такі технології у професійній діяльності до моменту впровадження карантину і, як наслідок, достатньо високий ступінь готовності до нових умов під час пандемії. Залежність практики використання технологій дистанційного навчання від стажу педагогічної діяльності респондента представлена в табл. 2.1.

Таблиця 2.1. Залежність практики використання технологій дистанційного навчання від стажу педагогічної діяльності вчителя

Варіант відповіді на питання	Стаж педагогічної діяльності, років				
	менше 5	5-10	11-15	16-20	більше 20
Так	29%	29%	18%	14%	10%
Ні	18%	10%	20%	23%	29%

Таким чином, аналізуючи результати взаємозв'язку між стажем педагогічної діяльності та практикою використання технологій дистанційного навчання, бачимо, що до використання технологій найбільш схильні викладачі з мінімальним стажем, так як молодь демонструє більшу відкритість до інновацій.

На рис. 2.4 видно, що серед респондентів, які працюють в закладі вищої освіти і використовували технології дистанційного навчання, найбільша кількість має стаж роботи до 10 років.

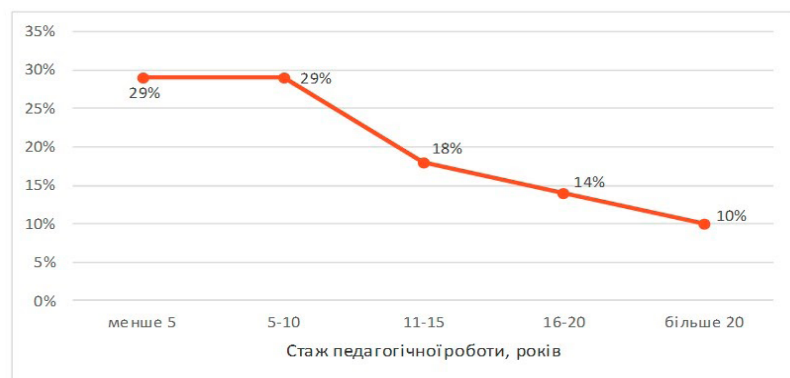

Рис. 2.4. Використання технологій дистанційного навчання у професійній діяльності

На рис. 2.5 представлено результати відповідей респондентів на питання «Оцініть свою готовність до впровадження технологій дистанційного навчання за 5-ти бальною шкалою?».

Аналізуючи результати оцінки готовності закладів освіти (за 5-ти бальною шкалою) до впровадження дистанційного навчання, можна говорити про те, що тільки 17,9% закладів освіти були повністю готові та успішно перейшли на дистанційну модель освітніх послуг (рис. 2.5). Аналіз результатів зазначеного питання дозволяє зробити висновок про те, що майже третина викладачів оцінюють власний рівень готовності до використання технологій дистанційного навчання як середній, що говорить про нагальну необхідність спеціальної підготовки викладачів оволодіння такими технологіями.

6. Оцініть за 5-ти бальною шкалою готовність Вашого закладу освіти до впровадження дистанційного навчання:
78 відповідей

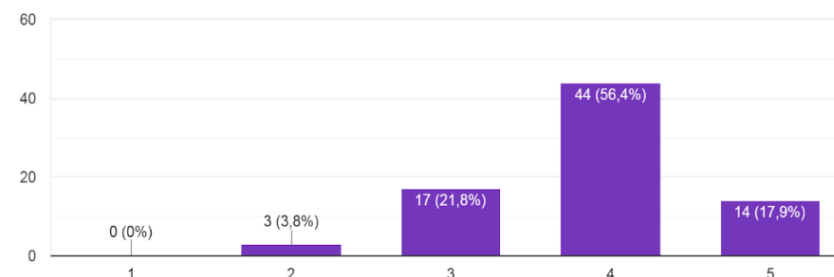

Рис. 2.5. Оцінка готовності використання технологій дистанційного навчання у професійній діяльності

87,2% опитуваних стверджують, що у закладі освіти створена і функціонує система корпоративного консалтингового забезпечення діяльності педагогів, хоча тоді виникає питання, чому закладів, що оцінили свою готовність на «відмінно» та «добре» разом 74,3 %, що означає 7,9 % закладів, не дивлячись на консультування, підготувались на три і два бали. Причому 92,3% вважають, що керівник закладу освіти повинен самостійно опановувати технології дистанційного навчання у своїй щоденній професійній діяльності.

Навички використання інформаційно-комунікаційних технологій стають все більш актуальними в професійній діяльності викладача, тому важливим завданням для закладів вищої освіти є підготовка викладачів до використання таких технологій, включаючи формування цифрової компетентності як життєво необхідної навички особистості (Semenets-Orlova, Klochko, Nestulya, Mykhailych & Omelyanenko, 2019). М. Харбач вважає, що така компетентність викладача базується на вільному і доцільному використанні в процесі професійної діяльності різноманітних можливостей, закладених у комп'ютерних сервісах і онлайн-технологіях. Проведене опитування мало на меті виявлення досягнень, а також відображення проблем, пов'язаних із використанням технологій

дистанційного навчання у закладах освіти.

Позиція керівників закладів освіти щодо внесення змін до правил внутрішнього трудового розпорядку закладу освіти під час роботи у віддаленому режимі: 38,2% керівників такі зміни не вносили. Це говорить про те, що більше третини закладів освіти не розглядали застосування інформаційних технологій в освітньому процесі як пріоритетне для закладу питання. Серед внесених змін найбільш поширеними були: зміни в розкладі та режимі як для педпрацівників так і для здобувачів освіти, зміни тривалості занять та розкладів уроків, створені електронні журнали та щоденники, розроблені нові інструкції для працівників, нові види оплати праці стосовно нових видів робіт.

Позиція керівників закладів освіти щодо власної особистої готовності до здійснення управлінської діяльності в умовах упровадження дистанційного навчання за 5-ти бальною шкалою оцінювання представлена на рис. 2.6.

7. Оцініть за 5-ти бальною шкалою свою особисту готовність як керівника закладу до здійснення управлінської діяльності в умовах упровадження дистанційного навчання:
78 відповідей

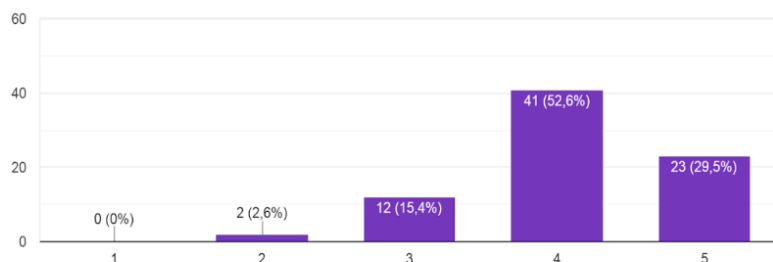

Рис. 2.6. Оцінка готовності керівника закладу освіти до здійснення управлінської діяльності в умовах упровадження дистанційного навчання

Це підтверджує той факт, що більшість закладів освіти не приділяють належної уваги питанню системного застосування інформаційних технологій в організації освітнього процесу, внаслідок чого виявилися недостатньо підготовленими до впровадження дистанційного навчання.

Серед нових інструментів, що найбільше використовувались в управлінській діяльності в процесі

організації дистанційного навчання освітні управлінці назвали: відео конференції, он-лайн навчання для педагогів, онлайн батьківські збори, вебінари, онлайн педради. Для проведення цих заходів використовувались найбільше наступні сервіси: Zoom, Google Meet, Google Suite. Цікаво, що Viber і Skype згадується значно рідше, а Telegram взагалі не згадується. Особливої уваги заслуговує згадування платформи Prometheus, де представлені вітчизняні і зарубіжні он-лайн курси, інтеграція яких в навчальний процес може посилити якість здобутих знань.

35,9 % опитуваних відчували перешкоди в організації управлінського супроводу діяльності закладу освіти в режимі дистанційного навчання. У відповідь, які саме перешкоди, керівники і заступники найчастіше вказували наступні: погана якість мережі Інтернет, застаріле технічне забезпечення або його відсутність – як у вчителів так і в учнів, проблеми з Wi-Fi зв'язком.

Найбільш популярними, умовно-безкоштовними сервісами, які використовувалися вчителями для проведення онлайн занять, були: Classroom, Zoom, Skype, Microsoft Teams. На думку респондентів, це пов'язано з перевагами цих програм, серед яких виділимо найголовніші: значна кількість учасників у безкоштовному пакеті; широкі можливості для приєднання; можливість запису відео зустрічі, демонстрації документів та вікон програми, перегляд контенту з високою роздільною здатністю, підтримка масштабування в мобільному додатку тощо.

Що стосується учнів, то, з одного боку, вони належать до покоління Z, молоді прогресивні користувачі інтернету, які знайомі з можливостям різних гаджетів. Технічні аспекти не викликали у них ніяких труднощів, їм навіть було цікаво апробувати нові формати проведення занять. З іншого боку, учні зізнаються, що їм довелося виконувати більший обсяг завдань і більше прикладати самостійних зусиль до освоєння навчального матеріалу.

Важливими вимогами до системи стали її надійність, пропускну здатність інтернет-каналів, наявність навчально-методичних матеріалів і спеціального контенту, орієнтованого саме на дистанційну освіту, простота розміщення такого контенту, доступність сервісів і платформ для вчителів та учнів.

На основі аналізу результатів опитування можемо стверджувати, що для ефективної організації освітнього процесу обов'язково потрібно використовувати освітню платформу (або освітній сайт, репозиторій, хмарні сервіси тощо), що забезпечить персоналізований доступ всіх учасників освітнього процесу для виконання своїх освітніх ролей та професійних завдань. Наприклад, вчителі – для розміщення навчальних та дидактичних матеріалів в електронному форматі, учні – для отримання навчальних матеріалів та розміщення власних виконаних завдань, керівники закладів освіти – для моніторингу процесу та результатів освітньої діяльності.

21,5 % керівників закладів освіти вказують, що частина учителів не володіють необхідними навичками роботи з цифровими інструментами.

Освіта має на меті забезпечити добробут усіх трьох сфер сталого розвитку-навколишнього середовища, суспільства та економіки; використовує різні освітні технології, які сприяють навчанню та мисленню. Також заохочується розвиток практичних навичок, таких як робота в команді, комунікативні навички та критичне мислення у сфері освіти для сталого розвитку. Вимірювання від локального до глобального (офлайн/онлайн) також має важливе значення для будь-якого проекту з освіти для сталого розвитку, щоб сприяти усвідомленню того, що локальні дії можуть мати глобальні наслідки.

Пандемія COVID-19 створила умови, коли впровадження онлайн-технологій у традиційну систему освіти (денну та заочну) стала єдиною можливою формою навчання.

Інтернет-технології стали не тільки новим інструментом навчання, але й новим середовищем навчання. Як наслідок, вчителі повинні володіти технологіями дистанційного навчання, які впливають на освіту та дають можливість реалізувати нову освітню концепцію – освіта для всіх та навчання протягом усього життя.

У зв'язку з цим унікальні навчальні матеріали для вчителів, які працюють в Інтернеті, набули особливого значення, послідовно готуючи їх до більш ефективного використання технологій дистанційного навчання у своїй професійній діяльності.

3 ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАРОПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

3.1 Сучасне бачення економіки старопромислових регіонів України

Пріоритетами державної та регіональної політики є сталий розвиток України та її регіональних осередків, враховуючи вікову складову зародження територіальних особливостей економічного розвитку. Фундаментальний вплив на соціально-економічну динаміку регіонів України чинить вік їх економічної структури. Найбільшу рельєфну роль віку виявляється в старопромислових територіях, яка часто стає причиною економічної депресії. Зменшення обсягів виробництва промислового сектору, високий рівень безробіття, негативні демографічні процеси в суспільстві – це не повний перелік проблем, що виникають в цих регіонах і характеризують феномен старопромислового регіону в цілому.

Досить часто проходять дискусування з метою визначення сутності поняття «регіон». Іноваційні трактування з позиції регіональної економіки представляють регіон як зв'язані між собою різноманітні просторові синергетичні системи різних розмірів та рівня розвитку. Часто, тривають суперечки, що під регіоном можна розуміти як групу держав, так і маленькі за площею адміністративно-територіальні одиниці. Останнім часом використовують в економіці України поняття «старопромислові регіони України». Але поряд з цим відсутнє поняття старопромислового регіону як об'єкта управління, також не визначено цілі регулювання розвитком таких регіонів.

Термін «старопромислові регіони України» увійшов в обіг із середини 70 рр. ХХ ст., проте прикладів його обґрунтованого використання у вітчизняній та світовій науковій літературі немає. Незважаючи на провідну роль, яку відіграють такі регіональні системи в економіці багатьох країн, цій тематиці у вітчизняних дослідженнях приділяється не досить уваги. У вітчизняних наукових школах регіональної економіки недостатньо активно представлені дослідження, присвячені

проблематиці закономірностей і тенденцій формування та розвитку регіональних систем України, які зараз виступають важливою науковою проблемою, вирішення якої може забезпечити формування системи управління регіональним розвитком з урахуванням національних інтересів.

Дану проблему в економічній літературі досліджує багато вітчизняних та зарубіжних вчених, які присвятили проблемам управління регіональним розвитком багато уваги, серед них наступні: В. Антонюк, Д. Богиня, А. Гаврилов, А. Гранберг, О. Грішнова, Г. Гутман, Б. Данилишин, М. Долішній, С. Дорогунцов, Г. Дугінець, В. Дубницький, А. Єпіфанов, Кошурін, Е. Лібанова, Н. Верхоглядова, В. Семиноженко, Л. Семів, Н. Стежко, С. Федін, І. Челноков, Г. Черкашин та інші (Гранберг, 2006).

Огляд дійсних теоретико-методологічних розробок з області розвитку регіонів доказав, що створений значний вклад у цій сфері як закордонними так і відчизняними науковцями. Проте більшість досліджень в цій області зроблено без урахування новітніх процесів і тенденцій в макросередовищі, які утворюють рамки процесу стратегічного планування сталого розвитку регіональних систем на основі нових просторових систем – регіональних соціально – економічних систем, які мають змогу дати новий виток розвитку старопромислової економіки України.

Світова економіка сучасності в умовах інтеграційних процесів робить актуальними тенденції регіонального розвитку та визначає, що саме регіони є рушійною силою національної господарської системи. Дослідження регіональної економіки в умовах геоекономічного простору виступає як наукова база рішення проблем управління, стимулювання розвитку регіонів та країни в цілому. Ознаки регіону показані на рис. 3.1.

Відповідно до прийнятої Декларації, що носить політичний характер, Асамблея Регіонів Європи (АРЄ) прагне до розвитку і зміцненню регіоналізму в Європі. В декларації зазначається, що держави Європи зобов'язані, наскільки це можливо, сприяти передачі повноважень регіонам, а також фінансових ресурсів, необхідних для їх існування, вносячи зміни, при необхідності, в міжнародне законодавство.

Серйозними кроками у розвитку європейського

регіоналізму стало створення регіонального комітету Європейського Союзу в Європейській Раді та створення Європейської конференції місцевих та регіональних влад у Європейській Раді.

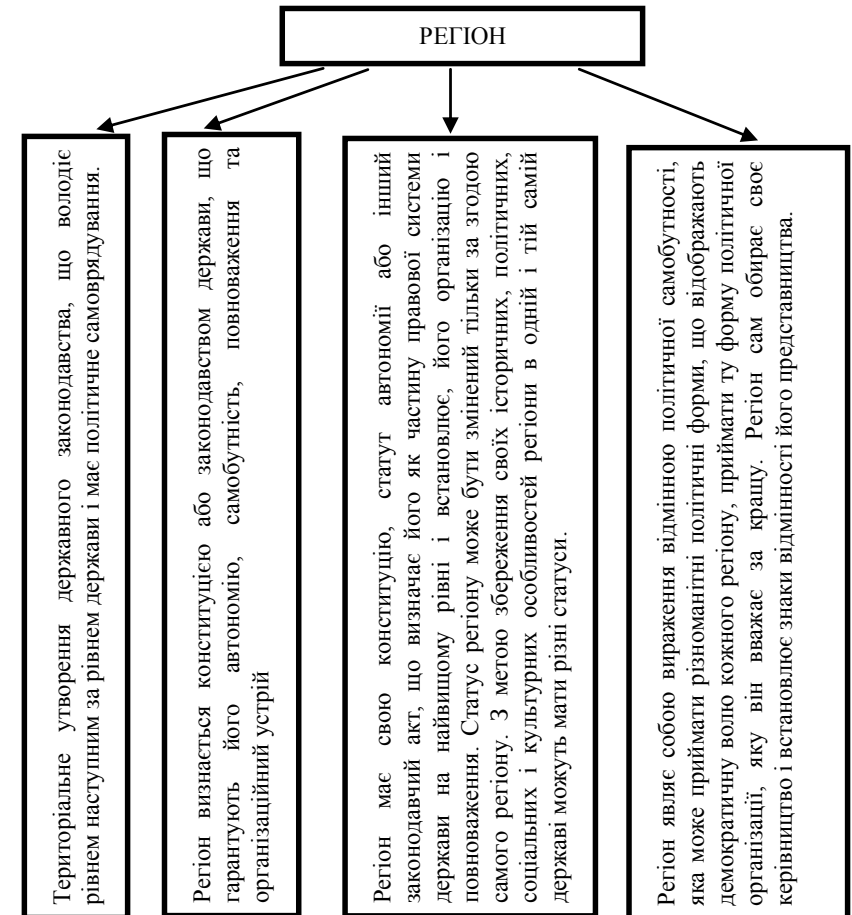

Рис. 3.1. Визначення регіону як поняття з Декларації Асамблеї Регіонів Європи (АРЄ), що прийнята в Базелі 4 грудня 1996 року

У декларації наголошувалося, що перспективою регіонального розвитку є створення уряду третього рівня – європейського регіону. Слід зазначити, що в сучасній економіці

України основна частка ВВП припадає на малі та середні підприємства. Цей тип бізнесу зосереджений у цих сферах. Тому в новій економіці України регіон повинен стати головною метою економічної діяльності. Відмінності регіонального розвитку в Україні пояснюються соціально-економічним потенціалом регіону, що може відобразитися на запасах та можливостях регіону в загальному процесі реалізації різних видів ресурсів. Багато економістів вважають, що регіон – це будь-яка частина національної економіки, яка відрізняється від національної економіки з точки зору ділового характеру, а саме:

- регіон не має національних кордонів;
- регіон не здійснює певної економічної діяльності, яка властива лише національній економіці (видатки на оборону), відсутній національний банк, національна валютна система тощо). Якщо перейти на звичну термінологію, то регіон визначається як відкрита підсистема національної економіки, суб'єкт економічної діяльності, який здійснює економічні взаємодії трьох типів: внутрішньорегіональні, міжрегіональні всередині національної економіки, зовнішньоекономічні за її межами.

Вченими пропонуються різні визначення поняття «регіон», але необхідно відмітити те, що більшість з них пов'язані з територіальною означеністю території, єдністю ресурсних, господарських, соціальних та інфраструктурних відтворювальних циклів. Поняття регіону за різними науковцями (табл. 3.1).

Таблиця 3.1. Сутність поняття регіону за науковцями

Прізвище вченого	Визначення регіону
І. Вахович	«Регіон – це відносно цілісна відтворювальна система території, самостійна в адміністративноправовому відношенні, яка є складовою частиною країни, виділяється своїм економіко-географічним положенням, комплексом природних, матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, спеціалізацією і структурою господарства, спільністю екологічних проблем, а також високим рівнем внутрішніх соціально-економічних зв'язків» (Вахович, 2014).

Прізвище вченого	Визначення регіону
Т. Галушкіна	«Регіон є цілісною соціально-економічною системою та невід'ємною частиною територіальної організації країни, характеризується своїм змістом, структурою та іншими частинами соціально-територіального поділу праці, з організаційною ізоляцією, економікою та самоокупністю, державними інститутами, вони є невід'ємною частиною державної структури влади та управління. Іншими словами, він підкреслює географічні характеристики регіону, зв'язок з іншими регіональними утвореннями та внутрішню ізоляцію» (Беззубко, 2018).
В. Воротін	«Регіон – це територіальна спеціалізація економіки країни, адміністративно визначена частина, яка характеризується єдністю та цілісністю процесу відтворення та управління» (Вахович, 2014).
М. Долішній	Розумів територію регіону як адміністративно відокремлену територію з характеристиками фізико-економічного географічного положення, отриманою економічною структурою та системою рішень та факторною системою, що обмежує її виробничий потенціал (Николук, 2017).
О. Гранберг	«Регіон – це специфічна територія, яка за багатьма характеристиками відрізняється від інших територій, а складові елементи мають певну цілісність та взаємозв'язок».
Р. Шніпер	Зазначив, що регіональна система невіддільна від національної та місцевої систем, і наголошує на обміні та взаємодії всіх процесів, що відбуваються там: «Регіон є єдиною продуктивною силою та невід'ємною частиною виробничої системи. Фінанси та кредит, а також соціальні зв'язки пов'язані з національною економікою» (Беззубко, 2018).
В. Симоненко	«Регіон – це господарська територія, що виділяється своїм економіко-географічним положенням, природними, трудовими ресурсами, спеціалізацією, структурою господарства, цілісністю екологічних, демографічних та інших проблем, своєю роллю в міжнародному поділі праці» (Симоненко, 1997).
В. Бильчак і В. Захаров	«Регіон – «це соціально-економічна просторова цілісність, що характеризується структурою виробництва всіх форм власності, концентрацією населення, робочих місць, духовного життя людини з розрахунку на одиницю простору і часу, має місцеві органи управління своєю територією» (Федулов, 2015).

Отже, можемо констатувати, що у сучасних наукових джерелах під поняттям регіон розуміються різноманітні просторові системи різних масштабів – від групи держав до невеликих за площею адміністративно-територіальних одиниць, і дискусії стосовно розуміння сутності регіону як наукової категорії тривають, активізуючись в останні роки. Також треба враховувати те, що в українському законодавстві, станом на 29.12.2020 р., зокрема в Концепції державної регіональної політики, Законі України «Про засади державної регіональної політики» та Законі України «Про стимулювання розвитку регіонів» подано своє розуміння регіону. В загальних поняттях, визначення поняття «регіон» Асамблеєю Регіонів Європи збігається з визначенням даного поняття провідними вченими України.

В дослідженні, на сучасному етапі, керуючись законами України, під регіоном будемо розуміти території областей. Згідно із загальноприйнятим визначенням, децентралізація – це процес розширення і зміцнення прав та повноважень адміністративно-територіальних одиниць або нижчих органів та організацій при одночасному зменшенні прав і повноважень відповідного центру з метою оптимізації та підвищення ефективності управління суспільно важливими справами, найповнішої реалізації регіональних і місцевих інтересів. Децентралізація – це специфічний метод управління, який є важливим для місцевої демократії та розвитку. Конституція України, ухвалена 28 червня 1996 року, закріпила на конституційному рівні гарантії щодо існування місцевого самоврядування та окреслила основні правові засади його функціонування.

Місцевому самоврядуванню присвячено декілька конституційних норм, які були покладені в основу Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні». Вважається, що Європейська Хартія місцевого самоврядування є орієнтиром для України, як і для інших європейських держав. Особливості формування моделі, що об'єднує сучасне демократичне врядування, оптимізуючи принципи місцевої автономії, дає можливість вирішувати питання регіонального розвитку. Беручи до уваги зазначений аспект, в той же час Україна підписала Європейську Хартію у повному обсязі без застережень і виразила згоду прийняти принципи та стандарти цього документу та дотримуватись їх. Український уряд підписав Хартію і парламент

ратифікував її у липні 1997 року. Сьогодні українські вчені визначають, що в умовах глобалізації для здійснення ефективної зовнішньої політики набагато важливішими є фактори, пов'язані не з географічним розташуванням держави та її територіально-просторовими характеристиками, а з комплексом соціально-економічних та інформаційно-технологічних чинників, які притаманні інформаційному суспільству. Діюча концепція глобалізації, враховуючи всі її недоліки, ґрунтується на механізмах діалогу, консенсусу й співпраці, на відміну від домінуючої в Україні «ідеї світової революції», яка ґрунтується на стандартних догмах. Доклавши зусиль до усунення тоталітарної системи, Захід зустрів неочікуваний опір радянської свідомості. Усі західні моделі трансформації суспільства й економіки розраховані на середньоевропейську свідомість, де є уява про європейські вектори та цінності (наприклад Польща, Чехія, Угорщина), але вони недієві на українському економічному просторі, де немає такої уяви взагалі. Україні потрібні власні унікальні, специфічні моделі трансформації суспільної свідомості. Останнього часу економіка України характеризується з використанням поняття «старопромислові регіони України».

Спробуємо дати загальне визначення поняттю «старопромисловий регіон» з урахування праць вітчизняних вчених. З визначення поняття «регіон», зрозуміло, що мається на увазі певна територія, а саме територія області. Тоді термін «старопромисловий» визначає яка з областей України має старинну промисловість базової галузі. Більшість українських вчених старопромисловість регіону порівнюють із монопромисловою економікою. А існування структурної перебудови промисловості обумовлює депресивний стан монопромислових старопромислових регіонів. Такі особливості старопромислових регіонів обумовлюють потребу в модернізації усього господарчого комплексу.

Професор Інституту економіки промисловості НАН України д.е.н. В.І. Ляшенко повідомив, що відповідно до умов вітчизняної економіки з урахуванням питомої ваги регіонів у добувній, переробній галузях промисловості запропоновано наступні класифікаційні групи:

1) гіпертрофований промисловий розвиток регіону – більше 7%;

2) нормальний індустріально-аграрний розвиток регіонів – 2–7%;

3) аграрно-індустріальний розвиток регіонів – до 2% (Ляшенко, 2017).

Виходячи із групування: аграрно-індустріальними в Україні можна вважати Волинську, Житомирську, Закарпатську, Кіровоградську, Тернопільську, Херсонську, Черкаську і Чернівецьку області. Всі інші регіони можна вважати в тому або іншому ракурсі промисловоаграрними та старопромисловими. Переважна більшість науковців схиляються до того, що в Україні до характерно старопромислових регіонів відносяться: Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Полтавська і Харківська області.

Зазначені регіони характеризуються сприятливим геополітичним положенням, значним природно-ресурсним потенціалом, сприятливим внутрішнім ринком, високим культурно-освітнім потенціалом та відіграють велику роль у формуванні міжрегіонального ринку України, являються постачальниками різноманітної промислової продукції. Дані регіони першими вступили в стадію індустріального розвитку та, зважаючи на слабо диверсифіковану структуру господарства і свої специфічні особливості внутрішньої територіальної структури, при зміні економіко-технологічних укладів виробництва закономірно входять у стадію депресії. Традиційні індустріальні виробництва, що сконцентровані в даних регіонах, наразі переживають структурну кризу, яка виражається, насамперед, в дефіциті капіталу та реальних планах розвитку.

Науковці Заходу в економічній науці до старопромислових регіонів відносять регіони, що спеціалізуються на видобутку сировини, текстильній, суднобудівній, машинобудівній, металургійній промисловості. Дослідники визначають старопромисловий регіон як староосвоєний регіон, територія концентрації промислового виробництва, активна індустріалізація якого проходила в період до середини XX ст., а сьогодні доля промислових галузей складає не менш як 22% у ВВП.

Зміни технологічних структур економіки та розширення можливостей перенесення промислових виробництв в інші регіони з дешевою робочою силою за рахунок глобалізації

обумовили виникнення старопромислових регіонів, як зазначала вчена Снігова О.Ю. Економічна конкурентоспроможність цих промислових зон в нових економічних умовах значно знизилася, а регіони трансформувалися з високорозвинених на депресивні (Снігова, 2015).

Дослідимо, які з регіонів України можна класифікувати як старопромислові, з використанням статистичних даних Державної служби статистики за 2019–2020 роки (табл. 3.2, рис. 3.2).

Таблиця 3.2. Обсяг реалізованої промислової продукції за регіонами 2019-2020 роки

Регіони	Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) без ПДВ та акцизу, млн. грн.	
	2019 рік	2020 рік
Вінницька	81494,0	78050,1
Волинська	31606,1	32149,6
Дніпропетровська	454124,0	427668,5
Донецька	283946,0	255848,7
Житомирська	45480,5	47068,9
Закарпатська	23958,5	24099,3
Запорізька	195079,2	187344,4
Івано-Франківська	66820,5	61429,0
Київська	120769,8	125836,8
Кіровоградська	32255,6	34919,5
Луганська	21908,5	18954,2
Львівська	105286,7	111281,9
Миколаївська	62068,0	62255,9
Одеська	61408,1	70437,6
Полтавська	168530,6	159280,8
Рівненська	42807,0	44772,6
Сумська	48304,0	45792,5
Тернопільська	20756,6	21218,8
Харківська	185639,2	175687,7
Херсонська	30574,4	32722,4
Хмельницька	43323,8	47285,1
Черкаська	73771,0	76343,6
Чернівецька	13629,2	13959,2
Чернігівська	34283,4	34444,0

Джерело: Державна Служба Статистики України, <https://ukrstat.org/>

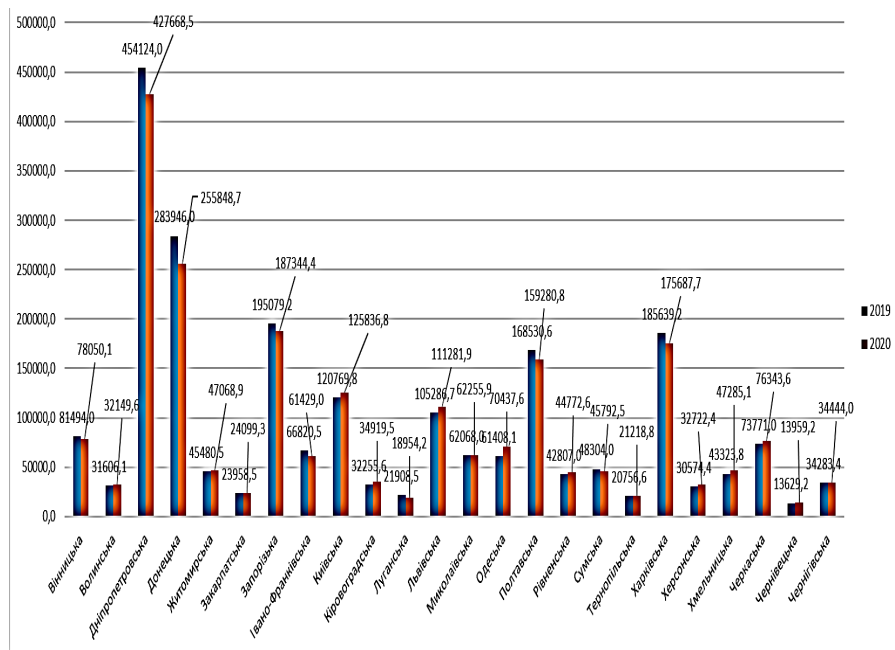

Рис. 3.2. Обсяг реалізованої промислової продукції по регіонах у 2019-2020 роках

Джерело: Державна Служба Статистики України, <https://ukrstat.org/>

З таблиці 3.2 та рис. 3.2 видно, що незмінними регіонами, що попадають під визначення старопромислових є Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Київська, Полтавська та Харківська області.

Київська область вже майже не дотягує до визначення, а підпадає вже під визначення старопромислового регіону. Можна відмітити значне збільшення обсягів реалізації промислової продукції у Дніпропетровській та Донецькій областях.

Старопромислові регіони, на даний час, не відповідають сучасним соціально-економічним умовам та потребують трансформації, яка може протікати за двома сценаріями:

- 1) розвиток нових креативних індустрій;
- 2) диверсифікація існуючих індустрій та створення на їх основі нових сучасних промислових кластерів (Стародубровская, 2011).

Характерними особливостями для старопромислового регіону є старіння економічної структури та втрата конкурентних переваг галузей спеціалізації та, як наслідок, виробництво неконкурентоспроможної продукції внаслідок використання відсталих техніки та технології, неефективної організації виробничого процесу та інші фактори.

Невід'ємною характеристикою старопромислових регіонів є демографічні та соціальні особливості, певний тип мислення, який заважає вийти за рамки звичної траєкторії розвитку регіону та шукати регіональні перспективи в нових галузях та сферах діяльності, що в сукупності і формує цілісний феномен «старопромислового регіону» (Дубовик, 2014).

Не можна не враховувати і політичні ініціативи, що впливають на існуючу структуру економіки регіону з метою її пристосування до зовнішніх умов. На здатність адаптуватися до зовнішнього середовища впливає ступінь інтенсивності інноваційного процесу, а отже розвиток старопромислового регіону пов'язаний з розвитком інноваційного процесу (Сэпик, 2013).

Україна характеризується нерівномірним розподілом сировини, тому виробництво та реалізація промислової продукції не є рівномірними. Згідно з теорією розміщення продуктивності, промислове виробництво української економіки, як правило, є джерелом сировини, тобто походження корисних копалин, успішних транспортних зв'язків, трудових ресурсів та місць збуту. Тому можна сказати, що розміщення промислового виробництва відіграє важливу роль в економічному розвитку території.

Дослідники трактують, що старі промислові зони України займають провідні позиції серед інших регіонів, а їх розвиток характеризується виробництвом промислової продукції низької інтенсивності, високими нормами зносу основних фондів, відносно низькою чутливістю до інновацій та складними екологічними умовами (Новиков, 2013).

Отже, на основі формування регіональної соціально-економічної системи необхідне нове розуміння регіональної економічної якості, яке буде зосередженим на наших подальших дослідженнях. Формування регіональної соціально-економічної системи дозволить розробити систему регулювання розвитку

старих промислових зон України з точки зору національних інтересів, тобто з урахуванням технологічної системи та міжнародного досвіду, міждисциплінарних галузей чи міжрегіонального співробітництва.

З урахуванням вище зазначеного можна прийти до розуміння, що «старопромисловий регіон» – це цілісна соціально-економічна система, складова частина територіального устрою країни, яка характеризується за своїм змістом існуванням старинної промисловості базової галузі з переважанням монопромислової економіки та питома вага таких регіонів у добувній і переробній галузях промисловості складає понад 7%. Визначимося з видами промисловості та промислової продукції в Україні. Статистичний збірник «Промисловість України у 2011-2015 рр.» Державної служби статистики України визначає наступні види промисловості:

1. Добувна промисловість;

2. Переробна промисловість: – виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів; – легка промисловість; – оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів; – целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність; – виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення; – хімічна та нафтохімічна промисловість; – виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції; – металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів; – машинобудування; – інші галузі промисловості;

3. Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води.

3.2 Проблематика розвитку старопромислових регіонів України

Формулювання, проведення оптимальної регіональної політики та моніторинг регіонального розвитку потребують класифікації регіонів.

Найбільш простий варіант теоретичної класифікації регіонів включає три групи, що засновані на моделях конкурентоспроможності:

1) відсталі регіони;

2) регіони з високою часткою зайнятості в промисловості;
4) регіони з високою часткою зайнятості у сфері послуг (Симоненко, 2009).

Відповідно до результатів аналізу регіональних структурних диспропорцій, запропонованим Кабінетом Міністрів України у Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, регіони України можна поділити на п'ять основних типів за структурою економіки:

а) індустріальний тип;

б) сільськогосподарський тип;

в) тип економіки з домінуванням сфери послуг;

г) тип економіки з орієнтуванням на сферу послуг;

д) промислово-аграрний тип економіки.

Федуловою Л. І. в роботі проведена класифікація регіонів за технологічними укладами та виявлені розбіжності між рівнями економічного розвитку виробництва в структурі регіонального промислово-інноваційного комплексу. За оцінками експертів, в Україні близько 95% обсягів виробленої продукції належить до третього (60%) і четвертого (35%) укладів (базуються на важкому машинобудуванні, електротехнічній та хімічній промисловості, газовій та нафтовій енергетиці).

Власну класифікацію регіонів запропонували автори в роботі. На основі інтегрального показника стану економіки виділені п'ять типів регіонів:

1) сервісно-орієнтовані регіони;

2) регіони радянської індустріалізації;

3) ефективні старопромислові регіони;

4) стабільні старопромислові регіони;

5) уразливі старопромислові регіони.

Ще однією ознакою класифікації регіонів є тривалість та глибина регіональної депресії, що визначається, насамперед, складом галузей виробництва, криза яких стала основною причиною розповсюдження депресії на всю економіку регіону. Науковці за цією ознакою депресивні регіони поділяють на:

1) старопромислові;

2) агропромислові;

3) добувні.

Науковці погоджуються з тим, що так звані

«старопромислові регіони» іноді визначають їх як «депресивними регіонами» та регіонами III-IV технологічних методів виробництва. Така відмітка є виправданою, оскільки в Західній Європі до економічно депресивних районів належать старі промислові регіони та регіони з низькою технологією видобутку вугілля і металургії, області текстильної та хімічної промисловості.

Подібна тенденція спостерігається і в Україні. Саме на ці регіони припадає найбільша частка депресивних регіонів, які постраждали від розпаду економічних зв'язків, скорочення державних замовлень на продукцію високотехнологічних галузей та загального інвестиційного попиту, зміни співвідношення цін на користь сировинних галузей, значного обмеження імпорту, що витісняє вітчизняну продукцію.

В умовах масового розвитку наукоємних сегментів економіки найбільш уразливими стають старопромислові регіони. Можна зробити наступні висновки:

1) в Україні 40% регіонів можна віднести до старопромислових;

2) фінансово стійкими є галузі, пов'язані з видобутком не паливних корисних копалин;

3) найбільший потенціал для розвитку інновацій у регіонів, що спеціалізуються на виробництві машин та обладнання;

4) значна частка старопромислових регіонів розташована у східній частині України.

Основними проблемами для України управління старопромисловими регіонами є ті факти, що:

1) Україна знаходиться на стадії переходу від «ресурсної економіки» до «економіки, що заснована на ефективності»;

2) висока концентрація старопромислових регіонів та монопрофільних міст, що залежать від містоутворюючих промислових підприємств;

3) відсутність комплексної стратегії розвитку старопромислових територій;

4) відсутність ґрунтовних комплексних досліджень стану старопромислових регіонів України.

Розроблений підхід, у дослідженнях Сорокіної Ю.В., щодо класифікації старопромислових регіонів для цілей управління

сталим розвитком. В основу класифікації покладені дві основні ознаки:

1. З позицій історичного фактору, що визначає етап соціально-економічного розвитку регіону:

1) регіони, що знаходяться на індустріальному етапі розвитку;

2) регіони, що знаходяться на постіндустріальному етапі розвитку.

2. З позицій соціально-економічного фактору, вплив якого визначається станом наявного соціально-економічного потенціалу старопромислового регіону:

1) регіони з високим соціально-економічним потенціалом;

2) регіони з недостатнім соціально-економічним потенціалом;

3) регіони з низьким соціально-економічним потенціалом.

3.3 Доцільність диверсифікованості розвитку машинобудівельної галузі у старопромислових регіонах України

Особливістю розвитку регіонів України є поглиблення наявних міжрегіональних диспропорцій за показниками соціально-економічного розвитку. На сьогодні доцільним є виділення чотирьох типів регіонів: регіони-лідери, високорозвинені, розвинені та проблемні.

До проблемних регіонів відносяться такі, становище яких за сукупністю показників гірше середньо державного рівня на 10% і більше. Матеріальне виробництво в цих регіонах не отримало достатнього розвитку, вони мають дотаційну структуру бюджету, недостатній фінансовий потенціал, у тому числі інвестиційний. В даних регіонах деякі соціальні показники мають загрозливе значення для безпеки держави, що переводить їх в клас потенційно депресивних, а ринок праці має велику залежність від розвитку промислового виробництва. Як раніше зазначалося, до старопромислових регіонів України на сьогодні віднесено Дніпропетровську, Харківську, Запоріжську, Полтавську, Донецьку та Луганську області. Дві з них мають шахтарську спеціалізацію та включають у свій склад тимчасово

окуповані території.

Починаючи з 2014 р., падіння промислового виробництва у Донецькій та Луганській областях було найбільшим серед інших областей України і старопромислових регіонів, зокрема, та було обумовлено втягненням їх територій в збройне протистояння.

На думку науковців, лише 4 регіони можуть бути віднесено до типу старопромислових – Дніпропетровська, Запорізька, Полтавська та Харківська області.

Донецька та Луганська області обтяжені іншими негативними типологічними ознаками, такими, як постійний економічний занепад, стагнація, небезпека виникнення конфліктних ситуацій, техногенних та екологічних катастроф. Дані регіони мають найбільш віддалену оптимістичну перспективу переходу до стану регіонів сталого розвитку, навіть за умови їх переходу під контроль української держави. Саме вони особливо гостро потребують розвитку на своїх територіях високотехнологічного виробництва, в тому числі інноваційного машинобудівного комплексу.

Однак, поряд із необхідністю радикальних змін у структурі економіки старопромислових регіонів не менш важливою проблемою їх трансформації є зміна поведінкових стереотипів економічних суб'єктів.

Нині діючи Державну стратегію регіонального розвитку України, розроблено з урахуванням європейських вимог і пріоритетів. Концептуально стратегія спирається на необхідність підвищення конкурентоспроможності регіонів з допомогою оптимізації та диверсифікації структури економіки. Акцент спрямовано на підвищення інноваційного й інвестиційного потенціалу регіонів, розвиток бізнес-середовища, забезпечення раціонального використання природно-ресурсного потенціалу. Дана стратегічна позиція диверсифікованості спрямована на концентрацію зусиль у сприянні модернізації та технічному переоснащенні підприємств металургійного, машинобудівного, енергетичного й хімічного комплексів як застаріваючих галузей.

У Європейській практиці вирішення проблем регіонального розвитку ґрунтується насамперед в перетворенні проблем регіонального розвитку на можливості мобілізації та

ефективного використання регіонального потенціалу, економічного зближення й зменшення ефективного значення національних кордонів. Така модель регіонального розвитку одержала назву «Новий регіоналізм», вона ґрунтується на зв'язку між регіоном і міжнародним або європейським порядком, причому регіони прагнуть знайти своє місце в державі, Європі і на міжнародному ринку.

В умовах окупації старопромислових шахтарських регіонів є потреба у негайній підготовці до перебудови машинобудівного комплексу та його трансформації у високотехнологічну та інноваційну галузь промисловості. Початком цьому мають бути якісні зміни у процесах підготовки інженерного складу даного сектору промисловості, а також ретельний аналіз наявних машинобудівних галузей на їх відповідність кон'юктурі світового ринку, можливості їх переоснащення у високотехнологічній та інтелектуальній виробництва.

3.4 Пропозиції щодо формування умов здійснення ефективної структурної перебудови економіки старопромислових регіонів

Пропозиції щодо формування умов здійснення ефективної структурної перебудови економіки старопромислових регіонів, що потребує впровадження таких заходів:

1) здійснення адаптації світового досвіду цілеспрямованих змін структури економіки старопромислових регіонів до умов України;

2) забезпечення підтримки базових галузей старопромислових регіонів виключно в межах необхідності підвищення їх конкурентоспроможності та на період здійснення структурної перебудови економіки старопромислових регіонів;

3) розробки концепцій та стратегії диверсифікації національної економіки, яка б передбачала окремий розділ щодо диверсифікації економіки старопромислових регіонів;

4) забезпечення впровадження заходів, спрямованих на формування багатогалузевої структури економіки старопромислових регіонів та створення альтернативної

економічної бази розвитку територій;

5) розробки пілотних схем диверсифікації економіки старопромислових регіонів;

6) розробки Програми технічного оновлення промислової бази України;

7) забезпечення створення на території депресивних старопромислових регіонів нових наукомістких виробництв і розвитку існуючих підприємств на підставі впровадження на них інновацій;

8) розробки ефективних механізмів та забезпечення стимулювання переливу капіталу із традиційних галузей економіки старопромислових регіонів до наукомістких;

9) поліпшення якості інфраструктурного забезпечення старопромислових регіонів (монофункціональних територій) для забезпечення умов розміщення високотехнологічних виробництв;

10) забезпечення державного сприяння формуванню ринку капіталу для фінансування нових та інноваційних компаній на території старопромислових регіонів;

11) ініціювання створення спеціальних структурних фондів на засадах об'єднання приватного та державного капіталу, покладення на них завдання зі здійснення проектного цільового фінансування створення малого та середнього підприємництва;

12) сприяння створенню фінансових інститутів, що спеціалізуються на інвестуванні у промисловість і мають підрозділи з венчурного фінансування;

13) забезпечення умов розвитку активної конкуренції, спрямованої на стимулювання впровадження інновацій у виробництво;

14) сприяння становленню системи фінансування інноваційних фірм: ініціювання створення венчурних фондів для фінансування інноваційного бізнесу в цілому та малих інноваційних фірм з метою прискорення науково-технічного розвитку економіки;

15) інвестиційних банків, взаємних фінансових фондів – покупців акцій нового випуску, формування ринку первинної пропозиції акцій;

16) ініціювання створення фонду підтримки та заохочення

запровадження інновацій у регіонах, зокрема у старопромислових;

17) розробки пілотних схем венчурного фінансування при диверсифікації економіки старопромислових регіонів;

18) розробки й упровадження ефективного механізму залучення приватних інвестицій в економіку депресивних шахтарських регіонів (упровадження податкових пільг, спеціальних режимів інвестиційної діяльності), забезпечення стабільних умов здійснення підприємницької діяльності;

19) сприяння формуванню й розвитку бізнес– та технологічного середовища, спроможного інтегрувати інновації та здійснювати трансфер технологій;

20) запровадження створення інноваційних центрів та агентств із поширення нових технологій, створення їх філій на території старопромислових регіонів;

21) розробки механізму стимулювання розвитку малих інноваційних фірм, що використовують високі технології;

22) забезпечення переорієнтації системи освіти на потреби ринку з урахуванням напрямів структурної перебудови та диверсифікації економіки старопромислових регіонів, нових потреб диверсифікованої економіки – розвитку нових сфер економічної діяльності та скорочення потреб традиційних галузей економіки;

23) забезпечення відновлення та поліпшення природних ресурсних якостей навколишнього середовища, зменшення негативних наслідків господарської діяльності й використання рекреаційних територій;

24) запровадження проведення постійного моніторингу та прогнозів соціальних і економічних наслідків диверсифікації економіки старопромислових регіонів, постійних статистичних та соціологічних спостережень за процесом реструктуризації традиційних галузей старопромислових регіонів;

25) запровадження надання працівникам, вивільненим із підприємств у процесі реструктуризації традиційних галузей економіки старопромислових регіонів, інвестиційних субсидій у розмірі 5-20% вартості проекту, які не підлягають поверненню, та компенсаційних позик у розмірі 50% вартості проектів за умов повернення наприкінці реалізації проекту;

26) забезпечення контролю за цільовим використанням

коштів, наданих вивільненим працівникам на розвиток малого бізнесу та на працевлаштування.

Загалом старопромислові регіони є найбільш уразливими у сфері накопичення потенційних загроз і небезпек. В якості визначення старопромислового регіону (СПР) можливо застосувати наступне – «це промисловий регіон чи його частина з надмірною концентрацією підприємств важкої індустрії та складним екологічним станом». Саме в таких регіонах України особливого значення набуває розвиток стратегічного планування на регіональному та місцевому рівнях, оскільки ці регіони потребують структурних перетворень з опорою на розвиток нових галузей.

Тут можливо погодитися з висновком О. Снігової, що саме нечітка стратегічна позиція стосовно старопромислових регіонів зумовлює високий ризик подальшої експлуатації застарілих економічних структур цих регіонів за рахунок концентрації зусиль на сприянні модернізації та технічному переоснащенню підприємств металургійного, машинобудівного, енергетичного й хімічного комплексів. Актуальність даного трактування пов'язана також з тим фактом, що на території двох старопромислових регіонів (Донецька та Луганська області) відбувається військовий конфлікт, який супроводжується значними витратами матеріального та людського потенціалу.

Дослідженню особливостей розвитку старопромислових регіонів присвячено значну кількість наукових праць. Розвиток Донецької області як старопромислового регіону постійно знаходився в центрі уваги науковців Інституту промисловості НАН України (О. Амоші, В. Ляшенка, О. Новікової, Р. Прокопенка та інших). Значний внесок у аналіз розвитку Луганської області внесли вчені Луганської філії Інституту економіко-правових досліджень НАН України (І. Заблудська, Ю. Рогозян та інші). Комплексне дослідження соціально-економічного розвитку непідконтрольних територій представлено змістовною публікацією «Окупований Донбас: економіка, демографія, групи впливу. Стратегії для України». Також серед публікацій, присвячених стратегіям розвитку старопромислових регіонів слід виділити визначення шести вихідних позицій для розробки стратегії Донецької області, серед яких найбільш важливим зазначається крах сформованої в

регіоні моделі розвитку – моделі розвитку старопромислових регіонів. Для оптимізації стратегії розвитку старопромислових регіонів необхідно здійснити характеристику стратегій розвитку старопромислових регіонів України. Порівняльна характеристика стратегій регіонального розвитку старопромислових регіонів (СПР) представлена у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3. Загальна характеристика стратегій регіонального розвитку СПР до 2020 р

СПР	Головна мета стратегії (місія)	Стратегічні цілі
Дніпропетровська область	Стратегічна місія – примножити економічне багатство області та конвертувати його в комфортні та безпечні умови проживання її мешканців. Стратегічне бачення – провідний регіон України, де економічне зростання є інструментом перетворень області у край, де людям комфортно та безпечно жити і працювати, де для жителів міських та сільських територій відкриті умови для самореалізації, а збереження довкілля є природною потребою людини	1. Зменшення економічних дисбалансів. 2. Розвиток сільських територій. 3. Екологічна безпека. 4. Розвиток людського капіталу
Донецька область	Забезпечення захисту життя, прав та добробуту кожного громадянина незалежно від місця проживання, зменшення негативних наслідків в економіці шляхом ефективного використання усіх інструментів та чинників її відновлення і модернізації, реалізація регіоном власного потенціалу розвитку, посилення конкурентних позицій регіону	1. Економічний розвиток та підвищення зайнятості населення. 2. Підвищення спроможності місцевого самоврядування. 3. Людський розвиток, надання якісних соціальних послуг та вирішення питань ВПО. 4. Розбудова безпечного суспільства
Луганська область	Мета Стратегії – створення умов для вирішення нагальних	1. Територіальна соціально-економічна інтеграція.

	проблем, забезпечення захисту життя, прав та добробуту кожного громадянина незалежно від місця проживання, запровадження дієвих заходів щодо підвищення рівня конкурентоспроможності та енергозбереження; відновлення та розвиток інфраструктури, створення нових робочих місць; переорієнтація та перехід на нові ринки збуту регіональної продукції; покращання екологічної ситуації; розвиток людського потенціалу в області. Місія стратегії – досягнення балансу інтересів населення, бізнесу і влади (регіональної/місцевої)	2. Підвищення рівня конкурентоспроможності. 3. Розвиток людського потенціалу та соціальна справедливість
Запорізька область	Стратегічне бачення – історико-культурна столиця південно-східного регіону України, екологічно безпечний, інвестиційно привабливий регіон, з високотехнологічними індустріальним та аграрним комплексами, високим освітньо-науковим потенціалом, з широким спектром курортно-туристичних послуг. Місія – спрямування об'єднаних зусиль влади, бізнесу та громади на збереження та розвиток потенціалу, традицій і цінностей Запорізької області задля поліпшення життя мешканців кожної громади регіону	1. Запорізький край – регіон з високим рівнем та якістю життя населення. 2. Запорізький край – інвестиційно приваблива територія з розвинутим індустріальним комплексом та інфраструктурою. 3. Запорізький край – регіон розвинутих сільських територій. 4. Запорізький край – регіон екологічної безпеки та збереження природних ресурсів

Так, у стратегіях розвитку Донецької, Запорізької та

Дніпропетровської областей здійснена спроба узгодженості стратегічних та операційних цілей з відповідними цілями Державної стратегії регіонального розвитку. Наведена подібна система узгодженості стратегічних цілей стратегії розвитку Донецької області та Державної стратегії регіонального розвитку. Узгодженість стратегічних цілей розвитку Донецької області із стратегічними цілями Державної стратегії регіонального розвитку представлені в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4. Узгодженість стратегічних цілей стратегії розвитку Донецької області на період до 2020 року із стратегічними цілями Державної стратегії регіонального розвитку на заданий період

Стратегічні цілі Державної стратегії регіонального розвитку	Стратегічні цілі розвитку (Донецька область)			
	Економічний розвиток та підвищення зайнятості населення	Підвищення спроможності місцевого самоврядування	Людський розвиток, надання якісних соціальних послуг та вирішення питань ВПО	Розбудова безпечного суспільства
Підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів	X	X	x	X
Територіальна соціально-економічна інтеграція і просторовий розвиток	x	x	X	X
Ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку	X	X	x	x

Примітка: Позначкою «X» зазначено повне узгодження стратегічних/операційних цілей Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року стратегічним /операційним цілям розвитку Донецької області на період до 2020 року; позначкою «x» зазначено загальну узгодженість.

Розглянемо, як приклад, стратегію регіонального розвитку Запорізької області. Крім власних цілей розвитку регіону, містить цілі, які відповідають цілям та строкам реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020

року, у частині завдань і заходів, що передбачають спільні дії центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування. У стратегіях Запорізької області також здійснена узгодженість стратегічних цілей з ключовими секторами розвитку (табл. 3.5).

Відповідно стратегії розвитку Луганської області зазначено, що вона є стратегією збалансованого розвитку, яка враховує інтереси населення, бізнесу і влади. Взаємоузгодження процесу планування та реалізації стратегічного розвитку забезпечуватиметься через застосування двох схем координації – горизонтальної – на регіональному рівні органів виконавчої влади та вертикальної – на рівні регіональних та місцевих органів виконавчої влади, а також органів місцевого самоврядування різних територіальних рівнів, недержавних інституцій – громадських організацій та об'єднань підприємницьких структур, причетних до регіонального розвитку. До позитивних моментів розробки стратегій областей слід віднести наявність цифрових показників оцінки реалізації Стратегії за роками у розрізі декількох сценаріїв:

1) песимістичний: більшість зовнішніх загроз і багато внутрішніх проблем «спрацюють» і ці ризики настануть з високою імовірністю, значно погіршать наявну ситуацію незважаючи на зусилля з упровадження Стратегії;

2) інерційний або трендовий: усе в зовнішньому оточенні «йде, як сьогодні», зовнішні можливості та загрози, що виникають, взаємно компенсуються. Узгодженість стратегічних цілей Запорізької області з секторами розвитку представлені в таблиці 3.5.

3) оптимістичний: демонструє позитивну динаміку, яка буде можлива за умови успішної реалізації Стратегії, докладання зусиль «з середини системи» або через вдалий збіг обставин і підтримку сильних сторін регіону зовнішніми можливостями.

При розробці стратегії Донецької області визначені:

– базовий сценарій стратегічного бачення розвитку Донецької області, під яким розуміється розвиток території області, яка знаходиться під контролем Уряду України, відповідно до тенденцій соціально-економічного розвитку країни;

– оптимістичний (традиційний) сценарій реалізації стратегічного бачення розвитку Донецької області – це розвиток за умови повернення усіх територій Донецької області під контроль Уряду України;

Таблиця 3.5. Узгодженість стратегічних цілей стратегії Запорізької області з секторами розвитку

Сектори	Стратегічні цілі (Запорізька область)			
	1. Запорізький край – регіон з високим рівнем та якістю життя населення	2. Запорізький край – інвестиційно приваблива територія з розвинутими індустріальним комплексом та інфраструктурою	3. Запорізький край – регіон розвинутих сільських територій	4. Запорізький край – регіон екологічної безпеки та збереження природних ресурсів
Економіка й торгівля	x	X	X	X
Промисловість та інфраструктура	x	X	X	X
Сільське, лісове господарство, харчова промисловість	x	X	X	X
Транспорт і дороги	x	X	X	
Екологія і природні ресурси	x	x	x	X
Освіта й молодь	X	x	X	
Здоров'я, соціальний захист, сім'я й дитина	X		X	x
Культура й туризм	x	X	X	x
Обмін інформацією	X	X	X	X
Комунальне господарство	X	x	x	x
Територіальний розвиток, земля й кадастр	X	X	X	x

Примітка: Велика буква «X» означає більшу узгодженість / зв'язок, ніж маленька «x».

– песимістичний (реалістичний) сценарій реалізації стратегічного бачення розвитку Донецької області – це розвиток за умов загострення бойових дій та активізації міграції населення і подальшого руйнування інфраструктури.

При розробці стратегії Дніпропетровської області визначалося місце області серед областей сусідів найбільш економічно розвинених (з найбільшими обсягами регіональної економіки) – Донецька, Запорізька, та Харківська області. Ці області є потенційними конкурентами Дніпропетровської області за інвестиційні ресурси і водночас можливими головними споживачами продукції економічної діяльності суб'єктів, розміщених у Дніпропетровській області. Аналіз розвитку Дніпропетровщини здійснено порівняно з регіонами-сусідами та регіонами Польщі (Сілезьке воєводство) та Російської Федерації (Кемеровська та Саратовська області), які мають близькі показники урбанізації та економічної структури. Це дозволило зробити висновок, що Дніпропетровська область, після міста Києва, є абсолютним лідером серед економік українських регіонів, що створює добрі стартові умови для наступного циклу стратегічного планування. Проведене дослідження соціально-економічного стану Дніпропетровської області та отримані порівняльні характеристики з регіонами-сусідами та регіонами, які належать до однієї групи будуть основою оцінки результатів виконання стратегії.

Стратегія Дніпропетровської області відповідає принципам збалансованого розвитку та спрямована на використання його сильних сторін та можливостей, адже в ній розглядаються шляхи забезпечення соціальної інтеграції, а також поліпшення стану довкілля. Одним з інструментів забезпечення збалансованості стратегії розвитку Дніпропетровської області стало застосування в процесі її розроблення стратегічної екологічної оцінки, що представляє собою системний і запобіжний процес, який здійснюється з метою аналізу потенційного впливу на довкілля, а також з метою інтегрування результатів оцінки в процес прийняття рішень. Було визначено, що реалізація Стратегії не повинна призвести до появи нових негативних впливів на довкілля якщо під час її реалізації будуть належним чином враховані природоохоронні вимоги. За підсумками стратегічної

екологічної оцінки було підготовлено Звіт про проведення Стратегічної екологічної оцінки Стратегії розвитку Дніпропетровської області, з якого можна зробити такі висновки:

1) стратегія розвитку Дніпропетровської області на період до 2020 року враховує принцип екологічної збалансованості і в цілому орієнтована на зменшення антропогенного впливу на довкілля;

2) у стратегії обрано інерційний сценарій розвитку. З огляду на складну екологічну ситуацію в області цей сценарій не може розглядатися як найбільш оптимальний з точки зору зменшення впливу на довкілля. Разом з тим, з огляду на соціально-економічну ситуацію в області та наявні фінансові можливості для реалізації Стратегії цей сценарій є найбільш реалістичним;

3) цілі Стратегії узгоджуються з національними та регіональними екологічними цілями.

Все це дозволяє зробити висновок, що моніторинг екологічних індикаторів ефективності впровадження Стратегії є важливою формою контролю того, який фактичний вплив на довкілля матиме Стратегія і ця умова буде необхідною передумовою забезпечення збалансованості розвитку області. У Стратегії Дніпропетровської області зазначено, що обов'язковою умовою забезпечення моніторингу реалізації Стратегії є застосування системи індикаторів, які використовуються для визначення результативності реалізації державної стратегії регіонального розвитку на певний період. Стратегічною метою реалізації Стратегії розвитку Донецької області на базі системно-діяльнісного підходу визначено забезпечення захисту життя, прав та добробуту кожного громадянина незалежно від місця проживання, зменшення негативних наслідків в економіці шляхом ефективного використання усіх інструментів та чинників її відновлення і модернізації, реалізацію регіоном власного потенціалу розвитку, посилення конкурентних позицій регіону. Стратегія області визначає принципи, цілі політики розвитку регіону та основні завдання, спрямовані на досягнення зазначених цілей. Можна вважати дискусійним положення Я. Жаліло, який зазначав, що побудова та реалізація стратегій майбутнього мають

впроваджуватися на програмних засадах, розроблених на умовах максимальної інклюзивності. За кордоном накопичено значний досвід перебудови старопромислових регіонів, який необхідно максимально враховувати при розробці стратегій. Це насамперед стосується використання досвіду модернізації Рурського району (ФРН). Основними напрямками реструктуризації економіки регіону були:

- модернізація інших «старих» галузей промисловості;
- розвиток вищої освіти;
- створення технологічних центрів і на їх основі – наукомістких виробництв;
- поліпшення навколишнього середовища.

Промислова модернізація охопила більшість металургійних і хімічних заводів, підприємств важкого машинобудування. Були ліквідовані екологічно брудні виробництва, радикально оновлений асортимент продукції, зменшені промислові території. На території району створено 5 нових університетів з метою скорочення молодіжного безробіття, обмеження еміграції з регіону і залучення нових кадрів. До середини 1990-х років Рурський регіон в основному завершив модернізацію і процес докорінної реструктуризації господарства. Хоча Рур, як і раніше, залишається найбільшим вугільним басейном Німеччини і Західної Європи, частка зайнятих у вугільній промисловості становить зараз 4,5%.

Сучасне стратегічне планування має здійснюватися шляхом модернізації економіки старопромислових регіонів, розвитку нових наукоємних галузей на основі ресурсів регіону з використанням принципів сталого розвитку. Донецька та Луганська області будуть мати свої особливості в розробці регіональних стратегій, це пов'язано із військовим конфліктом, який відбувався на їх територіях. Стратегії відновлення Донецької та Луганської областей мають бути орієнтовані на відновлення економіки, екології та соціального розвитку територій на принципах сталого розвитку. Потрібні сценарії, які б забезпечили поетапне повернення окупованих територій Донбасу під контроль України. Представляє інтерес пропозиція вчених щодо використання демілітаризованих вільних економічних територій. Економічний блок цієї пропозиції передбачає відновлення діяльності підприємств, зареєстрованих

у відповідності до законодавства України, відділень українських банків; Державної фіскальної служби України тощо. Слід також зазначити, що специфіку в розробці стратегій розвитку будуть мати і ряд територій у регіонах залежно від їх типу. Тут можливо застосовувати типологію територій, яку запропонували вчені НАН України. Використання прийому типології територій при розробці даної стратегії дозволить розробити загальні підходи до вирішення актуальних проблем. При виділенні типів територій, які відчули вплив військового конфлікту можливо враховувати пропозиції вчених Інституту економіки промисловості які виділили:

- неконтрольовані території Донецької області (окремі райони Донецької та Луганської областей, які тимчасово фактично вийшли із зони політичного, правового, економічного, інформаційного простору України). Для цих територій головною задачею є повернення в український національний простір під державний контроль України;

- території, на яких велися бойові дії (у тому числі ті, які певний час були окуповані, але згодом були звільнені та наразі перебувають під контролем України) та ті, що розташовані в зоні зіткнення.

Ці території потребують невідкладної допомоги держави та суспільства, а підконтрольність Україні формує можливості для їх відновлення та встановлення миру на них; усі інші території Донецької та Луганської областей, що географічно є прилеглими до окупованих та деокупованих територій і також зазнали певних економічних втрат унаслідок розриву господарських зв'язків з окупованою територією, руйнування виробничої і транспортної інфраструктури.

3.5 Антикризова стратегія та антикризове управління – алгоритм виокремлення стратегічних об'єктів промислового комплексу регіонів

Стратегічне планування діяльності промислового підприємства напряму пов'язане зі здійсненням економічної політики регіону і стратегії розвитку всієї ринкової системи країни.

У теорії планування під розвитком прийнято розуміти відповідні зміни існуючої виробничої (або економічної) системи, досягнення необхідного її зростання та оновлення окремих підсистем або їхніх частин.

Зростання і розвиток, як зазначають деякі фахівці, – не синоніми. Зростання може відбуватися паралельно із розвитком або за його відсутності. У більшості випадків зростання означає підвищення розмірів або кількості об'єктів. Термін «зростання підприємства» за загальним правилом вживається для позначення тенденції збільшення розмірів, а також для позначення розширення діяльності підприємства за низкою показників: обсягами виробництва, часткою на ринку, чисельністю персоналу, величиною продажів, чистим прибутком тощо.

Обмеження зростання не обмежує розвитку. Всупереч поширеним уявленням, розвиток – це процес, у якому збільшуються можливості індивіда задовольняти свої бажання та потреби інших суб'єктів. Розвиток – це удосконалення можливостей, потенціалу, а не придбання матеріальних благ. Розвиток значною мірою більше тісно пов'язаний із якістю, ніж з кількісними показниками.

Таким чином, стратегічне планування покликане забезпечити необхідне економічне зростання й бажаний рівень розвитку підприємств і галузі на майбутній довгостроковий період.

Сучасне підприємство – це організована система, що є складовою частиною економічної системи, котра цілеспрямована на виробництво товарів, робіт, послуг. Спільними елементами тієї й іншої системи виступають люди, персонал працівників, які мають свої власні економічні цілі. Отже, необхідний рівень розвитку підприємства залежить від характеру впливу на нього окремих людей – його основних елементів і всієї держави – цілої системи, частиною якої виступає дане підприємство.

Стратегія розвитку промислового об'єкта (чи то підприємства, чи то галузі промисловості) визначається в результаті вивчення зовнішнього оточення і можливих внутрішніх перспектив його діяльності з урахуванням непередбачених ринкових обставин. Стратегія полягає у

встановленні довгострокової орієнтації фірми на будь-який вид виробничої діяльності й зайняття відповідного або планованого положення як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

При цьому, деталізації підлягають стратегічні питання вибору продукції, що має випускатися, застосовуваних виробничих процесів, використовуваних економічних ресурсів, а також питання формування загальної лінії поведінки підприємства на внутрішньому й зовнішньому ринках з урахуванням власних можливостей і сил конкурентів.

Крім того, в ході стратегічного планування враховуються можливості виходу у майбутньому на ринки з новим продуктом, залучення нових постачальників і споживачів товарів, розширення або припинення виробництва та продажу колишніх товарів і послуг.

В процесі стратегічного планування, якщо робити це правильно, загальні (або головні) цілі підприємства мають встановлюватися керівництвом і узгоджуватися з усіма підрозділами. Планові служби пропонують кожному виробництву варіанти початкових показників валового та чистого прибутку на довгостроковий період. Після їх розгляду підрозділи висувають свої пропозиції, тим самим створюються необхідні передумови для вироблення спільних цілей стратегічного планування підприємства. У затверджених планах передбачаються загальні цілі промислового підприємства, його місце на регіональному й інших ринках, організаційна структура управління, кадрова політика, виробнича стратегія, аспекти вибору нової продукції, загальна політика збуту, фінансові результати, політика поглинань або придбань, обсяги інвестицій, інші стратегічно важливі для промислового підприємства моменти.

У питанні стратегічного планування діяльності промислового підприємства важливу роль відіграє сутність й зміст державного регулювання економічної політики, обґрунтування перспективних напрямків розвитку всієї ринкової системи.

На превеликий жаль, побудована ще за радянських часів модель управління промисловістю країни виявилася не здатною в сучасних ринкових реаліях забезпечувати не лише сталий розвиток промисловості, але й взагалі встояти перед тиском

негативних явищ – наслідків світової фінансової кризи. За теперішнього стану промисловості не варто сподіватися на диво раптового економічного підйому промисловості, тут, так би мовити, хоча б «дотягнути до ліпших часів».

При цьому, важливо розуміти, що без кардинальної перебудови регіональної економіки на роботу в режимі кризи залучення додаткових коштів в промисловість може тільки погіршити ситуацію. В кінцевому підсумку – пливучи в звичайному сьогоденному напрямку – не зважаючи на обсяги фінансових вкладень в промисловість, майбутній результат є очевидним – банкрутство цих промислових підприємств й взагалі вимивання в нікуди, у прірву бюджетних ресурсів регіонів. В розгляданій площині особливої актуальності набуває питання антикризової стратегії розвитку регіональної промислової політики.

Антикризове управління бізнесом докорінно відрізняється від управління в умовах зростаючого ринку і загального добробуту. Антикризова стратегія регіонів є головним об'єктом фінансування при реструктуризації. Водночас важливо розуміти: реструктуризація – інструмент порятунку, але не сам порятунок. У разі операційної нерентабельності промислових підприємств антикризова стратегія стає марною – допоможе тільки корінна перебудова галузей промислового виробництва, і чим раніше ця перебудова розпочнеться, тим більше шансів у регіональної промисловості залишитися на плаву (Кудріна, 2016).

Антикризова стратегія завжди визначає три основні напрями дій:

1. Опрацювання способів збільшити доходи від операційної діяльності промислових підприємств на мікрорівні й промислової галузі – на макрорівні. Йдеться, по-перше, про мобілізацію внутрішніх резервів – аналіз шляхів виходу на нові ринки, підвищення планів продаж виробленої продукції за межі регіону (країни) комерсантам, розширення номенклатури продукції тощо. А по-друге, треба продумати можливості продажу активів, не задіяних у поточному промисловому виробництві бізнесі (так званих непрофільних активів). Зрозуміло, що в умовах кризи реалізація цих заходів є значно складнішим завданням, ніж у звичайний час, проте в цьому і

полягає складність антикризового управління промисловістю.

2. Опрацювання способів скоротити витрати. Антикризове управління промисловими підприємствами (зокрема і галуззю, регіоном, країною) завжди асоціюється з масштабним зниженням витрат. Це і зменшення операційних витрат, і відмова від реалізації деяких інвестиційних проектів, і скорочення непродуктивних витрат й т. ін.

3. Опрацювання механізмів скорочення фінансових циклів, вагоме зниження потреби в оборотних коштах. Якщо два попередні напрямки антикризового управління регіональною промисловістю цілком очевидні, то скороченню фінансових циклів практично завжди незаслужено приділяють найменше уваги. Хоча, слід зазначити, зниження потреби в оборотних коштах значно полегшує процес реструктуризації зобов'язань і безпосередньо самих підприємств, й промислових галузей загалом. Тут мова може йти про перегляд політики роботи з покупцями промислової продукції, про скорочення відстрочення оплат, і, навпаки, про спробу домовитися про відстрочення з постачальниками.

Можливий варіант, коли задля скорочення операційного циклу потрібним буде змінити постачальників або дилерів (наприклад, на того, що знаходиться ближче, навіть якщо у нього й менш вигідні умови) – для цього, безумовно, важливо ретельно прораховувати порівняльні варіанти співпраці з різними контрагентами.

Може статися, що доречним буде перегляд виробничого циклу – наприклад, заміна власного, більш тривалого виробничого процесу, на більш швидкий аутсорсинг, нехай і з втратою маржі.

Антикризова стратегія реформування промисловості регіону – це не просто мозковий штурм, а довга і професійна робота з моделювання та аналізу різних варіантів дій. Опрацювавши в рамках антикризової стратегії комплекс заходів, доцільно скласти детальний мережевий план-графік, в якому будуть відображені всі необхідні для реалізації намічених заходів дії, з точним зазначенням виконавців, джерел фінансових або матеріальних ресурсів, відповідальності тощо.

З позицій теорії планування будь-яка виробнича система володіє певним потенціалом економічного розвитку і зростання.

Причому існують три основних типи розвитку економічних, у тому числі й державних, систем:

а) ідеальний – такий тип розвитку системи, коли до неї по мірі необхідності вносяться засновані на передових наукових доробках і професійному досвіді дозовані зміни, що забезпечують безперервність й стійкість економічного зростання;

б) реальний – передбачає часткове реформування економічної системи після появи перших негативних ознак її функціонування;

в) радикальний – використовується, коли практично вичерпаний ресурс діючої системи і необхідна її кардинальна реформа із зміною основних інституційних структур.

Доречно відмітити, що у останньому випадку (мається на увазі радикальний варіант зміни системи) повинно забезпечуватися планове державне регулювання економіки, спрямоване на створення нових організаційно-правових структур, на підвищення темпів соціально-економічного розвитку країни і рівня життя людей.

Якщо антикризове управління не призводить до позитивних результатів – потрібна істотна, радикальна її реструктуризація: переорієнтація виробництв, авральна модернізація обладнання, закриття неприбуткових напрямків, позбавлення від непрофільних активів, повний перегляд комерційної політики тощо. По суті, результатом заходів із відновлення регіональної промисловості має стати своєрідний «бізнес-план регіону».

Підсумовуючи викладене, можна зробити проміжні висновки:

По-перше, криза, зокрема криза регіональної промисловості, – це системне зниження платоспроможного попиту, яке супроводжується загостренням конкурентної боротьби. В цих умовах десятки тисяч компаній, які втратили своїх клієнтів на традиційних ринках, будуть шукати нові сегменти, в тому числі і на українському ринку (Сенчагов, 2008). Роль держави у цій ситуації зводиться до підтримки платоспроможного попиту за рахунок кредитування споживачів та організації і фінансування соціально значимих робіт, підтримки виробників завдяки зниженню кредитних ставок та

податків, захисту ринку шляхом недопущення на нього небезпечної та фальсифікованої продукції, посилення протидії надходженню на ринок нелегальної продукції.

У разі виникнення кризи промислового підприємства чи галузі обов'язкового втілення мають антикризові заходи із стабілізації економіки. Причому антикризова політика має проводитися одночасно у трьох напрямках: збільшення доходів від операційної діяльності промислових підприємств й промислової галузі, скорочення витрат, ужимання фінансових циклів обігу оборотних коштів.

По-друге, в умовах світової фінансової кризи вибір антикризових заходів зі стабілізації стану регіональної промисловості залежить від типу розвитку економічної системи держави: ідеальний, реальний, радикальний.

Зважаючи на швидкоплинність процесів світового промислового виробництва, а також ураховуючи неподоланність допоки що наслідків фінансової кризи, – стратегія регіонального промислового розвитку повинна передбачати різнопланові варіанти стабілізаційних заходів щодо економічних процесів – від м'яких, ліберальних – до радикальних, методів шокової терапії.

Аналіз антикризових заходів, що реалізуються у межах економічних систем країн світового співтовариства, наочно доводить справедливості виказаних нами вище постулатів. Практично усі країни, котрих торкнулася світова фінансова криза, впроваджували антикризові програми, які передбачали заходи зі збільшення доходів від операційної діяльності промислових підприємств й промислової галузі, скорочення витрат, ужимання фінансових циклів обігу оборотних коштів (Кудріна, 2017).

Утім, цілком логічно постає питання: яким чином винайти об'єкт антикризового управління (промислові підприємства, галузь), щоб акцентовані на нього заходи державного регулювання, які провадяться у межах стратегії відновлення економіки країни (регіону), і бюджетна фінансова допомога були продуктивними?

Антикризові заходи по підтримці реального сектора економіки, що здійснюються зараз у світі, мають на меті, по-перше, здійснення безпосередньої фінансової допомоги

компаніям, які найбільше потерпають від кризи, у формі державних кредитів для підтримки ліквідності та фінансування реструктуризації / здійснення інвестицій;

по-друге, стимулювання кінцевого попиту на продукцію компаній, що страждають від кризових явищ.

Державна підтримка економіки не є хаотичною, спонтанною, але вибірковою, заздалегідь продуманим процесом.

Запроваджуючи державну підтримку для окремих секторів економіки під час фінансової кризи, уряди різних країн, як свідчить світова практика, виходять з наступних критеріїв:

Важливість того чи іншого сектору (галузі) для економіки країни;

Вплив сектора (галузі) на стан внутрішнього ринку і доходи населення;

Фінансовий стан компаній сектора (галузі).

Саме ці три критерії є основоположними для прийняття рішення про державну підтримку або про відмову в підтримці сектора (галузі) економіки. Приміром, Франція. Соціально-економічна ситуація у цій країні зазнала суттєвого тиску, спричиненого світовою економічною і фінансовою кризою. Враховуючи можливі серйозні політичні, економічні та соціальні наслідки кризи Уряд Франції наприкінці 2008 року розробив та ввів в дію в січні 2009 р. схвалений Національними зборами дворічний антикризовий План активізації економіки, на виконання якого з державного бюджету було виділено 26 млрд. євро.

План включає втілення 45 невідкладних заходів та реалізацію однієї тисячі проектів. Пріоритетними напрямками визначені: транспортна галузь, будівництво нового соціального житла, сфера правосуддя, оборонний комплекс, дослідницька діяльність, освіта, реконструкція міст. Головною складовою плану є:

– стимулювання платоспроможності підприємств, особливо, малих та середніх. З цією метою держава компенсує видатки (податок на прибуток, податковий кредит на дослідницьку діяльність, ПДВ) розміром в 11,5 млрд. євро. Малі підприємства (до 10 працівників) при наймі на роботу нових співробітників звільняються від соціальних відрахувань щодо них. Дана програма орієнтована і на інші механізми підтримки

зайнятості (часткова зайнятість тощо);

– реалізація державних інвестиційних програм, що були заморожені через відсутність фінансування, у сумі 10,5 млрд. євро. З цією метою було забезпечено спрощення правил проведення тендерів. З-поміж проектів даного напрямку 4 млрд. євро спрямовано на розбудову інфраструктури і транспорту (модернізація автомобільних доріг, побудова нових ліній швидкісного залізничного транспорту, удосконалення річково-морських маршрутів), вищих учбових закладів (удосконалення навчання в рамках програми CAMPUS, будівництво студентського житла) і дослідницьких установ (забезпечення безпеки, проведення складних досліджень, розвиток проектів нанотехнологій та з питань океанографії), а також на забезпечення оборони та безпеки країни (закупівля озброєнь, техніки та технічного оснащення для Збройних Сил, поліції і жандармерії, реставрація нерухомості міністерства оборони).

В окремих аспектах результати Плану перевищили сподівання, адже замість 200 тис. автомобілів, що планувалось продати із застосуванням компенсації в 1000 євро при одночасній здачі старого автомобіля (віком понад 10 років), до кінця 2009 року було реалізовано близько 600 тис. автомобілів. Досить успішним, став 2009 рік і в плані інвестицій в оборонну галузь, продажу озброєнь (близько 8 млрд. євро).

Завдяки вжитим Урядом Франції в рамках цього Плану заходам у 2009 році було створено рекордну кількість (510 тис) малих та середніх підприємств.

Введена в дію програма звільнення малих підприємств (до 10 працівників) від соціальних відрахувань при наймі на роботу нових співробітників, за даними Міністерства економіки, промисловості та зайнятості Франції, сприяла створенню біля 800 тис. нових робочих місць.

Окрім того, в числі іншого, створенню ще 150 тис. нових робочих місць сприяло і залучення в проекти власного розвитку п'яти великих компаній, які брали участь у державному інвестуванні в 2009 р. Так, залізниця (SNCF) інвестувала 2 млрд. євро (на 2010 р. заплановано ще 2,3 млрд. євро інвестицій) у модернізацію рухомого складу поїздів з метою забезпечення високої швидкості його руху (до проектів залучено компанії «Alstom» та «Bombardier»); Паризький громадський транспорт

(RATP) інвестував 850 млн. євро (до проектів залучено компанії «Alstom» та «Bombardier») головним чином у нові приміські двоярусні поїзди на лініях, які особливо перевантажені; компанія «Газ де Франс Сюез» (GDF Suez) інвестувала 1,5 млрд. євро у розвиток та модернізацію газової інфраструктури; компанія «Електресіте де Франс» (EDF) інвестувала 2,5 млрд. євро як у електростанції, так і у електротранспортну інфраструктуру; Поштою Франції (La Poste) інвестовано 240 млн. євро у покращення обслуговування клієнтів. Загальний об'єм інвестованих п'ятьма компаніями коштів складає близько 6 млрд. євро, що перевищує закладений у Плані активізації економіки об'єм (4 млрд. євро). Мета такого дворівневого інвестування (держави і компаній з державною часткою) покликана надати позитивний сигнал для приватних інвесторів і підтримувати динаміку економічного розвитку.

На основі висновків та пропозицій спеціально створеної комісії Жупе-Рокар (Juppé-Rocard) Президент Франції у грудні 2009 року представив п'ять пріоритетів антикризового спрямування економіки: вища освіта та навчання, дослідження, промисловість, малі та середні підприємства, впровадження цифрових технологій у економіку, сталий розвиток.

Слід зазначити, що як і Франція переважна більшість розвинутих країн світу у системі антикризових заходів зі стабілізації економіки зробили ставку на розвиток транспортної інфраструктури.

Деякі країни, враховуючи специфіку світового розподілу праці, зробили упор на притаманні їм профільні галузі економіки.

Так, Чеська Республіка за пріоритет взяла підтримку екологічних проектів, підтримку науки, досліджень та інновацій. Для Словацької Республіки головними галузями, які забезпечують економічне зростання, стали автомобільна промисловість, суміжні виробництва, а також приладобудування. Республіка Македонія пріоритетними завданнями для себе на період 2009-2016 років визначила розвиток інфраструктурних проектів: енергетика, транспорт, водопостачання та каналізація, захист довколишнього середовища, житлове будівництво, освіта, культура та спорт. Іспанія, поміж іншим, вирішила акцентувати бюджетні вливання

в туристичну галузь, в будівництво й придбання соціально захищеного житла.

Деякі країни, спеціалізація яких на світовому ринку характеризується багатовекторністю, відійшли від принципів точкового підтримання галузей й підтримують увесь спектр галузей економіки. Ілюстрацією тому є Італія. Прийняття Урядом Італії низки антикризових заходів протягом періоду, починаючи з третього кварталу 2008 року по березень 2010 року, заклало основу для скорішого відновлення позитивного зростання макроекономічних показників, де найбільш важливий акцент було зроблено і на підтримці банківського сектору, і на гарантуванні банківських вкладів населення, і на підтримці основних галузей промисловості (автомобілебудування, виробництво електротехніки, виробництво меблів), і на підтримці внутрішнього попиту, на підтримці малозабезпечених верств населення, на підтримці малих та середніх підприємств, і на підтримці розвитку туристичної галузі, і на підтримці розвитку експорту та подальшій інтернаціоналізації діяльності італійських підприємств тощо.

У розгляданій царині закономірно постає питання про ідеологію української «промислової весни», про те, які галузі національної економіки мають стати пріоритетними, та яким чином повинна здійснюватися оцінка інвестиційної привабливості вітчизняних промислових підприємств.

За оцінками спеціалістів, масштаби кризи в Україні виявились чи не найбільшими в регіоні Центральної та Східної Європи, що було багато в чому зумовлено недостатньою реформованістю національної економіки.

Саме внаслідок цього Україна не мала достатніх ресурсів та інструментів для боротьби з кризою на відміну від більш успішних та розвинутих країн. До того ж високий рівень інтеграції країни в світове господарство робить національну економіку вельми залежною від позитивних та негативних світогосподарських тенденцій.

За таких вихідних позицій навряд чи слід сподіватися, що економічний «прорив» буде здійснено за рахунок вугільної промисловості. Аналіз сучасного стану вугільної галузі України і тенденцій розвитку світової енергетики показує, що наразі склалося принципове протиріччя між надзвичайно важливим

значенням вугільної промисловості України для економіки і енергетичної безпеки держави та вкрай важким станом цієї галузі за економічними, фінансовими, технічними та соціальними критеріями (Кудріна, Лісковецька, 2018).

Для забезпечення енергетичної безпеки держави, як правильно відзначають фахівці, украй необхідною є розробка реальної, забезпеченої стабільним фінансуванням, програми реструктуризації та розвитку вугільної промисловості на середньострокову перспективу, ґрунтуючись на світовому досвіді, реалізація якої дозволить підвищити ефективність роботи підприємств вугільної промисловості та досягнення обсягів видобутку вугілля, необхідних для задоволення потреб національної економіки (Петровська, 2009).

Вугільна галузь промисловості характеризується досить тривалими еволюційними процесами і належить до когорти галузей, що є досить розвиненими у світових масштабах. Вугілля залишається найбільш доступним видом палива в багатьох розвинених країнах, а також у тих країнах, що розвиваються. Вугілля видобувається в понад п'ятдесяті країнах світу, проте майже 85 відсотків світового видобутку вугілля припадає лише на 10 країн (найбільшими виробниками вугільної продукції у світі є Китай, США, Індія, Австралія та Південна Африка).

Слід зазначити, що специфіка світового ринку вугілля полягає у тому, що вугілля на відміну від нафти та газу використовується здебільшого всередині країни, де воно видобувається, і лише близько 16 процентів вугілля (передусім, енергетичне вугілля) потрапляє на міжнародний ринок. Видобуте вугілля, як свідчать статистичні джерела, задовольняє 25 процентів потреб у первинній енергії і генерує 40 процентів світової електроенергії (Петровська, 2009).

Зважаючи на те, що транспортування вугілля морським або залізничним транспортом до будь-якого місця вимоги (навіть у міжнародному масштабі) не викликає значних утруднень, – стає очевидним, що високоякісне й дешеве вугілля, приміром енергетичне вугілля із Китаю, Індії чи Австралії, більш затребуване на світовому ринку, ніж українське.

У низці країн завдяки сприятливим геологічним умовам експлуатації родовищ вугільна промисловість є

високорентабельною галуззю і слугує важливим джерелом доходів державних бюджетів (Австралія, США, Канада, ПАР, Індонезія, Колумбія). Одна з головних цілей провідних вугледобувних країн світу – збільшення обсягів вуглевидобутку (КНР, Індія).

Водночас існує чимало країн, де розвинене в минулому вугледобування під тиском конкуренції та вичерпаністю запасів визнано економічно недоцільним і припинено (Бельгія, Нідерланди, Ірландія, Португалія, Франція, Японія), навіть незважаючи на значне зростання залежності більшості із цих країн від зовнішнього постачання енергоресурсів. Дані країни орієнтують своє господарство на використання інших енергоносіїв, таких як природний газ, нафта та атомна енергетика (Петровська, 2009).

На даний час у більшості країн, що вважаються класичними прикладами вугледобування (наприклад, Німеччина), через збитковість розгляданої галузі промисловості її підтримання до моменту повного закриття шахт здійснюється виключно за рахунок державного субсидування.

При цьому, обсяги субсидій і, відповідно, обсяги видобутку вугілля через закриття шахт поступово, але неухильно скорочуються.

Загалом у світовій вугільній промисловості простежується цілком логічна тенденція: країни, що мають великі родовища якісного вугілля зі сприятливими умовами їх розробки (Австралія, США, Канада, ПАР, Колумбія, Індонезія, Венесуела, Китай, Індія, Росія, Казахстан), як правило, нарощують обсяги вуглевидобутку, у тому числі для експорту; країни, що розробляють вугільні родовища з більш складними умовами (Польща, Великобританія), намагаються зберегти обсяги видобутку на досягнутому рівні або з деяким зменшенням; країни, що мають найбільш складні для розробки родовища (Німеччина, Іспанія, Угорщина, Чехія), скорочують вуглевидобуток.

За всіма прогнозами, які робляться різними авторитетними організаціями, протягом принаймні 20-30 років споживання вугілля буде зростати середньорічними темпами 1,4-1,6 процентів, щоправда, поступаючись нафті (1,7 процентів) і природному газу (2,7-2,8 процентів), але залишаючись

основним джерелом виробництва електроенергії. Водночас будуть зростати обсяги міжнародної торгівлі продукцією вугільної промисловості (Петровська, 2009).

У розгляданій площині вугільна галузь України з надто складними її геологічними умовами вуглевидобутку, внаслідок заходів державної політики по утриманню цін на продукцію гірничодобувної галузі на низькому рівні, а також через інші чинники в цілому не просто перебуває у хронічно скрутному фінансово-економічному стані, але по суті є збитковою й систематично фінансується з державного бюджету.

Незважаючи на те, що Україна належить до першої десятки провідних країн світу за обсягами видобутку вугілля, ми значно поступаємося більшості з цих країн за економічними показниками вуглевидобувного виробництва. Продуктивність праці у вітчизняному вуглевидобуванні в декілька разів нижча у порівнянні з Росією, Німеччиною, Польщею і в десятки разів нижча, ніж у США, Канаді, Австралії, Південно-Африканській республіці (Петровська, 2009). Отже стає зрозумілим, що продукція вугільної галузі України не є конкурентноздатною на міжнародних ринках.

Реструктуризація вугільної галузі України характеризується незначними змінами в системі управління, структурі виробництва, формах управління та у відносинах власності. З переходом України до ринкової економіки (та з метою підвищення конкурентноздатності українського вугілля) доцільним для вітчизняної вугільної промисловості, з огляду на досвід розвинених країн світу, є виробнича та економічна перебудова галузі – закриття збиткових, низько рентабельних шахт та модернізація потенційно прибуткових шахт, роздержавлення власності та запровадження ринкових механізмів господарювання тощо. Так, у Росії, Казахстані, Чехії діючі вугледобувні підприємства зараз не отримують дотацій на покриття збитків, а державні субсидії надаються для ліквідації нерентабельних шахт, соціального захисту працівників, що вивільняються та екологічні заходи. У Китаї, наприклад, у результаті закриття 150 тис. дрібних шахт, запровадження нових технологій та побудови нових рентабельних підприємств, удосконалення системи господарювання подолано збитковість вугільної промисловості в цілому.

Виходячи із вищевикладеного, наочно впливає висновок про відсутність в українській вугледобувній галузі промисловості в сучасному її стані, без радикальних інфраструктурних змін цієї галузі, перспектив не лише зайняти економічно вигідну нішу на світовому ринку у межах загального розподілу праці, але й перспектив стати «локомотивом» вітчизняної економіки.

Відсутність необхідних енергоресурсів – нафти та газу, з одного боку, наявність великих запасів вугілля неенергетичного порядку, з іншого боку, чисельні соціально-економічні проблеми, пов'язані із закриттям шахт у депресивних вугледобувних регіонах, з третьої сторони, й низка інших проблем спонукають Україну до інтенсифікації пошуку сфер енергозаміщення.

Закономірно постає питання: якщо виходить, що вітчизняне вугледобування – тупик, то чи є із цього кризового стану хоча б щонайменший вихід? А як же тоді бути з усім «багажем» соціально-економічних проблем, що випливають із збитковості галузі й внаслідок закриття шахт? Як бути далі?

Відповіді на ці питання, і це цілком зрозуміло, не можуть бути однозначними. Насамперед, на нашу думку, будь яка прикладна модель розвитку промисловості має бути осмислена крізь призму теорії.

В даному контексті «пропустимо» проблему кризи вугледобувної галузі промисловості через лещата базисних принципів, критеріїв виділення об'єктів антикризового впливу (критерії: 1) важливість того чи іншого сектору (галузі) для економіки країни; 2) вплив сектору (галузі) на стан внутрішнього ринку і доходи населення; 3. фінансовий стан компаній сектору (галузі).

Важливість сектору (галузі) вугледобувної промисловості для економіки й соціального становища країни. Вугілля найбільше використовується на теплових електростанціях – 27,4 млн. т (46 процентів) та у коксохімічній промисловості – 17 млн. т (28,5 процентів), а також у комунальному господарстві – 2 млн. т та шахтами для власних потреб – 1,6 млн. т. (Огаренко, 2010).

Місцеве населення залежне від вугільної промисловості, оскільки переважна більшість мешканців населених пунктів

Сходу України працевлаштована на вугледобувних підприємствах. Стала радянська практика створювати моно-галузеві міста та селища сьогодні призводить до складних проблем соціального характеру. Оскільки підприємства закриваються, значна частина людей залишаються без роботи. Так, за результатами соціологічного опитування Центра Разумкова, 20,5 процентів опитуваних відповіли, що добробут сім'ї практично повністю залежить від вугільної промисловості, 17,1 процентів відзначили, що дуже залежить, а 17,4 процентів – певною мірою залежить. Цікаво, що кожен п'ятий респондент хотів би виїхати до іншого регіону України, однак більшість немає на це достатньо коштів або боїться, що не знайде роботу на новому місці (Огаренко, 2010).

Несприятливе соціальне середовище, безробіття та бідність населення цих регіонів призвели до зростання рівня злочинності у головних вугледобувних районах України, поширення наркоманії та ВІЛ-інфекції тощо.

В 2001 році була схвалена Програма «Українське вугілля», яка передбачала децентралізацію шахт, перетворення їх на відкриті товариства та продаж з аукціонів інвесторам. У 2001 році було заплановано закриття близько 122 шахт, половина із яких була закрита ще до 2005 року. У 2005 році була схвалена Концепція розвитку вугільної промисловості, в якій закладені засади подальшої реструктуризації галузі до 2030 року. Уряд України робив певні кроки для вирішення соціальних проблем та створення робочих місць, були виділені значні кошти з державного бюджету та залучені кредити Світового Банку. Однак, реформування відбувалося за умов недостатнього фінансування та неефективного управління. В результаті чого більшість соціальних проблем пов'язаних з безробіттям шахтарів так і не були вирішені.

Так, в результаті зниження видобутку вугілля і закриття шахт, кількість працівників у галузі значно скоротилася. Якщо у 1991 на роботах у галузі було залучено 870 тис. працівників, а безпосередньо на видобутку вугілля 511 тис., то в 2007 році – 230 тис. і 160 тис., відповідно (Огаренко, 2010).

Вплив сектора (галузі) на стан внутрішнього ринку і доходи населення. Починаючи з 1991 року Україна поступово перетворилася з експортера вугілля в імпортера. Така негативна

тенденція стала наслідком зниження якості вугілля (збільшення вмісту сірки). На сьогоднішній день країна змушена імпортувати вугілля у зв'язку з недостатнім обсягом видобутку вугілля газової групи (для потреб ТЕС) та коксівного вугілля (для металургійної промисловості) і низької якості останнього через високий вміст сірки. Основними постачальниками вугілля в Україну є Росія (близько 97 процентів) та Казахстан. У 2005 році в Україну було завезено 7,7 млн. тон вугілля, в той час, коли експорт становив лише 5 млн. тон. В енергетичній стратегії держави заплановано збільшити імпорт в основному коксівного вугілля до 14,6 млн. тон до 2030, але припинити експорт (Огаренко, 2010).

Фінансовий стан компаній сектора (галузі). У фахових звітах неодноразово зазначалося, що «вугільна промисловість є традиційно збитковою». Уряд України щорічно надає значні субсидії на підтримку нерентабельного сектора економіки.

Однією з головних причин кризового стану у галузі є те, що ціни на вугілля навіть не забезпечують відшкодування операційних витрат, не говорячи вже про витрати на ремонт, обслуговування та на капітальні інвестиції. Середня собівартість вугілля значно більша за відпускну ціну на нього.

Експерти вважають, що викривлення ціни на вугілля відбувається в результаті субсидування вугільної галузі, державних паливних асигнувань та впливу приватних монопольних покупців. Проведені дослідження дозволяють дійти висновку, що приватні посередницькі компанії за допомогою органів державної виконавчої влади монополізували як ринок продажу вугілля, так і ринок постачання гірничошахтного обладнання та матеріалів, що й призвело до банкрутства великої кількості шахт.

Встановлення ринкової ціни на вугілля є необхідною передумовою для виведення сектора з кризового стану. Проте виправити фінансовий дисбаланс вугільного сектора в розрізі собівартості й відпускну ціни на вугілля фактично неможливо. Розглядані диспропорції посилюються погіршенням для України кон'юнктури світового вугільного ринку (вплив світової економічної кризи), подальшим зростанням цін на гірничошахтне обладнання та електроенергію, поступовим збільшенням заробітної плати (підвищення мінімального рівня

заробітної плати), а також необхідністю утримувати заклади соціальної сфери у разі відсутності бюджетного фінансування.

Як вже неодноразово зазначалося вище, вугільна галузь промисловості в її нинішньому стані є нерентабельною й виживає лише за рахунок державних субсидій.

Так, у 2008 р. вугільна промисловість з бюджету була профінансована на 7475,68 млн. грн., (це приблизно 3% від річного бюджету України), а протягом першої половини 2009 року – вже у розмірі 5217,8 млн. грн. Якщо ж врахувати, що у 2008 році державними підприємствами було видобуто 45381,7 тис. т вугілля, то виходить, що на кожен тону вугілля з державного бюджету було виділено близько 165 грн. (при перерахунку на товарне вугілля – 266 грн.).

В 2008 році Уряд виділив вугільній галузі субсидій на 4276,5 млн. грн., що складає приблизно 60 процентів від загальної суми коштів, наданих на підтримку галузі.

При цьому, штучно занижена ціна на вугілля призводить до значних збитків, які з року в рік дедалі збільшуються – з 2004 року збитки зросли з 1500 млн. грн. до 4276,5 у 2008 році (Огаренко, 2010). Тобто, у 2008 році збитки на 1 тону продукції складала 152 гривень. Більша частина витрат на виробництво покривається за рахунок коштів державного бюджету. Некомпенсовані збитки призводять до накопичення боргів підприємств.

Враховуючи вищевикладене, стає очевидним вкрай скрутне фінансове становище багатьох шахт і нерентабельність вугільної промисловості взагалі.

Таким чином, маємо наступні вихідні дані:

1) сектор (галузь) вугледобувної промисловості є вкрай важливим для економіки України й для соціального становища держави і її регіонів. Тобто серед критеріїв виділення пріоритетного об'єкту стратегічного впливу розглядааний чинник є присутнім цілком;

2) вплив вугільної галузі на рівень доходів, на купівельну спроможність населення й, як результат, на обсяги споживання товарів населенням у регіонах є вагомим;

3) вітчизняна вугледобувна галузь економіки України не лише перестала бути гравцем на світовому ринку вугілля, однак і серйозно втрачає свої позиції на внутрішньому ринку, будучи

витісненою іноземними конкурентами, що постачають в Україну більш дешеве і значно якісніше вугіллям;

4) фінансові показники вугільної промисловості України дають привод стверджувати про збитковість цього сектора (галузі) промисловості.

Висновок, зрозуміло, напрашується сам собою – в розрізі основоположних трьох критеріїв – важливість того чи іншого сектору (галузі) для економіки країни; вплив сектора (галузі) на стан внутрішнього ринку і доходи населення; фінансовий стан компаній сектора (галузі), – у сучасному вигляді вугільна промисловість України апіорі не являє собою об'єкт, котрий є стратегічно привабливим у межах антикризової стратегії країни. Відповідно, будь-які фінансові вливання у цю галузь без радикальних змін у галузі не спроможні покращити стан вугледобування.

Слід зазначити, що розглядані вище негативні процеси не є нашим передовим досягненням, чимсь наказом «ноу-хау». Український Уряд, чітко розуміючи нерайдужні перспективи вітчизняної вугледобувної галузі вже здійснює перші кроки у напрямку кардинального переформатування анонсованої галузі.

Кон'юнктура ринку, яка нині склалася зі споживанням продукту вугільної промисловості, відрізняється від минулих років тим, що в Україні утворився профіцит вугілля. Але вугілля за допомогою сучасних технологій можна ефективно переробляти в синтетичний газ, який значно здешевить газ для вітчизняної промисловості та об'єктів теплоенергетики.

За оцінками фахівців, ціна газу при його виробі із вугілля на виході очікується на рівні 250 – 300 доларів за тисячу кубометрів, що набагато дешевше імпортного газу. Впровадження даного проекту надасть можливість заощаджувати щороку більш як 3 млрд. куб. м газу, забезпечити стабільний збут вугільної продукції до 8 млн. тонн на рік, створити понад 5 тисяч нових робочих місць та за рахунок збільшення попиту на вугілля як основної сировини зберегти існуючі робочі місця у вугільних шахтах області.

Указане вище перепрофілювання вугледобувної промисловості цілком вкладається в алгоритм виокремлення стратегічно важливих для економіки промислових підприємств, галузей.

4 РОЗВИТОК СТАРОПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВ ТА ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Цікаво, що б відповів відомий у XIX столітті на всю Російську імперію цукрозаводник Г. Харитоненко, якби його запитали, що для нього краще – пам'ятник на Покровській площі в центрі Сум, чи повноцінно працюючий створений ним цукровий завод?

4.1 Минуле й сучасне старопромислових регіонів (на прикладі Сумської області)

З такого епіграфа розділ почався не випадково. Наприкінці так званого «періоду застою» Сумський орден Червоного Прапора рафінадний завод (ЧРЗ) мав найвищі на Сумщині обсяги виробництва 180 млн. крб. на рік, Сумське машинобудівне виробниче об'єднання (МНВО ім. «Фрунзе») та шосткінська «Свема» більше півтора мільйони кожний, а одне з науко-місткіших підприємств Радянського Союзу Сумський завод електронних мікроскопів (СЗЕМ) ім. 50-річчя ВЛКСМ – близько 50 млн. Якщо до цих цифр додати показники сумських «Хімпрому» та «Насосенергомашу», конотопського «Червоного металіста», шосткінську «Зірку», охтирського «Промзв'язку», роменського «Поліграфмашу», путивльського «Сейму» та багатьох інших й осучаснити їх, то вийде кілька мільярдів доларів (на той час долар дорівнював 62 копійкам) – цифра набагато більша ніж та, що відтворює обсяги всього експорту України до Євросоюзу чи ті подачки, що надаються нам у борг (не зрозуміло чому ці гроші можновладці часто-густо називають «дружньою допомогою»; хіба друзям зичать за відсотки?).

Коли колишній міський голова й голова Сумської обласної державної адміністрації (ОДА) А.О. Єпіфанов й М.П. Макаренко випустили книгу статистичних даних «Сумщина. Економіка і суспільство» за іронією долі за століття (у Радянській Україні та СРСР, щоб підкреслити успіхи соціалістичної економіки у цілому, любили порівнювати з 1913 роком, останнім мирним роком Російської імперії), мало хто думав, що у незалежній Україні 2013 рік теж буде піком

економічного розвитку, але порівняння з ним стане прикладом невдач, а не перемог (Єпіфанов, 2015).

З 1-го грудня 2020 року пішов 30-й рік юридичної незалежної України ... Останні кроки, які зробила влада (укрупнення районів) – абсолютна авантюра. Тією чи іншою мірою я борюся за реальну адміністративну реформу вже сьомий рік. З самого початку відчувалося, що третім (кінцевим) етапом буде укрупнення областей, що призведе до ліквідації Сумської області. Зараз на Сумщині з 18 районів залишилося лише 5, та й ті завдяки колишньому голові Сумської ОДА Р. Грищенко, бо планувалося взагалі 3, а у сусідніх Полтавській і Чернігівській областях по 4. Одну з цих областей планують перевести до харківських земель, другу – до київських. Це буде третім етапом так званої адміністративної реформи в Україні. Два перших – створення різношерстих громад і укрупнення районів (ліквідація 80% існуючих до цього).

У табл. 4.1 наведено приклади територіального поділу України.

Таблиця 4.1. Різновиди адміністративно-територіального поділу України

Найменування періоду історичного розвитку України	Суб'єкти територіального поділу держави			
	Губернії, області	Повіти, райони	Містечка, міста	Волості, сільради, громади
Україна в складі Російської імперії, початок XX століття	12	102	160	1989
Українська Радянська соціалістична республіка в складі СРСР, кінець XX ст.	25	490	460	10279
Україна, 2020-2025 роки, прогноз	24	136	460	1470

Таблиця 4.2. Альтернатива територіального устрою України

Назва територіального устрою	Кількість поселень	Міська, селищна, сільська ради	Район	Місто обласного підпорядкування	Область
Діюча система АТУ	27409	11517	488	177	24+1 (+2)
Модель системи АТУ	27409	1400-1500	130-150		24+1 (+2)

Узагальнивши останній досвід вчених економістів скажемо, що будь-яка країна характеризується чотирма основними напрямками людської життєдіяльності: промисловістю, сільським господарством, освітою та охороною здоров'я населення. Відповідно до цього спробуємо описати загальний стан України, взявши за приклад Сумську область – типову середню область країни з розвинутою промисловістю у другій половині ХХ століття.

З перерахованих в першому абзаці підприємств Сумської області в обласному центрі більш-менш стабільно працює лише ВО «Насосенергомаш». Ледь-ледь жевріють «Хімпром» та досить стабільно працююче до 2014 року СМВО ім. М.В. Фрунзе. Внаслідок заборони торгувати з 2014 року з Російською Федерацією, куди в основному постачалася продукція колишніх «фрунзенців» – газоперекачувальні станції, за останні сім років число працюючих на підприємстві скоротилося з 14 тис. до 4 тис. чоловік. Тобто, з 1991 року постраждали здебільшого найбільш високотехнологічні підприємства, що випускали інноваційну експортпридатну продукцію. На сьогодні з великим болем дивиться кілька тисяч сімей сумських електронників на повністю зруйнований рідний СЗЕМ (ВО «Електрон», АТ «Selmi»), на поновлення якого ще на початку 2013 року була хоч якась надія. Крім нього тільки в обласному центрі не працює завод середнього литва «Центроліт», порцеляновий та пивоварений заводи, суконна, взуттєва та фабрика вовни та ін.

Як відомо, головною (генеральною, загальною) метою діяльності будь-якої держави має бути підвищення добробуту

народу, що досягається в ринковій економіці за допомогою таких функцій: стабілізація економіки, що реалізується за допомогою таких стратегій сталого розвитку (збалансованого економічного зростання):

1) залучення інвестицій, стимулювання сукупного попиту на товари, регулювання банківського відсотку та кореляція податкових ставок;

2) вирівнювання циклічних коливань – стримування ділової активності під час підйому економіки й активізація всіх господарських процесів у період її спаду;

3) забезпечення повної трудової зайнятості та регулювання ринку робочої сили – організація нових робочих місць, перепідготовка та перекваліфікація робочої сили тощо;

4) регулювання цін – держава зобов'язана впливати на ціни, проводити певну політику ціноутворення, використовуючи різні методи впливу, зокрема на залізничні перевезення, постачання тепла, газу, електроенергії тощо, надавати цінні субсидії, встановлювати верхні межі лімітних цін тощо.

На сьогодні експорт України «впав» менше, ніж імпорт й тому від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі товарами України за 10 місяців 2020 року в порівнянні з 2019 роком зменшилося до \$ 4,8 млрд. Рік тому воно було майже \$ 11,6 млрд. Але за структурою експорт зменшився до Росії й країн ЄС, а збільшився до азійських країн. Кажуть, що тепер головним партнером України є Китай. Цілком слушно задати запитання: «Що продаватимемо та купуватимемо в цих країнах?» Поки що досвід дуже сумний. Контракт «Моторсічі» з КНР за вказівкою США зірвано і чи не прийшлося б Україні ще й сплатити неустойку розміром у кілька мільярдів доларів. Якщо так, то фактично Україна втратить ще одного виробника виробничо-технічної продукції. Пафосне подання Президентом замовлення на три літаки Ан, що виробляє київське науково-виробниче об'єднання «Авіант» є слабкою втіхою, бо по-перше, їх замовляє не інша країна, а Україна за кошти бюджету, а по-друге, немає ніякої впевненості, що «Авіант» зможе забезпечити необхідну якість, бо підприємство втратило більшу частину кваліфікованих кадрів.

На сьогодні у промисловості України ледь жевріють літакобудівна, суднобудівна, машинобудівна, приладобудівна та

інші високотехнологічні галузі. Якщо азійські країни купуватимуть літаки на кшталт раніше вироблюваних Анів у Києві та Ту– в Харкові на авіаційному заводі «ХАЗ» (за радянських часів ці два українських літакобудівних гіганти разом випускали близько 250 Ту-134 та Анів щорічно), у Миколаєві – судна, як, наприклад, авіаносець, який Китай купив усього за \$ 128 млн. й доробив (зрозуміло, що Штати такого подарунка б ніколи китайцям не зробили), в Сумах – газоперекачувальні станції машинобудівного об'єднання СМВО, то подальша перспектива розвитку промисловості є. Якщо ж країна вироблятиме продукцію, яка практично без переробки становитиме сировину для промисловості, то й будемо підтримувати не тільки «західну», але й «східну» економіку та ніколи не виберемося з економічної кризи.

Колишня Сумська ОДА 2014-2019 років так й не реалізувала пропозицію, за якою пропонувалося створити на вже зупиненому Сумському АТ «Selmi» технопарку для допомоги малому виробничому бізнесу, внаслідок чого підприємство припинило своє існування. А перспектива створення технопарку була такою.

Такі науковці як (Портер, 1993, Мазур, Современные, 2000, Лук'яненко, 2006) у своїх працях виділяють чотири найпоширеніші види інноваційних форм ведення бізнесу: бізнес-інкубатори, технологічні парки, технополіси та кластери. Усі вони покликані розвинути інноваційне підприємництво (особливо підтримати застосування наукомісткого виробництва), прискорити співробітництво між науковим та виробничим секторами, залучити фінансові ресурси у інноваційну сферу тощо (рис. 4.1).

В умовах глобалізації світових економічних процесів та посилення світового конкурентного протистояння головним завданням діяльності таких структур є сприяння розвитку національних економік, регіонів, територій, галузей, окремих підприємств, шляхом посилення та стимулювання плідної ефективної співпраці науки підприємництва та виробництва й відбір ключових етапів реорганізації економічної сфери, що мають найбільший вплив на становлення інноваційного процесу.

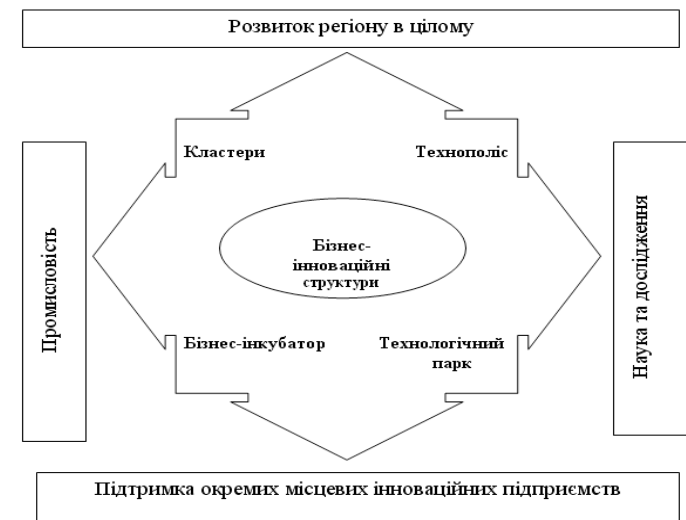

Рис. 4.1. Взаємозв'язок інноваційних форм ведення бізнесу

Найпоширенішою та найпростішою інноваційною формою ведення бізнесу є бізнес-інкубатор, що являє собою структуру, яка спеціалізується на створенні сприятливих умов для виникнення і ефективної діяльності малих інноваційних фірм, що реалізують оригінальні науково-технічні ідеї. Це досягається шляхом надання цим фірмам матеріальних, інформаційних, консультаційних та інших необхідних послуг. Головним завданням *бізнес-інкубаторів* є відродження ділової активності у старопромислових регіонах України, які мають не використовуваний за призначенням надлишок виробничої інфраструктури; допомогти тим, хто відкриває власну справу на початковій стадії. Найбільшу користь підприємцям в бізнес-інкубаторах приносять повна концентрація на підприємницьких завданнях та зниження витрат на управлінський апарат.

У світовій практиці набула розвитку особлива форма організації процесу «наука — виробництво — споживання» — *технологічні парки* (технопарки). Технопарк являє собою науково-виробничий територіальний комплекс, до якого входять науково-навчальні центри, лабораторії, експериментальні заводи з передовими технологіями, створювані на заздалегідь

підготовлених територіях навколо великих університетів з розвиненою інфраструктурою, до якої належать: лабораторні корпуси, виробничі приміщення багатоцільового призначення, інформаційно-обчислювальні центри колективного користування, системи транспортних та інших комунікацій, магазини, житлово-побутові приміщення, сервісні та виставкові комплекси. Основна мета технопарків — досягнення тісного територіального зближення між необхідною для наукових досліджень матеріальною базою, яка належить промисловому виробництву, та людським компонентом наукового потенціалу (Телетов, 2013).

Технополіс схожий на технопарк, але має форму невеликого населеного пункту, в якому розташовані наукові і науково-виробничі комплекси; має вигляд конгломерату із великої кількості розміщених на одній території дослідних установ, невеликих за розмірами промислових фірм, впроваджувальних організацій, які об'єднані зацікавленістю у появі нових ідей та якнайшвидшій їх комерціалізації. У технополісі поєднуються наука, техніка і підприємництво, здійснюється тісне співробітництво між академічною наукою, підприємцями, місцевими і центральними органами влади. На сьогодні є спроби створити дещо подібне і в Україні. Носять вони назву науково-дослідних чи науково-навчальних центрів й плануються на базі деяких регіональних університетів. На Північному сході України на подібний технополіс претендує Сумський державний університет (СумДУ).

Ще однією інноваційною формою організації бізнесу є кластеризація підприємств. *Кластером* вважається група близьких, географічно взаємозалежних компаній і пов'язаних з ними організацій, які спільно діють у підприємстві певного напрямку, характеризуються спільністю видів діяльності й взаємодоповнюють один одного. Кластерні системи є втіленням унікальної комбінації наукових, виробничих і комерційних структур, які на основі використання переваг коопераційної взаємодії сприяють формуванню і ефективному використанню реальних конкурентних переваг окремих підприємств, галузей, національних економік в умовах світової глобалізації та посилення конкурентного протистояння між потужними лідерами (країнами та компаніями).

Становлення та розвиток наукоємних галузей економіки в цілому відбувається за гострої конкурентної боротьби на міжнародному ринку, оскільки великі масштаби виробництва та збуту є необхідною умовою накопичення коштів для подальшого розвитку досліджень та розробок. У цій боротьбі переможцями стають держави та міжнародні корпорації, які не лише володіють значним науково-технічним потенціалом, але й знають яким чином його найбільш ефективно використати, тобто трансформувати інноваційні ідеї у кінцевий продукт, швидше за інших та з найменшими витратами пройти скрізь цикл «наука-виробництво-збут» (Телетов, 2011).

Вітчизняний та зарубіжний досвід останніх років показує, що економічне зростання потребує створення відповідних механізмів та умов, які будуть стимулювати інноваційну діяльність й впроваджувати її досягнення на практиці. До найпоширеніших шляхів реалізації цього процесу належить створення таких бізнес структур, що сприятимуть комерціалізації та трансферу технологій, до яких належать технологічні парки, бізнес-інкубатори тощо.

У США та деяких інших економічно розвинутих країнах перші інноваційні бізнес-структури повністю фінансувалися за рахунок держави. Оскільки в Україні бюджетних коштів на фінансування технологічних парків практично не передбачалося та не передбачено, пошлемося на дослідження з організації їх створення та розвитку в Литві, Польщі, Росії та деяких інших країнах-сусідах, що мають порівнювальний рівень економіки, та історично близький час перебування в Раді європейської взаємодопомоги (РЕВ). Наприклад, у країні-члені ЄС Литві щорічно передбачено виділення значної суми коштів для розвитку інноваційних бізнес структур фондами Європейського Союзу, державного бюджету та капіталовкладень приватного бізнесу, планується впровадження 5 інтегрованих науково-освітніх та підприємницьких центрів, які за аналогією називають «силіконовими долинами». В історії Литви це найбільший за масштабами й розміром капіталовкладень проект синергії бізнесу та науки, що передбачається реалізувати.

На жаль, економіка України все більше спирається на експорт сировини, продуктів первинної обробки та сільського господарства, проте, за умов обмеженості запасів сировинних

ресурсів в Україні, експортні можливості країни поступово зменшуються та у перспективі не зможуть слугувати гарантованою основою економічної стабільності (Телетов, 2013). Разом з тим поглиблюється регресійні процеси та збільшення технологічної відсталості економіки (зокрема відбувається поступове зниження частки реалізованої інноваційної продукції у порівнянні з прискореним інноваційним розвитком інших міжнародних-гравців ринку та посиленням їх впливу на світову економіку в цілому. На тридцятому році незалежності України вже можна констатувати, що приватизація підприємств не дала бажаного результату. Технологічний розвиток національного виробництва все більше залежить від міжнародних інвестицій та інтелектуальної продукції інших держав. Тому очевидним є стимулювання інноваційної та науково-технологічної діяльності національних підприємств України, створення умов для їх швидкого розвитку. Певні сподівання існують з реалізацією адміністративно-територіальної реформи та організацією об'єднаних територіальних громад (ОТГ). І хоч наведені бізнес-інноваційні структури лише починають входити у вітчизняне економічне середовище, в певних регіонах країни вже набутий практичний досвід у вирішенні локальних та регіональних ринкових проблем за рахунок залучення до процесу їх вирішення як державних організацій, вищих навчальних закладів, колишніх дослідних та проектних інститутів, так й підприємств малого та середнього бізнесу. Здебільшого такі структурні одиниці створюються за підтримки місцевих органів влади та держадміністрацій, іноземних інвесторів та приватного бізнесу.

На відміну від закордонного досвіду бізнес-інкубаторів, українські є неприбутковими організаціями, які покликані, у першу чергу, надати допомогу становленню інноваційного підприємництва, що у майбутньому принесе прибуток. Наразі в Україні має місце й інша проблема – майже відсутня кооперація між вищими навчальними закладами та інноваційними-бізнес-структурами. У той час як, наприклад, у Великій Британії 70% університетів мають власні інкубатори. У Російській Федерації ж приблизно третина бізнес-інкубаторів функціонує при державних університетах або інших освітніх закладах. Такі структури існують переважно на кошти університету, венчурних

фондів, національних та зарубіжних некомерційних організацій, діяльність яких спрямована на розвиток малого підприємництва (Телетов, 2013).

В кожному з старопромислових регіонів розвиток підприємництва та реіндустріалізація залежить від багатьох регіональних організаційно-економічних умов: економічного потенціалу, наявності ресурсів, господарської структури, рівня та стану підготовки кадрів, відношення місцевих рад, органів виконавчої влади й населення до підприємництва, стану розвитку ринкової інфраструктури, інформаційного забезпечення, соціо-психологічних особливостей населення регіону та ін. У (Телетов, 2013) зроблено кваліфікований аналіз стану економічного розвитку Північно-східного регіону України та визначено доцільність створення технологічного парку у його межах за допомогою маркетингового дослідження, об'єктом якого були підприємці та менеджери комерційних підприємств обласного центру з населенням близько 300 тис. осіб (що є типовим обласним центром у масштабах країни), з метою: з'ясування чинників, що негативно впливають на діяльність підприємств Сумщини, визначити ті, що змогли б бути мінімізованими після створення технопарку; визначення ступеню знань працівників сфери бізнесу щодо технопарків, у т.ч. Законопроекту «Про технологічні парки»; виявлення думки бізнесменів стосовно того, чи буде створення технологічного парку на Сумщині стимулювати розвиток місцевої економіки; з'ясування відсотку підприємців, які звернулися б до послуг технопарку та виявлення, чи є залежність між цим бажанням та розміром підприємства і періодом його існування на тому чи іншому ринку.

Головною гіпотезою дослідження було те, що значна частина працівників сфери бізнесу м. Суми вважають підприємства, на яких вони працюють, інноваційними, але не задоволені економічними умовами для їх розвитку у регіоні, тому переважна більшість висловить доцільність створення технологічного парку. У ході дослідження було встановлено, що: 60% підприємців вважають організації, в яких вони працюють, інноваційними; 45% знають, що собою являє технологічний парк; 30% ознайомлені з Законопроектом «Про технологічні парки»; 70% вважають, що створення технопарку

позитивно вплине на розвиток регіону; 45% бажають звернутися до послуг технологічного парку. Також було виявлено, що чим менший розмір підприємства, тим вищим є бажання скористатися послугами технопарку. Проте, не було виявлено чіткої залежності між терміном існування підприємства на ринку та бажанням скористатися послугами технопарку. Серед факторів, які мають вирішальний вплив на позитивний розвиток підприємств м. Суми, вирішальним респонденти виявили зниження ставок оподаткування (рис. 4.2).

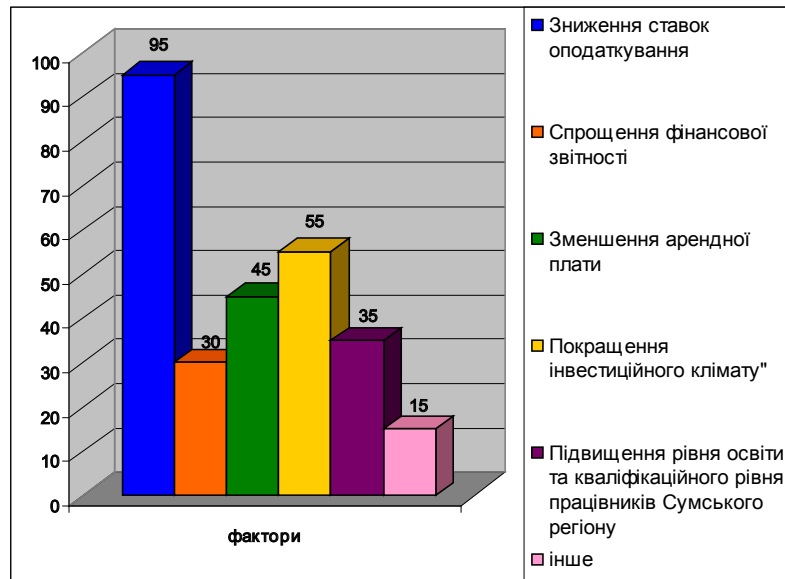

Рис. 4.2. Розподіл факторів, які на думку респондентів, могли б мати вирішальний вплив на розвиток підприємств на ринку Сумщини

Перелік факторів негативного зовнішнього впливу на діяльність підприємств на Сумщині наведено на рис. 3. Дані подано на останній мирний в Україні рік, автор залишив дані без змін, бо, по-перше, на сьогодні провести подібні дослідження набагато важче, по друге, виникатиме питання в репрезентативності одержання відповідних даних. Тобто, наводимо актуальні чинники, що й на сьогодні гальмують економічний розвиток Сумської області. Наприклад, положення, що 80% продукції СМНВО йде на експорт, – на сьогодні не

актуальне, бо в 2014 році торгівлю з Російською федерацією, що становила не менше \$ 100 млн. на рік, припинено.

Зазначені проблеми негативно впливають на сталий розвиток основних галузей економіки регіону та його окремих територій. Тому підтверджується гіпотеза щодо потреби вживання рішучих заходів для створення сприятливих умов для функціонування бізнесу.

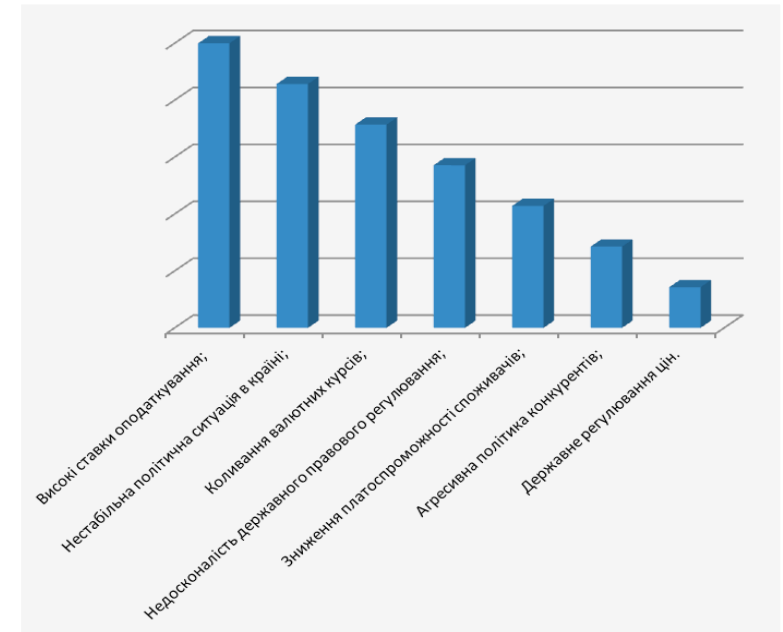

Рис. 4.3. Фактори негативного зовнішнього впливу на діяльність підприємств

За результатами дослідження з'ясувалося таке.

1. Недостатній рівень конкурентоспроможності регіональної економіки (питома вага області в обсягах реалізованої промислової продукції України – 1,4%, валової сільськогосподарської продукції – 2,8%, інвестицій в основний капітал – 1,5%, виконаних будівельних робіт – 1,1%).

2. Диспропорції та відмінності економічного і соціального розвитку окремих територій області (в обласному центрі сконцентровано 48,7% обсягу реалізації промислової продукції, містах Охтирка – 15,1%, Шостка – 6,7%, Конотоп – 4,3%, Ромни

– 3,3%, Тростянецькому районі – 7,2%);

3. Відставання процесів оновлення виробничих потужностей від їх зношеності та вибуття (ступінь зносу основних засобів виробництва по області становить близько 70%);

4. Відсутність на законодавчому рівні стимулів щодо активізації інвестиційно-інноваційної діяльності та відсутність державного замовлення на інноваційну продукцію;

5. Недостатня енергоефективність та високий рівень енергозатрат галузей економіки;

6. Значний знос існуючої інфраструктури та комунікацій, кризовий стан житлово-комунального господарства області та необхідність проведення реформування галузі;

7. Нестача кредитних фінансових ресурсів та їх висока вартість для розвитку виробництва та бізнесу в цілому.

На основі отриманих у ході дослідження даних та проведеному аналізу джерел одержання інформації можна зробити висновок про те, що стан економічного розвитку Північно-східного регіону України (Сумської області) в цілому задовольняє підприємців. Вони серед усіх інших виділили такі чинники негативного впливу на підприємства, як високі ставки оподаткування, ставки арендної плати та поганий інвестиційний клімат, що у свою чергу може бути вирішено за допомогою створення технополісу, технологічних парків та бізнес-інкубаторів. Тобто можна стверджувати доцільність їх створення на Сумщині. Оскільки у сьогодишніх складних економічних, незадовільних демографічних та нестабільних політичних умовах будівництво принципово нового науково-виробничого комплексу потребує, по-перше, дуже великих асигнувань, по-друге, виділення значної території у межах міста під забудову, по-третє, буде тривати не один рік, було визначено доцільним розгляд можливості створення технологічного парку на базі вже існуючого науково-виробничого комплексу. Одним із таких підприємств у м. Суми, яке відповідало у 2013 році ознакам технопарку, було ВАТ «Selmi» (колишній СЗСМ ім. 50-річчя ВЛКСМ, з 1984 року – ВО «Електрон»).

Відкрите акціонерне товариство «Selmi» (Сумські електронні мікроскопи — *Sumy Electron Microscopes*) розпочало свою виробничу діяльність у 1959 році як завод електронних

мікроскопів та електроавтоматики, який був орієнтований головним чином на одиничний та дрібносерійний випуск приладів для наукових досліджень і наукоємного технологічного обладнання (Телетов, 2013). За часів СРСР це було обумовлено фактичними потребами матеріального забезпечення науково-технічного прогресу Радянського Союзу, країн Східної Європи, деяких країн Центральної Азії, Індокитаю, Африки та Південної Америки. Для створення такого виробництва у м. Суми існували об'єктивні передумови: наявність потужних машинобудівних підприємств та потенційна забезпеченість як місцевими кваліфікованими кадрами, так і молодими фахівцями з Москви, Ленінграду, Києва та Харкова.

Після здобуття Україною незалежності багато економічних зв'язків були безповоротно розірвано. Вже без централізованої підтримки з боку держави підприємству довелося самотійно здійснювати пошук нових партнерів. При загальному зменшенні обсягу виробництва все більший відсоток продукції ВАТ «Selmi» розпочало поставляти на експорт. Підприємство намагалося вести зовнішньоекономічну діяльність як з країнами колишнього СРСР, так і з такими компаніями як Hitachi (Японія), Cameca (Франція), Carl Zeiss (Німеччина), а також з іншими партнерами із США, Європи, Республіки Корея та Ізраїлю. Але на 2012 рік підприємство не тільки не змогло наблизитися до тих обсягів виробництва, які воно мало за часів СРСР, а й практично припинило виробництво взагалі. І це не дивлячись на те, що ВАТ «Selmi» має універсальне обладнання та власний науково-дослідний інститут, що зумовлює широкий спектр застосування виробленої продукції, а саме: мікро– та наноелектроніка, літако– та ракетобудування, нафтохімічна та газова промисловість, ядерна енергетика, металургія, оптика тощо.

Окрім безпосередньої функції виробництва продукції ВАТ «Selmi» на 2012 рік було здатне розробляти конструкторсько-технологічну документацію для серійного виробництва приладів та інших виробів за технічними завданнями замовників, вести модернізацію раніше виготовленої продукції, деталей, вузлів і пристроїв за окремими замовленнями та налагоджувальні роботи й навчання персоналу замовників, сервісну підтримку раніше поставленої продукції, послуги з сертифікації продукції

тощо. Отже, БАТ «Selmi» мало потужну виробничу базу та науково-дослідний інститут, що давало змогу виробляти різноманітну продукцію (у т.ч. за унікальними технічними завданнями замовників) для різних сфер застосування.

На жаль, на сьогодні не тільки лівова частина виробничих та невиробничих площ, якими володіє підприємство, не використовується ні під виробництво чи під дослідні роботи, а взагалі підприємство продано й сподівання на створення на ньому технопарку не виправдалися.

Що ж стосується створеного на Сумщині 10 років тому шосткінського індустріального парку «Свема», який наразі є промисловим майданчиком для діяльності окремих фірм, то він дав змогу поліпшити економічний стан колись потужного індустріального міста Шостка. На сьогодні на території колишнього виробничого гіганта матеріалів для кіноіндустрії «Свема» де-юре розташовано значну частину приватних підприємств, які називають технопарком або бізнес-інкубатором. Але де-факто було використано лише приміщення та/або територія, де воно розташоване. Отже новоутворення назвати технопарком або бізнес-інкубатором можна лише умовно, бо воно від орендованого приміщення практично не відрізняється.

Отже, ознайомившись із досвідом шостинців, можна зазначити суттєві переваги створення технопарку на базі БАТ «Selmi» в обласному центрі: по-перше, хоч «Свема» й має більшу територію, проте БАТ «Selmi» розташоване вигідніше — у центральній частині міста Суми із залізничним сполученням (ділянка Конотоп-Харків) та практично на автомобільній трасі Київ-Харків; по-друге, БАТ «Selmi» мало набагато ширшу виробничу та кадрову спеціалізацію і власний науково-дослідний інститут; по-третє, наявне універсальне обладнання давало змогу виробляти продукцію найширшого машинобудівного та приладобудівного спектру.

Проаналізувавши вищенаведене, ми робимо висновок, що БАТ «Selmi» дійсно можна було б розглядати як базу для створення технологічного парку. Метою створення даної інноваційної структурної форми можна вважати розвиток регіональної науково-технічної та інноваційної діяльності, сприяння ефективному й раціональному використанню наявного

виробничо-наукового потенціалу, використання матеріально-технічної бази для комерціалізації результатів наукових досліджень та їх впровадження на вітчизняному та закордонних ринках.

На даний технологічний парк мала бути покладена низка таких функцій:

1. Сприяння розвитку та підтримка інноваційного підприємництва у Північно-Східному регіоні України;

2. Розвиток міжнародного та вітчизняного співробітництва у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності;

3. Сприяння залученню іноземних інвестицій до Сумщини;

4. Створення нових видів інноваційних продуктів, здійснення заходів щодо їх комерціалізації; організація та забезпечення виробництва наукоємної, конкурентоспроможної на внутрішніх і зовнішніх ринках інноваційної продукції;

5. Залучення студентів, випускників, аспірантів, науковців та працівників провідних вищих навчальних закладів регіону до розроблення і виконання проектів технологічного парку;

6. Організація підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів, необхідних для розроблення і реалізації проектів технопарку;

7. Інформаційно-методичне, правове та консалтингове забезпечення підприємств-партнерів технологічного парку.

Враховуючи досвід Сумщини у створенні індустріального парку «Свема» та спираючись на професійні думки з боку регіональних посадовців, менеджерів й науковців, які підтримують ідею відродження та розвитку БАТ «Selmi» задля поліпшення економічної ситуації у Північно-Східному регіоні України та сприяння інноваційній діяльності місцевих підприємств, голові державної адміністрації Сумської області в 2015 році було передано на розгляд вищеописані матеріали з можливості застосування БАТ «Selmi» як бази для створення регіонального технологічного парку. На жаль в той час їх не було реалізовано на практиці, а тепер вже пізно.

4.2 Кластеризація, як один із засобів сталого розвитку регіональної економіки

Без сумніву глобалізація світової економіки базується на великих інтегрованих промислових і сільськогосподарських угрупованнях, а не на дрібних натуральних господарствах, хоч і малі, і середні спеціалізовані фірми можуть ефективно функціонувати в межах того чи іншого кластеру. Створення наприкінці 70-х років минулого століття виробничих та науково-виробничих об'єднань було провідником кластеризації економіки. Тоді промислові підприємства, що належали до харчової, легкої та подібних галузей і місією яких було виконання плану, який практично співпадав із держзамовленням, було реформовано у так звані виробничі об'єднання з метою насичення ринку товарами широкого вжитку, що було прообразом споживчого маркетингу на державному рівні. А із підприємств-виробників промислової, зокрема виробничо-технічної продукції (засобів виробництва), створилися науково-виробничі, проектно-виробничі та виробничі об'єднання, метою яких було швидше й ефективніше впровадження нових ідей, конструкторських розробок та новітніх технологій у виробництво. Тому на сьогодні кластеризація необхідна між сільським господарством, виробничо-збутовим та пакувальним виробництвом, складськими організаціями, та установами, що займаються обробкою продукції.

Зрозуміло, що промислові підприємства, що випускають товари виробничо-технічного призначення та складні товари широкого вжитку найважче «кластеризувати», бо навіть ті з них, що належать до однієї галузі регіону, вироблюють, як правило, різні товари. Сукупність підприємств-виробників матеріалів та напівфабрикатів «кластеризувати» легше, бо продукція, що відрізняється за видом, типорозміром та сортаментом тощо легше піддається групуванню. Ще простіше провести кластеризацію у сільському господарстві, де зокрема запропоновано «визначити потенціал створення економічних кластерів у окремих підгалузях аграрно-промислового комплексу (АПК), націлених на розвиток замкнутого високотехнологічного агропромислового виробництва та на

створення екологічно чистої конкурентоспроможної продукції, розробити механізми розвитку та підтримки кластерних структур» (Телетов, 2019).

Саме на *місцевому* рівні – рівні обласних центрів, міст, містечок та об'єднаних територіальних громад (ОТГ) *малий* та *середній* бізнес має найкращі перспективи для свого подальшого розвитку, рис. 4.4. Продукція сільськогосподарської, харчової, легкої промисловості та практично всі види послуг зазвичай споживаються також в рамках даної місцевості.

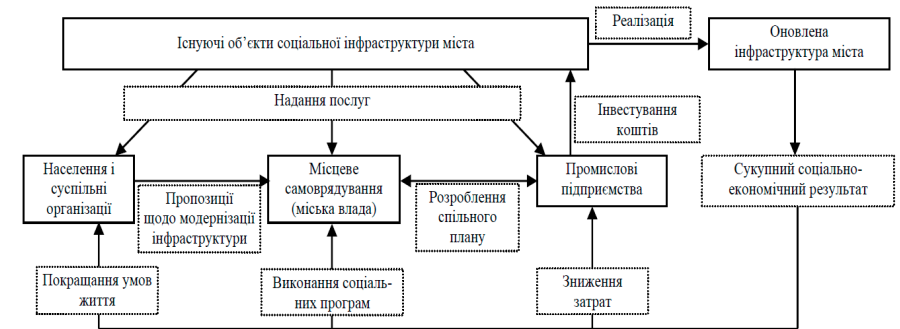

Рис. 4.4. Схема розроблення та реалізації плану розвитку інфраструктури міста, містечка, ОТГ

Очевидно, що для поліпшення соціально-економічної ситуації в регіоні (особливо в сільській місцевості та невеликих міських населених пунктах) необхідно відкривати підприємства і створювати нові робочі місця. Це, на перший погляд, потребує значних коштів і приходу великих інвесторів. Однак, оскільки такі інвестори більше стурбовані отриманням власного прибутку, ніж благополуччям обласних центрів, міст, містечок та ОТГ, надії на них небагато. Принципово диспропорцію розвитку регіону можна зменшити завдяки концентрації зусиль місцевої і центральної влади, громадських організацій і безпосередньо населення, що проживає в ньому. Головне навантаження в питанні рівномірного розвитку реального сектору економіки покладесться на поєднання місцевих підприємств крупного, середнього та малого бізнесу, які повинні бути зацікавлені не тільки у власному благополуччі, а й у соціально-економічному розвитку тих територій, в яких вони розташовані. Такі підприємства, створюючи кластери,

вступаючи в довготривалі взаємовигідні партнерські стосунки (ДВПС), координують зусилля не для потреб даного моменту, а заради досягнення спочатку стабільності на ринку, а потім його розширення, удосконалення як інфраструктури підприємств, так і населених пунктів, де вони розташовані: поліпшення дорожнього покриття, умов для розвитку дитячого та масового спорту, розширення зон відпочинку городян та т. ін.

Територіальні кластери є основою сталого розвитку сільських територій. Визначимо сталий розвиток території (країни, регіону, ОТГ) як розвиток, який забезпечує стабільну конкурентоспроможність території в умовах четвертої науково-технічної революції, а якість життя населення на рівні розвинених європейських країн. Інструментом такого розвитку є проект економіки майбутнього, що забезпечує для України експоненціальне зростання валової доданої вартості. (В даний час Україна за макроекономічними показниками знаходиться на рівні відсталих африканських країн) і синхронізовані з економічним зростанням секторальні реформи.

Територіальний кластер взагалі і в сільській території зокрема – це об'єднання суб'єктів управління території з метою спільного сталого розвитку та забезпечення високої якості життя населення. Нижньою ланкою територіального кластера є ОТГ. Суб'єктами управління ОТГ є бізнес (як джерело доходів), наука (як визначальник стратегії розвитку), територіальна громада (як власник і джерело влади) і влада, найнята територіальною громадою для виконання стратегії сталого розвитку! Управління ґрунтується на балансі інтересів усіх суб'єктів. Наприклад, інтерес бізнесу в отриманні прибутку, повинен бути узгоджений з стабільним розвитком території і підвищенням якості життя населення. Якщо слідувати цій логіці, то, наприклад, ставка на експорт зернових та інвестування в будівництво елеваторів не забезпечує експоненціальне зростання доданої вартості і вимагає інвестування в будівництва підприємств переробки саме з високою доданою вартістю, а розвиток депресивних сіл, яких, наприклад, в районах Сумщини від 50% до 70 %, повинно здійснюватися через створення так званих мікротериторіальних кластерів (багатофункціональних кооперативів, підприємств малого та середнього бізнесу та т. ін.). Кожен територіальний

кластер ОТГ повинен мати центр, який забезпечує індустріальний потенціал і соціальну інфраструктуру. У реальному житті таким центром ОТГ може бути районний центр, як найбільш соціально-економічно розвинений на даній території. Звідси і випливає необхідність створення ОТГ в рамках кордонів району, яка не є самодостатньою в розумінні повноцінного сталого розвитку, але є найбільш підготовленою для реалізації стратегії сталого розвитку та виведення ОТГ на рівень самодостатності! Це тільки загальні поняття сталого розвитку сільських територій через створення ОТГ як територіальних кластерів.

4.3. Необхідність навчально-наукового забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни

Сталий соціально-економічний розвиток країни ефективно досягається за допомогою методів випереджального інноваційного розвитку, що реалізується за рахунок *поєднання* результатів наукових досліджень та різних видів життєдіяльності людини, так би мовити спільних дій *науки і виробництва*. Сьогодні ВВП, що уособлює виробництво у країнах світу, наведено в табл. 4.3.

Таблиця 4.3. Порівняння ВВП країн трьох рівнів розвитку за один (2017) рік

Назва країни	ВВП в млрд. дол.	ВВП в тис. дол. на душу населення
Країни першого рівня розвитку		
США	18 986	58,3*
Японія	4 947	39,1
Німеччина	3 478	42,1
Велика Британія	2 535	38,4
Франція	2 452	36,5
Італія	1 845	30,5
Канада	1 572	42,9
Південна Корея	1 472	28,6
Австралія	1 324	54,2
Іспанія	1 242	26,7

Країни другого рівня розвитку		
Китай	11 508	8,3
Бразилія	2 002	9,6
Росія	1 461	10,13
Мексика	1 088	8,4
Країни третього рівня розвитку		
Індія	2 335	1,7
Румунія	248	12,8
Україна	104	2,6
Болгарія	100	14,2
Сербія	75	10,6

*До табл. 4.3 внесено досить великі за площею та населенням країни, бо слід зазначити, що в США не найкращі показники з ВВП на душу населення в світі, бо, наприклад, у Люксембурзі на душу населення припадає \$ 100573, у Швейцарії – \$ 79891, а у Норвегії – \$ 70912 на рік, а, наприклад, у Молдові – \$ 3750, Албанії та Боснії з Герцеговиною – близько \$ 8000, Македонії – \$ 10750.

Оцінити рівень наукової діяльності складніше – це і кількість винаходів, і кількість впроваджень, і ефективність впроваджень тощо. А як, наприклад, виміряти вплив науки на суспільство, зміну світогляду людей та т. ін.? Але, все-таки, найкраще це можна зрозуміти через кількість наукових публікацій в загальноприйнятих у світі наукових виданнях, табл. 4.4.

Таблиця 4.4. Порівняння кількості вагомих наукових публікацій провідних країн (2018 рік)

Країна	Кількість (тис.)	Кількість публікацій	
		відсоток від загальносвітової кількості	на 100 тис. населення
Китай	526	20,6	35
США	423	16,5	140
Індія	136	5,3	13
Німеччина	104	4,1	130
Японія	99	3,9	70
Велика Британія	98	3,8	162
Росія	82	3,2	61
Італія	71	2,8	100
...			
Україна	11	0,4	40

Дані табл. 4.3 та табл. 4.4 свідчать, що на сьогодні в світі до України ставляться, як до країни третього рівня розвитку.

Окрім зазначеного, потрібно мати на увазі, що не дивлячись на те, що хоч у порівнянні з часом УРСР кількість наукових працівників зменшилася приблизно вчетверо, в галузі освіти Україна знаходиться на 48-му місці у світі, хоч з більшості інших напрямків діяльності людини вона, на жаль, перебуває в другій сотні. Тобто 43 місце в науковій галузі та 48 в освіті подає надію на випереджальний розвиток у підвищенні привабливості України з погляду зовнішнього та внутрішнього інвестування як традиційних, так й інноваційних галузей української економіки.

У вищій школі останнім часом загальноукраїнські негаразди підкріплюються недолугими та незаконними діями місцевих влад. У Сумській області паритет між навчальними закладами, що склався в середині першого десятиріччя ХХІ століття після авантюрної спроби в 2004 році поєднати три сумські ВНЗ (Мельник, 2005 р.), здавалося все врегулював й ця галузь плідно розвиватиметься надалі. Не так склалося як хотілося. Вже наприкінці 2015 року Нацбанк, де-факто керований тодішнім президентом України П. Порошенко, позбавив фінансування Українську академію банківської справи (УАБС) й передав її до Міністерства освіти. Ображені студенти прийшли на сесію обласної ради просити допомоги. Здавалося нічого страшного не відбулося, але ... Повернемося до процесу створення закладів вищої освіти на Сумщині.

В одній з книжок відомого на Сумщині краєзнавця В. Звагельського, наведено факт, що сумське дворянство ще наприкінці ХVІІІ століття досить серйозно розглядало можливість створення університету саме в Сумах, а не у Харкові (як відомо, перший справжній класичний університет на території України було відкрито Каразіним в 1804 році саме там). Суми і Харків було засновано практично одночасно (у 50-х роках ХХVІІ ст.) й до початку ХІХ ст. ці слобожанські міста були за населенням приблизно однаковими. Й тільки після Вітчизняної війни 1812 року, коли Російська імперія спрямувала свої погляди на Кавказ, Харків почав стрімко розвиватися. Але перший вчительський в царській Росії інститут було створено саме на Сумщині в Глухові наприкінці того ж сторіччя.

З перших років радянської влади взагалі й в Україні зокрема потрібно було ліквідовувати хронічну неграмотність, тому й відкрили в 1924 році у Сумах педагогічний інститут (нині СумДПУ ім. А.С.Макаренка). Після Великої Вітчизняної війни за бурхливого на Сумщині розвитку промисловості секретарями-промисловцями обкому КПУ було відкрито спочатку вечірній факультет харківського Українського заочного політехнічного інституту (УЗПІ), а потім і Сумський філіал ХПІ ім. В.І.Леніна (з 1990 – СФПІ, з 1993 – СумДУ). І.Г.Грінцов – секретар обкому КПУ-аграрій сприяв створенню філіалу харківського сільськогосподарського інституту ім. Докучаєва (нині СНАУ – Сумський національний аграрний університет), а голова обласної державної адміністрації доктор економічних наук, професор А.О.Єпіфанов – академії банківської справи в 1996 році. Тобто на початок 2000-х років разом з кількома філіалами – Харківського внутрішніх справ, МАУПу, університету «Україна» сформувалася достатня кількість вищих навчальних закладів Сумщини, що одночасно поєднувала необхідну конкуренцію й партнерську взаємовиручку між закладами вищої освіти (ЗВО).

З 2014 року ситуація різко змінилася. Черета міністрів, орієнтованих лише на західні методи, повністю почала відмітати багатодесятирічний досвід української вищої школи. Недолуга контрактна система, різноманітні додатково створені перевіряючі структури, гонитва за іноземними публікаціями, значною мірою упереджена оцінка викладачів студентами нервує вчених-викладачів, схиляє їх до дрібнотем'я, змушує будь-що сподобатися студентам тощо. Все більше і більше суспільству нав'язується думка, що в Україні забагато (ЗВО) й потрібно їх поєднати та зробити такими, як у Великій Британії, Сполучених Штатах, Франції, Німеччині тощо, і досить усього 40-50 на країну. Тобто, в невеличких та середніх обласних центрах потрібно залишити по одному ЗВО, у містах мільйонниках – по 3-5, у столиці – до десятка, а в районних центрах взагалі ліквідувати.

От і з'явилися «об'єднання» на кшталт сумського. УАБС в Сумах вже немає. Й дійсно, навіщо Сумам стільки ЗВО? Хай буде один й ректор, який зі своїми наближеними керуватиме ним, як приватною власністю. Й кваліфікованому, чесному,

працьовитому, але з якихось причин незручному для ректора викладачеві (завідувачу кафедри, декану, проректору), нікуди буде дітися, крім як покинути місто назавжди. Те про що мріяли колишній ректор СНАУ А.Царенко разом із колишнім головою облдержадміністрації В.Щербанем й який програв об'єднання ЗВО студентському 2004 року протесту, поступово відбувається в нас на очах.

Ось в умовах такої нервозності, постійних нових витівок МОН та самоуправства на місцях й відбувається надання «кліозорності» зближення із західним світом». Зараз хоч виконуючим обов'язки міністра є доктор економічних наук, професор, ректор з багаторічним досвідом. А ще рік тому була особа, яка ні жодної лекції не прочитала для студентів, ні шкільного уроку не провела, не зробила елементарного наукового відкриття, не очолювала ні школу, ні дитячий садок. Нещодавно на 82-му році життя відійшов у вічність відомий на Сумщині шкільний вчитель-математик А.Богопольський. Не виключено, що його кончину наблизила ідіотична ідея поєднати фундаментальні шкільні предмети (математику, фізику, хімію, астрономію, географію) в один, а за рахунок такої значної «економії» незначно збільшити уроки фізкультури та іноземної мови (останнє взагалі і не погано, але не за рахунок вищенаведених традиційних шкільних предметів). А що, на заході потрібні сильні, витривалі та неосвічені раби, які розуміють команди англійською й найбрудніші роботи виконуватимуть, й платити їм можна буде в двічі-тричі менше ніж своїм. «А хіба немає в Україні так званих школярів-олімпіадників чи талановитих студентів?», – запитає читач. Безумовно є. Але вони досить вдало виштовхуються на стажування, подвійну освіту тощо за кордон й які, як казав блискуче зіграний народним артистом СРСР М.Ульянов голова колгоспу в однойменному фільмі «Председатель»: «...або залишаться там назавжди, або повернуться із щербинкою в серці».

Так про яку процвітаючу Україну в таких умовах йтиметься? 22 червня цього року – 80-та річниця нападу фашистської Німеччини на Радянський Союз, метою якого на першому етапі було примусове вивезення молодого населення для праці гастербайтерами на так званий Третій рейх та й перевезення туди майже метрового шару українського чорнозему. А тепер Україна сама відмовляється від чи не

найкращої в світі освіти, спрямованої на здоров'я людини медицини, хоче практично задарма віддати іноземцям чи не найродючішу в світі землю, чим практично виштовхує талановиту та працювиту молодь для роботи на Європу. Всі посилки на глобалізовану світову економіку не витримують ніякої критики.

Перепідлеглість національних економік силам світової економічної та фінансової глобалізації призвела до масштабних руйнівальних наслідків: деіндустріалізації, бідності, матеріальної нерівності, міграції населення, а також все більшої боргової залежності держави й звикання до паліативної макрофінансової допомоги (Вайцекер, 2019). У дійсності переважна більшість вигід глобалізації дістається розвинутим країнам Європи та Північної Америки, а колишні соціалістичні країни та країни так званого Півдня стають жертвами неоколоніалізму та поступово перетворюються в постачальників сировини та трудових ресурсів. Втрати деяких країн Східної Європи подано у табл. 4.5.

Таблиця 4.5. Економічні втрати при вступі до Європейського союзу

Номер	Назва країни	Ціна вступу до ЄС
1	Греція	Знищене суднобудування, виноробство й сільське господарство
2	Естонія	Знищена оброблювана промисловість, скорочена рибна та молочна промисловість
3	Латвія	Знищена промисловість та цукрова галузь
4	Литва	Закриття атомної електростанції, скорочення молочної промисловості
5	Польща	Знищені суднобудування та вугільна промисловість
6	Угорщина	Знищена потужна автомобілебудівна компанія
7	Україна	Знищені суднобудування, літакобудування, приладобудування, машинобудування* скорочено

* Україну ще не прийняли до ЄС.

Це ще не все. Наприклад Чехія, хоч й залишила банківську систему й автомобільну промисловість, вони обидві вже в повній власності німецьких компаній. При подальшому просуванні до ЄС щось подібне чекає і Україну. Давайте придивимося до збиткових українських компаній за підсумками 2020 року. Виявляється, що це не підприємства, які випускають виробничо-технічну продукцію, а якраз ті, що займаються сировиною та перевезеннями, табл. 4.6. Тобто після вступу в ЄС Україну чекають консорціуми та повне заволодіння західними компаніями її енерго-, паливними ресурсами та залізничними й авіаційними перевезеннями.

Таблиця 4.6. Найпотужніші збиткові компанії України за 2020 р.

Номер порядк.	Назва компанії	Заборгованість країні у млрд. грн.
1	Укренерго	27,5
2	Нафтогаз	18
3	Укрзалізниця	11,77
4	Державна продовольчо-зернова корпорація України	5,86
5	Енергоатом	4,85
6	Бориспіль	1,48

Отже Україна опинилася в пастці. З одного боку без потужних наукових досліджень та гідної освіти інноваційний розвиток країни неможливий, з іншого – найздібніша українська молодь, отримавши вищу освіту за бюджетні кошти, мігрує до країн золотого мільярду. З одного боку зрозуміло, що в Україні немає достатньої кількості робочих місць для людей з вищою освітою, з іншого – все збільшується прийом до аспірантур випускників ЗВО, рівень захищених ними дисертацій останніми роками різко впав, більшість з них хоче працювати у ЗВО, погоджуючись на неповну ставку навчального навантаження та т. ін.

4.4 Об'єднана територіальна громада як засіб сталого економічного розвитку в сільській місцевості

В аграрному секторі з чотирьох запропонованих сфер життєдіяльності людини (промисловість, сільське господарство, освіта, охорона здоров'я) на сьогодні в Україні чи не найкраще. Виробництво основних сільськогосподарських культур (зернових, картоплі, овочів, кукурудзи та соняшника) залишається приблизно на рівні 80-х років (різко зменшилося лише виробництво цукрового буряка), як і продуктів тваринництва (незначно зменшилися кількість молока та м'яса, але збільшилася кількість яєць) та т. ін. Недарма наші західні «партнери» за допомогою своїх так званих агентів впливу, серед яких найзавзятішим є колишній прем'єр А. Яценюк (пам'ятаєте його «аграрну супердержаву» за зразком Аргентини) безцеремонно підштовхують Україну до продажу розпайованих та державних земель, наших чудових чорноземів, які німецькі фашисти під час окупації 1941–1944 рр. ешелонами вивозили з України.

Але досі провідною у світі ще жодна аграрна супердержава не стала. Дійсно, сільськогосподарська Аргентина, що, до речі, має хоч і досить великий, але тільки один вищий навчальний заклад із безкоштовною формою навчання (Буенос-Айресський державний університет) на багатомільйонну країну, на початку ХХ-го століття дійсно входила в десятку економічно найрозвиненіших держав світу (недарма нацистські злочинці, 75-річчя судового процесу над якими світ нещодавно відзначав, значної мірою бажали сховатися саме там). Але світ тоді був іншим. І хоч протягом століття Аргентина постійно й підвищувала обсяги виробництва та експорту сільгосппродукції й ще 50 років тому мала втричі більший ВВП, ніж, наприклад Південна Корея, на сьогодні за ВВП вже приблизно втричі відстає від неї. В цілому таке й зрозуміло. Набагато більше з'їсти, ніж потрібно, людина не зможе та й значну додаткову вартість від продуктів харчування першої переробки тут не отримаєш. Порівняння з Аргентиною та Північною Кореєю не випадкове, бо ці країни за населенням та площею сумірні з Україною. Що ж стосується аграрної супердержави Аргентини, то за останні 20 років в неї чи не

найбільша кількість дефолтів у світі, але їй постійно пробачають частини боргів (сума останнього була \$ 40 млрд.), а Україні – ні.

Інша аграрна наддержава США програла Громадянську війну в середині ХІХ століття в тому, далеко ще не промислового світі, так як протистояння Півночі і Півдня було не стільки протистоянням між прихильниками і противниками рабства, скільки протистоянням промислової економіки Півночі і аграрної економіки Півдня. На початок війни жителі Півдня були переконані в своїй перевазі, так як вважали, що бавовна відіграє ключову роль в економіці США і в разі початку війни дефіцит поставок бавовни з Півдня, який в той час був найбільшим виробником бавовни в світі і фактичним монополістом, зруйнує текстильну промисловість Півночі, що тільки починає розвиватися. А переорієнтувавши продаж бавовни з північних штатів на експорт, жителі півдня зможуть профінансувати свої військові витрати і купити зброю у інших країн.

Проте, перед початком війни, на Півночі знаходилося 110 тис. підприємств з 128 тис. на той час існуючих в США, всі штати Півдня виплавляли чавуну в 15 разів менше, ніж тільки один північний штат Пенсільванія, а на кожну наявну у жителів півдня гвинтівку, доводилося 32, вироблених Північчю. Індустріалізація Півночі призвела до того, що там в містах проживало в тричі більше населення, ніж на Півдні, а значить і можна було мобілізувати для військових дій чоловіків в 3-4 рази більше. Все це і зумовило результат війни. Таким чином земля, яка перебуває у власності великого капіталу, не приводить країну до процвітання, а людей до підвищення їхнього добробуту.

Як відомо, в 2020 році однією з політичних парламентських партій України було запропоновано знизити продаж землі до 100 га в одні руки. Якщо хтось хоче обробляти більше, хай додатково бере в оренду «скільки потягне». А бажаним поживитися за рахунок українських чорноземів можна навести такі приклади: стоять в Сумах порожні багатоповерхові – готель «Суми» й готель «Ювілейний» (збудована до 100-річчя СМВО біля залізничного вокзалу), стоять і руйнуються; зате маленьких готельчиків «Пан і пані», «Псел» тощо, хоч греблю гати – функціонують й приносять

господарям прибутки. І це не окремий випадок, а типове для України явище. Такі ж самі санаторії на тисячі місць не функціонують й руйнуються на Чорноморському узбережжі, наприклад у Сергіївці Одеської області, а працюючих приватних дрібних помешкань там і не перерахувати. Самий час продати пустуючи готелі ефективнішому господарю. Але ніхто не продає: «Шкода. Моє». Аналогічно буде і з землею, якщо Закон прийнятий Верховною Радою наприкінці березня під час карантину набере чинності з першого липня 2021 року.

Як відомо, на сьогодні в Україні із загальноукраїнського обсягу приблизно половина землі розпайована між колишніми колгоспниками, чверть знаходиться у державній власності, а п'ята частина – у комунальній, і нараховується 26 тис. фермерів (з членами сім'ей близько 150 тис. чол.), які обробляють 8% сільськогосподарських земель, тобто, якщо земля потрапить до того, хто її обробляє, потрібно близько 300 тис. фермерських господарств, створення яких додатково дасть приблизно до двох мільйонів робочих місць на селі і є довготривалим процесом. На практиці український фермер придбати землю у приватну власність не зможе. Якщо ж фермери, можливо поєднавшись з односельцями, діятимуть за принципом так званого агропромислового комплексу, де поєднуються рослинництво, виробництво молока, м'яса і птиці, то такий кооператив в межах сільської громади зможе ефективно розвиватися.

В цілому ж агро-індустріальна політика повинна орієнтуватися на створення місткого внутрішнього ринку вітчизняної продовольчої продукції й підвищення частки продукції з високою добавленою вартістю, яка експортуватиметься. Інструментами, що забезпечать ефективну політику продовольчої безпеки України, повинні стати жорсткі правила землекористування з розподілом за районами, обмеженнями в культивуванні агрокультур та поновленні вітчизняного насіннєвого фонду. Це завдання мають виконувати Національна аграрна академія та профільні державні та приватні підприємства-підрядники (Панов, 2019).

Агро-індустріальна політика має зміцнити високотехнологічний агропромисловий сектор, що максимально використає вітчизняне сільськогосподарське машинобудування, хімічну промисловість, відповідну інфраструктуру

(водопостачання, відновлення малих річок, елеватори, склади тощо), розвиток державних виробників та поновлення кооперативних сільських господарств й взаємодію фермерських та інших невеликих домогосподарств-виробників агропромислової продукції з крупними торгівельними мережами (зараз такі мережі користуються здебільшого імпортними продовольчими товарами); агро-індустріальна політика має створити місткий внутрішній ринок вітчизняної продовольчої продукції й підвищити частки товарів з високою добавленою вартістю, призначених для експорту. До *загальнодержавної інфраструктури* належитимуть будівництво і експлуатація доріг, мостів, газо- та енергомагістралей на основі цільових державних інвестицій у державні підприємства із все більшим залученням українських підрядних будівельних організацій (на сьогодні перевага значною мірою віддається зарубіжним компаніям).

Зараз вже зрозуміло, що адміністративно-територіальний устрій України протягом другої половини ХХ століття в цілому відповідав соціально-економічним потребам її населення. За роки незалежності було здійснено кілька невдалих пропозицій його штучної зміни. Потребує переосмислення і взаємозв'язок промисловості, сільського господарства та інфраструктури на рівні державної політики (який в даний час практично відсутній); наприклад: *У Сумській області в квітні-травні 2021 року нарешті зробили гідну дорогу від обласного центру до Старого (Червоного) приміського села. Залишилося невідремонтованими приблизно 0,4 км з 5,7. Але ця земля належить не сільській громаді, а місту, влада якого не може, або не хоче виділити відповідні кошти. От і залишився невеличкий шматочок зруйнованої, навіть без так званого «ямкового ремонту» дороги; такі питання мають бути врегульовані законодавчо*) й інших сфер діяльності, зокрема банківської. У цьому випадку є надія, що стимулюючи економічне зростання, прямі капіталовкладення, що йдуть на технічне переозброєння та інші інновації, надійдуть саме в реальний сектор економіки. За такого підходу можуть як відтворюватися умови колишньої регіональної спеціалізації України відповідно до природно-ресурсного, науково-технічного та економічного потенціалів конкретної території,

так і додаватися до них деревообробка, народні промисли, оздоровлення та туризм, рибне господарство, аграрна промисловість та ін. (Телетов, 2011).

Але насправді такий соціально-економічний підхід викликає великі сумніви. Заходу наше (українське) фермерство не потрібне. Політика неоколоніалізму передбачає зменшення населення й позбавлення його землі. Під час Великої Вітчизняної війни загинуло 6,85 млн. українців й до 4 мільйонів було вивезено на рабські роботи в Німеччину (Потери народонаселення в ХХ веке: справочник В. Эрлихман). Сьогодні в Україні мешкає 35-37 мільйонів, тобто населення у порівнянні з 1991 роком скоротилося на 15 мільйонів, а в селах на сьогодні мешкає до 10 млн., з яких його молодша частина внаслідок продажу лівової частки землі крупним землевласникам буде змушена покинути свої домівки й шукати роботу в інших місцях.

Взагалі ринок землі схожий за обсягами та цінами з ринком житла, яке після приватизації 90-х років минулого століття більше половини жителів України отримали в приватну власність. Так само й близько 7 млн. громадян мають у власності земельні паї. Інша власність (заводи, «літаки, газети, пароплави») за кількістю одиниць була просто не сумірною з попередніми двома. Але в приватизованому житлі переважна більшість людей залишилася жити, бо іншого житла в них, як правило, не було. Землю ж після відкриття відповідного ринку, більшість з власників якої переважно люди похилого віку, яким вже важко її обробляти, продасть, а існуючі чи гіпотетичні фермери не зможуть її придбати внаслідок браку коштів.

З іншого боку фермерські господарства або так звані сімейні ферми, сумірні з так званими ФОПами. Тут теж потрібно розрізняти самозайняте населення й осіб, які використовують найману працю. Тобто, потрібно чітко виділити, що є малим чи дрібним бізнесом, що середнім, а що крупним. Якщо подібне було б запропонованим в аграрному секторі, то бажано запропонувати таке:

1) фермер – аналог дрібного бізнесмена, може мати землю в приватній власності, наприклад, до 100-200 гектарів, не більше;

2) приватні власники можуть об'єднуватись у кооперативи

без усупільнення землі (будь-хто, будь-коли може вийти з кооперативу чи вилучити свій пай);

3) крупні аграрні підприємства та всі інші можуть орендувати землю в держави; в цьому випадку орендна плата, податок на землю тощо надходитимуть до бюджету і йтимуть на потреби країни (в тому числі соціальні).

Щоб все це утримувати представникам малого і середнього сільськогосподарського бізнесу потрібно розуміти, якою аграрною діяльністю вони займатимуться і як використовуватиметься сільськогосподарська земля: для вирощування експортпридатних культур, городини, випасу тварин, лікарських рослин тощо. Окрім безпосередньої обробки землі до підприємств малого та середнього бізнесу в умовах функціонування ОТГ належать підприємства з первинної переробки сільськогосподарської сировини, які розташовані у безпосередній близькості від полів та ферм, та підприємства зі створення тих чи інших видів кінцевих харчових продуктів споживання. Саме ця, а не імпортована з Центральної Азії, Туреччини, Іспанії, Італії, Єгипту та інших країн-виробників сільськогосподарська продукція, має надходити як до окремих магазинів, так і до торгівельних мереж. Подібне імпортозаміщення дасть змогу багатьом мешканцям України заробляти гроші на батьківщині, а не на полуничних плантаціях Польщі, Фінляндії, прибалтійських країн.

Окрім вироблення суто сільськогосподарської продукції в сільській місцевості наслідки пандемії COVID-19 спонукатимуть до розвитку нових напрямів людської діяльності, як то побудова перероблювальних виробництв, розвиток зеленого туризму, проведення відповідних спортивних змагань тощо, що має вагоме соціально-економічне значення для сільського населення. Наприклад, зелений туризм – це зручний спосіб для мешканців сіл і невеликих містечок розпочати власну справу і заробляти гроші завдяки розширенню спектру туристичних послуг для бажаючих, число яких має збільшитись за рахунок зменшення числа виїзних туристів із-за наслідків епідемії в різних країнах (Телетов, 2016). Окрім того необхідно зосередити зусилля на *концентрованому* продажі продуктів чи послуг невеликому сегменту своїх покупців. Коли мале підприємство міцно займе відповідну нішу, створить сталий

прогнозований прибуток і досягне певної пізнаваності серед своєї вузької цільової аудиторії, тоді воно може збільшувати обсяги виробництва або створювати новий різновид свого продукту чи послуги, націлене на розширення своєї цільової аудиторії засобами *диференційованого* (коли розширюється асортимент запропонованих товарів чи послуг) або *недиференційованого* (коли збільшуються обсяги вироблюваного товару чи послуги) *маркетингу* (Телетов, 2018).

В цілому ж ОТГ мають всі ознаки соціально-економічних систем, тому їх створення мало бути проведено з урахуванням основних положень загальної теорії складних систем – з’ясування *цілей* створення системи, вибору комплексу *функцій* з їх досягнення, формулювання *критеріїв* оцінки досягнення цілей й накладення відповідної сукупності *обмежень*. Розгляд перших трьох складових – предмет перспективних досліджень створення та розвитку громад, а на обмеженнях функціонування цих систем зупинимось докладніше, бо саме від них потрібно було б відштовхуватись при започаткуванні адміністративної реформи й створенні ОТГ.

Експертною групою фінансового моніторингу «Центрального офісу реформ» при Мінрегіоні за допомогою Програми «U-LEAD з Європою» і SKL Internatioal підготовано аналіз показнику фінансової діяльності 665 ОТГ за 2018 рік, яку деякі фахівці, в тому числі колишній заступник генерального директора з економіки Сумського ВО «Хімпром» та заступник мера обласного центру кандидат економічних наук доцент В. Борзунов назвав маніпуляційною та охарактеризував таким чином: «По-перше, про саму методологію! Очевидно, що ОТГ повинна створюватися для сталого розвитку економіки та, як наслідок, забезпечення її конкурентоспроможності в умовах науково-технічної революції і високої якості життя населення (наприклад, хоча б до середнього рівня ЄС, якщо ми туди нібито прагнемо)! Тоді необхідно визначити відповідні макроекономічні параметри і параметри якості життя населення (наприклад, ВВП / душу та середньодушовий дохід населення) і за цими параметрами порівнювати з аналогічними показниками країн ЄС. Однак для ОТГ статистика взагалі не передбачає розрахунки за такими показниками. Наприклад, для Сумської області ВВП / душу (номінальний за 2017) склав за списком

МВФ \$ +2582 або в 5,4 рази менше ніж в Польщі і в 3,88 рази менше ніж в середньому по світу, а середній дохід на одну людину склав 47269, 2 гривень або \$ 4,85 на добу! Непрямі розрахунки для Глухівського району за 2017 рік визначили ВВП / душу \$ 849, для Недригайлівського району – \$ 653 (це рівень відсталіх африканських країн), при цьому далеко не самодостатні райони (а за мірками ЄС – жебраки) діляться ще на 4-5 ще більш не самодостатні ОТГ! По-друге, про самому аналізі! 665 ОТГ охоплюють чисельність 5593,3 тис. осіб або 13,2% чисельності України, що в загальному то і дозволяє забезпечити додаткові джерела формування бюджету ОТГ за рахунок інших територій, не охоплених ОТГ. При зростанні економіки по Україні на 2–3% при збільшенні кількості ОТГ бюджетних коштів вистачати не буде, що, власне, вже й спостерігається. При цьому ніхто ще не визначив вартість всіх реформ. Прийнята методологія дроблення районів на 4-5 сільських ОТГ з відривом села від міста, породила нечисленні ОТГ, в яких практично неможливо створити соціальну інфраструктуру і забезпечити проектування економіки майбутнього. 37,2% ОТГ мають чисельності менше 5 тисяч, 34,1% – від 5 тис. до 10 тисяч, тобто 71,3% ОТГ – це потенційно депресивні. До речі, досвід децентралізації Польщі показав на те, що ефективні ОТГ повинні мати чисельність близько 50 тисяч, а доходи бюджету від власних джерел для ОТГ з чисельністю понад 15 тисяч дещо вищий ніж в ОТГ з малою чисельністю, але ця тенденція не є стабільною. Наприклад Тростянецька ОТГ з чисельністю 21,8 тисяч осіб має власних бюджетних доходів на одну людину 4510,6 гривень, а Груньська ОТГ – 2492,0, але в той же час Березовська ОТГ з чисельністю 5,3 тисячі – 4448,1 гривень, Шалигинський ОТГ – 4155,7 гривень, що вимагає більш детального аналізу структури економіки і джерел податків. Зовсім не адекватним є аналіз за показником «частка дотацій бюджету ОТГ без урахування субвенцій», так як насправді частка державних трансфертів в місцевих бюджетах по Україні за 2018 рік становить 55%, а, наприклад, в бюджеті Шосткинської ОТГ – 2019 року частка трансфертів становить 42,6%, в бюджеті міста Глухова 2018 року – 70,3%, в бюджеті Глухівського райради 2019 року – 76,1%, в бюджеті Сумської облради – 83,3%. Це породило

поняття «дотаційною самодостатності ОТГ»! Аналіз чітко показує зростання управлінських витрат від дроблення району на безліч ОТГ. Наприклад, частка управлінських витрат Тростянецької ОТГ становить 11.4%, Шалигинської ОТГ – 42,5%, Березівської ОТГ – 32%; при цьому виникає дефіцит фахівців».

Значно інші результати отримані Фондом «Регіонального центру економічних досліджень та підтримки бізнесу» за результатами обробки наданої громадами інформації, сформовано рейтинг інституційної спроможності і сталого розвитку малих та середніх громад України з чисельністю населення до 150 тисяч.

На рис. 4.5 подано 20 найкращих громад Сумської області станом на 01.01.2021. Рейтинг враховує 40 критеріальних показників та відображає інституційну привабливість громад у 2021 році. Усього по області оцінено 50, а по Україні – 1416 громад.

Перше, що спадає у вічі, – те, що за кількістю населення громади поділяються на три групи: перша – з населенням більше 50 тис. чоловік, друга – від 10 до 50 тисяч чоловік, третя – до 10 тис. чол. До першої групи дуже приблизно належать громади крупних районних центрів: Конотоп, Шостка, Ромни, Охтирка. До другої – невеликих районних центрів: Глухів, Тростянець, Білопілья. До третьої – власне громад, як вони й задумувалися за визначенням. На рисунку видно, що очолює список Тростянецька громада, яка належить до середньої групи. З іншого боку все ж таки невеличких громад з населенням до 10 тис. чол. – половина в двадцятці найкращих. Тобто вони цілком мають право на існування. З іншого боку, що це за громада, яка за кількістю населення дорівнює району ще за нещодавнім районним поділом області?

Тобто, відсутність будь-яких обмежень при створенні ОТГ призвело до диспропорцій й плутанини в їх складі. Потрібно було б, не обмежуючи людей у правах, запропонувати приблизно такі обмеження знизу й зверху. *Обмеження знизу*: громаді необхідно мати повноцінну середню школу, повноцінний лікарський заклад із стаціонаром, інфраструктуру – сукупність побутових, культурних, спортивних закладів тощо. *Обмеження зверху* – район за «старим» розподілом має

поділятися як мінімум на дві громади, за умови, що районний центр представляє собою окрему адміністративну одиницю. Тоді б не виникало диспропорцій, які зараз заважають подальшому розвитку адміністративно-господарської реформи. Отже, щоб побачити похибки й по-можливості виправити їх, необхідна нова параметрична система оцінки ефективності управління територіями в контексті досягнення цілей сталого розвитку.

РЕЙТИНГ КРАЩИХ 20 ГРОМАД СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ СТАНОМ НА 01.01.2021р.				
№	назва громади	область	тис.насел.	рейтинг
1	Тростянецька	Сумська	28,9	159,22
2	Конотопська	Сумська	89,6	79,42
3	Глухівська	Сумська	39,1	72,14
4	Шосткинська	Сумська	93,5	70,61
5	Чернечинська	Сумська	10	69,35
6	Березівська	Сумська	5	62,03
7	Краснопільська	Сумська	21,1	61,99
8	Охтирська	Сумська	48,6	48,61
9	Кролевецька	Сумська	36,3	33,71
10	Миколаївська Білопільська	Сумська	12,3	33,19
11	Роменська	Сумська	56,2	32,77
12	Комишанська	Сумська	3,1	30,69
13	Білопільська	Сумська	23,2	27,49
14	Шалигинська	Сумська	4,2	24,78
15	Миколаївська сільс	Сумська	6,8	19,46
16	Боромлянська	Сумська	5,1	17,23
17	Дружбівська	Сумська	5,4	17,02
18	Бездрицька	Сумська	3,5	16,85
19	Миропільська	Сумська	4,3	15,93
20	Бочечківська	Сумська	4,5	15,78
Середній рейтинг по області				22,61
Середній рейтинг по Україні				18,84

Рис. 4.5. Рейтинг кращих громад Сумської області
(таблицю подано як у першоджерелі)

Приклад зміни адміністративно-територіального устрою в умовах нового районного поділу. Рік тому Лебединська громада вийшла на протестну акцію з метою увійти не в Охтирський, а в Сумський район. Міністр Кабінету Міністрів України і глава Сумської ОДА особисто приїхали в Лебедин для ознайомлення на місці і позитивного вирішення цієї проблеми. Для влади так легше – хоче, отримуйте. Але певна недолугість децентралізації залишилася.

1. Створення ОТГ в межах чинного району – це оптимальний варіант, хоча і без проекту побудови економіки майбутнього, який є спільною проблемою і для ОТГ, і для регіону, і для України, що проводить до необхідності реформувати країну (регіон, окрему громаду) в рамках злиденної економіки, коли на порядку денному західна стратегія колонізації України.

2. Якби всі ОТГ створювалися під проект виведення на рівень самодостатності, то райони були б не потрібні взагалі!

3. Створення Сумського району перетворює обласний центр Суми в районний центр, замість того, щоб зробити його регіональним центром інноваційного розвитку!

4. Лебединська ОТГ замість передачі повноважень Лебединському району, буде «замикатися» на Сумський районний раді, де контрольний пакет голосів буде у Сумській ОТГ за чисельністю. Та й сама Сумська міськрада після укрупнення районів (замість 15-20 у кожній з областей в Сумській області залишилося 5, у Чернігівській й Полтавській по 4) буде замикатися на районній, а не на обласній раді й за охопленням населенням сягатиме півмільйона чоловік. Таке утворення скоріше за все не досягне цілей, які ставляться перед ОТГ, бо на практиці сформувати відповідні стратегії неможливо (DEBATY.SUMY.UA).

4.5 Охорона здоров'я – демографічний і соціальний фактори перспективного розвитку економіки країни

Як відомо, у бюджеті 2021 року на фінансування будівництва доріг передбачено більше коштів, ніж на всю разом узятую медицину. Таке враження, що західні партнери нашіптують Президенту, Уряду, народним депутатам: «На дороги більше, на дороги, в медицині у вас вже «гроші йдуть за пацієнтом», а нам потрібно швидше й без аварій вивозити з України кругляк, соняшник, сою, метал та т.ін., й швидше доставляти через мережу супермаркетів для українського покупця пальмове масло, продукти з ГМО, товари побуту, одяг тощо разового використання».

Не знаєш, сміятися чи плакати, коли держава маючи таких лікарів, як Б. Тодоров, О. Голубовська, О. Богомолець, К. Амосова та багатьох інших довіряє малограмотному фельдшеру У. Супрун очолювати Міністерство охорони здоров'я (МОЗ) протягом більше 3-х років. Виходить, лікарем без вищої медичної освіти працювати не можна, а й МОЗ очолювати, й профільний комітет Верховної Ради (як пан М. Радущий) – запросто.

Пацієнт, який хоч раз був на прийомі в лікаря, знає, що лікар у присутності медичної сестри спочатку оглядає хворого, потім призначає ліки, виписує рецепт тощо, а вже після цього розповідає на словах, що потрібно частіше провітрювати приміщення, мити руки, не переїдати та ін. Саме останнє за час перебування на посаді міністра охорони здоров'я України й розповідала всьому українському народу У. Супрун, як могла б це зробити й учениця медичного училища. Та це ще півбіді. Раніше приходиш в поліклініку й відразу ж потрапляєш до необхідного тобі фахівця. Тепер ні, приходите або телефонуйте сімейному лікарю, який навряд чи знає як лікувати всі хвороби, й кажеш, що в тебе проблеми з серцем й потрібно до кардіолога: «Заждіть, спочатку здайте всі аналізи, зробіть рентген, зніміть кардіограму. – Так я у минулому місяці знімав. – Ну той й що? Інакше не направляю» та т.ін. Я вже не кажу, що кардіолог, тим більше вузький фахівець, може приймати зовсім в іншій лікарні. А якщо Вам погіршало у вихідні дні? Раніше в поліклініці був черговий лікар. А тепер, що, турбувати

сімейного лікаря вдома? Так він має такі ж самі права на відпочинок, як і інші громадяни. Ось й від'їжджають молоді, сильні та міцні лікарі за кордон, а залишаються працювати все більше кваліфікованих літніх пенсіонерів, бо на жалюгідну пенсію не проживеш.

Все це було до пандемії COVID-19, що з кінця 2019 року терзає увесь світ. Немає смислу повторювати все те, про що ми чуємо, бачимо, знаємо. Свого часу, чуючи розповіді М. Горбачова «для людей» (в наш час перемоги піару й реклами над розумом з'явилася інша фраза: «Піпл хаваєт») здавалося, що безліч існуючих тоді відповідних ННІ та кафедр вузів Радянського Союзу ось-ось видадуть стратегію подальшого розвитку нашої країни. Але вже в 1989 році все це виявилось пустопорожньою балаканиною: ніхто нічого не прогнозував, не планував, не розробляв. Чому я згадав події досить вже далекого минулого? Бо навесні 2020 року відбулося приблизно те ж саме.

Здавалося, що на пандемію влада зреагувала своєчасно. Часткові обмеження запровадили вже з 12 березня (навчальні заклади почали працювати дистанційно, скасовувалися ті чи інші заходи, громадян змушували в людних місцях одягати маски, ціна на які швидко «скакнула» з 3 грн. 50 коп. до 30 грн. за штуку) на три тижні, потім, певно дивлячись на жахливу кількість летальних смертних випадків у Європі, продовжили його спочатку до пасхальних свят, заборонивши всім без виключення гуляти парками, а пенсіонерам взагалі відходити від помешкання більше ніж на 2 кілометри, потім до наступного за Днем Перемоги тижня, і врешті решт до 22 травня. Але попри ці незручності всі ми розуміли: потрібно заощадити гроші, підготувати необхідну кількість ліжок, навіть коли кількість хворих зростатиме за найгіршим сценарієм, забезпечити медичних працівників усім необхідним тощо, як-ніяк, «майстри спорту із боротьби з коронавірусом» (з виступу Президента). Що ж виявилось? 32 млрд. грн. пішло на будівництво доріг (як сумно жартує народ: «Гроші закопали в дороги»), немає ні необхідної кількості ліжок, ні відповідного обладнання, ні запобіжних засобів лікарям, медсестрам та обслуговуючому персоналу в потрібній кількості; а заборонаю дихати чистим повітрям у парках і скверах колишній руйнатор української санітарної служби, а нині черговий міністр охорони здоров'я

Ляшко просто вирішив залякати людей, як в подальшому сказав його колега із співзвучним прізвищем мер Києва Віталій Клічко: «І чого вештатися містом?».

Добре хоч не повністю ліквідували інфекційні лікарні та відділення на кшталт психоневрологічних (бачимо наскільки підвищилася кількість вбивств на Україні психічно неврівноваженими людьми) та протисухотних (боюсь, що після цього кількість випадків сухот значно побільшає). Як тут не згадати добрим словом широковідомого на Сумщині і в Україні лікаря-інфекціоніста доктора медичних наук, професора З. Красовицького та його учня доцента, кандидата медичних наук А. Сніцаря, який залишив у спадок сумчанам й мешканцям області чудову Сумську обласну клінічну інфекційну лікарню – СОКІЛ.

Цікаво, а як проходить боротьба з епідемією в тій самій Аргентині, де ні системи радянського академіка Н. Семашко (діагностика, профілактика, лікування для пацієнтів, а не клієнтів, як зараз, й безкоштовна семирічна з роком інтернатури денна освіта, а в подальшому – тверді оклади, незалежно від кількості прийнятих пацієнтів для лікарів; додатково оплачувались чергування, ургентність, робота у стаціонарі тощо), ні постійних щеплень для усього населення й сліду не було. Нещодавно я одержав такого листа: «Живу в Аргентині вже 20 років. Тут у нас немає дурниць з сімейними лікарями, якимось договорами тощо. Й в Аргентині не все добре, але тут страхова медицина. Абсолютно всі працюючі страхуються й відраховують на це кошти із заробітної плати. Якщо людина не працює, то за неї сплачує держава. Всі закріплені за госпіталем за місцем проживання, записуються на прийом до того лікаря, якому в даний момент зручніше. В Аргентині чудова безкоштовна медицина. Бомжів з вулиці привозять і теж лікують (може молоде покоління й не чуло про таке, а старше не тільки чуло, а й так лікувалося, вставка автора). Коли чую про гроші, які луплять з хворих в Україні, охоплює жах. І в Штатах теж страхова, а в Ізраїлі – лікарська каса, куди відраховують від заробітної плати, а малозабезпечені верстви населення лікуються за рахунок держави». Так як же в нашій ситуації запобігти ще більшому зараженню населення?

Нічого немає простішого, ніж вирішити цю проблему –

хто хоче зробити щеплення безкоштовною російською, хай робить, хто не хоче, хай щепиться американською, китайською, індійською тощо які, по-перше, набагато дорожчі, по-друге, мають зберігатися при мінус 70 градусах за Цельсієм, замість мінус 20, яких цілком достатньо для російської. Відомий український соціолог В. Паніотто каже, що 33% населення взагалі не вірять в існування коронавірусу, це їх право. Хай ходять не щепленими. Крім того потрібно враховувати, що російська вакцина передбачалась для громадян Росії, які так само як українці та інші народи колишнього Радянського Союзу проходили з народження потужне профілактичне щеплення, а значна частина мешканців Сполучених Штатів взагалі не знає, що це таке. Тому «маємо те що маємо» (славнозвісний вислів президента України Л. Кравчука). Як сказав один народний депутат від опозиції: « . . . внаслідок всесвітньої пандемії COVID-19 й медичних реформ в Україні у Європі стало лікарів й інших медичних працівників більше, а в нашій країні – менше.

Отже, гідне медичне обслуговування в рамках злидненої економіки на сьогодні не може бути на рівні розвинених країн! Страхова медицина вимагає розвиненої економіки: державне медичне страхування для бюджету країни на порядок більше справжнього, добровільне страхування не відповідає рівню платоспроможності населення, страхування роботодавцем – теж дуже сумнівне. Колоніальна економіка, до якої по більшості соціально-економічних даних йде Україна, не може надати гідне медичне забезпечення громадян. Для ресурсно-сервісного обслуговування зовнішнього управителя в Україні досить 10-15 мільйонів населення, до чого поступово і йде. За перші місяці 2021 року на 100 померлих приходиться приблизно 40 народжених.

На сьогодні найрозповсюдженіші проблеми, чи є в Україні на державному рівні стратегія яка повинна сформулювати кінцеві результати й визначення майбутнє України на оглядний період. Якщо представляти наше майбутнє по частинах, то бачимо, що народ залишається в невіданні кінцевих результатів (то будуємо університет майбутнього, то садимо мільярд дерев, то заганяємо людей старше 55 років до груп здоров'я та т. ін.). Для того, щоб заглянути в передбачувані кінцеві цілі і результати, треба зв'язати приватні рішення й локальні реформи

з генеральною (глобальною, загальною) стратегією. Люди не розуміють, як приватизація стратегічних підприємств, продаж землі та курс про вступ до ЄС та НАТО на практиці покращить їх життя, який вони мають зв'язок із сталим розвитком та економікою майбутнього України, коли чітко визначається передача у власність та в управління певним транснаціональним компаніям земля, надра, стратегічні підприємства, перетворюючи Україну в ресурсно-сервісну територію з економікою країн четвертого, а може бути і третього рівня. Це – типова сучасна модель колонізації, за якої будується технологічний ланцюжок: агрохолдинги – елеватори – дороги – морські порти, що, власне і робиться. Таким чином ілюзія незалежності перетворюється в колоніальну залежність.

Друга стратегія – стратегія децентралізації не прив'язана до проектування сталого соціально-економічного і, як наслідок, адміністративно-територіальна реформи проведена без економічного обґрунтування формування ОТГ. Депресивні райони, взяті за базовий рівень адміністративно-територіального устрою, нібито добровільно поділені на ще депресивніші ОТГ і підсажені на субвенції. Більш того, з прийняттям виборчого кодексу закріплюється пропорційна система виборів на рівні області та міст з чисельністю понад 90 тисяч, що закріплює партійно-квотну систему формування регіональної і центральної влади. Тобто народовладдя остаточно підміняється партіями, які в Україні і є одним із джерел так званого «корупційного консенсусу».

Сукупністю інших стратегій виступають так звані стратегії секторальних реформ, які теж проводяться в рамках моделей колоніальної економіки. Наприклад, вже згадана *медична реформа в рамках злидненій економіки країни в принципі не може бути на рівні розвинених країн. Страхова медицина вимагає розвиненої економіки: державне медичне страхування – бюджету країни в 10-15 разів більше справжнього, добровільне страхування – відповідного рівня платоспроможності населення, страхування роботодавцем – високою додатковою вартістю. Колоніальна економіка в принципі може це забезпечити, але для цього не потрібна така кількість – для ресурсно-сервісного обслуговування зовнішнього управителя досить 10-15 мільйонів, що, власне, і робиться*

Отже, по-перше, Україні пропонується перетворення в ресурсно-сервісну територію, по-друге, позиціонування в якості «буферної зони» для тиску на геоекономічних конкурентів, замість моделі рівнопартнерського її спів-розвитку з країнами Євразійського континенту (або сталої деградації). Чи може Україна всупереч цьому перейти до стратегії саме сталого розвитку?

Якщо під сталим розвитком розуміти баланс інтересів основних напрямків розвитку (економічного, соціального, демографічного, екологічного та духовного), конкурентоспроможність країни в умовах п'ятого та шостого технологічних укладів та якості життя населення на рівні розвинених країн! Для забезпечення такого розвитку необхідно:

- забезпечити мир і безпеку на території України. Ця проблема може бути вирішена тільки через вибір геополітичного позиціонування України в новому світовому устрої, як нейтральної держави між головними політичними гравцями: Євросоюзом, США, Росією і Китаєм, що не може бути забезпечено ні входженням в ЄС, ні вступом до НАТО;

- вибір геоекономічного позиціонування України як сполучної ланки між Європою і Азією за моделлю спільного сталого розвитку країн Євразійського континенту, з використанням унікального транзитного потенціалу України в глобальних проектах: Китай – Євросоюз, Росія – Туреччина та т. ін.;

- розробку проекту економіки майбутнього (сталого розвитку, замість економіки сталої деградації) з урахуванням виведення бізнесу з тіні за рахунок заміни всіх діючих податків на єдиний для всіх суб'єктів податок на доходи і пакета регулюючих податків (мита, акцизу, ренти, екологічного податку), що забезпечить експоненціальне зростання макроекономіки і доходів населення;

- децентралізація – для комфортного проживання на території України груп населення різної ментальності, різних національностей, різної віри. Тільки так можна зберегти країну в її нинішніх розмірах;

- економічного розвитку через формування самодостатніх (в розумінні конкурентоспроможності та якості життя населення) ОТГ і регіонів на принципах управління

взаємопов'язаними територіальними кластерами (соціально-економічного партнерства, балансу інтересів і солідарної відповідальності бізнесу і територіальної громади за сталий розвиток території і якість життя населення);

- формування нової еліти і влади як представництва територіальних громад. При цьому ОТГ створюються в рамках діючих районів, як найбільш підготовлені для виведення їх на рівень самодостатності в процесі реалізації стратегії сталого розвитку.

Отже, не все ще втрачено і можна вибудувати п'ять пріоритетів, які мають послідовно виконати Президент, Верховна Рада, Уряд та підпорядковані їм структури. На першому місці – це чіткий закон про власність на землю: її можна продати один раз і тільки державі. Хочеш працювати на землі – орендуй. Але держава повинна мати такий зиск із землі, щоб захистити всі незахищені верстви населення (Телетов, червень 2021). Чим більше землі лишатиметься у загальнонародній власності, тим більше орендної плати надходитиме до бюджету країни. Навіть мир на Донбасі на другому місці. Мир в решті решт все одно настане, а якщо народ України втратить землю, то вже назавжди. Як відомо, свобода однієї людини закінчується там, де починається свобода іншої, тому на третьому місці – закон про мови: у кращому випадку – двомовність, у гіршому – повернення до закону Ківалова-Колісниченка. До 2014 році українські псевдосоціологи пояснювали, що в оцінках населення питання мови на 23 місці. У 2014 році виявилось, що чи не на першому (Телетов, січень 2021). Інакше, окрім Донбасу Україна може втратити і Буковину, і Закарпаття та інші землі, що протягом семи століть перебували то в Литві, то в Польщі, то в Австро-Угорській імперії. Все це не вимагає практично ніяких коштів.

Значно складніше четверте – адміністративна реформа. На практиці адмінреформа виявилася досить непростою справою. Те, що створили – не досягло поставленої мети і це вже відчулося під час виборів до місцевих рад та міських голів, що відбувалися протягом жовтня-листопада 2020 року, коли стало зрозумілим, що межі деяких ОТГ відрізняються одна від одної за кількістю населення та площею в десятки разів. Вже найближчим часом ми побачимо, чи є дієздатними такі

утворення взагалі. Все більше думок, що при грубому усередненні оптимальна сільська громада одержала територію, приблизно рівною територіям колгоспів-мільйонерів з відповідною інфраструктурою (школа, лікарня, спортивний комплекс тощо). ОТГ, що користуються своїми матеріальними й трудовими ресурсами, мають зміцнити цю ситуацію з орієнтацією на вітчизняного товаровиробника.

П'яте – реіндустріалізація в економіці, яка окрім суто технічних, інноваційних та інвестиційних складових має містити можливості господарського регулювання в країні й відновити порушені останніми роками пропорції та здійснити відповідні структурні перетворення. Створення сприятливих умов для інноваційно-орієнтованих систем є життєвою необхідністю успішної реіндустріалізації української промисловості та відродження машинобудування в старопромислових регіонах. Саме створення на базі колишніх підприємств технопарків та бізнес-інкубаторів, а на базі університетів регіональних науково-дослідних центрів здатне започаткувати структурну якісну перебудову багатьох напрямків національної економіки, а в подальшому забезпечувати сталий розвиток економічного розвитку окремих регіонів. Таким чином, необхідність кластеризації економічних систем в Україні є об'єктивною умовою сталого розвитку не тільки виробничих систем, заснованих на використанні наукового, індустріального, кадрового потенціалу регіону, а й кластерів легкої промисловості, аграрних, в галузі будівництва та інших на рівні окремого регіону. Маркетинговий підхід на основі виявлення загальних ринкових тенденцій дає можливість визначити концепцію кластеризації як систему поглядів на окрему галузь як на замкнутий цикл *розробка* → *виробництво* → *реалізація* того чи іншого виду промислової чи сільськогосподарської продукції. Кластер представляє собою організацію та форму взаємодії, що створюють такі внутрішні та зовнішні конкурентні переваги його учасників, які виводять галузь в цілому на новий, значно вищий рівень конкурентоспроможності завдяки ефекту синергії, що одержується як підсумок примноження наслідків взаємної підтримки.

Тобто, надія на покращення соціально-економічного стану

в Україні ще є. Сподіватимемося, що вона не тільки не помре, а й перетвориться на реальність. Якщо чітко виписати обмеження в умовах створення об'єднаних територіальних громад, то й стратегічні цілі, функції з їх досягнення та критерії оцінки їх виконання, можна чіткіше реалізовувати на практиці. Це й є предметом перспективних досліджень створення та розвитку ОТГ та впровадження адміністративно-територіальної реформи в Україні.

5 РЕЙТИНГОВА ОЦІНКА БЕЗПЕКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СТАРОПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

5.1. Методичне забезпечення рейтингової оцінки безпеки сталого розвитку старопромислових регіонів

Проблема моніторингу поточного стану безпеки сталого розвитку старопромислових регіонів України полягає у нагальній потребі структурної модернізації промислового сектора – переходу від екстенсивної експлуатації ресурсного потенціалу промислово розвинених в минулому територій до інтенсивного виробництва з урахуванням надбання технологічного прогресу.

В основу дослідження лягли праці, у яких розвинене вирішення проблем розвитку старопромислових регіонів, це зокрема наукові праці таких авторів, як: О. Новікова, О. Амоша, В. Антонюк та ін. (2012), Н. Білошкурська (2015), К. Гебхардт (Gebhardt, 2017), А. Євдокимова, В. Євтушенко, А. Баранов, О. Кубрак (2017), О. Снігова (2018), М.О. Амоша, О. Лях, М. Солдак, Д. Череваський (Amosha, Lyakh, Soldak, Cherevatskyi, 2018), Л. Лі, П. Чжан, К. Лю, В. Лю, Дж. Лі (Li, Zhang, Lo, Liu, Li, 2020), О. Кудріна, В. Омеляненко, О. Омеляненко (2020), Р. Гассінк, М. Кізе (Hassink, Kiese, 2021), І. Петрова (2021), Ю. Харазішвілі, В. Ляшенко (2021) та ін. Також основу дослідження складають безпекові проблеми, досліджувані у попередніх працях одного зі співавторів (Білошкурська, Білошкурський, Кравченко, 2017; Biloshkurska et al., 2019; Prokopenko, Biloshkurska, Biloshkurskyi, Omelyanenko, 2019). Проте, методичне забезпечення рейтингової оцінки безпеки сталого розвитку старопромислових регіонів України є маловивченою актуальною проблемою, яка потребує подальшого розвитку.

Під терміном «старопромисловий регіон» слід розуміти територію, яка в минулому була промислово розвиненою, але нині вона занепала або перебуває у процесі занепаду через відсутність можливостей або небажання власників промислових підприємств інвестувати в модернізацію виробничих

потужностей, суттєвого відставання застосовуваних виробничих технологій від сучасних новачій технологічного прогресу, недостатньої адаптованості до стійких кон'юнктурних перетворень на ринках промислової продукції тощо.

Наведені ознаки в Україні мають 3 економічні райони:

1. Слобожанський (північно-східний) економічний район – Полтавська, Сумська та Харківська області.
2. Придніпровський економічний район – Дніпропетровська та Запорізька області.
3. Донецький економічний район – Донецька та Луганська області.

Отже, в Україні 7 регіонів можна вважати старопромисловими, а безпека їх сталого розвитку є об'єктом нашого дослідження. Особливої актуалізації набуває стан безпеки сталого розвитку Донецької області, 33,5 % території якої є тимчасово окупованою та Луганської області, 30 % території якої є тимчасово окупованою. Крім того, починаючи з 2014 року, у цих областях ведуться активні воєнні дії.

Головними загрозами безпеці сталого розвитку старопромислових регіонів в Україні є такі:

- низька ефективність використання людського, фізичного та соціального капіталу в промисловості;
- високий рівень фізичної та моральної зношеності основних засобів у промисловості;
- низька інноваційна активність промислових підприємств;
- виробництво промислової продукції з використанням застарілих енергозатратних технологій;
- низька соціальна захищеність працівників, підвищений рівень виробничого травматизму;
- відсутність конкурентного середовища при формуванні пропозиції праці;
- перевищення гранично допустимих норм антропогенного впливу на навколишнє середовище;
- порушення екологічної безпеки населення;
- нераціональне використання і відтворення природних ресурсів тощо.

У системі безпеки сталого розвитку старопромислового регіону слід виокремити три основні складові – економічну,

соціальну та екологічну (рис. 5.1).

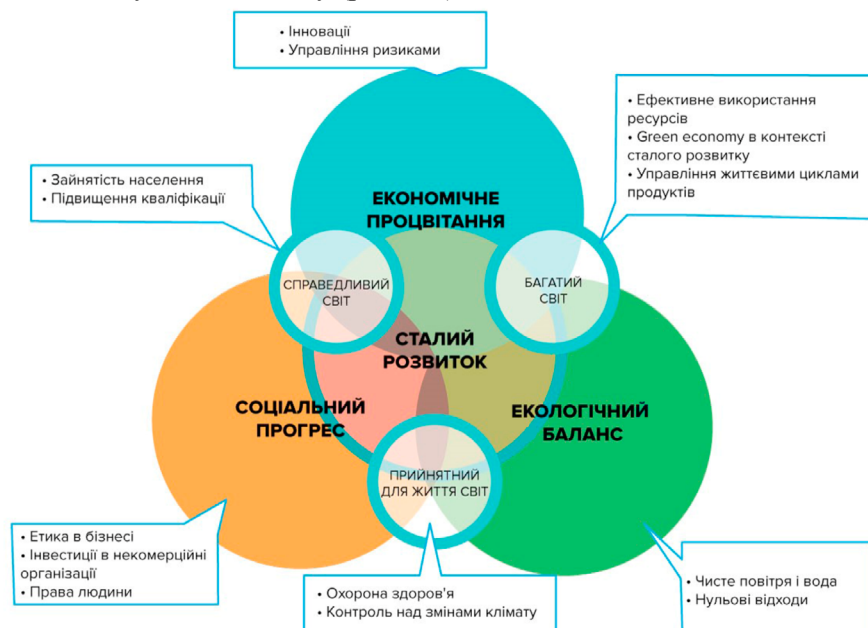

Рис. 5.1. Триєдина концепція сталого розвитку
Джерело: Латишева (2016); Ткачук, Дацишин (2016).

Економічна складова безпеки сталого розвитку старопромислового регіону характеризується обсягом продукування валового регіонального продукту (ВРП), динамікою промислового виробництва, реальними інвестиціями, ефективністю використання виробничих ресурсів, попитом на промислову продукцію, інноваційною активністю промислових підприємств, розвиненістю системи ризик-менеджменту тощо.

Соціальна складова безпеки сталого розвитку старопромислових регіонів характеризується рівнем зайнятості та соціальної захищеності населення, рівнем та своєчасністю оплати праці, добробутом мешканців, витратами на оплату праці у промислових підприємствах, рівнем корпоративної культури, соціальною відповідальністю промислового бізнесу, станом охорони здоров'я, пенсійним забезпеченням тощо.

Екологічна складова безпеки сталого розвитку старопромислових регіонів характеризується вкладеними

інвестиціями та поточними видатками на природоохоронну діяльність, станом забрудненості навколишнього середовища через промислові викиди шкідливих речовин, обсягами утилізації та повторної переробки відходів, контролем за кліматичними змінами тощо.

У контексті рейтингування старопромислових регіонів України за показниками безпеки сталого розвитку розроблено для кожної складової систему індикаторів (рис. 5.2).

Індикатори безпеки сталого розвитку старопромислових регіонів		
Індикатори економічної складової	Індикатори соціальної складової	Індикатори екологічної складової
1. ВРП на особу 2. Індекс промислової продукції 3. Капітальні інвестиції на 1 підприємство 4. Реалізована продукція на 1 підприємство 5. Продуктивність праці 1 найманого працівника	1. Середньомісячна заробітна плата штатного працівника 2. Рівень безробіття в області за рік (за методологією Міжнародної організації праці) 3. Заборгованість з оплати праці на 1 найманого працівника 4. Наявний дохід на 1 особу 5. Витрати на оплату праці на 1 підприємство	1. Капітальні інвестиції на охорону навколишнього середовища на 1 підприємство 2. Поточні витрати на охорону навколишнього середовища на 1 підприємство 3. Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел викидів на 1 особу 4. Викиди діоксиду карбону в атмосферне повітря від стаціонарних джерел викидів на 1 особу 5. Утилізовані відходи на 1 особу

Рис. 5.2. Система індикаторів рейтингової оцінки безпеки сталого розвитку старопромислових регіонів
Джерело: авторська розробка.

Виходячи з інформації, наведеній на рис. 5.2, представимо методики розрахунку індикаторів рейтингової оцінки безпеки сталого розвитку старопромислових регіонів.

1. Індикатори економічної складової безпеки сталого розвитку старопромислових регіонів:

1.1. ВРП на особу за рік – відношення річного обсягу ВРП до чисельності наявного населення в області, грн, стимулятор;

1.2. Річний індекс промислової продукції – темп росту обсягу виробленої промислової продукції за рік (у % до попереднього року), стимулятор;

1.3. Річний обсяг капітальних інвестицій на 1 підприємство – відношення річного обсягу капітальних інвестицій до кількості підприємств в області, грн, стимулятор;

1.4. Річний обсяг реалізованої продукції на 1 підприємство – відношення річного обсягу реалізованої продукції до кількості підприємств в області, грн, стимулятор;

1.5. Річна продуктивність праці 1 найманого працівника – відношення річного обсягу реалізованої продукції до чисельності найманих працівників в області, грн, стимулятор.

2. Індикатори соціальної складової безпеки сталого розвитку старопромислових регіонів:

2.1. Середньомісячна заробітна плата штатного працівника області, грн, стимулятор;

2.2. Рівень безробіття в області за рік (за методологією Міжнародної організації праці), %, дестимулятор;

2.3. Заборгованість з оплати праці на 1 найманого працівника за рік – відношення річного обсягу заборгованості з оплати праці до чисельності найманих працівників в області, грн, дестимулятор;

2.4. Річний обсяг наявного доходу на 1 особу – відношення річного обсягу наявного доходу до чисельності наявного населення в області, грн, стимулятор;

2.5. Річний обсяг витрат на оплату праці на 1 підприємство – відношення річного обсягу витрат на оплату до кількості підприємств в області, грн, стимулятор.

3. Індикатори екологічної складової безпеки сталого розвитку старопромислових регіонів:

3.1. Капітальні інвестиції на охорону навколишнього середовища на 1 підприємство за рік – відношення річного обсягу капітальних інвестицій на охорону навколишнього середовища до кількості підприємств в області, грн, стимулятор;

3.2. Поточні витрати на охорону навколишнього середовища на 1 підприємство за рік – відношення річного обсягу поточних витрат на охорону навколишнього середовища до кількості підприємств в області, грн, стимулятор;

3.3. Річний обсяг викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел викидів на 1 особу – відношення річного обсягу викидів забруднюючих речовин в

атмосферне повітря від стаціонарних джерел викидів до чисельності наявного населення в області, кг, дестимулятор;

3.4. Річний обсяг викидів діоксиду карбону в атмосферне повітря від стаціонарних джерел викидів на 1 особу – відношення річного обсягу викидів діоксиду карбону в атмосферне повітря від стаціонарних джерел викидів до чисельності наявного населення в області, кг, дестимулятор;

3.5. Річний обсяг утилізованих відходів на 1 особу за рік – відношення річного обсягу утилізованих відходів до чисельності наявного населення в області, тон, стимулятор.

Наведені індикатори позначено як стимулятори або дестимулятори. Це зроблено з метою визначення напряду дії показника. Так, якщо зростання індикатора свідчить про його покращення, то такий індикатор вважаємо стимулятором (наприклад, річна продуктивність праці 1 найманого працівника). Якщо ж зростання індикатора свідчить про його погіршення, то такий індикатор вважаємо дестимулятором (наприклад, рівень безробіття в області за рік (за методологією Міжнародної організації праці)).

Процес рейтингування старопромислових регіонів України за показниками безпеки сталого розвитку реалізовано за методом суми місць. В основі цього методу покладено ранжування 7 областей України, визначених старопромисловими, за значеннями кожного з 5 індикаторів трьох складових безпеки сталого розвитку з присвоєнням порядкового місця таким чином, що найкращому значенню показника присвоюється перше місце, а найгіршому – сьоме.

Ранжування старопромислових регіонів згідно з методом суми місць проводиться за формулою:

$$R_j = \sum_{i=1}^n M_i \rightarrow \min, \quad (5.1)$$

де R_j – ранг старопромислового регіону, $j = \overline{1;7}$;

M_i – місце старопромислового регіону за значенням i -того індикатора, $i = \overline{1;n}$, $n = 15$.

Дослідження безпеки сталого розвитку старопромислових регіонів проводиться у динаміці за 2010–2019 рр. за офіційними

статистичними даними Державної служби статистики України (2021).

Отже, для реалізації рейтингування старопромислових регіонів України за показниками безпеки сталого розвитку з використанням методу суми місць визначено 7 областей України, 3 складових безпеки сталого розвитку по 5 індикаторів в кожній і період дослідження 10 років – з 2010 до 2019 рр.

5.2. Рейтингова оцінка економічної складової безпеки сталого розвитку старопромислових регіонів

Економічна складова безпеки сталого розвитку старопромислових регіонів України інтерпретується 5 індикаторами-стимуляторами – ВРП на особу за рік, грн, стимулятор; річним індексом промислової продукції, %; річним обсягом капітальних інвестицій на 1 підприємство, грн; річним обсягом реалізованої продукції на 1 підприємство, грн; річним рівнем продуктивності праці 1 найманого працівника, грн.

У табл. 5.1 зведено річні обсяги ВРП на особу 7 старопромислових регіонів України у динаміці за 2010–2019 рр., а також визначено за кожен рік місце, яке зайняв регіон за значенням показника.

З даних, наведених у табл. 5.1, видно, що у 2019 р., порівняно з 2010 р., відбулося зростання ВРП на особу у всіх областях, крім Луганської. Так, за 10 років річний обсяг ВРП на особу у Луганській області скоротився на 5 %, що було найгіршою динамікою, у Донецькій області зріс на 70 %, а найвище зростання зафіксоване у Харківській області – у 3,9 рази, Сумській – у 4,5 рази та Полтавській області – у 4,53 рази.

Порівнюючи обсяги ВРП на особу в кожній області за 2019 рік, слід зазначити, що найгірше становище демонструє Луганщина з 18,8 тис. грн – 7 місце, далі Донеччина з 36,4 тис. грн – 6 місце, Сумщина з 70,6 тис. грн – 5 місце, Запоріжчина з 91,5 тис. грн – 4 місце, Харківщина з 92,8 тис. грн – 3 місце, Дніпропетровщина з 122,3 тис. грн – 2 місце та Полтавщина з 134,4 тис. грн – 1 місце.

Таблиця 5.1. Ранжування старопромислових регіонів України за показником ВРП на особу за рік

Назва області	Найменування показника, тис. грн / місце області за роками:										Середнє / Сума місць
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Полтавська	29,7	35,2	38,4	40,0	48,0	66,4	81,1	106,0	123,7	134,4	70,3
	2	3	3	2	2	1	1	1	1	1	17
Сумська	15,7	19,8	21,7	23,5	26,9	37,2	41,7	51,4	62,9	70,6	37,1
	7	7	7	7	6	5	5	5	5	5	59
Харківська	23,6	28,0	30,0	31,1	35,3	45,8	57,2	69,4	86,9	92,8	50,0
	5	4	5	4	4	4	4	4	3	3	40
Дніпропетровська	34,7	42,1	44,7	46,3	53,7	65,9	75,4	97,0	114,8	122,3	69,7
	1	1	1	1	1	2	2	2	2	2	15
Запорізька	23,7	27,6	30,7	30,5	37,3	50,6	59,7	75,2	85,8	91,5	51,2
	4	5	4	5	3	3	3	3	4	4	38
Донецька	29,0	36,4	38,9	37,8	27,8	26,9	32,3	39,3	45,9	49,4	36,4
	3	2	2	3	5	6	6	6	6	6	45
Луганська	19,8	25,1	26,0	24,5	14,1	10,8	14,3	13,9	16,3	18,8	18,3
	6	6	6	6	7	7	7	7	7	7	66

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними Державної служби статистики України (2021).

Слід зазначити, що у 2010 році аутсайдером за обсягом ВРП на особу була Сумщина, яка покращила свій результат на 2 позиції у 2019 році, а лідером – Дніпропетровщина, яка втратила лідерські позиції у 2015 році і до 2019 року перебувала на 2 місці, натомість як Полтавщина з 2015 року стала одноосібним лідером. Якщо ж визначити суми місць обсягу ВРП на особу старопромислових регіонів за період дослідження, то з показником 15 лідером буде Дніпропетровська область, а аутсайдером – Луганська з показником 66.

У табл. 5.2 зведено річні індекси промислової продукції 7 старопромислових регіонів України у динаміці за 2010–2019 рр., а також визначено за кожен рік місце, яке зайняв регіон за значенням цього показника. Індекс промислової продукції є ланцюговим і розраховується як відношення поточного обсягу виробництва (у грн) до обсягу виробництва попереднього періоду (у грн). Це важливий індикатор у системі економічної складової безпеки сталого розвитку старопромислового регіону, оскільки відображає динаміку промислового виробництва.

Таблиця 5.2. Ранжування старопромислових регіонів України за річним індексом промислової продукції

Назва області	Найменування показника, % / місце області за роками:										Середнє / Сума місць
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Полтавська	112,6	99,6	100,0	94,7	92,9	96,2	100,1	98,9	101,5	98,8	99,4
	3	7	2	4	3	2	4	5	6	3	39
Сумська	93,5	107,7	95,6	107,0	88,1	98,4	91,2	101,7	110,3	98,3	98,9
	7	3	5	1	5	1	7	3	1	4	37
Харківська	105,8	105,5	97,6	94,5	94,8	88,2	105,8	106,1	102,9	96,7	99,6
	6	5	3	5	2	5	3	2	4	5	40
Дніпропетровська	116,1	105,4	102,2	98,5	92,5	92,1	99,3	100,1	103,0	101,0	100,8
	1	6	1	2	4	4	5	4	3	1	31
Запорізька	107,8	106,3	96,8	97,1	96,8	95,3	96,9	106,2	103,6	95,5	100,1
	4	4	4	3	1	3	6	1	2	7	35
Донецька	114,7	113,6	94,6	93,6	68,5	65,4	106,4	89,1	102,6	100,6	93,4
	2	2	6	6	6	6	2	6	5	2	43
Луганська	107,1	115,8	92,5	91,1	58,0	34,0	139,0	69,0	83,0	96,0	83,1
	5	1	7	7	7	7	1	7	7	6	55

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними Державної служби статистики України (2021).

З даних табл. 5.2 видно, що середньорічна динаміка промислового виробництва упродовж 2010–2019 рр. була зростаючою лише у Дніпропетровській та Запорізькій областях, а у решти областей – спадною. Також у 2014–2015 рр. зафіксовано спад промислового виробництва у всіх старопромислових регіонах України – найбільший у Луганській області, відповідно –42 % у 2004 і –66 % у 2005 році. У 2010 році лідером за темпами зростання промислового виробництва була Дніпропетровська область, а аутсайдером – Сумська область. У 2019 році на перше місце вийшла знову Дніпропетровська область, Сумська покращила свій ранг до 4 місця, а аутсайдером стала Запорізька область, яка у 2010 році була на 4 місці. Загальна сума місць за 10 років визнає найвищу динаміку промислового виробництва у Дніпропетровській області (31), а найнижчу – у Луганській області (55).

У табл. 5.3 зведено річні обсяги капітальних інвестицій на 1 підприємство 7 старопромислових регіонів України у динаміці за 2010–2019 рр., а також визначено за кожен рік місце, яке займав регіон за значенням показника.

Таблиця 5.3. Ранжування старопромислових регіонів України за річним обсягом капітальних інвестицій на 1 підприємство

Назва області	Найменування показника, тис. грн / місце області за роками:										Середнє / Сума місць
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Полтавська	657,5	816,1	1045,6	941,5	883,0	822,1	1698,2	1556,3	1700,7	2011,1	1213,2
	1	3	2	3	3	2	1	2	3	3	23
Сумська	406,6	557,2	528,6	467,8	480,9	627,0	1090,0	1217,7	1302,7	1243,0	792,1
	6	5	6	5	6	4	5	4	4	4	49
Харківська	312,6	506,4	591,3	356,2	323,6	451,0	809,7	856,8	989,8	913,1	611,1
	7	6	5	7	7	7	7	7	6	6	65
Дніпропетровська	584,9	823,2	822,6	755,1	776,1	951,2	1296,5	1538,4	2070,4	2146,5	1176,5
	2	2	3	4	4	1	2	3	2	2	25
Запорізька	545,9	447,0	503,8	462,8	485,7	540,4	819,3	1089,4	1049,3	950,5	689,4
	4	7	7	6	5	6	6	5	5	5	56
Донецька	547,5	927,7	1132,6	971,5	1157,4	706,0	1135,4	1652,5	2772,5	2970,6	1397,4
	3	1	1	2	2	3	4	1	1	1	19
Луганська	516,7	631,2	766,2	998,6	1615,4	614,2	1169,1	977,1	933,4	899,7	912,2
	5	4	4	1	1	5	3	6	7	7	43

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними Державної служби статистики України (2021).

З даних, наведених у табл. 5.3, видно, що у 2019 р., порівняно з 2010 р., відбулося зростання обсягу капітальних інвестицій на 1 підприємство у всіх областях. Так, за 10 років річний обсяг капітальних інвестицій на 1 підприємство у Луганській та Запорізькій областях зріс на 74 %, що було найгіршою динамікою, а найвище зростання зафіксоване у Дніпропетровській області – у 3,7 рази та Донецькій – у 5,4 рази. Порівнюючи обсяги капітальних інвестицій на 1 підприємство в кожній області за 2019 рік, слід зазначити, що найгірше становище демонструє Луганщина з 900 тис. грн – 7 місце, далі Харківщина з 913 тис. грн – 6 місце, Запоріжчина з 952 тис. грн – 5 місце, Сумщина з 1243 тис. грн – 4 місце, Полтавщина з 2011 тис. грн – 3 місце, Дніпропетровщина з 2147 тис. грн – 2 місце та Донецьчина з 2971 тис. грн – 1 місце. Слід зазначити, що у 2010 році аутсайдером за обсягом капітальних інвестицій на 1 підприємство була Харківщина, яка покращила свій результат на 1 позицію у 2019 році, а лідером – Полтавщина, яка втратила лідерські позиції у 2011 році і у 2019 року перебувала на 3 місці, натомість як Донецьчина з 2017 року стала одноосібним лідером. Якщо ж визначити суми місць річного обсягу капітальних інвестицій на 1 підприємство старопромислових регіонів за

період дослідження, то з показником 19 лідером буде Донецщина, а аутсайдером – Харківщина з показником 65.

У табл. 5.4 зведено річні обсяги реалізованої продукції на 1 підприємство 7 старопромислових регіонів України у динаміці за 2010–2019 рр., а також визначено за кожен рік місце, яке зайняв регіон за значенням показника.

З даних, наведених у табл. 5.4, видно, що у 2019 р., порівняно з 2010 р., відбулося зростання обсягу реалізованої продукції на 1 підприємство у всіх старопромислових регіонах. Так, за 10 років річний обсяг реалізованої продукції на 1 підприємство у Луганській області зріс на 17 %, що було найгіршою динамікою, у Донецькій області зріс на 130 %, а найвище зростання зафіксоване у Запорізькій області – у 2,7 рази, Харківській – у 2,75 рази та Сумській області – у 3,7 рази. Порівнюючи обсяги реалізованої продукції на 1 підприємство в кожній області за 2019 рік, слід зазначити, що найгірше становище демонструє Луганщина з 11,3 тис. грн – 7 місце, далі Харківщина з 15,7 тис. грн – 6 місце, Сумщина з 17,3 тис. грн – 5 місце, Запоріжчина з 19,6 тис. грн – 4 місце, Полтавщина з 25,9 тис. грн – 3 місце, Дніпропетровщина з 34,9 тис. грн – 2 місце та Донецщина з 41,9 тис. грн – 1 місце.

Таблиця 5.4. Ранжування старопромислових регіонів України за річним обсягом реалізованої продукції на 1 підприємство

Назва області	Найменування показника, млн грн / місце області за роками:										Середнє / Сума місць
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Полтавська	10,63	11,38	12,18	10,98	13,19	17,99	23,42	25,45	26,85	25,92	17,80
	3	4	3	3	4	3	3	3	3	3	32
Сумська	4,69	6,09	6,77	5,94	6,90	10,33	13,28	15,19	17,59	17,25	10,40
	7	7	7	7	7	5	7	5	5	5	62
Харківська	5,71	6,53	7,18	6,23	7,07	9,64	13,37	14,61	15,85	15,70	10,19
	6	6	6	6	6	7	6	6	6	6	61
Дніпропетровська	13,96	17,15	16,36	15,77	18,17	21,43	26,27	32,10	36,07	34,91	23,22
	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	20
Запорізька	7,33	8,32	8,69	7,68	9,53	12,74	16,15	19,29	21,51	19,56	13,08
	5	5	5	5	5	4	4	4	4	4	45
Донецька	18,23	23,74	23,73	20,04	33,09	27,67	32,58	38,03	47,00	41,86	30,60
	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	10
Луганська	9,59	11,52	10,93	9,16	14,17	10,31	13,71	11,43	11,57	11,25	11,36
	4	3	4	4	3	6	5	7	7	7	50

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними Державної служби статистики України (2021).

Слід зазначити, що у 2010 році аутсайдером за обсягом реалізованої продукції на 1 підприємство була Сумщина, яка покращила свій результат на 2 позиції у 2019 році, Дніпропетровщина всі 10 років займала друге місце, а Донецщина – перше. Якщо ж визначити суми місць обсягу реалізованої продукції на 1 підприємство старопромислових регіонів за період дослідження, то з показником 10 лідером буде Донецька область, на другому місці з показником 20 – Дніпропетровська, а аутсайдером – Сумська область з показником 62.

У табл. 5.5 зведено рівні продуктивності праці 1 найманого працівника 7 старопромислових регіонів України у динаміці за 2010–2019 рр., а також визначено за кожен рік місце, яке зайняв регіон за значенням показника.

Таблиця 5.5. Ранжування старопромислових регіонів України за рівнем продуктивності праці 1 найманого працівника

Назва області	Найменування показника, тис. грн / місце області за роками:										Середнє / Сума місць
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Полтавська	434	466	500	483	591	873	971	1196	1299	1378	819
	3	3	3	3	3	2	3	3	3	3	29
Сумська	182	244	281	279	346	548	642	784	956	878	514
	7	7	7	7	7	6	6	6	6	6	65
Харківська	318	372	397	374	429	616	804	948	1032	999	629
	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	50
Дніпропетровська	511	624	591	607	700	919	1146	1488	1715	1688	999
	2	2	2	2	2	1	1	2	2	1	17
Запорізька	332	391	404	395	506	713	856	1103	1283	1168	715
	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	40
Донецька	545	762	743	678	814	798	1096	1514	1780	1580	1031
	1	1	1	1	1	3	2	1	1	2	13
Луганська	281	345	331	313	354	312	468	404	625	645	408
	6	6	6	6	6	7	7	7	7	7	65

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними Державної служби статистики України (2021).

З даних, наведених у табл. 5.5, видно, що у 2019 р., порівняно з 2010 р., відбулося зростання рівня продуктивності праці 1 найманого працівника у всіх областях. Так, за 10 років рівень продуктивності праці 1 найманого працівника у Луганській області зріс у 2,3 рази, що було найгіршою

динамікою, а найвище зростання зафіксоване у Запорізькій області – у 3,5 рази та Сумській – у 4,8 рази. Порівнюючи рівні продуктивності праці 1 найманого працівника в кожній області за 2019 рік, слід зазначити, що найгірше становище демонструє Луганщина з 645 тис. грн – 7 місце, далі Сумщина з 956 тис. грн – 6 місце, Харківщина з 999 тис. грн – 5 місце, Запоріжчина з 1283 тис. грн – 4 місце, Полтавщина з 1299 тис. грн – 3 місце, Донеччина з 1580 тис. грн – 2 місце та Дніпропетровщина з 1688 тис. грн – 1 місце. Слід зазначити, що у 2010 році аутсайдером за рівнем продуктивності праці 1 найманого працівника була Сумщина, яка покращила свій результат на 1 позицію у 2019 році, а лідером – Донеччина, яка втратила лідерські позиції у 2015 році і у 2019 року перебувала на 2 місці. Якщо ж визначити суми місць рівнів продуктивності праці 1 найманого працівника старопромислових регіонів за період дослідження, то з показником 14 лідером буде Донеччина, а аутсайдерами – Луганщина і Сумщина з показником 65.

Заключним етапом рейтингової оцінки старопромислових регіонів України за економічною складовою безпеки їх сталого розвитку є зведене ранжування (табл. 5.6).

Таблиця 5.6. Зведене ранжування старопромислових регіонів України за показниками економічної складової безпеки сталого розвитку

Назва області	Показники економічної складової безпеки сталого розвитку					Сума місць	Ранг області
	ВРП на 1 особу	Індекс промислової продукції	Капітальні інвестиції на 1 підприємство	Обсяг реалізованої продукції на 1 підприємство	Продуктивність праці 1 найманого працівника		
Полтавська	17	39	22	32	29	139	3
Сумська	59	37	49	62	65	272	6
Харківська	40	40	65	61	50	256	5
Дніпропетровська	15	31	25	20	17	108	1
Запорізька	38	35	56	45	40	214	4
Донецька	45	43	20	10	14	132	2
Луганська	66	55	43	50	65	279	7

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даним, наведеними у табл. 5.1–5.5.

У табл. 5.6 зведено десятирічні суми місць старопромислових регіонів за кожним показником і економічною складовою безпеки сталого розвитку загалом, а також проведене їх ранжування.

Отже, найгірший стан економічної складової безпеки сталого розвитку демонструє Луганська область із загальним показником 279, на 6 місці з показником суми місць 272 Сумська область, на 5 місці з сумою місць 256 Харківська область, на 4 місці з сумою місць 214 Запорізька область, на 3 місці з сумою місць 140 Полтавська область, на 2 місці з сумою місць 132 Донецька область і лідером виявилася Дніпропетровська область із сумою місць 108.

5.3. Рейтингова оцінка соціальної складової безпеки сталого розвитку старопромислових регіонів

Соціальна складова безпеки сталого розвитку старопромислових регіонів України інтерпретується 3 індикаторами-стимуляторами – рівнем середньомісячної заробітної плати штатного працівника області, грн; річним обсягом наявного доходу на 1 особу, грн; річним обсягом витрат на оплату праці на 1 підприємство, грн; і 2 показниками-дестимуляторами – рівнем безробіття в області за рік (за методологією МОП), %; обсягом заборгованості з оплати праці на 1 найманого працівника за рік, грн.

У табл. 5.7 зведено рівні середньомісячної заробітної плати штатного працівника 7 старопромислових регіонів України у динаміці за 2010–2019 рр., а також визначено за кожен рік місце, яке зайняв регіон за значенням показника.

З даних, наведених у табл. 5.7, видно, що у 2019 р., порівняно з 2010 р., відбулося зростання рівня середньомісячної заробітної плати штатного працівника у всіх областях. Так, за 10 років середньомісячна заробітна плата штатного працівника у Луганській області зросла у 3,8 рази, що було найгіршою динамікою, а найвище зростання зафіксоване у Запорізькій області – у 4,8 рази. Порівнюючи рівні середньомісячної заробітної плати штатного працівника в кожній області за 2019

рік, слід зазначити, що найгірше становище демонструє Сумщина з 8579 грн – 7 місце, далі Луганщина з 8731 грн – 6 місце, Харківщина з 9081 грн – 5 місце, Полтавщина з 9846 грн – 4 місце, Запоріжчина з 10480 грн – 3 місце, Дніпропетровщина з 10751 грн – 2 місце та Донеччина з 11716 грн – 1 місце.

Таблиця 5.7. Ранжування старопромислових регіонів України за середньомісячною заробітною платою штатного працівника

Назва області	Найменування показника, грн / місце області за роками:										Середнє / Сума місць
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Полтавська	2102	2481	2850	2988	3179	3783	4621	6551	8375	9846	4678
	5	5	5	5	5	4	5	4	4	4	46
Сумська	1866	2177	2503	2702	2877	3449	4131	5946	7324	8579	4155
	7	7	7	7	7	6	7	6	7	7	68
Харківська	2060	2407	2753	2975	3143	3697	4448	6244	7657	9081	4447
	6	6	6	6	6	5	6	5	5	5	56
Дніпропетровська	2369	2790	3138	3336	3641	4366	5075	6939	8862	10751	5127
	2	2	2	3	2	2	3	2	2	2	22
Запорізька	2187	2607	2927	3142	3432	4200	5080	6863	8726	10480	4964
	4	4	4	4	3	3	2	3	3	3	33
Донецька	2549	3063	3496	3755	3858	4980	5989	7764	9686	11716	5686
	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	10
Луганська	2271	2742	3090	3337	3377	3427	4637	5862	7365	8731	4484
	3	3	3	2	4	7	4	7	6	6	45

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними Державної служби статистики України (2021).

Слід зазначити, що у 2010, як і в 2019 році, аутсайдером за рівнем середньомісячної заробітної плати штатного працівника була Сумщина, друге місце весь період дослідження займала Дніпропетровщина, а лідером, як і всі 10 років, була Донеччина. Якщо ж визначити суми місць рівня середньомісячної заробітної плати штатного працівника старопромислових регіонів за період дослідження, то з показником 10 лідером буде Донеччина, а аутсайдером – Сумщина з показником 68.

У табл. 5.8 зведено річні рівні безробіття (за методологією МОП) 7 старопромислових регіонів України у динаміці за 2010–2019 рр., а також визначено за кожен рік місце, яке зайняв регіон за значенням показника.

З даних табл. 5.8 видно, що річний рівень безробіття (за методологією МОП) упродовж 2010–2019 рр. був спадним лише у 2 областях – Харківській (–2,2 %) і Сумській (–2,9 %), а у

решти областей – зростаючим, зокрема найвище зростання зафіксоване у Донецькій (+5,2 %) і Луганській (+6,5 %) областях. Також у 2010–2013 рр. зафіксовано скорочення рівня безробіття (за методологією МОП) у всіх старопромислових регіонах України – найбільше у Сумській області, відповідно – 2,9 %, а найменше – у Дніпропетровській та Донецькій областях (–0,6 %). У 2014 році, порівняно з 2013 роком, відбулося зростання рівня безробіття (за методологією МОП) у всіх досліджуваних регіонах – найбільше у Луганській (+3,2 %) і Сумській (+3,3 %) областях, а найменше – у Запорізькій (+1,5 %) та Дніпропетровській (+1,4 %) областях.

Таблиця 5.8. Ранжування старопромислових регіонів України за рівнем безробіття за рік (за методологією МОП)

Назва області	Найменування показника, % / місце області за роками:										Середнє / Сума місць
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Полтавська	9,7	9,2	8,6	8,2	11,5	12,1	12,6	12,0	11,2	10,6	10,6
	5	7	6	7	7	5	5	5	4	4	55
Сумська	10,6	9,1	8,6	7,7	9,5	10,1	9,3	9,1	8,7	7,7	9,0
	6	6	6	5	4	4	4	3	3	2	43
Харківська	7,2	7,0	6,8	6,4	7,8	7,1	6,4	6,1	5,3	5,0	6,5
	2	3	2	2	1	1	1	1	1	1	15
Дніпропетровська	7,1	6,8	6,6	6,5	8,0	7,2	7,9	8,5	8,0	7,7	7,4
	1	2	3	3	2	2	2	2	2	2	21
Запорізька	7,5	7,2	7,0	6,6	8,4	9,7	10,0	10,7	10,0	9,5	8,7
	3	4	4	4	3	3	3	4	5	3	36
Донецька	8,4	8,2	8,0	7,8	11,0	13,8	14,1	14,6	14,0	13,6	11,4
	4	5	5	6	5	6	6	6	6	5	54
Луганська	7,2	6,6	6,4	6,2	11,4	15,6	16,0	16,6	15,1	13,7	11,5
	2	1	1	1	6	7	7	7	7	6	45

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними Державної служби статистики України (2021).

Упродовж 2017–2019 рр. рівень безробіття (за методологією МОП) скоротився у всіх областях. Найменше скорочення зафіксоване у Дніпропетровській області (–0,8 %), а найбільше – у Луганській області (–2,9 %). У 2010 році лідером за рівнем безробіття (за методологією МОП) була Дніпропетровська область (7,1 %), а аутсайдером – Сумська область (10,6 %). У 2019 році на перше місце вийшла Харківська область (5,0 %), Сумська покращила свій ранг до 2 місця, а аутсайдером стала Луганська область (13,7 %), яка у 2010 році

була на 1 місці. Загальна сума місць за 10 років визнає найнижчий рівень безробіття (за методологією МОП) у Харківській області (15), а найвищий – у Полтавській області (55).

У табл. 5.9 зведено річні обсяги заборгованості з оплати праці на 1 найманого працівника 7 старопромислових регіонів України у динаміці за 2010–2019 рр., а також визначено за кожен рік місце, яке зайняв регіон за значенням показника.

Таблиця 5.9. Ранжування старопромислових регіонів України за заборгованістю з оплати праці на 1 найманого працівника за рік

Назва області	Найменування показника, грн / місце області за роками:										Середнє / Сума місць
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Полтавська	149	112	84	67	67	122	145	125	167	221	126
	2	2	2	2	2	1	1	1	1	2	16
Сумська	362	332	391	477	323	653	776	928	1081	2252	757
	7	7	7	7	6	6	5	5	5	6	61
Харківська	258	283	200	204	182	295	478	663	614	689	387
	4	5	4	5	4	4	4	4	4	3	41
Дніпропетровська	116	31	20	14	10	164	205	237	203	208	121
	1	1	1	1	1	2	2	2	2	1	14
Запорізька	181	164	158	180	150	231	229	268	503	726	279
	3	3	3	3	3	3	3	3	3	4	31
Донецька	291	259	224	204	250	891	1157	1003	1764	1712	775
	5	4	5	4	5	7	6	6	6	5	53
Луганська	355	299	262	208	342	565	4905	4273	8722	7766	2770
	6	6	6	6	7	5	7	7	7	7	64

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними Державної служби статистики України (2021).

З даних, наведених у табл. 5.9, видно, що у 2019 р., порівняно з 2010 р., відбулося зростання обсягу заборгованості з оплати праці на 1 найманого працівника за рік у всіх областях. Так, за 10 років річний обсяг заборгованості з оплати праці на 1 найманого працівника у Луганській області зріс у 22 рази, що було найгіршою динамікою, а найменше зростання і найкраща динаміка зафіксовані у Дніпропетровській області – у 1,8 рази та Сумській – у 1,5 рази. Порівнюючи заборгованість з оплати праці на 1 найманого працівника в кожній області за 2019 рік, слід зазначити, що найгірше становище демонструє Луганщина з 7766 грн – 7 місце, далі Сумщина з 2252 грн – 6 місце, Донеччина з 1712 грн – 5 місце, Запоріжчина з 726 грн – 4 місце,

Харківщина з 689 грн – 3 місце, Полтавщина з 221 грн – 2 місце та Дніпропетровщина з 208 грн – 1 місце. Слід зазначити, що у 2010 році аутсайдером за заборгованістю з оплати праці на 1 найманого працівника була Сумщина, яка покращила свій результат на 1 позицію у 2019 році, а лідером – Дніпропетровщина, яка втратила лідерські позиції у 2015 році і у 2019 їх відновила. Якщо ж визначити суми місць за заборгованістю з оплати праці на 1 найманого працівника старопромислових регіонів за період дослідження, то з показником 14 лідером буде Дніпропетровщина, а аутсайдером – Луганщина з показником 64.

У табл. 5.10 зведено річні обсяги наявного доходу на 1 особу 7 старопромислових регіонів України у динаміці за 2010–2019 рр., а також визначено за кожен рік місце, яке зайняв регіон за значенням показника.

Таблиця 5.10. Ранжування старопромислових регіонів України за обсягом наявного доходу на 1 особу

Назва області	Найменування показника, тис. грн / місце області за роками:										Середнє / Сума місць
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Полтавська	18,0	20,9	24,0	25,4	26,2	32,0	37,9	48,7	61,6	72,8	36,8
	5	5	5	6	5	4	4	2	3	3	42
Сумська	16,9	19,6	22,6	23,6	23,9	30,6	36,1	45,9	55,8	65,9	34,1
	7	7	7	7	6	5	5	4	5	5	58
Харківська	18,5	21,8	24,9	26,1	26,3	32,2	38,2	48,4	56,4	66,5	35,9
	4	4	4	4	3	3	3	3	4	4	36
Дніпропетровська	20,7	24,3	28,8	30,3	32,0	39,1	44,4	57,3	74,8	89,0	44,1
	2	2	2	2	1	1	1	1	1	1	14
Запорізька	20,2	23,7	27,1	28,4	30,2	36,3	43,5	54,3	65,1	76,1	40,5
	3	3	3	3	2	2	2	2	2	2	24
Донецька	21,3	24,9	29,3	31,0	26,2	21,3	20,9	25,3	33,8	39,8	27,4
	1	1	1	1	4	6	6	6	6	6	38
Луганська	17,9	20,9	24,0	25,6	19,8	15,6	13,8	16,4	21,3	25,0	20,0
	6	6	6	5	7	7	7	7	7	7	65

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними Державної служби статистики України (2021).

З даних, наведених у табл. 5.10, видно, що у 2019 р., порівняно з 2010 р., відбулося зростання обсягу наявного доходу на 1 особу у всіх старопромислових регіонах. Так, за 10 років річний обсяг наявного доходу на 1 особу у Луганській області зріс на 40 %, що було найгіршою динамікою, у Донецькій

області зріс на 87 %, а найвище зростання зафіксоване у Сумській області – у 3,9 рази, Полтавській – у 4 рази та Дніпропетровській області – у 4,3 рази. Порівнюючи обсяги наявного доходу на 1 особу в кожній області за 2019 рік, слід зазначити, що найгірше становище демонструє Луганщина з 25 тис. грн – 7 місце, далі Донецчина з 40 тис. грн – 6 місце, Сумщина з 66 тис. грн – 5 місце, Харківщина з 66,5 тис. грн – 4 місце, Полтавщина з 72,8 тис. грн – 3 місце, Запоріжчина з 76,1 тис. грн – 2 місце та Дніпропетровщина з 89 тис. грн – 1 місце.

Слід зазначити, що у 2010 році аутсайдером за обсягом наявного доходу на 1 особу була Сумщина, яка покращила свій результат на 2 позиції у 2019 році, Дніпропетровщина 4 перших роки займала друге місце, а останні 6 років – перше, а Донецчина з першого місця у 2010 році скотилася до 6 місця у 2019 році. Якщо ж визначити суми місць обсягу наявного доходу на 1 особу старопромислових регіонів за період дослідження, то з показником 14 лідером буде Дніпропетровська область, на другому місці з показником 24 – Запорізька, а аутсайдером – Луганська область з показником 65.

У табл. 5.11 зведено річні обсяги витрат на оплату праці на 1 підприємство 7 старопромислових регіонів України у динаміці за 2010–2019 рр., а також визначено за кожен рік місце, яке зайняв регіон за значенням показника.

З даних, наведених у табл. 5.11, видно, що у 2019 р., порівняно з 2010 р., відбулося зростання обсягу витрат на оплату праці на 1 підприємство у всіх областях. Так, за 10 років обсяг витрат на оплату праці на 1 підприємство у Луганській області зріс на 84 %, що було найгіршою динамікою, а найвище зростання зафіксоване у Запорізькій області – у 3,82 рази, Харківській області – у 3,83 рази та Сумській – у 3,84 рази. Порівнюючи обсяги витрат на оплату праці на 1 підприємство за 2019 рік, слід зазначити, що найгірше становище демонструє Харківщина з 1469 тис. грн – 7 місце, далі Луганщина з 1651 тис. грн – 6 місце, Сумщина з 1884 тис. грн – 5 місце, Запоріжчина з 1937 тис. грн – 4 місце, Полтавщина з 2051 тис. грн – 3 місце, Дніпропетровщина з 2158 тис. грн – 2 місце та Донецчина з 3740 тис. грн – 1 місце. Слід зазначити, що упродовж досліджуваного періоду щорічним аутсайдером за обсягом витрат на оплату праці на 1 підприємство була

Харківщина, а лідером – Донецчина. Якщо ж визначити суми місць обсягів витрат на оплату праці на 1 підприємство старопромислових регіонів за період дослідження, то з показником 10 абсолютним лідером буде Донецчина, а абсолютним аутсайдером з показником 70 – Харківщина.

Таблиця 5.11. Ранжування старопромислових регіонів України за річним обсягом витрат на оплату праці на 1 підприємство

Назва області	Найменування показника, тис. грн / місце області за роками:										Середнє / Сума місць
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Полтавська	543,3 4	651,6 4	779,1 4	776,3 4	814,4 4	919,4 4	1337,5 4	1646,4 3	2065,1 3	2050,9 3	1158,4 37
Сумська	491,2 6	589,1 6	697,3 6	668,5 6	672,4 6	808,5 6	1093,2 6	1355,2 5	1611,6 5	1884,4 5	987,1 57
Харківська	383,9 7	450,7 7	554,4 7	549,6 7	582,5 7	661,5 7	793,7 7	994,0 7	1226,3 7	1468,5 7	766,5 70
Дніпропетровська	736,2 3	877,1 3	1041,6 3	1005,9 3	1139,5 3	1236,6 3	1381,2 3	1719,9 2	2157,6 2	2564,2 2	1386,0 27
Запорізька	506,9 5	601,9 5	731,3 5	682,5 5	745,5 5	887,8 5	1127,2 5	1352,0 6	1661,6 4	1938,6 4	1023,5 49
Донецька	1012,7 1	1163,5 1	1413,5 1	1380,9 1	2478,6 1	2102,6 1	2418,7 1	2564,8 1	3196,0 1	3799,7 1	2153,1 10
Луганська	895,5 2	1125,6 2	1302,0 2	1200,0 2	1919,3 2	1500,6 2	1608,4 2	1560,3 4	1423,4 6	1651,0 6	1418,6 30

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними Державної служби статистики України (2021).

Заключним етапом рейтингової оцінки старопромислових регіонів України за соціальною складовою безпеки їх сталого розвитку є зведення ранжування (табл. 5.12).

У табл. 5.12 зведено десятирічні суми місць старопромислових регіонів за кожним показником і соціальною складовою безпеки сталого розвитку загалом, а також проведено їх ранжування.

Отже, найгірший стан соціальної складової безпеки сталого розвитку демонструє Сумська область із загальним показником 287, на 6 місці з показником суми місць 249 Луганська область, на 5 місці з сумою місць 218 Харківська область, на 4 місці з сумою місць 196 Полтавська область, на 3 місці з сумою місць 173 Запорізька область, на 2 місці з сумою місць 165 Донецька область і лідером виявилася Дніпропетровська область із сумою місць 98.

Таблиця 5.12. Зведене ранжування старопромислових регіонів України за показниками соціальної складової безпеки сталого розвитку

Назва області	Показники соціальної складової безпеки сталого розвитку					Сума місць	Ранг області
	Середньомісячна заробітна плата штатного працівника	Рівень безробіття за рік (за методологією МОП)	Заборгованість з оплати праці на 1 найманого працівника	Найвищий дохід на 1 особу	Витрати на оплату праці на 1 підприємство		
Полтавська	46	55	16	42	37	196	4
Сумська	68	43	61	58	57	287	7
Харківська	56	15	41	36	70	218	5
Дніпропетровська	22	21	14	14	27	98	1
Запорізька	33	36	31	24	49	173	3
Донецька	10	54	53	38	10	165	2
Луганська	45	45	64	65	30	249	6

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у табл. 5.7–5.11.

5.4. Рейтингова оцінка екологічної складової безпеки сталого розвитку старопромислових регіонів

Екологічна складова безпеки сталого розвитку старопромислових регіонів України інтерпретується з індикаторами-стимуляторами – капітальними інвестиціями на охорону навколишнього середовища на 1 підприємство за рік; поточними витратами на охорону навколишнього середовища на 1 підприємство за рік; річним обсягом утилізованих відходів на 1 особу за рік, тон; і 2 показниками-дестимуляторами – річним обсягом викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел викидів на 1 особу, кг; річним обсягом викидів діоксиду карбону в атмосферне повітря від стаціонарних джерел викидів на 1 особу, кг.

У табл. 5.13 зведено річні обсяги капітальних інвестицій на охорону навколишнього середовища на 1 підприємство 7 старопромислових регіонів України у динаміці за 2010–2019 рр., а також визначено за кожен рік місце, яке зайняв регіон за значенням показника.

З даних, наведених у табл. 5.13, видно, що у 2019 р., порівняно з 2010 р., відбулося зростання обсягу капітальних інвестицій на охорону навколишнього середовища на 1 підприємство у всіх областях, крім Луганської. Так, за 10 років середньомісячна обсяг капітальних інвестицій на охорону навколишнього середовища на 1 підприємство у Луганській області зменшився удвічі, що було найгіршою динамікою, а найвище зростання зафіксоване у Донецькій області – у 12 разів.

Таблиця 5.13. Ранжування старопромислових регіонів України за обсягом капітальних інвестицій на охорону навколишнього середовища на 1 підприємство за рік

Назва області	Найменування показника, тис. грн / місце області за роками:										Середнє / Сума місць
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Полтавська	8,06	7,23	12,56	13,29	12,77	6,60	11,46	19,60	24,10	25,81	14,15
	5	6	6	5	5	6	4	4	4	4	49
Сумська	2,86	4,36	2,75	2,54	2,55	8,99	9,19	8,26	3,82	3,76	4,91
	7	7	7	7	7	5	6	6	7	7	66
Харківська	3,82	20,53	24,36	6,77	2,80	2,52	4,66	15,08	11,48	18,87	11,09
	6	4	5	6	6	7	7	5	5	5	56
Дніпропетровська	34,73	56,20	36,06	35,50	57,39	52,03	64,97	94,25	84,30	82,21	59,76
	1	1	2	2	3	1	2	1	2	2	17
Запорізька	10,92	27,83	31,70	21,85	60,85	41,01	78,87	56,06	71,06	69,23	46,94
	3	3	4	4	2	2	1	3	3	3	28
Донецька	21,00	35,15	32,52	51,11	32,97	19,74	62,09	74,13	155,61	251,39	73,57
	2	2	3	1	4	3	3	2	1	1	22
Луганська	9,40	14,96	48,40	28,28	67,18	15,46	11,12	3,95	8,51	4,70	21,20
	4	5	1	3	1	4	5	7	6	6	42

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними Державної служби статистики України (2021).

Порівнюючи обсяги капітальних інвестицій на охорону навколишнього середовища на 1 підприємство в кожній області за 2019 рік, слід зазначити, що найгірше становище демонструє Сумщина з 3,8 тис. грн – 7 місце, далі Луганщина з 8,5 тис. грн – 6 місце, Харківщина з 18,9 тис. грн – 5 місце, Полтавщина з 25,8 тис. грн – 4 місце, Запоріжчина з 69,2 тис. грн – 3 місце,

Дніпропетровщина з 82,2 тис. грн – 2 місце та Донецьчина з 251,4 тис. грн – 1 місце. Слід зазначити, що у 2010, як і в 2019 році, аутсайдером за обсягом капітальних інвестицій на охорону навколишнього середовища на 1 підприємство була Сумщина, перше і друге місця посіли відповідно Дніпропетровщина і Донецьчина, а у 2019 році навпаки – Дніпропетровщина зайняла друге місце, а лідером стала Донецьчина. Якщо ж визначити суми місць річних обсягів капітальних інвестицій на охорону навколишнього середовища на 1 підприємство старопромислових регіонів за період дослідження, то з показником 17 лідером буде Дніпропетровщина, а аутсайдером – Сумщина з показником 66.

У табл. 5.14 зведено річні обсяги поточних витрат на охорону навколишнього середовища на 1 підприємство 7 старопромислових регіонів України у динаміці за 2010–2019 рр., а також визначено за кожен рік місце, яке зайняв регіон за значенням показника.

Таблиця 5.14. Ранжування старопромислових регіонів України за обсягом поточних витрат на охорону навколишнього середовища на 1 підприємство за рік

Назва області	Найменування показника, тис. грн / місце області за роками:										Середнє / Сума місяць
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Полтавська	49,7	54,4	64,4	64,1	64,1	84,3	101,7	104,6	131,8	129,9	84,9
	5	5	5	5	5	5	5	5	4	4	48
Сумська	27,7	40,1	35,3	30,7	30,4	43,1	58,3	79,9	123,9	104,8	57,4
	6	6	6	6	6	6	6	6	5	6	59
Харківська	20,4	18,0	20,9	28,7	25,6	31,6	40,2	39,8	44,3	49,3	31,9
	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	70
Дніпропетровська	88,8	118,7	150,5	141,5	193,3	201,6	214,3	198,4	241,2	266,6	181,5
	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	11
Запорізька	52,5	64,2	82,1	82,1	88,0	110,0	137,3	137,4	166,5	184,0	110,4
	4	4	4	3	4	4	4	4	3	3	37
Донецька	59,3	70,5	82,2	80,7	101,1	121,7	196,0	177,3	220,5	228,5	133,8
	3	3	3	4	3	3	2	2	2	2	27
Луганська	119,7	102,5	107,2	92,6	164,9	155,6	172,7	145,7	117,9	121,2	130,0
	1	2	2	2	2	2	3	3	6	5	28

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними Державної служби статистики України (2021).

З даних табл. 5.14 видно, що річний обсяг поточних витрат на охорону навколишнього середовища на 1

підприємство упродовж 2010–2019 рр. був зростаючим у всіх областях, зокрема найвищий темп приросту зафіксований у Сумській (+279 %) і Донецькій (+285 %) областях, а найнижчий – у Харківській (+141 %) і Луганській (+1 %). Порівнюючи обсяги поточних витрат на охорону навколишнього середовища на 1 підприємство в кожній області за 2019 рік, слід зазначити, що найгірше становище демонструє Харківщина з 49,3 тис. грн – 7 місце, далі Сумщина з 104,8 тис. грн – 6 місце, Луганщина з 121,2 тис. грн – 5 місце, Полтавщина з 129,9 тис. грн – 4 місце, Запоріжчина з 184 тис. грн – 3 місце, Донецьчина з 228,5 тис. грн – 2 місце та Дніпропетровщина з 266,6 тис. грн – 1 місце. Слід зазначити, що у 2010, як і в 2019 році, аутсайдером за річним обсягом поточних витрат на охорону навколишнього середовища на 1 підприємство була Харківщина, друге і перше місця посіли відповідно Дніпропетровщина і Луганщина, а у 2019 році лідером стала Дніпропетровщина, а Луганщина скотилася до 5 місця. Якщо ж визначити суми місць річних обсягів поточних витрат на охорону навколишнього середовища на 1 підприємство старопромислових регіонів за період дослідження, то з показником 11 лідером буде Дніпропетровщина, а абсолютним аутсайдером – Харківщина з показником 70.

У табл. 5.15 зведено річні обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел викидів на 1 особу 7 старопромислових регіонів України у динаміці за 2010–2019 рр., а також визначено за кожен рік місце, яке зайняв регіон за значенням показника.

З даних, наведених у табл. 5.15, видно, що у 2019 р., порівняно з 2010 р., відбулося позитивне скорочення річних обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел викидів на 1 особу у всіх областях. Так, за 10 років річний обсяг викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел викидів на 1 особу у Запорізькій області зменшився на 15%, що було найгіршою динамікою, а найбільше скорочення і найкраща динаміка –92 % зафіксовані у Луганській області. Порівнюючи обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел викидів на 1 особу в кожній області за 2019 рік, слід зазначити, що найгірше становище демонструє Донецьчина

Луганщина з 187 кг / особа – 7 місце, далі Дніпропетровщина з 182 кг / особа – 6 місце, Запоріжчина з 203 кг / особа – 5 місце, Харківщина з 40 кг / особа – 4 місце, Полтавщина з 37 кг / особа – 3 місце, Сумщина з 20 кг / особа – 2 місце та Луганщина з 18 кг / особа – 1 місце.

Таблиця 5.15. Ранжування старопромислових регіонів України за річним обсягом викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел викидів на 1 особу

Назва області	Найменування показника, кг / місце області за роками:										Середнє / Сума місьць
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Полтавська	48,9	48,9	46,3	45,7	43,4	38,6	39,4	39,5	37,2	36,8	42,5
	2	2	2	2	2	3	3	4	4	3	27
Сумська	27,3	31,2	26,4	26,9	24,0	15,7	17,9	18,6	19,2	20,3	22,8
	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	13
Харківська	55,1	63,5	72,0	76,8	55,1	19,6	37,1	16,7	16,7	40,1	45,3
	3	3	3	3	3	2	2	1	1	4	25
Дніпропетровська	279,7	286,2	290,8	285,7	261,2	222,4	257,9	203,4	191,6	181,6	246,0
	6	6	6	6	7	7	7	7	7	6	65
Запорізька	120,7	128,0	116,3	138,5	117,1	110,5	96,0	105,0	102,4	102,8	113,7
	4	4	4	4	5	5	5	5	5	5	46
Донецька	310,9	346,5	346,2	333,4	242,7	215,1	231,2	186,8	189,7	187,2	259,0
	7	7	7	7	6	6	6	6	6	7	65
Луганська	223,3	207,7	198,4	197,4	89,1	52,2	70,8	34,6	21,7	17,5	111,3
	5	5	5	5	4	4	4	3	3	1	39

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними Державної служби статистики України (2021).

Слід зазначити, що у 2010 році, як і у 2019 році, аутсайдером за річним обсягом викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел викидів на 1 особу була Донеччина, а лідером – Сумщина, яка втратила лідерські позиції у 2017 році і до 2019 року була на другому місці. Якщо ж визначити суми місьць за річним обсягом викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел викидів на 1 особу старопромислових регіонів за період дослідження, то з показником 13 лідером буде Сумщина, а аутсайдером – Донеччина з показником 65.

У табл. 5.16 зведено річні обсяги викидів діоксиду карбону в атмосферне повітря від стаціонарних джерел викидів на 1 особу 7 старопромислових регіонів України у динаміці за

2010–2019 рр., а також визначено за кожен рік місце, яке зайняв регіон за значенням показника.

Таблиця 5.16. Ранжування старопромислових регіонів України за річним обсягом викидів діоксиду карбону в атмосферне повітря від стаціонарних джерел викидів на 1 особу

Назва області	Найменування показника, кг / місце області за роками:										Середнє / Сума місьць
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Полтавська	1533	1789	1666	2067	2321	2304	2405	2513	2386	1421	2041
	2	2	2	2	2	3	2	4	3	2	24
Сумська	1417	1563	1365	1446	1344	1118	1451	1532	1678	1486	1440
	1	1	1	1	1	1	1	1	2	3	13
Харківська	3786	4571	4283	4332	3531	1974	2665	2140	2721	2857	3286
	3	3	3	3	3	2	3	3	4	4	31
Дніпропетровська	5642	10236	10452	9896	10047	7878	9594	8069	7367	7397	8658
	5	6	6	6	7	5	7	6	6	6	60
Запорізька	7528	7849	7040	7461	7349	7927	7607	8152	8567	8097	7758
	6	4	4	4	5	6	5	7	7	7	55
Донецька	13312	14451	13870	13823	9862	8440	8996	5447	6036	5694	9993
	7	7	7	7	6	7	6	5	5	5	62
Луганська	4717	9287	9021	9559	7124	2970	4462	1958	1476	1125	5170
	4	5	5	5	4	4	4	2	1	1	35

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними Державної служби статистики України (2021).

З даних, наведених у табл. 5.16, видно, що у 2019 р., порівняно з 2010 р., відбулося збільшення викидів діоксиду карбону в атмосферне повітря від стаціонарних джерел викидів на 1 особу у Сумській (+5 %), Запорізькій (+8 %) та Дніпропетровській (+31 %, найгірший результат) областях, а в Полтавській (–7 %), Харківській (–25 %), Донецькій (–57 %) та Луганській (–76 %, найкращий результат) – зменшення. Порівнюючи річні обсяги викидів діоксиду карбону в атмосферне повітря від стаціонарних джерел викидів на 1 особу в кожній області за 2019 рік, слід зазначити, що найгірше становище демонструє Запоріжчина з 8097 кг / особа – 7 місце, далі Дніпропетровщина з 7397 кг / особа – 6 місце, Донеччина з 5694 кг / особа – 5 місце, Харківщина з 2857 кг / особа – 4 місце, Сумщина з 1486 кг / особа – 3 місце, Полтавщина з 1421 кг / особа – 2 місце та Луганщина з 1125 кг / особа – 1 місце.

Слід зазначити, що у 2010 році аутсайдером за річним обсягом викидів діоксиду карбону в атмосферне повітря від стаціонарних джерел викидів на 1 особу була Донеччина, яка

покращила свій результат на 2 позиції у 2019 році, Полтавщина була другою, як і у 2019 році, а Луганщина покращила свій результат з четвертого місця у 2010 році до першого у 2019 році. Якщо ж визначити суми місць річного обсягу викидів діоксиду карбону в атмосферне повітря від стаціонарних джерел викидів на 1 особу старопромислових регіонів за період дослідження, то з показником 13 лідером буде Сумська область, на другому місці з показником 24 – Полтавська, а аутсайдером – Донецька область з показником 62.

У табл. 5.17 зведено річні обсяги утилізованих відходів на 1 особу 7 старопромислових регіонів України у динаміці за 2010–2019 рр., а також визначено за кожен рік місце, яке зайняв регіон за значенням показника.

Таблиця 5.17. Ранжування старопромислових регіонів України за річним обсягом утилізованих відходів на 1 особу

Назва області	Найменування показника, тон / місце області за роками:										Середнє / Сума місць
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Полтавська	1,46	2,01	3,05	2,99	2,38	2,13	2,53	1,97	1,98	2,21	2,27
	4	4	2	2	2	2	2	2	2	3	25
Сумська	0,29	0,40	0,35	0,22	0,22	0,17	0,18	0,21	0,18	0,15	0,24
	6	6	6	6	5	5	6	6	5	5	56
Харківська	0,19	0,11	0,12	0,10	0,07	0,10	0,16	0,05	0,11	0,07	0,11
	7	7	7	7	7	7	7	7	6	6	68
Дніпропетровська	28,26	28,19	28,65	31,04	25,62	21,97	20,66	25,94	26,53	28,48	26,53
	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	10
Запорізька	0,93	0,95	0,94	0,75	0,92	1,50	1,66	1,57	1,95	2,25	1,34
	5	5	5	5	3	3	3	4	3	2	38
Донецька	3,86	4,51	3,01	2,53	0,06	0,64	0,89	1,28	1,60	1,31	1,97
	2	2	3	3	6	4	4	5	4	4	37
Луганська	1,65	2,78	2,22	2,37	0,45	0,12	0,26	0,04	0,02	0,02	0,99
	3	3	4	4	4	6	5	8	7	7	51

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними Державної служби статистики України (2021).

З даних, наведених у табл. 5.17, видно, що у 2019 р., порівняно з 2010 р., відбулося зростання річного обсягу утилізованих відходів на 1 особу у Дніпропетровській (+1 %), Полтавській (+51%), Запорізькій (+142 %, найкращий результат) областях, а у Сумській (–50 %), Харківській (–62 %), Донецькій (–66 %) та Луганській (–99 %, найгірший результат) – скорочення.

Порівнюючи обсяги утилізованих відходів на 1 особу за 2019 рік, слід зазначити, що найгірше становище демонструє Луганщина з 20 кг – 7 місце, далі Харківщина з 70 кг – 6 місце, Сумщина з 150 кг – 5 місце, Донецчина з 1,3 т – 4 місце, Полтавщина з 2,2 т – 3 місце, Запоріжчина з 2,3 т – 2 місце та Дніпропетровщина з 28,5 т – 1 місце. У 2010 році аутсайдером за річним обсягом утилізованих відходів на 1 особу була Харківщина, яка покращила свій результат на 1 позицію у 2019 році, Донецчина була другою, а у 2019 році – четвертою, беззаперечним лідером упродовж досліджуваного періоду була Дніпропетровщина. Якщо ж визначити суми місць за річним обсягом утилізованих відходів на 1 особу старопромислових регіонів за період дослідження, то з показником 10 лідером буде Дніпропетровська область, на другому місці з показником 25 – Полтавська, а аутсайдером – Харківська область з показником 67.

Заключним етапом рейтингової оцінки старопромислових регіонів України за екологічною складовою безпеки їх сталого розвитку є зведене ранжування (табл. 5.18).

Таблиця 5.18. Зведене ранжування старопромислових регіонів України за показниками екологічної складової безпеки сталого розвитку

Назва області	Показники екологічної складової безпеки сталого розвитку					Сума місць	Ранг області
	Капітальні інвестиції на охорону навколишнього середовища на 1 підприємство	Поточні витрати на охорону навколишнього середовища на 1 підприємство	Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел викидів на 1 особу	Викиди діоксиду карбону в атмосферне повітря від стаціонарних джерел викидів на 1 особу	Обсяг утилізованих відходів на 1 особу за рік		
Полтавська	49	48	27	24	25	173	2
Сумська	66	59	13	13	56	207	5
Харківська	56	70	25	31	67	249	7
Дніпропетровська	17	11	65	60	10	163	1
Запорізька	28	37	46	55	38	204	4
Донецька	22	27	65	62	38	214	6
Луганська	42	28	39	35	51	195	3

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у табл. 5.13–5.18.

У табл. 5.18 зведено десятирічні суми місць старопромислових регіонів за кожним показником і екологічною складовою безпеки сталого розвитку загалом, а також проведене їх ранжування.

Отже, найгірший стан екологічної складової безпеки сталого розвитку демонструє Харківська область із загальним показником 249, на 6 місці з показником суми місць 214 Донецька область, на 5 місці з сумою місць 207 Сумська область, на 4 місці з сумою місць 204 Запорізька область, на 3 місці з сумою місць 195 Луганська область, на 2 місці з сумою місць 173 Полтавська область і лідером виявилася Дніпропетровська область із сумою місць 163.

5.5. Зведена рейтингова оцінка безпеки сталого розвитку старопромислових регіонів України

Зведена рейтингова оцінка безпеки сталого розвитку старопромислових регіонів України включає часткові рейтингові оцінки економічної, соціальної та екологічної складових безпеки сталого розвитку.

У табл. 5.19 представлено результати зведеної рейтингової оцінки безпеки сталого розвитку старопромислових регіонів України за 2010–2019 рр.

Отже, беззаперечним лідером за станом усіх складових безпеки сталого розвитку упродовж 2010–2019 рр. була Дніпропетровська область. Друге місце зайняв стан безпеки сталого розвитку Полтавської області, оскільки стан екологічної складової перебував на другому місці, економічної – на третьому місці, а соціальної – на четвертому.

Стан безпеки сталого розвитку Донеччини оцінено третім рейтинговим місцем, тому що за економічною і соціальною складовими область перебувала на другому місці, але за екологічно – на шостому. Запорізька область зайняла четверте місце у зведеному рейтингу старопромислових регіонів України за складовими безпеки сталого розвитку, так як за економічною і екологічною складовими область була на четвертому місці, а за соціальною – на третьому.

Таблиця 5.19. Зведене ранжування старопромислових регіонів України за складовими безпеки сталого розвитку

Назва області	Складові безпеки сталого розвитку			Сума місць	Ранг області
	Економічна	Соціальна	Екологічна		
Полтавська	139	196	173	508	2
Сумська	272	287	207	766	7
Харківська	256	218	250	724	6
Дніпропетровська	108	98	163	369	1
Запорізька	214	173	204	591	4
Донецька	132	165	213	510	3
Луганська	279	249	195	723	5

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у табл. 5.6, 5.12, 5.18.

П'яте місце присвоєне безпеці сталого розвитку Харківської області, економічна і соціальна складові якої були оцінені за п'ятим місцем, а екологічна складова – за останнім сьомим. Луганщина у зведеному рейтингу старопромислових регіонів України за складовими безпеки сталого розвитку зайняла передостаннє шосте місце через найгірший результат за економічною складовою, передостанній результат за соціальною та третій результат за екологічною складовою. Аутсайдером серед старопромислових регіонів за станом безпеки сталого розвитку визнано Сумську область, яка за екологічною складовою перебувала на п'ятому місці, за економічною – на шостому, а за соціальною – на останньому сьомому місці.

Таким чином, удосконалений і апробований методичний підхід суми місць у рейтинговій оцінці безпеки сталого розвитку старопромислових регіонів України показав свою простоту у використанні, точність у розрахунках і універсальність у застосуванні при будь-яких регіональних порівняннях, що дозволяє з високою достовірністю проводити ранжування регіонів на основі офіційних статистичних даних.

6 ІННОВАЦІЙНИЙ ЛАНДШАФТ ЯК ОСНОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

6.1 Концептуалізація інноваційного ландшафту в контексті сталого розвитку регіону

Основу формування концепції сталого розвитку становить ідея динамічно збалансованої взаємодії економічної, соціальної та екологічної сфер суспільного розвитку. Сталий розвиток передбачає формування комплексу умов, факторів і заходів регулюючого впливу, що забезпечують стабільність кінцевих показників. В умовах України особливого значення набуває забезпечення сталого розвитку на рівні окремих територій. При цьому в умовах обмежених ресурсів удосконалення управління процесами сталого розвитку має здійснюватися з врахуванням ключових аспектів, пов'язаних інноваційними процесами. В цих умовах концепція інноваційного ландшафту допомагає зосередитися на формуванні конкурентних переваг та на їх основі розробити стратегії сталого розвитку.

Концептуальні основи визначення категорії «інноваційного ландшафту» розглянуті в дослідженнях вітчизняних (Басов, Минина, 2014; Краус, Краус, Криворучко, 2017; Меньшикова, 2013; Бакушевич, 2010) та іноземних вчених (Fleming, Sorenson, 2012; Gilbert, Pyka, Ahrweiler, 2001). В аналітичних оглядах (Christofilopoulos, Mantzanakis, 2016), програмних документах (Разработка Глобальной программы устойчивого развития сельского хозяйства на засушливых землях) та компаративних оглядах (Глобальный Инновационный Индекс 2019) представлено експертні оцінки та методологічні основи формування інноваційних ландшафтів в контексті сталого розвитку. В джерелі (Sustainable development) визначено особливості розроблення інноваційної політики в контексті сталого розвитку, зокрема на регіональному рівні (Lopez, 2013; Алексанян, 2012). Дослідження (Li, Kozhikode, 2009; Udomkun et al, 2020; Frishammar et al, 2019) присвячені прикладним аспектам формування інноваційних ландшафтів та ілюструють необхідність використання унікальних підходів

залежно від специфіки технології та стану сталого розвитку. В попередніх дослідженнях автора (National Development Goals: Innovation Framework; Omelyanenko, 2018; Omelyanenko, 2020) були розроблені теоретико-методологічні засади розроблення інноваційної політики в контексті сталого розвитку та безпекових підходів. Водночас теоретико-методологічні та практичні аспекти вироблення інноваційної політики та побудови інноваційних ландшафтів як інституційного та організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку в контексті сталого розвитку потребують подальшої конкретизації.

Вперше термін «інноваційний ландшафт» у науковий оборот був уведений в 2001 р. (Gilbert, Pyka, Ahrweiler, 2001) в контексті розроблення математичних моделей для аналізу інноваційних мереж фірм, що співробітничать у рамках створення знання. У цьому випадку інноваційний ландшафт був представлений у формі віртуальної карти, на якій виділялися вершини, що символізують доходи від впровадження інновацій, одержувані фірмами, залученими в дослідження та розробки. Крім фірм, на цій карті позначалися політичні актори, венчурні компанії, університети та державні дослідницькі інститути, які беруть участь у трансфері знань та подоланні розриву між фундаментальним і прикладним знанням.

Пізніше у праці (Fleming, Sorenson, 2012) запропоновано концепцію «технологічного ландшафту інновацій» («technological landscape of innovation») для акценту на ролі неформальних мереж дослідників для розуміння процесів створення нового знання та перетворення його в технологічні рішення.

У дослідженні (Саликов, Кузьменко, 2015) формування інноваційного ландшафту розглянуто як важливу умову розвитку виробничої структури. Його визначено як «сукупність інноваційних суб'єктів території, використовуваних інноваційних технологій, інструменти управління для створення продукції».

У дослідженні вітчизняних вчених (Краус, Краус, Криворучко, 2017) інноваційний ландшафт визначено як «деякий простір для створення інновацій на основі кооперації, колаборації та інтеграції організацій науки, освіти та бізнесу як

рівних партнерів». При цьому межі інноваційного ландшафту визначаються межами інтегрованих структур знань, культури, обміну ресурсами та інформацією, а його розвиток – механізмами мережевої взаємодії.

У праці (Бакушевич, 2010) інноваційний ландшафт визначено як просторово упорядковану організацію територій, які розвиваються в умовах локалізації й взаємного використання знань під впливом екзогенних та ендегенних чинників, що забезпечують процес формування різноманітних утворень на основі широкого спектру ресурсних, продуктових, технологічних, маркетингових, організаційних інновацій.

На основі проведеного аналізу інноваційний ландшафт можна визначити як інтеграційну сукупність показників, включаючи соціально-економічні умови, результативність діяльності державних органів управління, використовувані інноваційні інструменти управління, інноваційні господарюючі суб'єкти, наявність і якість інноваційної інфраструктури, ступінь розвитку кластерних взаємозв'язків тощо, що спрямовані на вирішення проблем сталого розвитку регіону.

В експертному огляді результатів Глобального інноваційного індексу – 2019 (Глобальный Инновационный Индекс, 2019) відзначається, що будуть потрібні роки, можливо десятиліття, перш ніж устремління інноваційної політики різних за рівнем розвитку країн зможуть вплинути на глобальний інноваційний ландшафт. У деяких країн прибутковість вкладень в інноваційній сфері вище, ніж в інших. Розрив між країнами є й у тому, наскільки ефективно йде процес перетворення інноваційних ресурсів у результати інноваційної діяльності – деяким країнам вдається досягти більшого при менших витратах. Зазначений аспект приводить до необхідності вироблення нових форм інноваційної політики, що будуть враховувати її широкий контекст з точки зору ресурсів та потенційних ефектів від реалізації. Наприклад, в дослідженні (Christofilopoulos, Mantzanakis, 2016) визначено головні фактори формування інноваційного ландшафту КНР до 2025 р. Для досягнення даної цілі було сформульовано поняття «внутрішній світ» (Inner World), «близький світ» (Near World) і «контекстуальне середовище» (Contextual Environment). Найбільш важливими детермінантами формування

інноваційного ландшафту визначено зростаючу потребу в енергії та підвищенні ефективності ресурсокористування; стан системи освіти; наслідки змін навколишнього середовища; рамкові умови (регуляторні рамки наукової діяльності); стабільність інститутів, відсутність соціальних потрясінь.

У випадку України необхідні термінові дії з підвищення продуктивності, поліпшення раціонального використання природних ресурсів та зміцнення соціально-економічної стабільності за допомогою заходів політики й технічного розвитку, інновацій, послуг, інвестицій і партнерств на місцевому й глобальному рівнях.

Такий локалізований підхід знаходимо у матеріалах Комітету з сільського господарства ФАО (Разработка Глобальной программы устойчивого развития сельского хозяйства на засушливых землях) з інноваційно-технологічного розвитку територій, зокрема в рамках напрямку «Сталі ландшафти посушливих районів» програми практичних заходів «Стале управління лісами» (SFM-IP-DSL) та «Ініціативи країн Центральної Азії з управління земельними ресурсами» (CACILM-II). У цих програмах визначаються стратегічні засади комплексного управління природними ресурсами залежно від локальних екологічних умов. При цьому акцент робиться на сприянні розвитку партнерств з приватним сектором, місцевими учасниками й стартапами у впровадженні інновацій й нових технологій та розширення можливостей для спільних інвестицій (фактично на побудові інноваційних ландшафтів). Робота в рамках згаданих ініціатив буде зосереджена на комплексному системному підході, спрямованому на:

- а) просування диверсифікаційних стратегій, у тому числі переходу на адаптовані до місцевих умов насіння, сорти і породи;
- б) удосконалення процесів взаємодії рослин, ґрунту і тварин в управлінні пасовищними угіддями;
- в) вирішення проблем родючості та засоленості ґрунтів;
- г) вирішення проблем в сфері землекористування
- д) підвищення ефективності водокористування, у тому числі за рахунок впровадження екологічних рішень.

В рамках цього підходу будуть масштабуватися передові практики, комплексні стратегії, технологічні варіанти, цифрові

рішення для знаходження оптимальних компромісів і максимізації синергії та сталості.

Таким чином, формування інноваційного ландшафту пов'язано зі створенням сприятливого середовища, розвитком потенціалу і поширенням знань, забезпеченням нарощення зусиль за рахунок комбінації заходів політики з інноваціями, місцевих знань з передовими досягненнями науки і техніки для повного розкриття потенціалу сталого розвитку на локальному рівні. В результаті формування інноваційного ландшафту націлене на просування заходів політики та державних інвестицій, які дозволять бізнесу нарощувати інвестиційні можливості, розширювати свою участь у процесі вироблення рішень, а також свої права володіння та користування земельними ресурсами й доступ до технологій і інноваціям.

Сталий розвиток території включає всі складові сталого розвитку (17 цілей або три його виміри), але не за узагальненими стандартними показниками, а з урахуванням географічної спадковості кожної території і показників її сталого розвитку. Зокрема територія є такою, що стало розвивається, якщо її геоген (географічна спадковість) не буде порушений взаємодією суспільства та економіки з середовищем. Відповідно метою політики розвитку є виявлення та пояснення ступеня територіальної самоорганізованості геогена і його географічної спадковості. Лише на таких методологічних засадах можна розробити науково-географічні прогнози розвитку геосистем (Алексанян, 2012). При цьому в сучасних умовах саме інноваційні фактори є одними з найбільш важливих з точки зору сталого розвитку території. В попередніх дослідженнях автора визначено, що стратегічна мета інноваційного розвитку передбачає ідентифікацію та формування пакетів технологій залежно від стану (проблем та стратегічних векторів) інноваційного розвитку території.

Для реалізації визначеного завдання, на думку автора, доцільно розглянути модель інноваційного процесу, що розбиває його на послідовні стадії (інформація → знання → інновації → споживання інновацій), що й розкриває три змістовні рівні (функції, цілепокладання функцій та географізація функцій). В цьому контексті й пропонується розглянути концепцію інноваційного ландшафту як

характеристики території з точки зору рівня і характеру взаємодій та взаємозумовленості результатів інноваційних процесів (рис. 6.1).

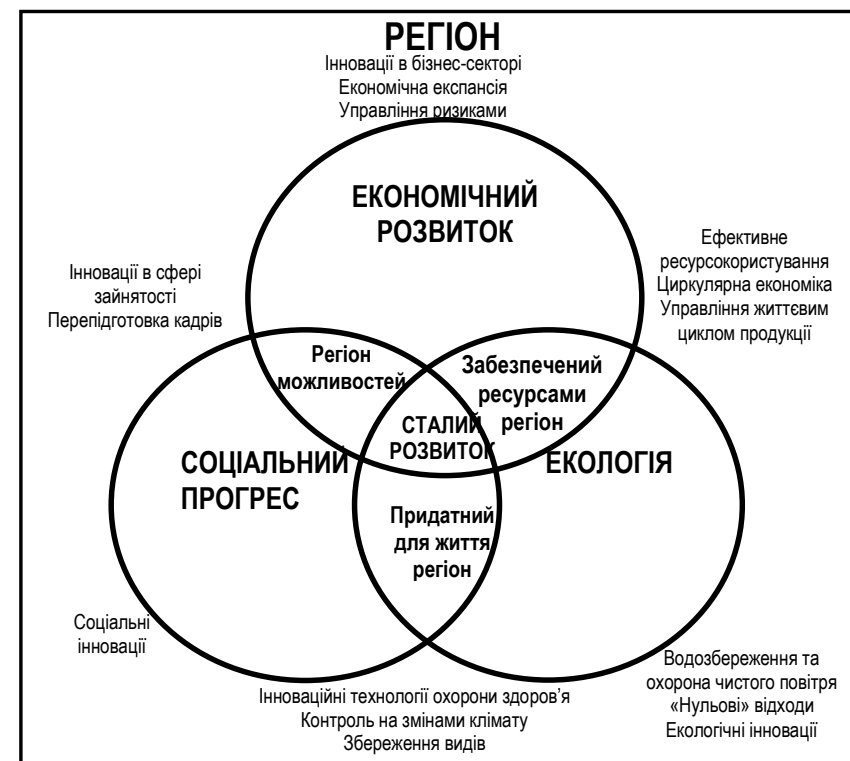

Рис. 6.1. Схема ключових сфер інноваційного ландшафту регіону

Джерело: удосконалено на основі (Sustainable development; Lopez, 2013)

В такому контексті інноваційний ландшафт варто розглядати на регіональному рівні та рівні територій як форму соціально-економічної організації та інтеграційну сукупність базових параметрів локальної інноваційної системи в контексті її впливу на сталий розвиток з урахуванням наявних ресурсів та стратегії розвитку.

З точки зору інноваційної політики важливо, що за одним з загальноприйнятих визначень регіон розглядається як

динамічна територіальна система, що визначається межами дії політичної влади регіону, а також щільністю мережевої взаємодії економічних, політичних і соціальних структур, спільністю інтересів та культурною ідентичністю населення.

У статті (Меньщикова, 2013) розроблено концептуальні походи до формування інноваційного ландшафту, необхідного для сталого розвитку економіки сучасних регіонів. Важливі висновки стосуються протиріч між поставленими цілями й засобами досягнення сталого розвитку регіональної економіки і реалізованої в регіонах інноваційною політикою. Також варто відзначити, що сталый розвиток регіонів в умовах формування інноваційної моделі економічного росту має базуватися на ряді умов:

- 1) нівелювання дихотомії в розвитку економіки регіонів;
- 2) врахування ключових домінант інноваційності регіонів;
- 3) відмова від реакційного характеру управління.

З огляду на вказані умови виникає необхідність формування інноваційного ландшафту сталого розвитку економіки регіону на проактивних засадах та визначенні специфічних ключових напрямків й заходів, реалізація яких необхідна для сталого розвитку даного регіону. Відтак з'являється можливість застосування нових підходів до територіальної організації інноваційної діяльності, здатних реалізувати вже наявні й створити нові конкурентні переваги, у результаті чого формується інноваційний ландшафт сталого розвитку регіону.

На основі узагальнення досліджень (Басов, Минина, 2014) та результатів досліджень автора визначено, що використання концепції інноваційного ландшафту та розвиток відповідного прикладного підходу відкриває широкі можливості формування та управління просторово вкоріненими структурами інноваційних взаємодій науки, освіти, бізнесу та громад, з наступних причин:

1) дана концепція, на відміну від інших підходів, що описують структури просторово вкорінених інноваційних взаємодій, передбачає розгляд організацій як рівних партнерів, а не вторинних, що доповнюють і підтримують бізнес;

2) концепція охоплює процеси об'єднання, заснованого на цінності інновацій, що використовує неформальні правила, які

формуються не директивно, а спільно самими учасниками інноваційного ландшафту;

3) межі інноваційного ландшафту визначаються не рамками одного регіону або держави, а структурними межами ландшафту, вираженими у відносинах обміну ресурсами та інформацією;

4) включення в інноваційний ландшафт передбачає тривалу співпрацю ряду організацій та їх внесок у загальний розвиток при збереженні відмінностей у власних завданнях, культурній специфіці та особливостях структур знання зі спільним навчанням і об'єднанням ресурсів для конкретних проєктів;

5) усередині інноваційного ландшафту діють не загальні, а різні інституціональні рамки, характерні для учасників інноваційних процесів, що робить його оптимальною структурою взаємодії різних за своїми інституціональними нормами організацій науки, освіти, суспільства, влади та бізнесу, а також дозволяє підтримувати високий рівень різноманітності інформації, ресурсів, знання у довгостроковій перспективі й забезпечує стійкий потік інновацій;

6) інноваційний ландшафт передбачає високу значимість слабких зв'язків у структурі відносин між організаціями, звичайно характерних саме для відносин між сферами науки, освіти, суспільства, влади та бізнесу, які взаємодіють рідше й менш інтенсивно, ніж представники однієї сфери.

Вищенаведені причини дозволяють підтримувати нові структурні можливості, а також цілеспрямовано створювати гетерогенні структури первинних взаємодій з метою сталого розвитку регіонів (територій). У свою чергу, розвиток сильних зв'язків на основі слабких може сприяти посиленню інтеграції для виникнення інтегративних комплексів, що забезпечать внесок у різні виміри сталого розвитку.

Концепція інноваційного ландшафту відповідає тенденціям інноваційної політики ЄС в контексті вироблення національних (регіональних) стратегій смарт-спеціалізації (RIS3-стратегії), що фокусують увагу на економічному розвитку та інвестиціях у переваги кожного регіону, використанні його економічних можливостей та вжитті заходів для підвищення економічного зростання. Інноваційні стратегії смарт-

спеціалізації RIS3 засновані на використанні 4C-підходу:

- Choices (Tough): вибір декількох пріоритетів на основі міжнародної спеціалізації та інтеграції в ланцюжки створення цінності з врахуванням необхідності уникнення дублювання та фрагментації;

- Competitive (Constructed) Advantage: мобілізація потенціалу для потреб бізнесу та розвитку підприємницького процесу;

- Critical Mass / Clusters: створення кластерів досконалості світового рівня і забезпечення можливостей для міжсекторальних зв'язків, що формують технологічну диверсифікацію;

- Collaborative Leadership: ефективні інноваційні системи на основі колективних зусиль в державно-приватному партнерстві (модель «quadruple helix» – чотирирівнева спіраль) – експериментальний майданчик – участь зацікавлених сторін.

В контексті реалізації підходу 4C в якості основи формування інноваційного ландшафту варто розглянути інноваційний аудит (Frishammar, 2019) як усталену практику виявлення сильних та слабких сторін інноваційних аспектів сталого розвитку. Існуючі рамки аудиту досить часто нехтують трьома основними тенденціями, які трансформують інноваційні ландшафти:

- 1) перехід до більш відкритих моделей інновацій («відкритість»);

- 2) перехід до промислових товарів-послуг («сервізація»);

- 3) перехід до високоцифрованого світу («цифровізація»).

В сфері інноваційного розвитку та політики наявний великий інструментарій, однак для його впровадження або адаптації будуть потрібні додаткові зусилля, зокрема в рамках практичного втілення концепції інноваційного ландшафту. На локальному (територіальному) рівні це буде сприяти зміцненню інноваційних зв'язків в справі вироблення погоджених заходів у цільових областях сталого розвитку.

Таким чином, для формування інноваційного ландшафту сталого розвитку регіону необхідну використовувати нові інноваційні практики, можливості та виклики, що виникають на локальному рівні відповідно до цих тенденцій. Це можливо здійснити в рамках механізму інноваційного аудиту, який

визнає ці тенденції та підтримує управління інноваціями. Сталого розвитку регіону можна досягти шляхом реалізації набору програм, які підтримують ключові механізми (інструменти) довгострокового планування розвитку регіональних інноваційних ландшафтів, а саме:

- побудова інноваційного профілю регіону – матриця компетенцій (виявлення ключових центрів знань на базі регіональних промислових, освітніх, дослідницьких організацій);

- виявлення та усунення факторів, що ускладнюють інноваційний розвиток компаній у регіоні;

- виявлення найбільш ймовірних тенденцій майбутнього розвитку високотехнологічних галузей промисловості (регіональний форсайт);

- створення регіональних галузевих центрів експертизи (інформаційно-аналітичних) (моніторинг стану галузі, створення бази експертів в області галузевої експертизи, встановлення партнерських зв'язків серед учасників інноваційних процесів);

- розробка механізмів підтримки ринку інтелектуальних послуг (консалтингові та інжинірингові фірми) з боку регіональної влади;

- формування бази даних щодо наявних та необхідних ресурсів сталого розвитку.

6.2 Особливості залучення бізнесу до формування локальних інноваційних ландшафтів

У розвинених країнах виявлення зв'язку між формуванням (і/або зміцненням) місцевих співтовариств, здатністю людей до самоорганізації та якістю життя стало важливою основою поширення в другій половині XX століття проблематики розвитку місцевих співтовариств. Таким чином, встановлення подвійної кореляції – між рівнем розвитку місцевого співтовариства і здатністю соціуму та бізнесу до самоорганізації на локальному рівні, а також між здатністю соціуму та бізнесу до самоорганізації на локальному рівні та якістю життя – лягла в основу ряду успішних стратегій відродження громад.

Актуальність розроблення стратегій локального розвитку обумовлена тим, що значна частина населення України мешкає у так званих «депресивних регіонах» та має недостатні можливості для розвитку. У 2019 р. у 20 регіонах, де проживає 74% населення країни або 31,4 млн. осіб, показник ВРП на 1 особу є меншим за середній по Україні (У Мінрегіоні обговорили проект Концепції та план реалізації державної регіональної політики. Міністерство розвитку громад та територій України. 14.02.2020).

Регіональні (локальні) інноваційні системи більш придатні для розвитку складних взаємодій та формування капіталу зв'язків як конкурентних переваг, бо саме території є спільнотами економічного інтересу та можуть скористатися перевагою зв'язків та спільної діяльності економічних суб'єктів, тобто створення неявного знання (співпраця між освітніми інституціями, науково-дослідними установами, бізнесом, переміщення персоналу, взаємодія між державним і приватним сектором, дифузія технологій тощо) у вимірі мереж, що в значній мірі залежать саме від координаційного управління та є необхідними для різного роду інновацій.

Авторами у дослідженні (Balaž V., Kluvankova-Oravska T., Zajac Š. Development of regional innovation policy impact assessment: Region-firm interaction level, Institute for Forecasting) на прикладі держав ЄС пояснено диференціацію країн за інституціональними, інфраструктурними та економічними умовами інновацій (моделі технологічної спеціалізації, інтенсивність інвестицій в інновації, структура національної інноваційної системи, структура бізнес-витрат на інновації, рівень відкритості національних інноваційних систем (частка іноземних інвестицій, зарубіжних та спільні наукоємні підприємства тощо) саме особливостями розвитку на регіональному рівні. Відтак формування регіональних інноваційних ландшафтів є важливим завданням, яке здатне створити основу розвитку собою крім економічних ще й довгострокові соціальні інвестиції.

На основі огляду (Мазоль, 2018) можна узагальнити основні аспекти розвитку депресивних регіонів:

1) у розвинених країнах для визначення депресивних регіонів застосовуються абсолютні (рівень безробіття,

інтенсивність міграції з регіону, рівень підприємницької активності) та відносні (ситуація в галузях регіону в порівнянні із загальнонаціональним рівнем) індикатори.

2) найважливішим фактором, який сприяє розвитку депресивності регіонів, є якість робочої сили. Регіони, у яких переважає робоча сила з низькою кваліфікацією є найбільш вразливими до технологічних змін і росту конкуренції з боку компаній і товарів з нових індустріальних країн;

3) сучасна регіональна політика реалізується на основі походу таргетування конкретних регіональних проблем та реалізації інфраструктурних проектів. У закордонних країнах застосовуються нові підходи стимулювання регіонального розвитку за рахунок заходів, спрямованих на максимальний розвиток регіонального потенціалу, сприяння розвитку підприємництва й інноваціям, підтримки освітніх проектів і перекваліфікації місцевої робочої сили, що дозволяє краще використовувати потенціал депресивних регіонів в ув'язуванні з розвитком більш успішних регіонів країни.

Розробка стратегій інноваційного розвитку стосовно локального розвитку проводиться більшою мірою саме в рамках економічної науки. При визначенні принципів інноваційного розвитку слід зазначити наявність якісних змін різних сфер життєдіяльності суспільства на основі розробки, створення і ефективного використанні інновацій (економічних, соціальних, інституціональних та екологічних), спрямованих на зростання суспільного добробуту.

На рис. 6.2 показані основні складові формування інноваційного ландшафту території, яка для кожного регіону має базуватись на унікальному поєднанні інструментів підтримки (пакет підтримки) залежно від поставлених пріоритетів та інноваційної інфраструктури.

Професор Ж. Бруно стверджує, що історія неурбанізованих територій Квебека (Канада) ілюструє креативність і винахідливість жителів (теза «малі міста – великі ідеї» – «small towns – big ideas») (Lambe, 2008; Бруно, 2012).

Розглянемо приклади реалізації стратегій інноваційного розвитку.

В Канаді з прийняттям національної інноваційної програми можна говорити про поглиблення процесу

регіоналізації науки, оскільки один з основних напрямків інноваційної діяльності полягає в розвитку науково-технічного потенціалу окремих співтовариств і поселень (community level) (Соколов, 2005).

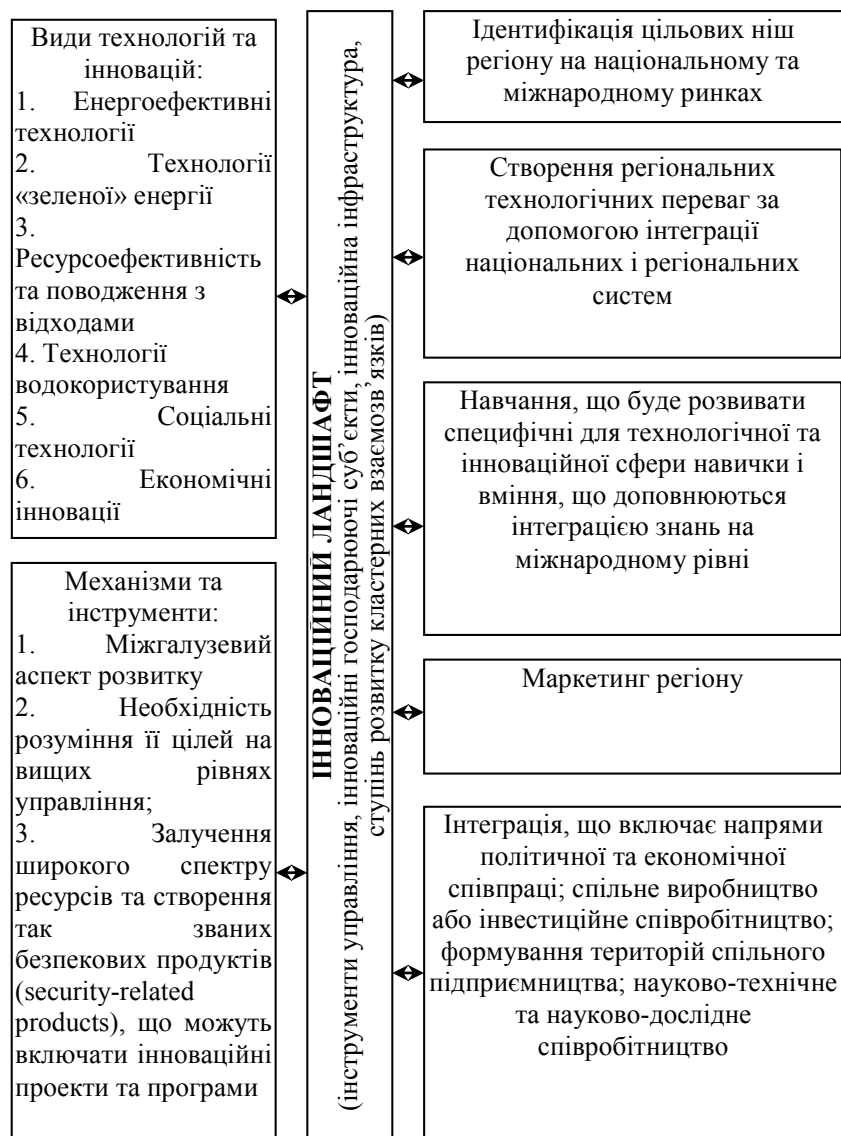

Рис. 6.2. Локальний інноваційний ландшафт

Зокрема в провінції Альберта в 1999 р. створено Міністерство інновацій і науки, що об'єднало ряд підрозділів у відомствах провінції та ініціювало ряд програм з підтримки інноваційної діяльності. Також важливо, що сфера освіти в Канаді стосується компетенцій провінційної влади, на федеральному рівні навіть немає міністерства освіти. Інноваційна програма приймалася в рамках широкого суспільного обговорення завдань та механізмів, а її реалізація заснована на залученні потенціалу широких кіл населення з усіх регіонів. Уряд країни, приймаючи програму створення інноваційного суспільства, виходив з того, що в інноваційний процес мають бути залучені всі сектори економіки та суспільство, які в тісній взаємодії та за фінансової й інформаційної підтримки держави можуть забезпечити вирішення поставлених «інноваційних» завдань.

Дослідження 2012 р. підтверджує висновки «Global Innovation Barometer» про те, що компанії виходять за рамки традиційної, закритої моделі інноваційності, працюючи в новій системі поглядів. Ця система дозволяє розвивати співробітництво між декількома партнерами, використати творчі ресурси середніх і малих підприємств та приватних осіб і тим самим створювати рішення, що задовольняють потреби локальних ринків. Бізнес-лідери в усьому світі вважають, що найбільш значимі інновації в XXI ст. будуть націлені не просто на одержання прибутку, а на розвиток суспільства і на те, щоб відповідати загальнолюдським потребам.

Все частіше джерелами нових уявлень про те, у яких напрямках варто розвивати публічну політику, стають саме громади (Инновационная политика будущего: политика ЕС в области инновационного развития должна поддерживать экономический рост). Так, наприклад, муніципальна влада Бостона (США) розробила спеціальний додаток для iPhone, що забезпечив двосторонній канал зв'язку для обміну інформацією з городянами. Реалізація таких важливих проектів, як Reboot Britain, підтвердила, що використання Інтернету для краудсорсингу з метою розширення повноважень громадян та органів управління стає реальністю. У європейських країнах, особливо у Великобританії, існує також ряд прикладів того, що залучення громадян у публічну політику на місцевому рівні

сприяє реалізації таких проєктів, як «Відкрите місто» у Бірмінгемі.

Наведені факти обумовлюють необхідність ведення в інноваційних ландшафтах відкритого, постійного, заснованого на конкурентних і творчих принципах діалогу бізнесу, наукових кіл та громади, що дозволяє обмінюватися ідеями та технологічними рішеннями, спрямованими на більш точне визначення потреб суспільства з метою використання колективного інтелекту для створення інноваційних послуг.

Успішний досвід свідчить, що до участі в розвитку місцевих співтовариств варто залучати й представників некомерційного сектора. Широке поширення одержали різноманітні громадські організації, діяльність яких спрямована на розвиток місцевих співтовариств – Корпорації місцевих співтовариств (Community Development Corporation), що займаються, у тому числі, наданням допомоги місцевій владі в розробці і реалізації програм розвитку місцевих співтовариств. Досить розповсюдженими є також фонди місцевих співтовариств (Community Development Funds), благодійні організації, що займаються збором засобів і виділенням грантів на проєкти, що сприяють розвитку місцевого співтовариства.

Участь у розвитку місцевих співтовариств також мають приймати і представники комерційного сектора. Так, в США поширення одержали Фінансові інститути розвитку місцевих співтовариств (Community Development Financial Institutions) – новий вид приватних фінансових інститутів, що спеціалізуються на видачі кредитів на локальному рівні в рамках розвитку місцевого співтовариства (Кроль, 2011).

Напрямки інноваційного розвитку на локальному рівні варто виділяти виходячи з критерію провідної спрямованості економіки території відповідно до її положення в системі розселення та критерію наявності специфічних місцевих умов. На основі цього, варто виділити наступні два типи територій з певними особливостями стратегій розвитку:

1) території розміщені в приміській зоні більших міст. Пріоритетним напрямком для їх розвитку може стати стратегія супутника, що включає розширення мережі комунальних підприємств, розвиток виробництва, пов'язаних з великим містом, що є центром системи розселення, розвиток малого

перспективного, у т.ч. інноваційного, підприємництва для забезпечення міста сільгосппродукцією, формування осередків житла або дачних районів;

2) малі міста та території – центри районної системи розселення за межами приміської зони великих міст. Пріоритетами розвитку таких територій може стати функція центра надання соціальних послуг (торгівельних, культурних, медичних, комунальних, управлінських, освітніх, маркетингу і менеджменту зі збирання, переробки і збуту сільгосппродукції).

Інновації в неурбанізованих регіонах можна класифікувати за трьома аспектами сталого розвитку та потенційними конкурентними перевагами:

1) продуктивне та стале використання природного середовища;

2) управління економічним розвитком;

3) структурування соціальної організації.

Всі ці інновації можна охарактеризувати як інституційні, що передбачають створення і впровадження нових інституціональних механізмів для рішення проблеми, надання послуги або використання нової можливості.

Головною їх ідеєю є принципи, що були озвучені Марко Бегічем, колишнім мером Анкориджу та сенатором від Аляски, який відзначив, що коли він був мером, то витрачав 50% часу на спілкування саме з представниками бізнесу. Головна його порада – мерам варто співпрацювати з підприємцями, що працюють на території громади, знайомитися з їх бізнесом та будувати атмосферу взаємної довіри, що дозволить адміністраціям вступити у взаємодію із приватним сектором при впровадженні інновацій та зробити громади, на території яких розміщені підприємства, конкурентоздатними та орієнтованими на зростання (Atkinson, 2012). При цьому головне – це переконати підприємства на території громади задуматися над питаннями якості продукції або ефективності виробничих та операційних процесів і почати шукати інноваційні рішення цих питань з залученням локальних ресурсів.

Взаємодію з бізнесом варто організовувати за допомогою карти місцевих цінностей (Белоголовов, 2010), що являє собою бінарний ресурс, який може спрацювати при об'єднанні знань про територію та місцеве співтовариство («Слухати Землю») та

місцевих жителів («Слухати Людей»).

Карта місцевих цінностей складається з метою підвищення економічної, соціальної та культурної капіталізації території й місцевого співтовариства та повинна відображати оцінку ситуації на території, на думку місцевого населення та адміністрації. Вона має стати основою стратегії саморозвитку на основі міжсекторної взаємодії (узгодженні інтересів з іншими рівнями влади та бізнесом). Для створення такої карти необхідно сформулювати пріоритети (на основі оцінки існуючої ситуації з урахуванням нових загроз та можливостей), основні напрямки та показники розвитку, що дозволить виявити реальних суб'єктів інтересів та зробити адекватну оцінку ризиків втрат і вигід для них від інвестиційних проєктів.

Виявлення пріоритетів розвитку має враховувати:

1. Попередження ризиків втрати цінностей та ресурсів від інноваційно-інвестиційних проєктів за рахунок забезпечення збалансованості трьох типів ефективності (бюджетної, комерційної та суспільної);

2. Збереження існуючих цінностей з підвищенням їх капіталізації (соціальних, культурних та економічних) і виявленням можливостей розвитку їх потенціалу на інноваційних засадах;

3. Стимування впливу потенційно неадекватного для території виробництва з втратою капіталізації цінностей (наприклад, будівництво автодороги або заводу без врахування інтересів місцевих співтовариств).

Результати «Global Innovation Barometer» (2012) показують наявність «парадоксу партнерства», за якого 86% керівників вважають, що партнерство – важливий компонент нової моделі інновацій, але лише 21% думають, що взаємодія з партнерами в щоденній практиці є найважливішим пріоритетом у забезпеченні успішного впровадження інновацій.

До конкретних прикладів вищенаведених інструментів формування інноваційних ландшафтів в Канаді можна віднести такі ініціативи громад:

– колективне управління приватними лісами (OGC): забезпечує більш ефективне управління та підвищення продуктивності лісів. Ці ініціативи також відповідають за лісовідновлення для створення нових робочих місць у

неурбанізованих населених пунктах, залежних від лісів;

– заповідник Дюшенє: організує управління жителями великою частиною державних земель для відпочинку, туризму та охорони природи зі створенням при цьому робочих місць;

– агроекологічні сільськогосподарські клуби: 50 фермерів об'єдналися та найняли агронома для впровадження оптимальної практики охорони ґрунтів і природних ресурсів.

До заходів з управління економічним розвитком малих міст відносяться:

– Caisses populaires відіграють важливу роль в історії неурбанізованих регіонів Квебека, ці кредитні союзи продовжують відігравати основну роль в економічному розвитку неурбанізованого сектору та економіки Квебека;

– кооперативи місцевого розвитку (JAL): нова форма кооперативу, у якому беруть участь всі громадяни одного або декількох населених пунктів, для того щоб колективні підприємства розвивали діяльність, що поліпшує місцеві соціально-економічні умови;

– SER (корпорація з заготівлі ресурсів): створена після соціального протистояння у 1970-х рр. в неурбанізованих регіонах, щоб забезпечити населенню неурбанізованих населених пунктів, що проживає біля великих суспільних лісів Квебека, доступ до лісових ресурсів, головним чином за допомогою роботи на відновленні суспільних лісів;

– агентства місцевого розвитку, створені федеральним агентством розвитку (відомим в інших провінціях як Корпорація подальшого розвитку населених пунктів), управління в яких передано місцевим зацікавленим сторонам, що надають технічну і фінансову підтримку недавно створеним малим підприємствам;

– центр місцевого розвитку (CLD): місцевий орган державної влади створює стимули до місцевого економічного розвитку і сприяє йому. Засоби надаються як центральним урядом, так і місцевими органами влади;

– фонди місцевого розвитку: разом з CLD і муніципалітетами ці місцеві інвестиційні фонди допомагають фінансувати нещодавно створені малі підприємства.

Структурування соціальної організації передбачає:

– медичні кооперативи: солідарний кооператив, керуючий

медичним центром у малому населеному пункті для залучення лікарів;

- публічно-приватне партнерство з надання послуг на місцевому рівні;

- доступ до Інтернету як суспільної послуги: місцевий орган державної влади пропонує високошвидкісний Інтернет (широкополосний доступ) у віддалених неурбанізованих регіонах;

- консультаційні круглі столи з виробництва сільськогосподарської продукції: конкретні зацікавлені сторони поєднують зусилля для організації НДДКР та впровадження їх результатів із метою розширення можливостей виробництва, переробки та збуту нової харчової продукції;

- багаторівневі початкові школи для збереження мережі шкіл;

- міжмуніципальні угоди з надання послуг: новий інституціональний механізм, у рамках якого органи влади не урбанізованих регіонів організують надання послуг на основі публічно-приватного партнерства (наприклад, протипожежні заходи або видалення відходів).

Таким чином, формування локальних інноваційних ландшафтів передбачає вибір форм інновацій та взаємодій між владою та бізнесом. Визначені приклади реалізації ініціатив можуть бути використані при формування локальних інноваційних ландшафтів в об'єднаних територіальних громадах України.

6.3 Маркетингова складова інноваційного розвитку регіонів

Маркетингова концепція управління орієнтована на пошук оптимальних інноваційних рішень, що максимально задовольняють цільову аудиторію. Застосування концепції маркетингу в аспекті взаємодії покликано сприяти розвитку нових підходів до управління інноваційними процесами, спрямованих на їх оптимізацію за умови підвищення задоволеності суб'єктів взаємодії. Одним з рівнів, на якому варто використовувати маркетингову концепцію, є рівень

регіонів і територій. Розвиток території залежить від якості управління, в якому важливу роль відіграє інноваційна складова, що передбачає виявлення потреб (проблем) та впровадження відповідних інноваційних технологій. Інновації можна розглянути як сукупність процесів, результатів та ефектів, пов'язану зі створенням і поширенням нововведень у різних сферах людської діяльності, що сприяє підвищенню соціально-економічної ефективності та формуванню системи сталого розвитку суспільства. Водночас ці процеси передбачають управління численними взаємодіями як на внутрішній організації, так і на міжорганізаційному рівнях.

Серед основних факторів, які впливають на економічний розвиток регіонів, визначені підприємництво, інвестиції, інновації, соціальне забезпечення, людський капітал та управління (Пастернак, 2009). Філіпенко А.С. вважає, що найбільш загальне поняття розвитку пов'язується з якісними змінами об'єктів, появою нових суспільних форм, інновацій та нововведень (Філіпенко, 2002). В дослідженні (Лепьошкіна, 2012) відзначено, що підвищення ефективності управління розвитком територіальної громади вимагає розроблення та впровадження органами місцевого самоврядування комплексної системи заходів в партнерстві з іншими зацікавленими сторонами (бізнес, населення, неурядові організації, інвестори, навчальні заклади, інші стейкхолдери громади), до яких відносяться розроблення стратегії розвитку; ідентифікація місцевих переваг й унікальних ознак; розроблення ефективної маркетингової стратегії; розвиток інфраструктури; розроблення та популяризація освітніх програм; формування партнерств; формування організаційної структури для маркетингу; створення інформаційно-комунікаційної мережі тощо.

У дослідженні (Пастернак, 2009) визначено основні функції маркетингу регіону, зміст яких полягає наступному у:

- проведенні маркетингового аналізу різних об'єктів та забезпечення аналітичними матеріалами органів, які представляють регіон;

- забезпеченні маркетинговою інформацією цільових ринків з метою цілеспрямованого впливу на них;

- забезпеченні самосвідомості та ідентифікації з місцем проживання і життєдіяльності, що стимулює до участі в

підвищенні рівня економічного розвитку регіону.

За результатами дослідження працездатного населення праценадлишкових територій Сумської області (Комплексний портрет працездатного населення праценадлишкових територій Сумської області: соціальні аспекти, 2020) зроблено акцент на необхідності ініціювання регіональних програм, спрямованих на розвиток дрібного бізнесу, самозайнятості, активне вивчення та залучення існуючих у громаді ресурсів – від землі і надр до потреб у наданні «дрібних» послуг та активізації спілкування, розширення спектру активностей соціокультурної, волонтерської спрямованості. Ці ініціативи здатні об'єднати громаду, сприятимуть формуванню атмосфери довіри, взаємодопомоги та розвитку лідерських якостей.

У попередніх дослідженнях авторів визначено інституційні засади управління інноваційними розвитком на різних рівнях.

У науковому дискурсі розглядають такі групи стратегій маркетингу територій: маркетинг персоналу, робота з громадою, об'єднаннями громадян, громадськістю, маркетинг іміджу, маркетинг привабливості (пам'яток і розваг), маркетинг інфраструктури. Водночас проведений аналіз досліджень і публікацій дозволяє відзначити, що маркетинговий складовий інноваційного розвитку і трансферу технологій не приділено достатньої уваги в теоретико-методологічному та практичному аспектах. Також маркетинг відносин переважно досліджується в контексті розвитку бізнесу, однак в сфері публічного управління інноваційним розвитком він практично не розглядається, що призводить до втрати важливого ресурсу розвитку регіонів і територій.

Для практичного втілення даного завдання необхідно визначити сучасні тренди управління розвитком регіонів і територій. В умовах децентралізації на зміну неефективній економічній та політичній системі на місцевому рівні, яка повністю вичерпала свій потенціал та потребує відновлення, приходить нова система управління. Криза економіки показала нагальну потребу змін системи регулювання з урахуванням необхідності розвитку системи публічно-приватного партнерства. Відтак завданням управління розвитком території доповнюється формуванням та підтримкою механізмів

самоорганізації суспільства, що дозволяє одержати конкретний результат розвитку території з врахуванням специфіки місцевих інтересів.

Економічні, соціологічні та політологічні дослідження свідчать, що громади, які засновані на співробітництві та довірі, сприяють розвитку людського потенціалу. В економічній літературі дедалі ширше відзначається, що довіра та соціальні зв'язки відіграють важливу роль в економічному розвитку. Соціальний капітал розглядається авторами в якості «зонтичного» терміну життя суспільства та детермінанти довготермінового економічного зростання (Temple, 2001).

Усвідомлення, що «соціум має значення» призводить до врахування цього фактору при побудові теоретичних гіпотез. Зокрема на думку Р. Пантема, «соціальний капітал, втілений у нормах і мережах суспільної участі, є попередньою умовою економічного процвітання, так само як й ефективне самоврядування». З токи зору економіки важливо, що капітал соціальних зв'язків як ресурс особливого виду доповнює й здатен замінити інші економічні ресурси, а також може знизити виробничі і трансакційні витрати. З точки зору трансферу технологій соціальні цілі значно ширші, ніж економічне зростання, тому що, по-перше, важливим є не лише розвиток економічного, а сукупного добробуту та, по-друге, аналіз варіантів рішень в якості факторів повинен також включати довгостроковий вплив на економічні, екологічні та соціальні складові розвитку територій (Галиуллин, 2009).

Зростаючий інтерес вчених та практиків до концепції розвитку територій базується на переконливих фактах, що найбільш важливі етапи інноваційного процесу, зокрема генерування інновацій і трансфер технологій, є географічно локалізованими й тому висувають на передній план локальний аспект. М. Портер підкреслював, що конкурентні переваги фірм глобального рівня забезпечуються потужними позиціями «на місцях»: концентрацією високоспеціалізованих виробництв, людських ресурсів, інституціональних структур, партнерів в окремих регіонах.

Таким чином, одним з головних практичних аспектів розвитку регіонів і територій є розробка механізмів суспільного вибору пріоритетів інноваційного процесу та їх реалізації, а

також створення інструментів широкої інформаційної підтримки та популяризації інноваційних розробок для створення локальних історій успіху.

Модель економічного розвитку регіону повинна передбачати контроль та вплив органів влади на наступні фундаментальні змінні (Петренко та ін., 1998):

- використання місцевих природно-сировинних, фінансових, людських та підприємницьких ресурсів, специфічних професійно-виробничих традицій, знань та досвіду;

- запровадження інновацій в усіх без винятку сферах активної діяльності населення;

- формування незалежних виробничих міжгалузевих взаємозв'язків та взаємозалежності в регіоні та за його межами.

Проведений наліз дозволяє визначити, що практики розвитку місцевих спільнот орієнтовані на такі аспекти трансформації якостей громади: нарощення здібностей (capacity building), наділення владою (community empowerment), перетворення із суб'єкта впливу в суб'єкт дії, розвиток партисипативної демократії та залучення у розвиток території (enhanced participation). Підхід «розвиток, орієнтований на громаду» передбачає, що визначення пріоритетів розвитку території, планування й реалізація заходів спільно проводиться за участю влади та місцевої громади.

Серед основних завдань сучасних практик розвитку громад відзначимо наступні:

- нарощення людського капіталу;

- наділення населення суб'єктністю – перетворення населення із суб'єкта впливу на суб'єкт дії;

- формування на локальному рівні відносин довіри, партнерства, взаємної поваги, готовності до співпраці, формування почуття приналежності, спільності інтересів й генерування соціальних зв'язків (соціальний капітал).

Аналіз світових практик розвитку місцевих співтовариств дав змогу стверджувати, що вони спрямовані на вирішення таких завдань:

- 1) об'єднання людей, які проживають на території, та продукування у них почуття приналежності до соціальної групи, що характеризується загальними інтересами

- 2) розвиток інфраструктури (створення робочих місць, розвиток системи охорони здоров'я, освіти тощо) для підвищення якості життя.

Для цілей дослідження в якості середовища реалізації вищенаведених завдань на основі трансферу технологій та його підтримки на засадах маркетингу відносин визначимо регіональну інноваційну систему, зокрема через її трактування як системи, що стимулює розвиток інноваційних здатностей організацій, що функціонують на території регіону, та економічний розвиток й підвищення рівня регіональної конкурентоспроможності (Lim, 2006).

В цьому контексті взаємодію доцільно розглянути як соціальний процес, що включає зворотній зв'язок на різних етапах розвитку знань, їх поширення та впровадження для стимулювання інновацій у регіоні (Cooke, Boekholt, Todtling, 2000).

Взаємодію на рівні регіонів і територій пропонуємо розглянути у розрізі наступних процесів:

- 1) встановлення стратегічного партнерства між учасниками і визначення бачення щодо впровадження технологій у перспективі через узгодження стратегічних цілей на рівні;

- 2) розвиток взаємозв'язків та створення умов інноваційного розвитку на основі прозорого та ефективного співробітництва при визначенні основних напрямків взаємодії стейкхолдерів проекту впровадження технології, розробленні механізмів впровадження технології, адаптації до змін, пов'язаних з інноваційним проектом;

- 3) координація спільних зусиль стейкхолдерів та ролі кожного з них в контексті інноваційного розвитку регіону (території);

- 4) забезпечення можливості одержання найбільш повної й достовірної інформації стейкхолдерами проекту трансферу технологій максимально з використанням сучасних цифрових технологій;

- 5) формування відкритих, позитивних взаємин між усіма стейкхолдерами проекту трансферу технологій за рахунок готовності взаємодії та обміну інформацією.

Наведені процеси доводять, що відносини між учасниками

інноваційного процесу носять досить тривалий характер, що обумовлює необхідність управління даними відносинами з метою підвищення ефективності процесу трансферу технологій. На рис. 6.3 показано види маркетингу, що формують поле комунікацій та можуть використовуватися при реалізації проектів трансферу технологій.

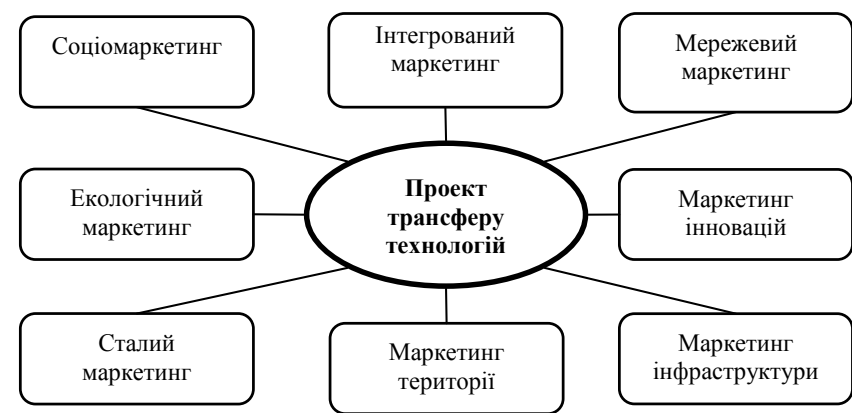

Рис. 6.3. Маркетинг при реалізації проектів трансферу технологій

Контексту трансферу технологій на рівні регіонів і територій відповідає визначення маркетингу, представлене у дослідженні (Лепьошкіна, 2012), як управління комплексною взаємопов’язаною діяльністю органів місцевого самоврядування, громадського та приватного секторів, яка спрямована на підвищення конкурентоспроможності і привабливості територіальної громади, а також якості життя населення, та реалізується через розробку та впровадження технологій. Стейкхолдери по всьому життєвому циклу продукту мають комунікувати щодо того, яким чином виробництво-використання-утилізація продукту впливатиме на природу та соціальні відносини. Одержання позитивних зовнішніх ефектів технологій можливе за умови, що будуть враховані інтереси всіх учасників взаємодії.

Комплексний підхід до вибору технологій обумовлений тим, що процеси розвитку територій не можуть відбуватися локально та ізольовано. При цьому виникають технічні,

економічні, соціальні, організаційні, екологічні, проблеми. На основі цього загальний зміст поняття «технологія» можна розглянути на основі розгляду функцій менеджменту як сукупність прийомів і способів переробки перетворення середовищ. За класичним визначенням завдання будь-якої технології полягає у виявленні фізичних, хімічних, механічних, комерційних, соціальних, екологічних та інших закономірностей природи перетворення середовищ із одного виду в інший з метою визначення та використання в широкій практиці найбільш ефективних процесів.

В табл. 6.1 представлено приклади інноваційних ініціатив розвитку територіальних громад. Вказані в табл. 1 приклади переконливо доводять роль для інноваційного розвитку регіону (території) соціально-орієнтованих інновацій (відображають орієнтацію економіки і технологій на людський капітал, підвищення інтелектуальної складової), які є ефективним інструментом збереження та розвитку громади.

Таблиця 6.1. Приклади інноваційних ініціатив розвитку територіальних громад

Назва ОТГ	Назва проекту	Опис інноваційного проекту
Менська ОТГ	Фестиваль «ЛюМена»	Проект спрямований на популяризацію енергоефективних технологій та енергоощадного способу життя. Є частиною підготовки розроблення Плану дій сталого енергетичного розвитку.
Куликівська ОТГ	Розширення сфери комунальних послуг	Створення (реконструкція) ключових елементів інфраструктури, заходи із забезпечення населення якісною питною водою, залучення фінансування для впровадження очисних технологій
Парафіївська ОТГ	Комплексне медичне обстеження дітей	Надання послуг з моніторингу здоров'я дітей, створення сучасної амбулаторії та діагностично-реабілітаційного центру

Назва ОТГ	Назва проекту	Опис інноваційного проекту
Баранинська ОТГ	Молодіжний хаб	Хаб є платформою, де учні зможуть зустрічатися, ділитися ідеями, змістовно проводити своє дозвілля, відвідувати гуртки англійською мовою.
Конотопська ОТГ	Проект «Не пали – компостуй»	Проект спрямований на популяризацію безпечних і екологічних способів утилізації органічних відходів, інформування про дистанційні методи моніторингу пожеж, які можна використовувати для потреб громади; ознайомлення із сучасними ГС-додатками для аналізу ситуації з пожежами на території.
Семенівська ОТГ	Розвиток спорту	Проект спрямований на зміцнення здоров'я і збільшення тривалості життя населення громади. Реалізується через участь у державній програмі будівництва багатофункціональних спортмайданчиків із залученням власних коштів громади та коштів фермерів (1 гривня з 1 гектара іде на потреби ДЮСШ)
Тупичівська ОТГ	Використання сучасних каналів комунікації	Використання цифрових технологій для комунікації з громадою
Дрогобицька міська рада	Програма «Smart Citi – Дрогобич»	Мета програми – залучення жителів до муніципального управління, тобто розвиток партисипативності як запоруки сталості подальшого розвитку.
Новопсковська ОТГ	Інновації в сфері суспільних відносин на території	Формування інфраструктури з урахуванням запитів жителів громади, створення умов для надання їм якісних управлінських послуг

Відтак завдання трансферу технологій та управління

відповідними взаємодіями в контексті розвитку регіонів і територій можна визначити на основі класифікації технологій (соціальні, технологічні, інституційні, економічні) як розумний (smart) вибір різних за природою технологій у певний технологічний пакет, що має забезпечити (i) вирішення проблем території та (ii) забезпечити її успіх.

Вказані аспекти дозволяють визначити ще один вимір маркетингу відносин в контексті трансферу технологій, пов'язаний з проблематикою сталого розвитку. Для інтерпретації терміну «сталий маркетинг» можна обрати за основу формулювання Американської асоціації маркетологів: «концепція, що з'явилася в результаті розвитку маркетингу, яка містить у собі побудова й розвиток стійких відносин з покупцями, соціальним середовищем і навколишнім середовищем» (Belz, Peattie, 2010). На основі концепції сталого розвитку, що включає в себе економічні, екологічні та соціальні складові, термін «сталий маркетинг» визначимо як концепцію, що передбачає побудову та розвиток сталих відносин з соціальним і навколишнім природним середовищем і створення нової споживчої цінності завдяки інтеграції інноваційних технологій виробництва товарів і послуг, екологічної культури споживання та рішень з управління маркетинговою взаємодією.

Результатом впровадження технологічного пакета має стати нарощення регіональних ресурсів (інвестиційні, інноваційні, інтелектуальні) для забезпечення зростання потенціалу конкурентоспроможності суб'єктів господарювання зі швидкістю, що дає змогу забезпечити стійкі темпи зростання валового регіонального продукту та якості життя населення.

Розвиток регіонів і територій в сучасних умовах базується на інноваційній основі – нові або удосконалені продукти, послуги, технології, процеси, організаційні або маркетингові методи, що приводять до економічного росту соціально-економічних систем та їх розвитку. Управління трансфером технологій в регіоні передбачає необхідність розгляду різних типів інновацій та охоплює всіх учасників інноваційного процесу й систему відносин між ними. Трансфер технологій включає управління взаємодіями як на внутрішньорганізаційному, так і на міжорганізаційному рівнях. Найбільш ефективним інструментом розвитку місцевих

співтовариств є залучення людей у спільну діяльність, спрямовану на досягнення суспільного блага або користі для всіх учасників. У дослідженні на теоретичному та практичному рівні визначено маркетингову складову реалізації проектів трансферу технологій на локальному рівні.

6.4 ІКТ-інновації для сталого розвитку регіонів

Впровадження цифрових технологій відбувається швидше, ніж впровадження будь-яких інших інноваційних розробок: усього за два десятиліття цифровими технологіями охоплено близько 50% населення країн, що розвиваються, і перетворено з їх допомогою суспільства. Використання технологій, що сприяють розширенню комунікаційних можливостей і доступу до фінансових, комерційних і державних послуг, може привести до значного зниження рівня нерівності населення. Водночас ті, хто ще не охоплений такими технологіями, не мають можливості користуватися благами цифрового століття та відстають у розвитку від інших (Последствия использования цифровых технологий).

Особливе місце серед потенційних сфер впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) займають проекти в сфері публічного управління, включаючи надання публічних послуг і управління публічними ресурсами. Такі проекти характеризуються найбільш істотним очікуваним ефектом реалізації для регіонів і територій. Однак органи влади на місцях та інвестори поки не дуже розуміють, як працювати з таким типом проектів, багато навіть не розглядають цю форму для реалізації публічно-приватних партнерств. Тому вирішення питань маркетингу цифрових інновацій в контексті цифрової трансформації сталого розвитку регіонів і територій є актуальним завданням.

Питанням розвитку цифрового публічного простору та використання трансформаційного потенціалу цифрових технологій в контексті публічного управління регіонами і територіями присвячені праці (Кетова, 2017; Добролюбова, Южаков, Ефремов, 2019; Ибрагимов, 2019), попередні дослідження авторів (Prokopenko, Omelyanenko, Klisinski, 2019;

Shevtsova, Omelyanenko, Prokopenko, 2020), а також аналітичні огляди міжнародних організацій (Доклад о человеческом развитии 2019; Доклад о цифровой экономике 2019; ИКТ для достижения Целей Организации Объединенных Наций в области устойчивого развития). Зокрема у Доповіді про людський розвиток 2019 р. (Доклад о человеческом развитии 2019) відзначається, що можливість доступу та використання цифрових технологій відіграє визначальну роль як у структурі виробництва та споживання, так і в організації суспільств, громад і домашніх господарств. У значній мірі дедалі більше аспектів життя залежить від можливості підключення до цифрових мереж. У зв'язку із цим виділяються такі тенденції:

- групи з більш низьким рівнем людського розвитку систематично мають менший доступ до широкого спектра технологій;

- розриви в базових технологіях початкового рівня, хоча й очевидні, ліквідуються, що відбиває конвергенцію в базових можливостях;

- розриви в рівнях розвитку передових технологій розширюються, що відбиває модель розширених можливостей.

Вказані обставини обумовлюють необхідність формування організаційно-економічних засад впровадження цифрових інновацій. Необхідність їх впровадження можна підтвердити результатами кореляційного аналізу, що дозволили виявити сильний позитивний взаємозв'язок між індексом цифровізації, з одного боку, і рядом показників, що характеризують якість державного управління, з іншого. Найбільш сильна кореляція відзначається між рівнем розвитку електронного уряду та показником результативності уряду, де коефіцієнт кореляції складає 0,84 (Добролюбова, Южаков, Ефремов, 2019).

На основі вищенаведеного впровадження цифрових інновацій можемо розглянути в рамках ідей нобелівського лауреата Дж. Стігліца про «вторинне відкриття держави» як більш ефективної держави (Мильтнер, 2003).

Водночас питання стимулювання та мотивації цифрової трансформації в контексті вирішення завдань сталого розвитку регіонів і територій потребують деталізації як в теоретичному, так і в практичному аспектах.

Цифрові інновації можуть прискорити досягнення всіх Цілей ООН в області сталого розвитку (Моди, Фигероа). Зокрема, в рамках діяльності міжнародних організацій акцент робиться на внеску ІКТ у досягнення цілі сталого розвитку 9 – створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючої та сталої індустріалізації та інновацій. В цьому контексті ефективні та прийнятні в ціновому відношенні ІКТ-інфраструктура та ІКТ-послуги дають країнам можливість брати участь у цифровій економіці й підвищувати загальне економічне благополуччя та конкурентоспроможність. Експерти відзначають, що більшість найменш розвинених країн значно просунулися в досягненні цілі 9, і відзначається істотний вплив в областях охоплення фінансовими послугами, скорочення масштабів бідності та удосконалення системи охорони здоров'я.

Для вирішення більшості екологічних проблем необхідні нові «зелені» технології, що дозволяють формувати «розумні» моделі управління, підвищити якість аналізу екологічного стану, скоротити обсяги відходів і викидів та досягти максимального повторного використання ресурсів.

Загалом специфіка маркетингу цифрових інновацій визначається особливостями сфери їх впровадження. Узагальнена роль ІКТ-інновацій для досягнення цілей сталого розвитку, визначених Указом Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 р.», представлена в табл. 6.2.

Таблиця 6.2. Узагальнена роль ІКТ-інновацій для досягнення цілей сталого розвитку

Ціль сталого розвитку	Роль ІКТ-інновацій
Подолання бідності	забезпечення доступу до цифрових фінансових послуг
Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства	орієнтація практики ведення сільського господарства більшою мірою на дані та ефективні рішення на базі ІКТ можуть допомогти підвищити врожайність і скоротити споживання енергії
Забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у	забезпечення прямої взаємодії з пацієнтами, цифровізація сфери охорони здоров'я, електронні додатки

Ціль сталого розвитку	Роль ІКТ-інновацій
будь-якому віці	в сфері охорони здоров'я
Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх	розвиток цифрових навичок, які дозволять одержати робочі місця без міграції
Забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчат	створення бази даних і удосконалення доступу до технологій, розвиток відповідних цифрових та інших навичок
Забезпечення доступності та сталого управління водними ресурсами та санітарією	«розумне» водокористування і санітарія
Забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх	розвиток екологічно безпечних ІКТ, «розумні» електромережі, легше керовані та ефективні енергосистеми
Сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх	прискорення цифрової трансформації, стимулювання орієнтованого на ІКТ інноваційного підприємництва та створення активних малих та середніх підприємств
Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям	прискорення цифрової трансформації, стимулювання орієнтованого на ІКТ інноваційного підприємництва та створення активних малих та середніх підприємств
Скорочення нерівності	зменшення нерівності через забезпечення доступу до технологій і знання для прошарків суспільства, що перебувають у скрутному становищі
Забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст, інших населених пунктів	прискорення цифрової трансформації міського середовища, стимулювання орієнтованого на ІКТ інноваційного підприємництва та створення активних малих та середніх підприємств
Забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва	розвиток екологічно безпечних ІКТ

Ціль сталого розвитку	Роль ІКТ-інновацій
Вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками	скорочення обсягів енергії, необхідної для надання продуктів і послуг, впровадження «зелених» систем електроживлення.
Збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку, захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття	використання супутникових спостережень, які відіграють важливу роль у моніторингу екосистем
Сприяння побудові миролюбного і відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях	розширення прав та можливостей громадян у рамках розвитку «розумних» сталих міст за ключовими показниками діяльності (KPI), якими вимірюється соціальна інтеграція, наприклад активність виборців або число державних послуг, наданих за допомогою електронних засобів, забезпечення безкоштовного або недорогого цифрового доступу для шкіл, лікарень і груп населення
Зміцнення засобів здійснення й активізація роботи в рамках глобального партнерства в інтересах сталого розвитку	розвиток державно-приватних партнерств для створення фізичної інфраструктури, необхідної для надання цифрових послуг, а також для сприяння інвестиціям, інтеграції та інноваціям

На основі табл. 6.2 можна відзначити, що завдання маркетингу цифрових інновацій на рівні регіонів і територій не можна зводити виключно до впровадження ІКТ для електронного урядування, а включає широкий спектр завдань

цифрової трансформації різних сфер сталого розвитку.

З огляду завдань розвитку на рівні регіонів і територій постає завдання вибору найбільш ефективних інновацій (пакетів інновацій) та їх просування для стейкхолдерів. Для вирішення цього завдання варто враховувати відповідні маркетингові особливості впровадження цифрових інновацій:

- наявність високих психологічних бар'єрів сприйняття інноваційних продуктів потенційними споживачами;
- ємність ринку залежить від стану економіки на макро і мікрорівнях та її загальної інноваційної активності;
- впровадження цифрових інновацій здійснюється в рамках діючої фінансової, інформаційної та організаційної інфраструктури;
- ефективність і привабливість інноваційних продуктів складно встановити до моменту отримання ефектів використання.

В контексті маркетингу інновацій для сталого розвитку в якості критеріїв доцільності впровадження тих або інших цифрових технологій у дослідженні (Добролюбова, Южаков, Ефремов, 2019) пропонується розглядати наступні:

- результативність – впровадження цифрової технології має сприяти задоволенню потреб підвищення якості публічного управління в розглянутому аспекті й, отже, забезпечувати підвищення результативності публічного управління, його конкретні параметри (наприклад, впровадження технології може привести до зниження строків виконання тих або інших державних функцій, появи нових суспільних благ, зниженню частоти заподіяння шкоди тощо);
- економічна ефективність – впровадження цифрової технології в публічне управління має сприяти зниженню бюджетних витрат (як мінімум операційних витрат) і/або витрат громадян і організацій у середньостроковій перспективі;
- зовнішня конкурентоздатність – наявність заданих зовнішніми сторонами умов і параметрів, стандартів, очікувань (наприклад, рівень розвитку приватного сектору та очікування громадян щодо якісних характеристик надання державних послуг на основі досвіду їх взаємодії з приватними компаніями (одержання послуг, наданих недержавними організаціями).

Згідно зі звітом Gartner 80% державних установ у світі

перебувають на початковій стадії цифрової трансформації. Сьогодні на ринку вже 25% стартапів орієнтовані на державу порівняно з 1% в 2018 р. Експерти відзначають ряд найбільш перспективних технологій для публічного управління: предиктивна аналітика, хмарні офіси і сервіси, платформи IoT, машинне навчання, маркетплейси даних тощо (Как запускать цифровые проекты в условиях бюджетных ограничений).

В табл. 6.3 показано статистику використання інструментів електронної демократії в Україні як інструменту формування структурно-організованої діяльності органів влади.

Дані, представлені в табл. 6.3 свідчать про те, що частка установ, які надавали можливість використання інструментів електронної демократії («Е-звернення», «Е-петиція», «Е-консультація», «Бюджет участі (громадський бюджет)» та інші інструменти електронної демократії) у загальній кількості установ, які мали доступ до мережі Інтернет, є найменшою саме на рівні органів місцевого самоврядування. Зазначений факт свідчить про актуальність використання маркетингу цифрових інновацій саме на локальному рівні з урахуванням відповідних проблем та завдань.

Найбільш ефективною «точкою входу» в інноваційне публічне управління є локальний рівень. Саме місто має найвищий потенціал суспільної мобілізації. Для того, щоб розкрити потенціал суспільної експертизи, необхідно створити середовище на засадах правила чотирьох C – Connect, Communicate, Collaborate, Create (поєднувати, комунікувати, взаємодіяти, створювати) (Ибрагимов, 2019). З точки зору даного дослідження важливим є те, що на сучасному етапі саме держава є ініціатором поширення цифрових технологій в рамках концепцій локалізації (Информационные и коммуникационные технологии в образовании; Омеляненко, Вернидуб, 2013).

В контексті впровадженні цифрових інновацій пропонуємо розглянути маркетинг взаємодії. Актуальність його використання обумовлена тим, що розвиток цифрового публічного простору включає широкий спектр питань впровадження цифрових технологій, забезпечення інформаційної безпеки, розвитку інформаційної інфраструктури, нормативного регулювання цифрового середовища, підготовки кадрів для цифрової економіки, цифрового публічного

управління, управління змінами.

Таблиця 6.3. Кількість органів державної влади та місцевого самоврядування, що надають можливість використання інструментів електронної демократії у 2019 р., за угрупованнями установ

Індикатор	Усього	з них			
		органи державної влади	органи судової системи	органи місцевого самоврядування	державні організації (установи, заклади)
Кількість установ, які мали доступ до мережі Інтернет, од.	17678	5102	695	10584	1297
Частка установ, які мали доступ до мережі Інтернет, у загальній кількості установ, які взяли участь в обстеженні, %	94,7	92,5	87,9	96,6	92,8
Кількість установ, які надавали можливість використання інструментів електронної демократії «Е-звернення», «Е-петиція», «Е-консультація», «Бюджет участі (громадський бюджет)» та інших інструментів електронної демократії, од.	3853	1326	568	1818	141
Частка установ, які надавали можливість використання інструментів електронної демократії «Е-звернення», «Е-петиція», «Е-консультація», «Бюджет участі (громадський бюджет)» та інших інструментів електронної демократії, у загальній кількості установ, які мали доступ до мережі Інтернет, %	21,8	26,0	81,7	17,2	10,9
з них					
«Е-звернення»	3365	1253	565	1417	130
«Е-петиція»	678	x	x	659	x
«Е-консультація»	358	145	–	210	3
«Бюджет участі (громадський бюджет)»	416	31	x	385	x

Джерело: складено та розраховано автором на основі даних «Використання інструментів електронної демократії органами державної влади та місцевого самоврядування». URL: <http://ukrstat.gov.ua>

Відтак у даному випадку маркетинг інновацій – поняття

більш широке, ніж маркетинг IT-продукту, оскільки інновації можуть торкатися не тільки товарів і послуг, але також процесів управління змінами системи публічного управління певною сферою.

Важливою сферою, в якій необхідне використання маркетингу цифрових інновацій, є інтернет-маркетинг територій, що заснований на таких принципах, дотичних до цілей сталого розвитку:

- орієнтація на перспективи сталого розвитку територій;
- демократичність інформаційної взаємодії внаслідок того, що Інтернет надає кожному учаснику мережі вільний доступ до інформації про територію та її ресурси, можливість висловлюватися по відповідних до питань і поширювати інформацію для широкого кола користувачів;
- доцільність вирішення в цифровій формі тих завдань, пов'язаних з сталими розвитком регіону, які краще вирішувати саме так з позиції співвідношення витрат та можливого ефекту.

Узагальнені завдання та інструменти інтернет-маркетингу територій представлені в табл. 6.4 Практичне втілення інтернет-маркетингу передбачає такі елементи просування цифрових інновацій:

- створення сучасної інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури, націленої на вирішення завдань розвитку територій, що забезпечує функціонування регіональної та муніципальних систем інтернет-маркетингу на основі взаємодії;
- мотивація професійного розвитку фахівців в області впровадження цифрових інновацій;
- забезпечення множинності джерел фінансового забезпечення цифрової трансформації на рівні регіонів і територій. Зокрема, у бюджетах територій усіх рівнів управління (регіон, місто) необхідним є цільове спрямування частини засобів на розвиток інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури території (регіону);
- створення на кожній території суспільного органу з мережевою організаційною структурою управління, покликаною об'єднати фахівців з маркетингу з різних територіальних суб'єктів господарювання, включаючи сферу інфраструктури, і суб'єктів регіонального управління. Такий орган, зокрема, може бути створений з ініціативи підрозділу

маркетингу адміністрацією території.

Таблиця 6.4. Завдання та інструменти інтернет-маркетингу територій

Завдання	Інструменти
Створення сприятливих умов для взаємодії регіональних, центральних суб'єктів управління; зав'язування та підтримка контактів із внутрішніми та зовнішніми стосовно території партнерами	Електронні бази даних; консультаційна підтримка у online-режимі; мережеві конференції та фокус-групи, професійні форуми, проведення управлінських ігор, дистанційне навчання і тренінги
Формування, зміна, підтримка іміджу регіону, роз'яснення політики влади, висвітлення змін, що відбуваються в регіоні	Розміщення інформації; обмін посиланнями; розміщення посилань на позитивні відгуків стейколдерів та аналітиків про регіон
Вивчення ринку, аналіз очікувань і переваг споживачів регіонального продукту, моніторинг суспільної думки	Збір первинної та вторинної інформації за допомогою Інтернету: комплектування аналітичних матеріалів; використання списків розсилання, дискусійних форумів, конференцій; проведення опитувань, голосувань, анкетування, інтерв'ю в режимі online; аналіз відвідуваності сайту
Підтримка регіональних виробників товарів (послуг), просування їх продукції на внутрішні та зовнішні ринки; стимулювання попиту населення на товари (послуги) місцевих підприємств (організацій).	Розвиток електронної комерції

Економічна доцільність використання інтернет-маркетингу в процесі управління сталим розвитком територій полягає в економії зусиль, часу, фінансових ресурсів на:

- підтримку контактів зі споживачами ресурсів території, внутрішніми та зовнішніми стосовно регіону партнерами,

взаємодії з муніципальними, регіональними та центральними суб'єктами управління;

- поширення необхідної інформації, тому що вартість процесу її копіювання незначна, а аудиторія користувачів інформації добре структурована, відомі цільові групи споживачів;

- збір необхідної інформації про споживачів товарів і послуг території, тому що можливості Інтернету дозволяють проводити в online-режимі анкетування, голосування, опитування, а також відслідковувати відвідування сайту;

- обслуговування споживачів за рахунок скорочення особистих контактів і телефонних переговорів, тому що тексти та ілюстративний матеріал допомагають споживачам одержувати необхідну інформацію в online-режимі.

Однією з актуальних проблем цифровізації розвитку регіонів і територій є запуск цифрових проєктів в умовах недостатнього субсидування з боку держави. Видатки на виконання соціальних зобов'язань обмежені, особливо в сучасних умовах, і виходом стає більш активне залучення приватних інвесторів або грантів. Водночас в результаті адміністративно-територіальної реформи у більшості регіонах України спостерігається зростаючий запит на розвиток державно-приватного партнерства. Виключеннями є регіони, де несприятлива економічна ситуація вносить свої обмеження у взаємодію бізнесу і влади. Відтак постає необхідність використання селективної стратегії, що передбачає вибір найбільш потрібних цільових інновацій.

Такі можливості надаються хмарою е-рішень та даних для територіальних громад і регіонів, що реалізується в рамках проєкту «Е-рішення для громад» (Е-рішення для громад), учасниками якого стали ОТГ практично всіх регіонів країни.

Важливим є те, що цифрові інновації в рамках проєкту «Е-рішення для громад» дають змогу практично втілити методологічний підхід до визначення пріоритетів в рамках безпекового підходу (Biloshkurska, Biloshkurskyi, Omelyanenko, 2018). З точки зору маркетингу для впровадження такого роду рішень найбільш важливим є зацікавлення й наступне залучення зацікавлених громад до масштабування цифрової інновації, й допомогти цьому може прив'язка до актуальних проблем

сталого розвитку.

Наприклад, Лабораторія інноваційного розвитку ПРООН в Україні разом з Центром розвитку інновацій ініціювали челендж-проєкт «Не пали – компостуй!» (Проєкт #НеПалиКомпостуй!) для громад, які прагнуть ефективно запобігати випалюванню стерні, опалого листя, органічних й інших садових та сільськогосподарських відходів на своїх територіях.

Актуальність проєкту можна підтвердити даними ДСНСУ, за якими в Україні щороку відбувається понад 50 тис. пожеж, зокрема у 2020 р. зафіксовано 25% зростання. Пожежі завдають мільярдних збитків, забруднюють повітря, знищують екосистеми та забирають життя людей. У 2019 р. непрямі збитки від пожеж в екосистемах склали близько 3,4 млрд. грн.; загинуло 84 людини. З урахуванням досвіду проєкту «Е-рішення для громад» проаналізовано супутникові дані за останні 5 років, за результатами чого виявлено, що місця пожеж повторювалися на 80% (Проєкт #НеПалиКомпостуй!).

Проблему пожеж неможливо подолати лише штрафами – необхідно шукати інноваційні шляхи її вирішення. Цю думку поділяють Міністерство енергетики та захисту довкілля України та учасники проєкту до якого долучилося більше 200 громад та сотні волонтерів/активістів.

Моніторинг пожеж на території громади проводиться в режимі, близькому до реального часу на основі даних Національного управління США з аеронавтики і дослідження космічного простору. Цифрові рішення проєкту виконують завдання щодо:

- ретроспективного аналізу пожеж у громаді за останні 5 років на основі супутникових даних (аналіз свідчить, що близько 80% підпалів у окремих громадах повторюються на тих самих місцях);

- даних місцевого моніторингу, проведеного активістами громади.

В рамках проєкту забезпечується консультаційна та експертна підтримка громад щодо використання даних НАСА та е-рішень, ефективних шляхів запобігання палінню, екологічних способів утилізації органічних відходів, зокрема компостування, комунікаційна підтримка громад щодо відмови від практики

паління та переходу до компостування (матеріали для інформування та залучення мешканців, місцевого бізнесу тощо). Участь у проєкті дає змогу зміцнити імідж еко-відповідальних громад й бізнесу серед інших громад, Уряду, інвесторів, міжнародних партнерів, у медіа тощо.

Розглянутий кейс свідчить про значний потенціал використання ІКТ для вирішень проблем сталого розвитку на локальному рівні.

Цифрові інновації здатні забезпечити отримання якісно нових результатів відносно масштабів, швидкості, якості, точності й вартості проєктів регіонального розвитку. Вони являють собою способи надання якісних послуг, у тому числі в сферах охорони здоров'я, освіти, фінансів, торгівлі, управління та сільського господарства. Також цифрові інновації можуть допомогти в скороченні масштабів бідності, створенні нових робочих місць, пом'якшенні наслідків зміни клімату, підвищенні енергоефективності і переходу до сталого розвитку міст й місцевих співтовариств.

У дослідженні маркетинг цифрових інновацій розглянуто як інструмент, що спрямований на активізацію реалізації цифрових ініціатив у регіонах з метою підвищення якості публічного управління та управління ресурсами, розвиток інформаційних систем та інтерактивних сервісів.

Маркетингова складова має бути орієнтована на демонстрацію користі цифрових інновацій громадянам, бізнесу та державі, а також на залучення ресурсів для їх впровадження.

7 МІЖНАРОДНО-ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В СТАРОПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

7.1 Взаємоузгодженість інтересів у публічно- приватному партнерстві для досягнення Цілей сталого розвитку

Розвиток публічно-приватного партнерства визначено ключовим механізмом у досягненні Цілей сталого розвитку. У Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 25.09.2015 A / RES / 70/1 «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» публічно-приватне партнерство зазначено як один з пріоритетних напрямів досягнення сталого розвитку (UN General Assembly, 2015). Взаємозв'язок цілей сталого розвитку та публічно-приватного партнерства впливає з Цілі 17 «Зміцнення засобів реалізації Глобального партнерства в інтересах сталого розвитку та активізація його діяльності» в якій безпосередньо вказується «Заохочувати і стимулювати ефективне партнерство у державному секторі, державно-приватне партнерство та партнерство серед організацій громадянського суспільства, спираючись на досвід і стратегії залучення ресурсів сторін партнерства» (UN General Assembly, 2015), а також з Цілі 9 «Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям», у якій передбачається «розвиток якісної, надійної, стійкої та сталої інфраструктури, включаючи регіональну та транскордонну інфраструктуру, з метою підтримки економічного розвитку та добробуту людей» (UN General Assembly, 2015).

Особливість публічно-приватного партнерства у досягненні цілей сталого розвитку полягає у тому, що у партнерстві задіяні декілька суб'єктів, які взаємодіють для досягнення результату, чим самим збільшується синергетичний ефект. У свою чергу, результат цієї взаємодії лежить у площині взаємоузгодженості публічних та приватних інтересів. У Законі України «Про державно-приватне партнерство» (стаття 3)

вказано, що особливість ППП є «узгодження інтересів державних та приватних партнерів з метою отримання взаємної вигоди» (Закон України «Про державно-приватне партнерство», 2010). Однак на практиці з'ясовується, що кожна зі сторін виходить із власних потреб з орієнтацією на цільові установки. Цілі сторін різноспрямовані, оскільки такі інтереси не збігаються за своїм напрямом (йдеться про домінування державного). При чому інтереси бізнесу можуть підтримуватися за умови державного сприяння. Жодна зі сторін не може розвиватися, не зачіпаючи інтереси іншої сторони.

Взаємовигідність співпраці держави та бізнесу виникає лише тоді, коли є впевненість в отриманні теперішньої чи майбутньої вигоди для кожного з її учасників (Тур, 2011; Резніченко, 2010). Тому партнерство є тією технологією, яка об'єднує досвід як державних, так й приватних партнерів із таким розрахунком, щоб гарантувати досягнення найкращих матеріальних і фінансових результатів із максимальною взаємною вигодою (Синяк, Валетка, 2008).

Партнерство – це продумана корислива взаємодія партнерів, виникає як явище лише тоді, коли є впевненість в отриманні певної економічної вигоди (Гош, 2012). Партнерство створюється для досягнення тих чи інших цілей та спирається на відповідні домовленості державних та приватних структур. Дотримання балансу інтересів у досягненні мети партнерства є ключовим принципом, адже «якщо баланс інтересів існує, то держава і бізнес отримують вигоди, недосяжні при спробі самостійного інвестування» (Тур, 2011).

Вигоди при реалізації публічно-приватного партнерства відрізняються одна від одної внаслідок різних цілей, які переслідуються сторонами. Бізнес, беручи участь у партнерстві з державою, розраховує на певний набір гарантій і преференцій за рахунок адміністративних, матеріальних, фінансових та інших видів ресурсів держави (Делмон, 2010; Gerrard, 2001; Яшева, 2011). Крім цього, для приватного сектору вигодою від участі у ППП є отримання гарантованого доходу на довгостроковий період, а також можливість розширення своєї діяльності. Вступаючи в партнерство з бізнесом, держава, як правило, отримує не лише можливість залучення додаткових джерел фінансування для реалізації соціально-економічного

проекту, що у свою чергу знижує навантаження на бюджет, але й більш гнучку і дієву систему управління економікою, тим самим збільшуючи конкурентоспроможність продукції та послуг на внутрішньому і зовнішніх ринках (Белицкая, 2012; Варнавский, 2011).

Держава і бізнес зацікавлені в дотриманні принципу взаємоузгодження інтересів, адже узгоджена їх взаємодія, яка обумовлена наявністю єдиної мети та використанням оптимального поєднання публічного регулювання та можливостей приватного сектору в ППП.

Вирішення питання розмежування приватного та публічного інтересів у конструкції «публічно-приватного партнерства» дуже складне та є необхідною умовою його гармонійного розвитку та функціонування. Адже, саме у реалізації приватного інтересу знаходить своє втілення публічне, чим й забезпечується їх баланс. Тобто, відносини сьогодні передбачають добровільне узгодження інтересів як держави, так і бізнесу. Держава, як виразник суспільних інтересів, є певною мірою залежною від бізнесу, а, з іншого боку, бізнес має здійснювати свою діяльність в інтересах держави і суспільства й враховувати такі інтереси.

Отже, йдеться лише про оптимальне узгодження інтересів держави і бізнесу. Публічно-приватне партнерство виступає як інструмент становлення змішаної економіки, тобто відбувається взаємосплетіння функціонуючих форм власності, що забезпечує вибір найбільш ефективних шляхів використання як публічної, так і приватної власності (Зельднер, 2010; Тараш, Петрова, 2015). Формуються нові відносини на засадах партнерства, де права власності комбінуються та з'являються найрізноманітніші організаційно-правові форми господарювання (Найдюнов Н.Д., 2008). Ці нові відносини усталюються у межах моделей фінансування, відносин власності й методів управління, які створюють партнерство (Варнавський, 2008).

Під партнерством розуміється «форма організації підприємства, при якій двоє або більше осіб об'єднують своє майно, стають співвласниками створеного підприємства, спільно управляють виробництвом і власністю, розподіляють прибуток і несуть спільну відповідальність за своїми зобов'язаннями» (Економічна енциклопедія, 2008). Інший

варіант визначення партнерства акцентує увагу на юридичних аспектах, а саме: «юридична форма організації спільної економічної діяльності декількох фізичних або юридичних осіб. Партнерство створюється на основі договору, яким регулюються права та обов'язки партнерів (пайовиків), участь у загальних витратах, розподіл прибутку і майна» (Современный экономический словарь, 2006).

Наведені визначення свідчать, що під партнерством розуміється взаємодія учасників у якій розподілені ризики, обов'язки, ресурси, повноваження та прибуток між сторонами. У результаті їх взаємовідносин учасники спільно управляють і несуть спільну відповідальність. Також обов'язковою ознакою партнерства є об'єднання вкладів учасників. Кожен партнер здійснює свій внесок у загальний проект. Так, бізнес забезпечує фінансові ресурси, професійний досвід, здатність до новаторства, ефективне управління, гнучкість й оперативність у прийнятті рішень. Зі свого боку держава забезпечує правомочності власника, можливість надання податкових та інших пільг, гарантій, а також матеріальних і фінансових ресурсів. Результатом реалізації спільного проекту є досягнення інтересів публічного та приватного секторів у повній мірі, а не за залишковим принципом (Мамченко, Долженко, 2010)

Потенціал партнерства проявляється в процесі створення доданої вартості, а ефективність процесу визначається характером перерозподілу завдань та ризиків між учасниками (кожен партнер бере на себе ті завдання і відповідальність, які він може забезпечити з кращою якістю і ефективністю) (Новикова, 2013; Павлюк, 2010; Знаменський, 2009; Сімсон, 2012).

При цьому, слід наголосити, що ці відносини насамперед орієнтовані на досягнення Цілей сталого розвитку від кооперації специфічних потенціалів приватної та публічної власності.

Отже, ППП – технологія публічного регулювання економіки для досягнення цілей сталого розвитку через конкурентний допуск бізнесу у сферу відповідальності держави та співробітництво з ним на основі об'єднання ресурсів й компетенцій, розподілення ризиків, зобов'язань і вигід й дотримання економічних інтересів партнерів.

Прагнення суб'єктів господарювання до примноження

власності є вираженням їх інтересів, насамперед, мотивації до ефективної діяльності. Ключову роль у цьому відіграє інституціональне забезпечення режиму господарювання, сприятливого для повноцінної реалізації інтересів бізнесу, яке у свою чергу формує та забезпечує публічна сторона.

7.2 Публічно-приватне партнерство в регіонах: стан та перешкоди

У останні десятиліття в Україні відбуваються суттєві інституціональні зміни в тих сферах, які раніше перебували в публічній власності та управління (Залознова, Бутенко, Петрова, 2016). Зокрема, це стосується житлово-комунального господарства, електроенергетики, автодорожнього та залізничного транспорту, портів, а також об'єктів соціальної інфраструктури. Публічний сектор надає в довгострокове користування бізнесу об'єкти цих галузей, залишаючи за собою право регулювання і контролю за їхньою діяльністю.

Однак, станом на 2020 р. на засадах публічно-приватного партнерства реалізуються тільки 66, а інші 126 договорів – ні, з яких 4 договори – закінчено термін дії, 9 договорів – розірвано, 113 договорів – не виконується (Міністерство економічного розвитку, торгівлі та сільського господарства України, 2020).

Слід зазначити, що статистичні дані наведені на офіційних джерелах не надають інформацію про загальну кількість проектів ППП з конкретизацією на якій стадії реалізації вони знаходяться. Вартість у грошовому вимірі проектів ППП не вказана, що не дозволяє простежити обсяг фінансування та дати відповідь, які джерела фінансування задіяні в цих проектах.

Наведені статистичні дані тільки надають можливість прослідкувати територіальний аспект реалізації ППП. У територіальному розрізі більшість договорів реалізується у Київській та Миколаївських областях (рис. 7.1).

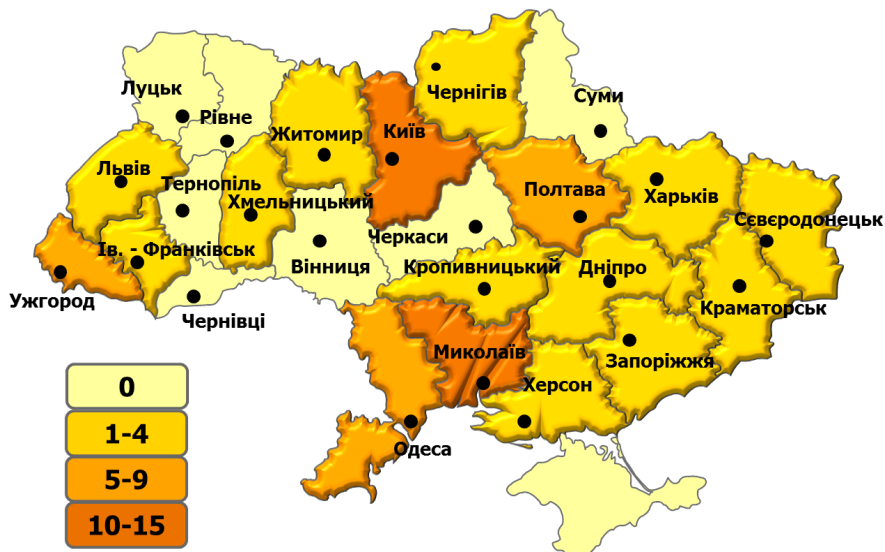
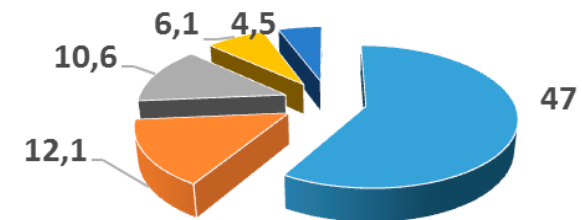

Рис. 7.1. Карта проєктів публічно-приватного партнерства, які реалізуються

Основне число договорів здійснюються в наданні житлово-комунальних послуг (рис. 7.2), таких як збір, очищення та розподілення води (31 договір, що становить 47,0 % від загальної кількості); виробництво, транспортування і постачання тепла (8 договорів, що становить 12,1 % від загальної кількості); оброблення відходів (7 договорів, що становить 10,6 % від загальної кількості); управління нерухомістю (4 договори, що становить 6,1 % від загальної кількості); виробництво, розподілення та постачання електричної енергії (3 договори, що становить 4,5 % від загальної кількості).

Договори в житлово-комунальному секторі відрізняються невисокою вартістю капітальних витрат, а також зрозумілою схемою повернення інвестицій і з гарантованим попитом.

Розвиток транспортної інфраструктури планується здійснювати із використанням концесійної форми ПП. Свідченням цього є розробка пілотних проєктів публічно-приватного партнерства в українській портовій галузі – запуск двох пілотних проєктів ПП на засадах у ДП «Стивідорна компанія «Ольвія» та ДП «Херсонський морський торговельний порт» (Міністерство інфраструктури України, 2018).

■ Збір, очищення та розподілення води

■ Виробництво, транспортування і постачання тепла

Рис. 7.2. Реалізація публічно-приватного партнерства в житлово-комунальному секторі

Крім того, на сьогоднішній день в Україні реалізується 7 договорів, що становить 10,6 % від загальної кількості. Це в основному будівництво та/або експлуатація автострад, доріг, залізниць, злітно-посадкових смуг на аеродромах, мостів, шляхових естакад, тунелів і метрополітенів, морських і річкових портів та їх інфраструктури.

У секторі охорони здоров'я реалізується лише 1 договір, що становить 1,5 % від загальної кількості. Специфічними особливостями проєктів ПП у сфері охорони здоров'я є наступні: заборона скорочення мережі державних та комунальних закладів охорони здоров'я; особлива структура суб'єктів відносин; необхідність збалансування соціальної та комерційної складової проєкту; конституційні обмеження щодо платності послуг у державних і комунальних закладів охорони здоров'я (Міністерство охорони здоров'я України, 2018).

У цілому проєкти публічно-приватного партнерства соціальної сфери менш маржинальні, ніж проєкти інших сфер суспільної інфраструктури: транспортної та комунальної. Фінансування проєктів ПП в соціальній сфері пов'язано зі значними труднощами в зв'язку з неоднорідністю попиту, складністю прогнозування споживчого потоку і оцінки соціального ефекту. Однак близько 80% проєктів ПП в соціальній сфері передбачають окупність за рахунок прямого збору плати зі споживачів і здійснення іншої комерційної

діяльності приватного партнера.

На сьогоднішній день найбільш поширеною формою реалізації проєктів публічно-приватного партнерства є концесійна угода (рис. 7.3), проте 36 % від усіх угод припадає на договори спільної діяльності. Дана ситуація обумовлена тим, що договір спільної діяльності видається більш простий (з точки зору запуску і витрат на підготовку) для інвесторів. Такі договори активно застосовуються щодо реконструкції об'єктів охорони здоров'я, туризму і реставрації об'єктів культурної спадщини.

Рис. 7.3. Форми публічно-приватного партнерства, од.

Слід відмітити, що саме за процедурою публічно-приватного партнерства за Законом України «Про державно-приватне партнерство» реалізується два договори про спільну діяльність. Перший договір укладено між територіальною громадою міста Малин і ТОВ «Енергія тепла». Другий між територіальною громадою міста Остер в особі Остерської міської ради та корпорацією «Укратомприлад». Об'єктами публічно-приватного партнерства є котельні, що перебувають у комунальній власності та забезпечують теплом об'єкти бюджетної сфери (Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, 2020).

Проєкти ППП у науково-технічній та інноваційних сферах в Україні не реалізуються. Це передусім пов'язане з розгалуженістю інноваційної інфраструктури, а її окремі елементи (технопарки, наукові парки) існують у рамках нестабільного правового поля; неефективними механізмами державної фінансової підтримки через неузгодженість виділення коштів з бюджетним та податковим законодавством; інертною діяльністю приватного бізнесу до інноваційних процесів; суттєвим розривом у взаємодії елементів національної інноваційної екосистеми у трикутнику: приватний бізнес, наука і держава (Давидов, 2020; Шилепницький, Петрова, 2019; Мігай, 2020; Стращенко, Кириченко, 2020).

Активне просування проєктів ППП перебуває на досить низькому рівні. Розвитку та реалізації проєктів ППП перешкоджають такі факти:

- обмежені спеціальні навички щодо планування, затвердження і контролю ППП;
- небажання винаймати досвідчених радників;
- брак необхідної незалежності державних органів;
- неякісні тендери;
- обмежений доступ малозабезпеченого населення країни до об'єктів обслуговування при належному ціноутворенні та у зв'язку з цим неможливість відшкодування витрат на розвиток інфраструктури;
- недостатність спеціалізованих боргових інструментів для ефективного використання приватними інвесторами при фінансуванні інфраструктури;
- низький рейтинг інвестиційного рівня країни;
- суттєві загальні ризики і ризики неплатежів при реалізації проєктів ППП;

здійснення фінансових зобов'язань з боку публічного партнера через обов'язкове включення в державний або місцевий бюджет щорічно, у той час як проєкти ППП укладаються на більш довгий строк і держава повинна поновлювати гарантії в кожному річному бюджеті.

За всіх очевидних переваг застосування публічно-приватного партнерства в Україні стикаються з низкою серйозних перешкод. За наявності відповідного механізму публічно-приватного партнерства кількість укладених та

результативних договорів ППП залишається незначною і потребує суттєвого удосконалення.

7.3 Міжнародно-публічно-приватне партнерство для інноваційного розвитку старопромислових регіонів

У документах ЄС підкреслюється соціально-економічне значення реалізації проєктів на засадах публічно-приватного партнерства з точки зору сприяння забезпеченню найвищої конкурентоспроможності в інноваційній сфері. Зокрема, прийняття Лісабонської Стратегії ЄС, яка знайшла продовження у Стратегії ЄС-2020, та висування на перший план інноваційного імперативу інтеграційного розвитку надало потужного імпульсу публічно-приватному партнерству в інноваційній сфері ЄС, зокрема через розгортання дослідницьких проєктів ППП із частковим фінансуванням із бюджету Рамкових програм ЄС (Тараненко, Охінько, 2011). У Стратегії «Європа 2020: Стратегія інтелектуального, стійкого і всеосяжного зростання» серед трьох взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих пріоритетів є інтелектуальне зростання: розвиток економіки, що спирається на знання та інновації. Європейська Комісія запропонувала за кожним із пріоритетних напрямів сім ініціатив для стимулювання прогресу (Арабей, 2019). Одна з цих ініціатив це «Інноваційний Союз», який є комплексним планом реалізації інноваційної стратегії ЄС, спрямованим на стимулювання повного інноваційного ланцюга від ідеї до ринку готової продукції (Застосування публічно-приватного партнерства у сфері інноваційного розвитку вугільної промисловості, 2017). Новим інституційним елементом «Інноваційного Союзу» є «Інноваційні партнерства», які об'єднують усіх зацікавлених учасників інноваційної діяльності для вирішення ключових європейських соціально-суспільних проблем. Кожне таке «партнерство» має бути орієнтоване на науково-дослідну роботу та інноваційну діяльність, а також сприяти переорієнтації поточних європейських науково-технічних програм та інструментів (структурні фонди, реформа університетів, спільні технологічні ініціативи) на вирішення цих проблем (Шелюбская, 2010).

Спільні Європейські проєкти публічно-приватного партнерства орієнтовані на досягнення цілей сталого розвитку, екологічної безпеки, добробуту суспільства (Тараш, Петрова, 2015). Наприклад, в Австрії реалізуються програми зі створення Центрів компетенцій, де публічно-приватне партнерство виступає основним інструментом здійснення довгострокових відносин між компаніями та дослідними інститутами у сфері інновацій. Популярними програмами є K-ind/K-net, COMET, Асоціація з досліджень Крістіана Доплера. Програма K-ind/K-net спрямована на створення промислових центрів компетенції та мережі установ для здійснення досліджень та передачі технологій під управлінням промислових компаній і консорціумів. Програма COMET (Центрів компетенції з досконалих технологій), що стала найбільш впливовою в історії публічно-приватного партнерства Австрії, передбачає можливість створення ППП у формі великих, середніх та малих спільних підприємств, підприємств без інституціоналізації (без створення юридичної особи). Програма Асоціації з досліджень Крістіана Доплера підтримує створення тимчасових лабораторій в університетах, які працюють над орієнтацією на застосовність фундаментальних досліджень (Аналіз законодавства України у сфері досліджень, розробок та інноваційної діяльності та пропозиції щодо доповнень до законодавства, 2011).

У Бельгії прикладом реалізації ППП у сфері інновацій є програма СТАРТ, яка фінансується на одну третину з коштів, наявних в університетів, на одну третину – із приватного сектору (підприємств, приватних осіб, фондів) та на одну третину – із регіонального бюджету Валлонії (Аналіз законодавства України у сфері досліджень, розробок та інноваційної діяльності та пропозиції щодо доповнень до законодавства, 2011).

У Швеції з метою підвищення продуктивності академічних досліджень та сприяння впровадженню інновацій у промисловість створена програма VINN Exellence для підтримки співтовариства між приватним і державним секторами, університетами, науково-дослідними інститутами та іншими організаціями, що здійснюють дослідження (Аналіз законодавства України у сфері досліджень, розробок та інноваційної діяльності та пропозиції щодо доповнень до

законодавства, 2011).

У Франції прикладом публічно-приватного партнерства є Агентство з інновацій OSEO (акціонерне товариство приватного права, яке складається з холдингу та дочірніх компаній і 50% капіталу якого належить державі), що діє за трьома напрямками: OSEO інновацій, OSEO фінансування, OSEO гарантія. Агентство має на меті безоплатну цільову допомогу для малих і середніх підприємств з інноваційними технологіями у партнерстві з бізнес-янглами та приватними інвесторами, а також банку розвитку середніх та малих підприємств. Також, у Франції, Німеччині, Великобританії, Бельгії та скандинавських країнах на базі університетів та інших наукових організацій створюються інноваційні поліси, парки, центри, Start-up організації (бізнес-інкубатори, венчурні механізми та інші державно-приватні фонди) для підтримки співтовариства між приватним і державним секторами, науково-дослідними інститутами та іншими організаціями.

Крім програм зі створення Центрів компетенцій, створюються Європейські технологічні платформи на засадах публічно-приватного партнерства. У межах Стратегії ЄС-2020 та VII рамкової програми ЄС створюються «Joint Technology Initiatives» у формі спільних підприємств (Joint Undertaking) зі здійснення науково-технічних розробок у промисловості шляхом поєднання ресурсів ЄС, країн-учасниць і бізнесу. Передбачено фінансування дослідницьких проєктів «Joint Technology Initiatives» приватним бізнесом в обсязі 50% (Joint Technology Initiatives. Public – Private Partnerships in EU Research. European Commission. European Communities, 2008). Запроваджуються у сферах, що мають стратегічне значення для забезпечення конкурентоспроможності ЄС: біофармацевтика, комп'ютерні системи, екологічно безпечна авіація, наноелектроніка, воднева енергетика. Однією з основних цілей діяльності Європейських технологічних платформ є розробка економічно обґрунтованих програм наукових досліджень та швидке впровадження наукових результатів у практику (Joint Technology Initiatives. Public – Private Partnerships in EU Research. European Commission. European Communities, 2008). За останні роки створено більше 30 Європейських технологічних платформ, що охоплюють різноманітні галузі економіки

(Європейські технологічні платформи та підходи до створення українських технологічних платформ, 2012).

Отже, європейській досвід ППП в інноваційній сфері свідчить, що роль держави полягає у сприянні виробництву фундаментальних знань і комплексу технологій стратегічного характеру, створенні інфраструктури та сприятливого клімату для інноваційної діяльності бізнесу, а роль приватного сектору – у створенні технологій на основі власних досліджень, у трансфері та ринковому освоєнні інновацій. Різні варіанти реалізації публічно-приватного партнерства, залежно від умов соціально-економічного розвитку країн, формують національні особливості взаємодії держави та приватного сектору.

У європейських країнах Публічно-приватне партнерство розглядається як пріоритетний інструмент реалізації інноваційної політики за такими напрямками (табл. 7.1).

Таблиця 7.1. Напрями застосування публічно-приватного партнерства у реалізації інноваційної політики у Європейському Союзі (Сімсон, 2011)

Напрямок	Характеристика
Стратегічне співробітництво у сферах соціальних інновацій і високих технологій	Партнерства для вироблення стратегії і політики в галузі R&D та інновацій із врахуванням приватних і публічних інтересів. Наприклад, французький Керівний комітет щодо національних досліджень та інноваційної стратегії, який створено з представників державної і приватної сфери).
Забезпечення взаємодії між наукою і бізнесом та трансферу технологій у ринковий обіг	Наукове партнерство (некомерційні партнерства) у сфері доконкурентних досліджень, освіти та підвищення кваліфікації, створення спеціальних служб для оцінки конкурентоспроможності досліджень (на кшталт французьких SAICs та Центрів досліджень, шведських Центрів компетенції VINNOVA); партнерство з трансферу технологій (комерційні партнерства на базі університетів, науково-дослідних установ з метою інноваційної діяльності, тобто комерціалізації розробок), в які державні наукові установи, наприклад, входять правами інтелектуальної власності, а

	приватні інвестори — фінансовими внесками і ефективним менеджментом. Такі партнерства запроваджені австрійськими програмами K-ind/K-net та COMET (Центри компетенції з досконалих технологій), бельгійською програмою СТАРТ.
Smart-підтримка суб'єктів підприємництва, приватних інвестицій у дослідження та інновації через партнерське фінансування та розподілу ризиків між публічним і приватним партнерами	Венчурні та інші фонди спільного державно-приватного фінансування (як приклад можна навести французький OSEO, який створено в організаційно-правовій формі акціонерного товариства і складається з холдингу та дочірніх компаній, 50 % капіталу якого належить державі) та програми партнерського фінансування (австрійські програми спільного фінансування Асоціації з досліджень Крістіана Доплера, за якою промисловий партнер вкладає 50 %, решта 50 % фінансується державою в основному Федеральним міністерством економіки, сім'ї та молоді, та аналогічна програма Товариства Людвіга Больцмана).
Кластероорієнтована політика	Партнерство у кластерних ініціативах (створенні інноваційних полісів, парків, центрів), що активно запроваджується у Франції, Австрії, Німеччині, Бельгії, Скандинавських та багатьох інших країнах на базі університетів та інших наукових і освітянських центрів.

Розвиток національної інноваційної екосистеми доцільно здійснювати на основі партнерської взаємодії міжнародних організацій, держави, університетів, науково-дослідних інститутів та бізнесу. Найважливішим завданням публічно-приватного партнерства в інноваційному розвитку є активізація інноваційної діяльності та створення цілісної системи її фінансового забезпечення, яка має ґрунтуватися на широкомасштабному залученні та максимально ефективному використанні фінансових ресурсів.

У рамках інтеграції України у науково-технічні та інноваційні простори Європейського Союзу особливого значення набуває позитивний досвід застосування публічно-приватного партнерства. Адже недостатня інноваційна

активність і дефіцит коштів на інноваційну діяльність в Україні актуалізують застосування ППП як альтернативного механізму фінансування інноваційних проєктів для здійснення та прискорення модернізаційних перетворень у старопромислових регіонах України.

Однак слід урахувати, що публічно-приватне партнерство в науково-технічній та інноваційних сферах має свої особливості, пов'язані з фінансуванням і методами управління (Залознова, Петрова, Трушкіна, 2016). Множинність моделей фінансування в рамках публічно-приватного партнерства обумовлюється наявністю різних партнерів (державного і приватних), інструментів та джерел фінансування (власний капітал приватного партнера, кошти банків й інвестиційних фондів, бюджетні кошти, державні позики, гранти, державні гарантії та інші інструменти державної підтримки, податкові преференції, субсидії та інші різні платежі з бюджету тощо), співвідношенням інструментів (боргових, пайових, гібридних), використанням проєктного фінансування.

Чисельність організаційних моделей управління формується різними способами співробітництва державного і приватного партнерів, шляхом переуступання окремих функцій та контрактних зобов'язань, передавання об'єктів у зовнішнє управління, залучення третіх організацій (Тараш, Петрова, 2015).

На сьогодні в Україні не представлено спеціальних актів, що регламентують реалізацію публічно-приватного партнерства в інноваційній діяльності, а це безперечно, стримує його впровадження. Оцінка динаміки та галузевої диференціації інвестування у проєкти публічно-приватного партнерства доводить наявність суттєвого відставання розвитку ППП в Україні від європейських ринків. Сучасний концепт публічно-приватного партнерства, який задекларований в законодавчій діяльності, не реалізувався в повній мірі та не виконує основної своєї місії – максимальне залучення приватних інвестицій у проєкти для зменшення навантаження на бюджет. Адже ступінь інвестиційної привабливості економіки країни характеризує: готовність органів влади брати участь у реалізації проєктів публічно-приватного партнерства; здатність створити необхідні умови; надати спеціальні пільги та преференції, що сприятимуть

залученню як вітчизняних, так і зарубіжних інвестицій (Европейский банк реконструкции и развития, 2013).

У зв'язку з цим, пропонується доповнити публічно-приватне партнерство міжнародною складовою з урахуванням інвестицій міжнародних організацій та міжнародних донорів та ввести в науковий та практичний обіг поняття «міжнародно-публічно-приватне партнерство» (МППП), що дозволить налагодити участь між міжнародними фінансовими установами, державними органами влади, вищими навчальними закладами/науково-дослідними установами та бізнесу у сумісному фінансуванні проєктів у науково-технічній та інноваційній діяльності.

Реалізація проєктів міжнародно-публічно-приватного партнерства передбачає сам процес, який складається з декількох етапів, та залучення широкого кола учасників. Результат цієї взаємодії є реалізація проєктів у науково-технічній та інноваційній діяльності та постійна взаємодія міжнародних організацій, міжнародних фондів, держави, бізнесу та науки (Шилепницький, Петрова, 2020).

Метою міжнародно-публічно-приватного партнерства є підтримка малих і середніх інноваційних підприємств; активізація процесу трансферу результатів досліджень і розробок; комерціалізація інновацій; створення кластерів інноваційної спрямованості в регіоні; міжнародне співробітництво (Петрова, 2020).

Суб'єктами партнерства є вітчизняні та зарубіжні інвестори, зокрема й міжнародні організації.

Умовами для успішної реалізації міжнародно-публічно-приватного партнерства є використання податкових і митних пільг для стимулювання інвестицій: диференціація податкових ставок залежно від соціально-економічного значення галузі та її продукції; податкові канікули або повне звільнення від податків новостворених суб'єктів господарської діяльності на початку їхньої діяльності; інвестиційний податковий кредит; звільнення або зниження ставки податку на імпорт обладнання, сировини і будівельних матеріалів, а також на експлуатацію та технічне обслуговування проєкту тощо.

Крім того, інструментами фінансової підтримки з боку держави для інвесторів є субсидії, фінансові інструменти

(придбання урядом акцій, облігацій проєктної компанії) та гарантії.

Ресурсами, що задіяні у процесі реалізації проєктів на засадах партнерства, є фінансові ресурси приватних інвесторів як українських, так й зарубіжних; запозичені фінансові ресурси; кошти державного та місцевого бюджетів; кошти міжнародних організацій (Петрова, Трушкіна, 2017). Підтримкою проєктів публічно-приватного партнерства займаються Європейські банк реконструкції та розвитку і європейська група Світового банку. Також існують фонди, що орієнтовані на сприяння розвитку публічно-приватного партнерства, а саме: Консультативна інституція з підтримки публічно-приватного інфраструктури (Public-Private Infrastructure Advisory Facility – PPIAF), Програма підготовки інфраструктурних проєктів ЄБРР (IPPF), Глобальна Інфраструктурна Програма (GIF). Крім того, існує технічна допомога, що здійснюється за рахунок Структурних фондів ЄС за такими напрямками: інструменти фінансового інжинірингу; секторально сфокусовані гранти, які просувають проєкти пан-європейських інтересів; гранти, що підтримують політику ЄС або індивідуальних членів ЄС.

Механізм реалізації міжнародно-публічно-приватного партнерства складається з трьох етапів.

На першому етапі Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України ініціює реалізацію проєкту на засадах публічно-приватного партнерства.

На другому етапі залучаються міжнародні фінансові організації для реалізації масштабних інвестиційних проєктів. На цьому етапі проєкт на засадах партнерства доповнюється міжнародною складовою та отримує новий статус – міжнародно-публічно-приватного. Для реалізації проєкту необхідна концентрація наявних ресурсів держави і реалізація Кабінетом Міністрів України і Верховної Ради України розумної та зваженої політики через введення стимулюючого регуляторного режиму міжнародно-публічно-приватного партнерства. Необхідне фокусування Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України на реалізацію шляхів мінімізації політичних, економічних, валютних та фінансових ризиків (Шилепницький, Петрова, 2020).

На третьому етапі відбувається реалізація проєктів на засадах міжнародно-публічно-приватного партнерства, що передбачає сам процес, який складається з декількох підетапів, та залучення широкого кола учасників. Результат цієї взаємодії є реалізація проєктів та постійна взаємодія міжнародних організацій, міжнародних фондів, держави, бізнесу та науки.

В умовах інтеграції в Європейський Союз актуалізується значимість міжнародно-публічно-приватного партнерства, що дозволяє залучити в економіку старопромислових регіонів додаткові ресурси, зокрема й міжнародні кошти для створення інноваційної інфраструктури та реалізації інноваційних проєктів. МППП становить організаційну основу взаємодії держави, науково-освітніх організацій і бізнесу із залученням міжнародних організацій в рамках формування національної інноваційної екосистеми.

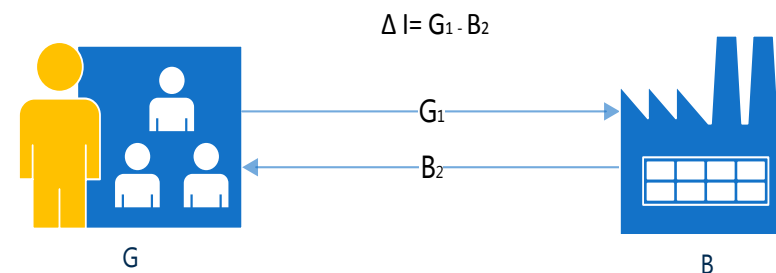
7.4 Інституціональна архітектура при реалізації міжнародно-публічно-приватного партнерства

В Україні механізм реалізації міжнародно-публічно-приватного партнерства лише формується та на даний момент функціонує фрагментарно. Втілення державної політики щодо впровадження публічно-приватного партнерства в Україні не забезпечує реалізацію та функціонування проєктів на засадах МППП. Для ефективного функціонування міжнародно-публічно-приватного партнерства необхідна чітка скоординована система управління публічно-приватним партнерством, наявність професійних навичок усіх учасників ППП, високий рівень кваліфікації фахівців органів публічної влади у сфері ППП. Однак в Україні жодна з вищезазначених умов не забезпечується.

Як наслідок, автономне існування численних інститутів стало перешкодою на шляху створення багаторівневої цілісної системи координації взаємин між інститутами у реалізації проєктів МППП. У цьому аспекті важливим є організація взаємодії економічних агентів при реалізації проєктів міжнародно-публічно-приватного партнерства. При цьому аналізі доцільності оцінити спотворення та ефективність

прийняття рішень при організації взаємодії агентів в механізмі МППП. Інтерпретуючі різні варіації взаємодії агентів та інституційних посередників через призму конкретних агентів (держава, бізнес, громадянське суспільство та міжнародна організація), отримуємо наступні схеми:

(1) взаємодія держави та бізнесу безпосередньо може мати викривлення $\Delta I = G_1 - B_2$, обумовлене сприйняттям інформаційного сигналу G_1 бізнесом, на якого здійснюється вплив (рис. 7.4).

Примітка: G_1, B_2 – інформаційні сигнали

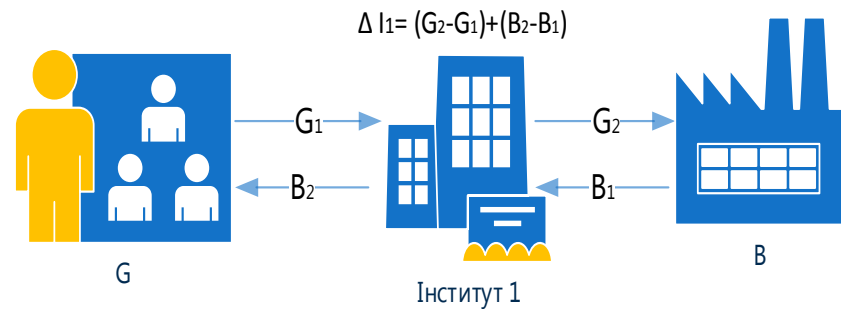
Рис. 7.4. Взаємодія держави та бізнесу безпосередньо

(2) поява Інституту 1 у взаємодії держави та бізнесу викликає розрив інформаційного сигналу G та B на дві складові G_1 і G_2 й B_1 і B_2 , що пов'язано з діяльністю Інституту 1. Тоді спотворення може збільшуватися за рахунок наявності цього Інституту на величину $\Delta I_1 = (G_2 - G_1) + (B_2 - B_1)$. Тим самим оперативність прийняття рішень та їх якість можуть знизитися (рис. 7.5).

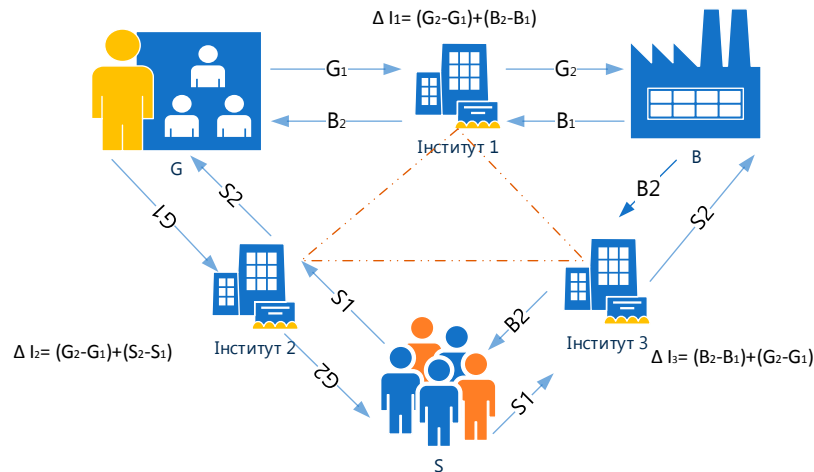
(3) якщо розглядати взаємодію держави, бізнесу й громадянського суспільства, то й Інститутів може бути декілька. У такому випадку викривлення інформації може спостерігатися по кожній гілці взаємодії для кожного Інституту ($\Delta I_1 = (G_2 - G_1) + (B_2 - B_1)$; $\Delta I_2 = (G_2 - G_1) + (S_2 - S_1)$; $\Delta I_3 = (B_2 - B_1) + (G_2 - G_1)$) (рис. 7.6).

(4) поява міжнародних організацій у ланцюгу взаємодії «держава-бізнес-громадянське суспільство» теж вносить корективи та похибки у напрямі прямої взаємодії: «держава-міжнародна організація» ($\Delta IO4$); «бізнес-громадська організація» ($\Delta IO5$); «громадянське суспільство-міжнародна

організація» (ΔIO_6).

Примітка: G_1, G_2, B_1, B_2 – інформаційні сигнали
Рис. 7.5 Взаємодія держави, бізнесу й Інституту 1

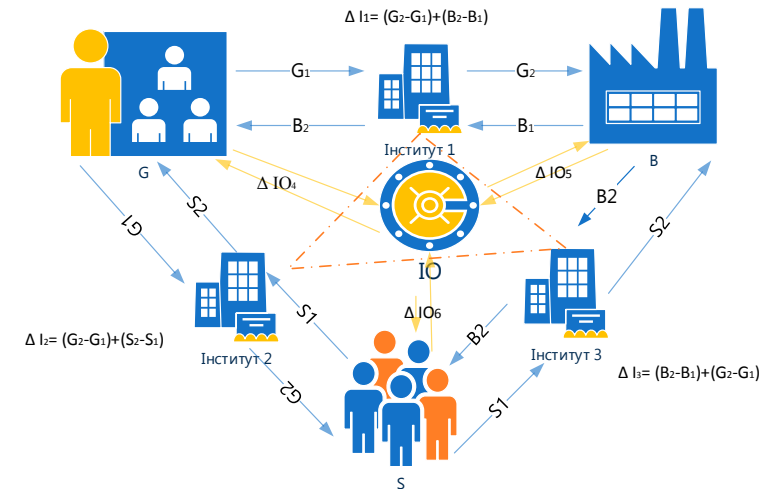

Примітка: $G_1, G_2, B_1, B_2, S_1, S_2$ – інформаційні сигнали
Рис. 7.6 Взаємодія держави, бізнесу, громадянського суспільства й інститутів 1, 2, 3

Ще варто уточнити, що міжнародна організація може взаємодіяти через Інститути розвитку, що теж створює викривлення інформаційного сигналу (рис. 7.7).

Якщо Інститут один, то він контролює всі інформаційні потоки і викривлення буде самим мінімальним, проте в разі помилки цієї структури, вона позначиться на функціонуванні держави, бізнесу та громадянського суспільства. Якщо

Інститутів декілька, то й збільшується викривлення інформаційних сигналів. Тому оптимальним критерієм може бути: $\Delta Z \geq \Delta Z_{1,2,3\dots}$, що свідчить необхідності в Інституті, адже існуючі інформаційні сигнали спотворені більше, ніж при наявності проміжної структури, яка буде підвищувати релевантність інформації, оперативність і ефективність управління.

Примітка: $G_1, G_2, B_1, B_2, S_1, S_2$ – інформаційні сигнали
Рис. 7.7 Взаємодія держави, бізнесу, громадянського суспільства, міжнародної організації й інститутів 1, 2, 3

Отже, при взаємодії економічних агентів в реалізації МППП слід більш точно обґрунтувати необхідність організаційних модифікацій та змін в системі управління. Наприклад, критерієм прийняття рішень щодо взаємодії може бути оцінка викривлень інформаційних потоків.

Інституціональне забезпечення міжнародно-публічно-приватного партнерства – сукупність законодавчих, структурних і функціональних інститутів, які задіяні у реалізації МППП і визначають правові норми, організаційні, економічні та соціальні умови для здійснення МППП. Інституціональний аспект МППП охоплює сукупність інститутів, що забезпечують ефективну взаємодію держави і суб'єктів підприємницької діяльності, рівень їх розвитку, інституціональні відносини між ними та інституціональне середовище їх функціонування. Ключовими

елементами, що формують інституціональне середовище партнерської взаємодії держави та приватного сектору, є суб'єкти інституціонального забезпечення, законодавча та нормативно-правова база, а також інституціональна інфраструктура у сфері міжнародно-публічно-приватного партнерства.

Інституціональні умови та інструментарій МППП в Україні в даний час знаходяться в стадії становлення. Низький рівень розвитку міжнародно-публічно-приватного партнерства з позицій інституціональної теорії пояснюється недосконалістю інституціонального середовища. На практиці це проявляється у суперечливості законодавчої бази і нормативно підзаконних актів, нескоординованої роботи різних гілок влади та відсутності єдиної державної стратегії розвитку МППП в Україні.

Інституціональна структура міжнародно-публічно-приватного партнерства в Україні значною мірою є децентралізованою, проекти МППП можуть бути затверджені як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні, а також органами місцевого самоврядування. Міжвідомча координація дій органів публічної влади щодо підготовки і реалізації проектів МППП – неідеальна. Відсутня система управління реалізацією механізму партнерської взаємодії держави, міжнародних організацій та приватного сектору з чітким розподілом повноважень між органами публічної влади в рамках підготовки і реалізації проектів МППП, а також координацією їх діяльності (Тараш, Петрова, 2015; Запатрина, 2015).

Єдиних стандартів і критеріїв щодо організаційної структури управління проектами МППП немає. Але світовий досвід свідчить, що якісний стрибок розвитку ППП у країні наставав із створенням єдиного органу управління проектами МППП. Існують різні варіанти створення такого єдиного органу управління: орган управління як самостійна інституціональна одиниця, яка працює в тісному контакті з міністерством; орган управління, який є структурним підрозділом міністерства, але спеціалізованою окремою структурою та ін. Ці варіанти мають як переваги, так і недоліки. Але важливим є те, що у веденні такого органу перебувають суто питання МППП.

Сьогодні в Україні окремі функції щодо регулювання партнерської взаємодії держави, міжнародних організацій та приватного сектору розосереджені в різних міністерствах, які

мають свої регіональні підрозділи, що входять до складу місцевих органів виконавчої влади. Зокрема, цими питаннями займаються Кабінет Міністрів України, Міністерство економіки України, інші міністерства та відомства.

Міністерство економіки України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію публічної політики у сфері МППП. Міністерство економіки України виконує такі завдання:

- проводить моніторинг ефективності діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у сфері публічно-приватного партнерства;
- організовує перевірки виконання договорів, укладених у рамках публічно-приватного партнерства;
- проводить моніторинг, узагальнення та оприлюднення в установленому порядку результатів здійснення публічно-приватного партнерства, у тому числі оцінку та моніторинг загального рівня ризиків державного партнера в договорах, укладених у рамках публічно-приватного партнерства;
- проводить моніторинг дотримання вимог законодавства у сфері публічно-приватного партнерства, у тому числі під час проведення конкурсів з визначення приватного партнера;
- бере участь в організації навчання і підвищення кваліфікації фахівців у сфері публічно-приватного партнерства;
- веде облік договорів, укладених у рамках публічно-приватного партнерства.

Реалізацію покладених на Міністерство економіки України завдань виконує Департамент інвестицій. Департамент є самостійним структурним підрозділом центрального апарату міністерства. Але, виходячи з головної мети Департаменту, формування та забезпечення реалізації політики у сфері міжнародно-публічно-приватного партнерства не є єдиним і головним напрямом його діяльності. Крім того, з метою забезпечення швидкого та ефективного розвитку механізму МППП в Україні при Міністерстві інфраструктури створено Проектний офіс з розвитку державно-приватного партнерства – «PPP Management office SPILNO», де основне завдання це сприяння застосуванню ППП в інфраструктурі шляхом реалізації пілотних проектів в Україні.

У рамках проекту «Expert Deployment for Governance and

Economic Growth («EDGE»)) в Міністерстві юстиції України заснований проєктний офіс. У лютому 2017 року було оголошено про початок збору проєктних пропозицій щодо будівництва нових слідчих ізоляторів у Києві та Львові.

Окрім того, інші центральні органи виконавчої влади беруть участь в експертизі, погодженні й упровадженні проєктів ППП у відповідних сферах. Так, Міністерство інфраструктури України відповідає за затвердження документації для проєктів ППП, пов'язаних з транспортною інфраструктурою; Міністерство розвитку громад та територій України затверджує конкурсні умови щодо концесій або оренди інфраструктури, пов'язаної з водо- і теплопостачанням та водовідведенням; Міністерство фінансів України відповідає за перевірку статусу проєкту та визнання необхідності надання публічної підтримки.

У зв'язку з цим виникає особливо важлива та складна проблема координації діяльності органів влади і консолідації їх дій в укладанні договору в рамках МППП (рис. 7.8). Для розробки та супроводу проектів публічно-приватного партнерства необхідне створення єдиного спеціалізованого органу із реалізації та моніторингу проектів МППП.

Отже, для формування і реалізації МППП в Україні нагальною потребою є розвиток інституціональної інфраструктури, яка припускає створення спеціальних інститутів щодо регулювання і контролю за реалізацією проєктів, взаємодії та координації дій суб'єктів економіки. Система інститутів розвитку МППП включає фінансові та нефінансові інститути. До фінансових належать банки розвитку, інвестиційні, венчурні та інші фонди для довгострокового фінансування проєктів МППП, до нефінансових – інформаційні, консультаційні, методичні, організаційні, експертні та інші організації для надання відповідних послуг та сприяння підготовці й реалізації проєктів МППП. У складі інституціональної інфраструктури щодо створення спеціалізованих структур для розвитку МППП важливим є формування ще одного органу – незалежного експертного органу, відповідального за проведення незалежної експертизи фінансово-економічного обґрунтування, перевірку й оцінку проєктів МППП на предмет відповідності цілям і завданням публічної політики, розподілу ризиків тощо.

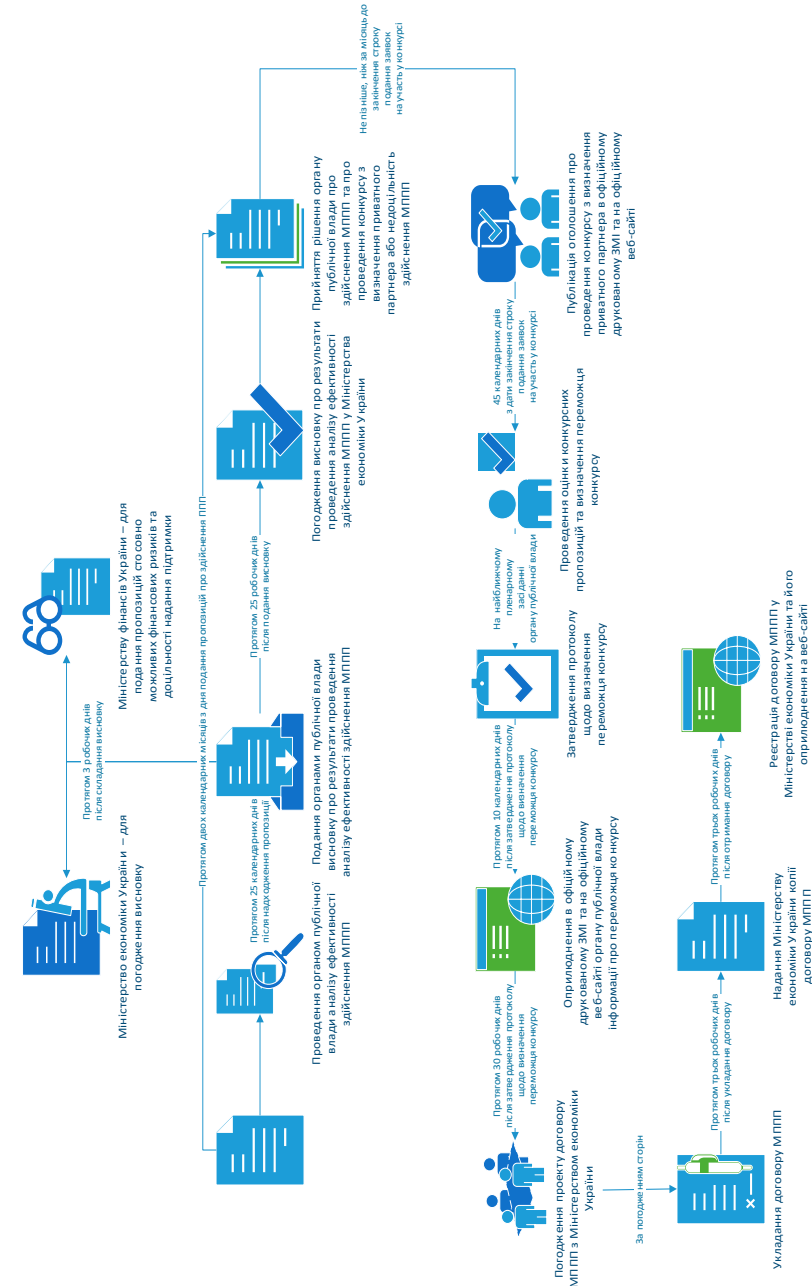

Рис. 7.8. Розподіл обов'язків в механізмі реалізації міжнародно-публічно-приватного партнерства

Оптимальним варіантом створення інституційної інфраструктури міжнародно-публічно-приватного партнерства, який охоплює національний та регіональний рівні, є Центр міжнародно-публічно-приватного партнерства (британський варіант). Відповідно до британського варіанту, Центр МППП є самостійною незалежною експертною структурою, яка існує поза рамками органів публічного управління (рис. 7.9).

Метою створення Центру міжнародно-публічно-приватного партнерства є підготовка, організація і супровід проєктів МППП, а також надання підтримки органам публічного управління та бізнесу щодо впровадження МППП.

Основними завданнями та напрямками діяльності Центру є:

- участь у формуванні ринку інвестиційних проєктів, що реалізуються на основі механізмів МППП;
- вдосконалення законодавства щодо міжнародно-публічно-приватного партнерства;
- організація майданчиків з ініціювання та супроводу проєктів міжнародно-публічно-приватного партнерства;
- об'єднання ресурсів міжнародних фінансових організацій, громадських та комерційних установ для розвитку міжнародно-публічно-приватного партнерства;
- розробка цільових програм розвитку міжнародно-публічно-приватного партнерства;
- відбір проєктів МППП для реалізації;
- експертиза проєктів МППП та моніторинг їх реалізації;
- систематизація та розповсюдження позитивного досвіду реалізації проєктів МППП;
- інформаційно-пропагандистська робота;
- організація підготовки та перепідготовки фахівців у сфері міжнародно-публічно-приватного партнерства.

При обласних державних адміністраціях слід формувати спеціалізовані структури – регіональні центри МППП. Основною метою є детальне опрацювання питань розвитку міжнародно-публічно-приватного партнерства під егідою Центру МППП. Завдання регіональних центрів МППП є кваліфіковане обслуговування щодо застосування міжнародно-публічно-приватного партнерства для реалізації стратегій та

програм розвитку; взаємодія з бізнесом, бізнес-асоціаціями, громадськими організаціями з питань організації та реалізації проєктів МППП. Адже в Україні спостерігається низька активність приватного сектора, який, власне, і є основою МППП.

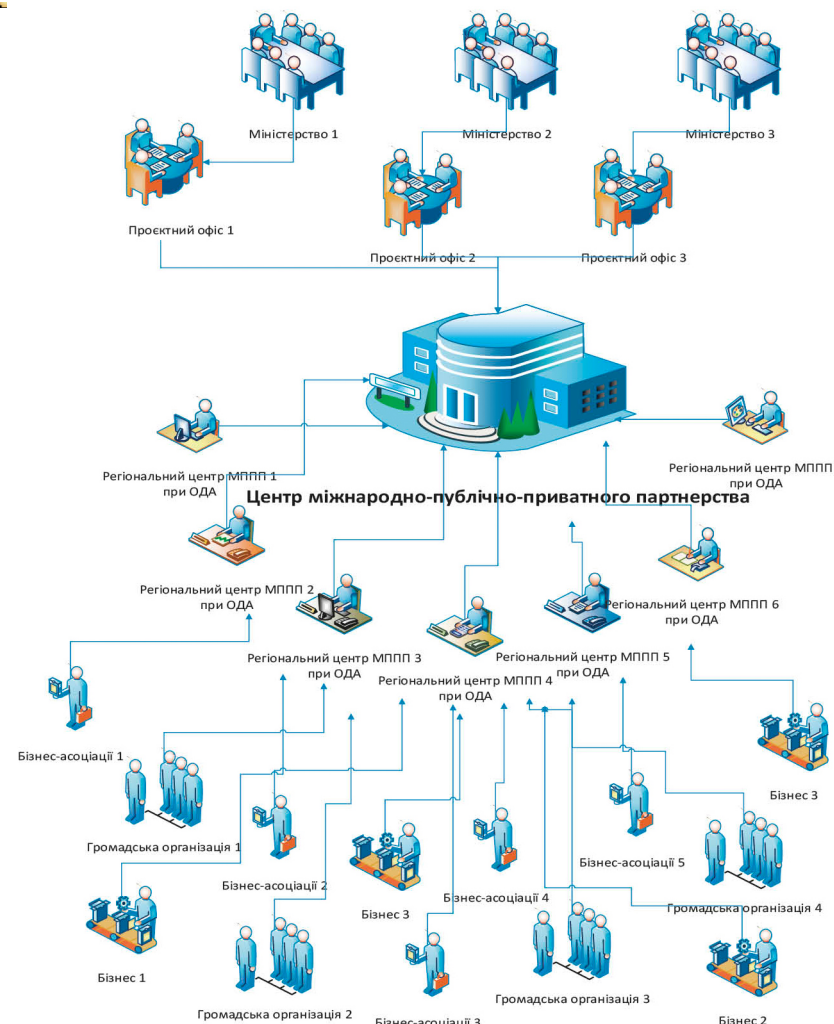

Рис. 7.9. Інституціональна інфраструктура міжнародно-публічно-приватного партнерства

У цій структурі важливою ланкою є Міністерства відповідного профілю. Основними завданнями є прийняття рішень на підставі розроблених проєктним офісом пропозицій (про затвердження переліку пріоритетних інвестиційних проєктів МППП регіонального значення, про затвердження концепцій і графіків підготовки конкретних проєктів тощо).

Відповідно до завдань, які поставлені перед ними, слід створити проєктні офіси у рамках профільного міністерства.

Даний офіс може бути створений шляхом перетворення наявного відділу або шляхом заснування нового проєктного офісу. Завданнями проєктного офісу МППП є проведення аналітичної роботи з питань розвитку міжнародно-публічно-приватного партнерства (зокрема, аналіз стратегії соціально-економічного розвитку регіону, визначення переліку пріоритетних для регіону проєктів МППП, організація роботи з потенційними партнерами та консультантами).

Важливим аспектом в інституціональній інфраструктурі є кадрова складова. Для ефективного управління у сфері МППП важливе значення має залучення кваліфікованих фахівців. З урахуванням того, що таких фахівців вітчизняні освітні установи не готують, можна припустити, що в Україні загальна кількість фахівців публічного управління, обізнаних у сфері МППП і здатних складати проєкти, є занадто малою. З метою створення системи підготовки висококваліфікованих кадрів у сфері МППП можуть бути сформовані навчальні програми для державних службовців.

Необхідно відзначити, що розроблена схема ґрунтується на припущенні про те, що створення Центру міжнародно-публічно-приватного партнерства скоротить шлях від розробки концепції проєкту на засадах МППП до його ініціації і подальшої реалізації.

7.5 Дорожня карта розвитку міжнародно-публічно-приватного партнерства для старопромислових регіонів України

Для старопромислових регіонів України, які потребують значних фінансових вкладень, міжнародно-публічно-приватне партнерство є ключем до вирішення цілої низки проблем. З моменту набрання чинності Законом України «Про публічно-приватне партнерство» пройшло 11 років. Однак, в Україні цей нормативно-правовий акт так і не дозволив створити ефективну систему публічного регулювання з урахуванням інтересів бізнесу та громадськості. Упродовж усього терміну формально та декларативно створювалися умови для реалізації МППП. У попередні роки створені регуляторні акти, які так і не покращили ситуацію в Україні. Відтак, сьогодні якість публічного регулювання міжнародно-публічно-приватного партнерства так і залишається низькою, а державна політика залишається неефективною. Не покращило ситуацію й «Концепція розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013-2018 роки». Концепція не принесла бажаних результатів. По-перше, неузгодженість обліку проєктів міжнародно-публічно-приватного партнерства в програмних документах, в тому числі в державних і регіональних програмах. По-друге, повною мірою не вивчені та не проаналізовані функціональні обов'язки органів публічної влади при підготовці і реалізації проєктів МППП з метою відображення оптимальних підходів по узгодженню. По-третє, у рамках концепції невизначені довгострокові цілі та перспективи розвитку МППП, напрями по їх реалізації, а також немає практичної складової по показникам для характеристики рівня досягнення заявлених цілей. По-четверте, в концепції не обґрунтовані сценарії та прогнози розвитку МППП, що враховують можливі варіанти розвитку при впливі внутрішніх і зовнішніх чинників.

Для покращення ситуації слід розробити План заходів «дорожню карту» розвитку міжнародно-публічно-приватного партнерства для старопромислових регіонів. Результатом

розробки «Дорожньої карти» має стати визначення напрямів практичної реалізації державної політики України в сфері МППП, а також сукупність дій органів публічної влади України по реалізації даної політики.

Як впливає із вищевикладеного, основними напрямками розвитку міжнародно-публічно-приватного партнерства є такі.

Розвиток законодавства щодо міжнародно-публічно-приватного партнерства:

- усунення законодавчих бар'єрів шляхом подальшого удосконалення законодавства;
- розширити сфери запровадження МППП з урахуванням завдань інноваційної модернізації економіки;
- ввести інституціональні форми МППП;
- передбачити можливість гнучкого використання схем розподілу правомочностей власності, форм і механізмів фінансування і іншої участі публічного і приватного партнерів;
- урахувати інтереси усіх сторін, в тому числі міжнародних фінансових організацій;
- передбачити гнучкі форми державної підтримки проєктів;
- забезпечити гарантії прав і законних інтересів публічного та приватного партнерів.

Розвиток інституціонального середовища для розробки і реалізації міжнародно-публічно-приватного партнерства:

- утворення фінансових інститутів розвитку МППП для інвестування і гарантування приватних інвестицій (Банку розвитку України, Інвестиційного фонду України, Венчурного фонду України, регіональних венчурних фондів);
- утворення нефінансових інститутів розвитку МППП (інформаційні, консультаційні, методичні, організаційні, експертні та інші організації);
- утворення Центру МППП для проведення незалежної експертизи фінансово-економічного обґрунтування, перевірки і оцінки проєктів МППП на предмет відповідності цілям і завданням державної політики, розподілу ризиків і таке інше;
- утворення освітніх програм в учбових закладах для підготовки висококваліфікованих державних службовців у сфері

МППП;

- створити майданчики для комунікації бізнесу, організувати міжрегіональні бізнес-форуми;
- організувати інформаційні заходи щодо популяризації міжнародно-публічно-приватного партнерства.

Розвиток управління і організації МППП, механізму реалізації проєктів міжнародно-публічно-приватного партнерства:

- створити Єдиний електронний реєстр проєктів міжнародно-публічно-приватного партнерства;
- утворення Центру МППП з формування, реалізації і моніторингу проєктів МППП;
- розробка системи управління у сфері міжнародно-публічно-приватного партнерства з чітким розподілом повноважень між органами публічної влади у рамках підготовки і реалізації проєктів МППП та координацією їх діяльності;
- удосконалення механізму реалізації проєктів МППП.

До цього слід додати ще чинники, які характеризують утворення необхідних умов для розвитку міжнародно-публічно-приватного партнерства:

- макроекономічна стабільність і сприятливий інвестиційний клімат;
- збільшення внутрішнього ринку і підвищення купівельної спроможності населення;
- політична стабільність, розвинуті ринкові інститути, дієве законодавство і правозастосування.

Заходи «дорожньої карти» спрямовані на стимулювання розвитку міжнародно-публічно-приватного партнерства для реалізації довгострокових інноваційних проєктів у старопромислових регіонах та підвищення їх інвестиційної привабливості для приватних інвесторів та міжнародних фінансових організацій.

8 ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ МАРКЕТИНГОВОГО ТЕСТУВАННЯ РИНКОВИХ ПЕРСПЕКТИВ ТОВАРНИХ ІННОВАЦІЙ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

8.1 Оцінка необхідності впровадження механізму маркетингового тестування в практичну діяльність підприємств

Успішність інноваційної діяльності промислових підприємств зі створення товарних інновацій залежить від багатьох факторів. Одним із головних факторів тут є виконана об'єктивна оцінка їх ринкових перспектив. Дану оцінку можна провести за допомогою процедури маркетингового тестування, оскільки вона містить необхідне методичне забезпечення та інструментарій для визначення комерційних перспектив товарних інновацій на кожному етапі інноваційного циклу, що дозволить контролювати цю перспективність протягом всього процесу їх створення. Результативність маркетингового тестування багато в чому залежить від того, як успішно організований даний процес на підприємстві, що актуалізує розроблення організаційно-економічного механізму управління маркетинговим тестуванням ринкових перспектив товарних інновацій і його впровадження в практичну діяльність інноваційно активних промислових підприємств. Саме розробленню механізму управління і присвячено дане дослідження.

Маркетингове тестування ринкових перспектив товарних інновацій підіймали в своїх дослідженнях низка вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких можна відмітити: Ілляшенка С.М., Кардаша В.Я., Котлера Ф., Краснокутську Н., Купера Р., Ламбена Ж.-Ж., Перерву П.Г., Чухрай Н.І., Щербаня В.М. тощо. Однак, в їх наукових доробках широко представлені різні методи та інструменти маркетингового тестування для оцінки та відбору ринково успішних товарних інновацій.

Питанням розроблення організаційно-економічного механізму управління маркетинговим тестуванням ринкових перспектив товарних інновацій в цих дослідженнях приділено недостатньо уваги. Саме це і визначає актуальність розроблення механізму управління маркетинговим тестуванням, який надасть підприємницькому сектору України можливість її впровадження в своїй діяльності в досить короткі терміни.

Рішення про доцільність впровадження на всіх етапах інноваційного циклу процедури маркетингового тестування ринкових перспектив розроблюваних товарних інновацій приймається за результатами аналізу і оцінки відповідних показників-індикаторів. Ці показники було сформовано на основі узагальнення як низки наукових джерел з даної проблематики (Ілляшенко, 2007; Кардаш, 2002; Котлер, 2008; Краснокутська, 2003; Купер, 2002; Ламбен, 2005; Перерва, 2008; Чухрай, 2006; Щербань, 2006), так і за результатами проведення досліджень з реалізації успішних вітчизняних інноваційних проєктів з розроблення товарних інновацій. Розглянемо ці індикатори.

Першим із таких індикаторів є комплексний показник, що визначає ефективність інноваційної діяльності підприємства в напрямку розроблення товарних інновацій. Даний комплексний показник формується з різних груп параметрів, які в свою чергу містять низку одиничних показників (Ілляшенко, 2007; Краснокутська, 2003; Перерва, 2008; Чухрай, 2006; Захарченко, 2004; Мартюшева, 2002; Чорна, 2012), що наведені в табл. 8.1.

У цілому комплексний показник ефективності інноваційної діяльності підприємства оцінюємо за п'ятьма параметрами, кожен з яких містить у своєму складі одиничні показники. Задача оцінювача перевести оцінки за різними показниками до одного виміру, наприклад до бальної оцінки або до відносної оцінки, використовуючи при цьому коефіцієнти вагомості показників і параметрів, і на їх основі зробити висновок про ефективність чи неефективність інноваційної діяльності підприємства. Таке переведення оцінок необхідно зробити для того, щоб ліквідувати різноплановість показників, оскільки є показники, які знаходяться в межах нормативних

значень, а є й такі, що виходять за ці значення; є показники які вимірюються в абсолютних величинах, а є й такі, що вимірюються у відносних величинах.

Таблиця 8.1. Показники оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємства в напрямку розроблення товарних інновацій

Вид параметра	Показники, що характеризують параметр	Нормативні значення
1. Параметри наукоємності виробництва / підприємства	1.1 Частка науково-технічних кадрів у загальній кількості працівників (% до заг. кількості працівників)	Не менше ніж 15%
	1.2 Частка витрат на НДДКР у загальному обсязі реалізації всієї продукції (% до обсягу всієї реалізації)	Не менше ніж 5% обсягу продукції
	1.3 Річний приріст витрат на НДДКР (тис. грн. або %)	-
	1.4 Частка прибутку, спрямована на НДДКР, %	Не менше ніж 5%
	1.5 Річний приріст витрат в оновлення, модернізацію, реконструкцію науково-технічної, технологічної, дослідної бази (тис. грн. або %)	-
	1.6 Відсоток зносу основних засобів, %	-
	1.7 Річний приріст створених нових робочих місць в наукоємній сфері підприємства, %	-
2. Параметри оновлення продукції та технології	2.1 Кількість (приріст) створених товарних інновацій (принципово нової продукції) (од./млн. грн. або %)	-
	2.2 Кількість (приріст) створених зразків нової продукції (од./млн. грн. або %)	-
	2.3 Частка товарних інновацій та нової продукції у загальному обсязі реалізованої продукції, %	Не менше ніж 10%
	2.4 Частка витрат на НДДКР у собівартості, %	Не менше ніж 30%
	2.5 Коефіцієнт оновлення номенклатури продукції, %	Не менше 5% на рік
	2.6 Кількість (приріст) створених (впроваджених) технологічних процесів (од./млн. грн. або %)	-

Вид параметра	Показники, що характеризують параметр	Нормативні значення
	2.7 Співвідношення товарних інновацій до процесових інновацій	Не менше ніж 2:1
	2.8 Частка товарних інновацій (нової продукції) створеної (удосконаленої) власними силами, %	Не менше 50%
	2.9 Зростання рівня автоматизації виробництва, робототехніки, використання нових прогресивних технологій/укладів, %	-
3. Параметри техніко-економічного рівня продукції	3.1 Середній життєвий цикл товарних інновацій в промисловості, років	Не більше ніж 8-10 років
	3.2 Рівень новизни товарних інновацій, %	Не нижче 40%
	3.3 Рівень якості або конкурентоспроможності товарних інновацій	Рівень конкурента
	3.4 Збільшення частки використання нових технологій/матеріалів при виробництві, %	-
	3.5 Частка товарних інновацій (або деталей, вузлів) що охороняється патентами, %	Не менше 50%
	3.6 Частка товарних інновацій (нової продукції) які не випускаються конкурентами, %	Не менше 20%
	3.7 Вартість споживання товарних інновацій	Рівень конкурента
4. Параметри винахідництва	4.1 Кількість (приріст) отриманих охоронних документів на права інтелектуальної власності (в Україні і за кордоном) (од. або %)	-
	4.2 Кількість (приріст) інноваційних розробок із грифом «комерційна таємниця» (од. або %)	-
	4.3 Частка об'єктів права інтелектуальної власності, на які є відповідні документи, %	Не менше 50%
	4.4 Кількість (приріст) запропонованих інноваційних ідей, раціоналізаторських пропозицій (од. або %)	-
	4.5 Частка упровадження запропонованих технічних рішень у власну діяльність (патентів, пропозицій), %	Не менше 80%
	4.6 Частка працівників із загальної чисельності науково-технічних кадрів, які є ініціаторами винахідництва, %	Не менше 50%

Вид параметра	Показники, що характеризують параметр	Нормативні значення
5. Параметри економічної ефективності	5.1 Економічна ефективність інноваційної діяльності зі створення товарних інновацій (рентабельність, чистий приведений дохід, період окупності тощо), %	-
	5.2 Економічний ефект від впровадження патентів, винаходів від продажу ліцензій, тис. грн.	-
	5.3 Приріст обсягів реалізації товарних інновацій, %	-
	5.4 Коефіцієнт ризику інноваційної діяльності	0-0,5
	5.5 Частка прибутку від інноваційної діяльності в загальному прибутку підприємства, %	-

По більшості показників є нормативні значення, а для інших показників це можуть бути або експертні значення, які визначить сам оцінювач, або значення показників підприємств конкурентів (чи середньогалузевий рівень), які візьмуться за нормативні.

Наступним показником сигналізатором необхідності впровадження маркетингового тестування є прогнозований об'єктивний успіх товарних інновацій на ринку. Досить часто у керівництва підприємства є суб'єктивна впевненість у комерційному успіху розроблюваних товарних інновацій, однак об'єктивні підстави успіху можуть бути відсутніми. Це відбувається через те, що ніякі дослідження з цього приводу не проводилися, ринкові перспективи не оцінювалися. Тобто, на початку комерціалізації товарних інновацій, керівництво підприємства вважало, що вони були готові до появи на ринку, у наявності значних порівняльних переваг, тобто із суб'єктивної точки зору товарним інноваціям прогнозувався ринковий успіх. Суб'єктивну впевненість в успіху доречно було б ще підкріпити і об'єктивними даними за результатами відповідно проведених досліджень. Наявність суб'єктивного успіху і відсутність об'єктивного саме і притаманно товарним інноваціям які зазнають ринкової невдачі. Маркетингове тестування товарних інновацій дозволить підкріпити суб'єктивний успіх

об'єктивними результатами оцінки їх ринкових перспектив. Це досить необхідно і актуально.

Створення товарних інновацій ще не означає їх успішну реалізацію, а тому подальшим показником індикатором, є динаміка продаж товарних інновацій за минулі періоди (аналіз виконання плану реалізації: порівняння фактичних і планових показників). Це зводиться до оцінки ефективності збутової діяльності підприємства. Негативні результати аналізу свідчать про те, що були помилки у прогнозуванні місткості ринку відповідних товарних інновацій, або про те, що товарні інновації є незатребуваними на ринку і тому реалізуються в непланових обсягах. Саме така ситуація з негативною динамікою продаж і вимагає впровадження маркетингового тестування ринкових перспектив товарних інновацій, для більш чіткого та коректного прогнозування місткості ринку. Незадовільні результати продаж на протязі тривалого періоду, аналогічна ситуація з іншими товарними інноваціями підприємства – це своєрідний «лакмусовий папірець» необхідності застосування маркетингового тестування на етапах інноваційного циклу.

Ключовий фактор у ринковому успіху товарних інновацій це їх відповідність потребам і запитам цільових споживачів. Визначення того наскільки було враховано потреби споживачів при проектуванні товарних інновацій і буде визначати їх затребуваність серед споживачів. Якщо в процес створення товарних інновацій було включено процедуру маркетингового тестування, то це дозволить на етапі комерціалізації мати такі інновації, які б гарантовано відповідали потребам і запитам споживачів, тобто характеризувалися найвищим вимогам, які висувалися до них з боку ринку. В процедуру маркетингового тестування включено участь у проектуванні товарних інновацій їх майбутніх споживачів, що дозволяє створити, ще на ранніх етапах інноваційного циклу, систему взаємовигідних взаємовідносин із цільовими споживачами з метою оцінки ринкових перспектив розроблюваних товарних інновацій. Відсутність такої системи взаємовідносин є сигналізатором можливого неврахування потреб і запитів споживачів при проектуванні товарних інновацій.

Щоб бути ринково успішними товарні інновації мають також бути наділені такою властивістю як новизна. Практика доводить, що товарні інновації з низьким рівнем новизни є просто нецікавими для цільових споживачів і такі інновації зазнають на ринку комерційної невдачі. Саме на товарних інноваціях високого і середнього рівня новизни (більше 40% внесених змін) мають зосереджувати свою увагу підприємства-інноватори. Оскільки, навіть ту невелику величину інноваційних витрат, яку можуть дозволити собі вітчизняні інноваційно активні підприємства, необхідно вкладати в життєздатні проекти, що будуть користуватися попитом у споживачів і приносити розробнику прибутки. А тому низький рівень новизни товарних інновацій підприємства є наступним індикатором необхідності впровадження процедури маркетингового тестування.

Наступним показником індикатором є конкурентоспроможність товарних інновацій. Розроблені товарні інновації повинні характеризуватися не лише новизною, відповідати потребам і запитам споживачів, а і мати порівняльні переваги перед відповідними інноваціями підприємств конкурентів, в першу чергу за ціновими та якісними характеристиками. Лише в такому випадку їм буде гарантовано успіх на ринку. Рівень конкурентоспроможності є одним із показників який постійно контролює процедура маркетингового тестування на кожному етапі інноваційного циклу, щоб розроблювані товарні інновації не позбулися такої властивості.

Подальшим показником сигналізатором є очікувана величина (або коефіцієнт) інноваційного ризику. Критична та неприпустима величина інноваційного ризику фактично є гарантією провалу товарних інновацій на ринку. А якщо розроблювані або комерціалізовані товарні інновації не відповідали заявленому рівню інноваційного ризику, то це є сигналом на майбутнє про доцільність оцінки їх ринкових перспектив за допомогою маркетингового тестування. Оцінку інноваційного ризику необхідно проводити протягом всіх етапів інноваційного циклу і якщо потрібно вживати заходи із його зменшення до прийнятного рівня. Саме це і визначає

доцільність практичного впровадження маркетингового тестування ринкових перспектив товарних інновацій.

Ефективність маркетингової товарної політики та вцілому маркетингу на підприємстві також необхідно оцінити за такими показниками: збільшення кількості лояльних споживачів, зростання репутації підприємства, посилення ринкових позицій, збільшення частки потенційних клієнтів. Лише створення ринково успішних товарних інновацій призводить до поліпшення цих показників. А тому маркетингове тестування є вкрай необхідним для вітчизняного сектору економіки, оскільки ставить за мету розроблення і комерціалізацію лише ринково успішних товарних інновацій, що позитивно скажется і на динаміці наведених вище показників ефективності, які в свою чергу є індикаторами доцільності його впровадження.

Наступним показником-індикатором необхідності впровадження маркетингового тестування є наявність технічних прорахунків, що мали місце під час проектування та виготовлення товарних інновацій, які можуть привести в т.ч. і до появи різних дефектів. Ці прорахунки проявляються цільовими споживачами на етапах експлуатації товарних інновацій. Сучасні вітчизняні реалії свідчать, що переважна більшість товарних інновацій аналізованих промислових підприємств належить до мало- та середньо- серійного, а також одиничного виробництва. Такий тип виробництва та висока ціна самих товарних інновацій не дозволяють провести повноцінні інженерні та технічні тести, які б дали змогу виявити ці прорахунки. Однак маркетингове тестування містить необхідні інструменти, що передбачають усунення чи мінімізацію усіх можливих як допродажних, так і післяпродажних проблем з товарними інноваціями, що можуть виникнути через певні прорахунки розробника і виробника. З даним показником-індикатором тісно пов'язаний і наступний – проблеми які виникають у споживача під час експлуатації товарних інновацій. Ці проблеми є не лише наслідком прояву технічних прорахунків, вони можуть виникнути внаслідок відсутності експлуатаційних тестів. В рамках процедури маркетингового тестування, ці тести дозволяють виявити майбутні

експлуатаційні проблеми, шляхом надання в безкоштовне користування споживачам прототипів чи дослідних зразків товарних інновацій, або залучення споживачів на експлуатаційні стенди розробника. Краще виявити ці проблеми на етапах інноваційного циклу і вирішити їх до комерціалізації. Саме це дозволяє зробити запропонована процедура з її інструментальним забезпеченням.

Наведені показники індикатори підтверджують, що існує нагальна потреба впровадження процедури маркетингового тестування товарних інновацій в практичну діяльність вітчизняних інноваційно активних промислових підприємств. Відтак, виникає потреба у розробці схеми для оцінки необхідності прийняття рішення про перехід на маркетингову модель розроблення товарних інновацій, що включає процедуру маркетингового тестування їх ринкових перспектив на етапах інноваційного циклу (рис. 8.1).

Отже, в майбутньому необхідно впровадити в свою інноваційну діяльність процедуру маркетингового тестування, якщо: маємо незадовільну ефективність інноваційної діяльності; відсутній об'єктивного успіху для товарних інновацій; товарні інновації проектувалися без урахування вимог споживачів внаслідок чого маємо низький рівень їх новизни та конкурентоспроможності; інноваційний ризик є критичний тощо.

8.2 Підсистеми та елементи організаційно-економічного механізму управління маркетинговим тестуванням

Організаційно-економічний механізм будь-якої системи управління виробничо-господарською діяльністю підприємства містить наступні підсистеми (Пономаренко, 2002; Грузнов, 2000): інформаційного забезпечення, цільову, керуючу, керовану, контролінгу, забезпечуючу тощо. Розглянемо їх з точки зору системи управління маркетинговим тестуванням.

Підсистема інформаційного забезпечення містить вхідні та внутрішні інформаційні потоки, які необхідні для проведення процедури маркетингового тестування.

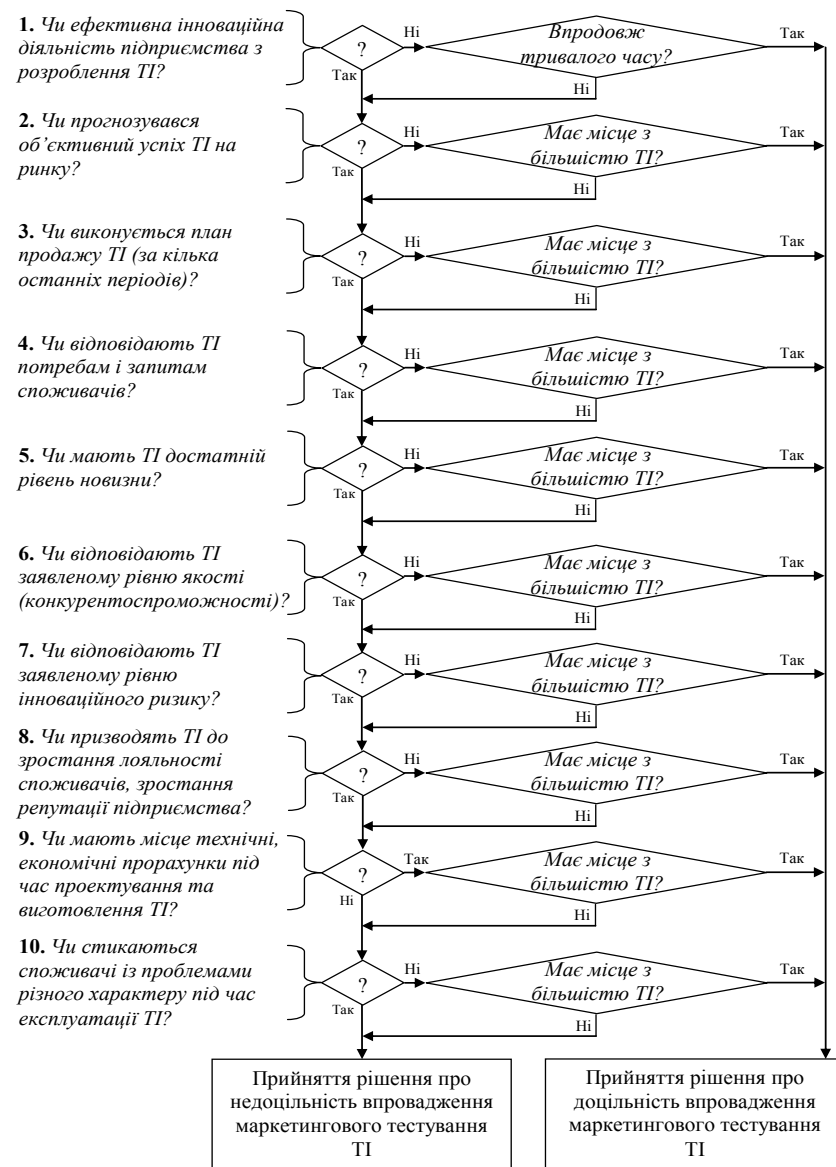

Рис. 8.1. Схема оцінки необхідності впровадження процедури маркетингового тестування ринкових перспектив товарних інновацій

До вхідної інформації, яка необхідна для проведення маркетингового тестування є: дані про ринок, про його кон'юнктуру, інформація про цільових споживачів, конкурентів, результати проведених маркетингових досліджень тощо.

Дана інформація є вхідною для всіх елементів механізму тестування, саме вона використовується під час розрахунку комплексного показника оцінки ринкових перспектив товарних інновацій, а також вона необхідна для побудови ідеальної моделі товарних інновацій, тобто таких інновацій, які будуть максимально відповідати потребам і запитам цільових споживачів. До внутрішніх інформаційних потоків належить інформація, яка надходить від всіх підрозділів підприємства і вказує на актуальні дані про розроблювані товарні інновації, на ті параметри, якими володіють ці інновації (наприклад, при розрахунку їх рівня новизни, конкурентоспроможності тощо). В цілому інформаційне забезпечення дозволяє порівняти параметри (характеристики тощо) товарних інновацій, які в них заклали їх розробники, з тими, які хочуть бачити їх цільові споживачі, з метою оцінки їх ринкових перспектив.

Керуюча підсистема механізму маркетингового тестування містить суб'єкти управління та функції управління. Суб'єктами управління виступають вище керівництво підприємства і керівники функціональних відділів та керівник з тестування, які приймають участь як в розробленні та виготовленні товарних інновацій, так і їх наступному тестуванні. В цілому вище керівництво здійснює загальний контроль над маркетинговим тестуванням і приймає остаточне рішення за його результатами. Також до суб'єкта управління належить керівник з маркетингового тестування, який організовує всю діяльність над процедурою оцінки ринкових перспектив товарних інновацій. До функцій управління маркетинговим тестуванням належать: планування, організація, мотивація та контроль. Саме на керівника з маркетингового тестування покладено дані функції управління. Цей керівник залучає до тестування вибраних працівників з функціональних підрозділів підприємства, які будуть відповідати за виконання покладених на них функцій, де вони є компетентними. Ці працівники можуть брати участь у

тестуванні як разово, під час оцінки ринкових перспектив інновацій одного виду, так і увійти до віртуального відділу тестування, при оцінці перспектив товарних інновацій різних видів. Доцільність створення реально діючого відділу тестування на постійній основі залежить від ряду факторів: в першу чергу фінансових можливостей та щорічної кількості створюваних зразків товарних інновацій або кількості товарних інновацій що розроблюються в даний момент.

До цільової підсистеми механізму належать завдання, цілі та принципи управління маркетинговим тестуванням, а також цільові критерії. Головне завдання маркетингового тестування – оцінка ринкових перспектив розроблюваних товарних інновацій. Цілями маркетингового тестування є: комерціалізація успішних товарних інновацій, зниження інноваційних ризиків, підвищення ефективності інноваційної діяльності в напрямку розроблення товарних інновацій. Принципами управління маркетинговим тестуванням є: комплексність (маркетингове тестування потрібно здійснювати на всіх етапах інноваційного циклу розроблення товарних інновацій, а не лише на етапі пробного маркетингу); узгодженість (в процедурі маркетингового тестування приймають участь фахівці підприємства, цільові споживачі та інші економічні контрагенти, таким чином прийняті рішення є узгодженими), об'єктивність (оцінка ринкового успіху відбувається не на основі суб'єктивної впевненості керівництва, а за об'єктивними даними за результатами проведених досліджень), прогресивність та сучасність (під час маркетингового тестування використовуються новітні та прогресивні інструменти тестування), достовірність (результати маркетингового тестування є достовірними, для цього використовуються реальні дані із зовнішнього та внутрішнього середовища). Цільовими критеріями маркетингового тестування є одиничні показники індикатори маркетингового тестування на основі яких здійснюється оцінка ринкових перспектив товарних інновацій (новизна, конкурентоспроможність, інноваційний ризик, інноваційний потенціал).

Підсистема забезпечення маркетингового тестування

складається з методів та ресурсів управління. Для процедури маркетингового тестування необхідні наступні ресурси: матеріальні (дослідні зразки та прототипи товарних інновацій), кадрові (фахівці тестувальники), фінансові (грошові кошти на оплату праці та на організацію процедури тестування), інформаційні (інформація з внутрішніх та зовнішніх джерел). Методами управління є соціально-психологічні, адміністративні, економічні та організаційні. Вони є загальними для всіх видів діяльності, і тому не потребують окремого пояснення.

До керованої підсистеми механізму належать всі підрозділи підприємства, які залучені у процесі розроблення та тестування товарних інновацій. Це відділ тестування (якщо він є реально створеним), маркетинговий відділ, відділ НДДКР, плановий відділ, відділ технолога, конструкторський відділ тощо. Об'єктом керованої підсистеми є оцінка ринкових перспектив товарних інновацій. Оцінка того, щоб протягом всіх етапів інноваційного циклу розроблення товарних інновацій їх ринкові перспективи були реальними (мали високий рівень перспективності). Безпосередня ця оцінка здійснюється в наступній підсистемі.

Підсистема маркетингового тестування складається з теоретико-методичних підходів до оцінки ринкових перспектив товарних інновацій на етапах інноваційного циклу їх розроблення. В її основі лежать наступні, авторські підходи:

- теоретико-методичний підхід до форсайтних досліджень майбутніх потреб у товарних інноваціях, який, на відміну від існуючих, дозволяє привести у відповідність проектне завдання на розроблення товарних інновацій з реальними потребами і запитами споживачів у них, з метою максимального їх врахування.

- теоретико-методичний підхід до критеріальної бази оцінки та відбору з ряду альтернатив інноваційних проєктів з розроблення товарних інновацій, що містить різні групи критеріїв та одиничні критерії оцінки, а також методи за допомогою яких відбувається оцінка та відбір інноваційних проєктів, і який, на відміну від існуючих підходів, також передбачає одночасну кількісну багатофакторну оцінку їх рівня ринкових перспектив та комерційного успіху, що підвищує

точність вибору найбільш ефективних проєктів;

- теоретико-методичний підхід до маркетингового тестування та оцінки ринкових перспектив товарних інновацій, який, на відміну від існуючих підходів, передбачає впровадження процедури такої оцінки на кожному етапі інноваційного циклу, та містить низку методів і інструментів тестування та механізм їх поєднання, що дозволяє ефективно організувати інноваційну діяльність зі створення комерційно успішних товарних інновацій з високим рівнем перспективності;

- теоретико-методичний підхід до діагностики та посилення споживчого капіталу підприємства, який, на відміну від існуючих підходів, включає відповідні інструменти, що дозволяють створити ще на ранніх етапах інноваційного циклу систему взаємовигідних взаємовідносин із цільовими споживачами (з метою) для оцінки ринкових перспектив розроблюваних товарних інновацій;

- методичний підхід, за допомогою якого приймають рішення про готовність товарних інновацій до виходу на ринок та закінчення робіт над процедурою маркетингового тестування, який містить чотири групи оціночних показників, а також алгоритм їх об'єднання в один комплексний показник, що дозволить оцінити ринкові перспективи розроблюваних товарних інновацій та прийняти один з варіантів управлінських рішень з їх комерціалізації за результатами цієї оцінки.

На виході із підсистеми маркетингового тестування маємо протестовану на ринкову успішність розроблену товарну інновацію, яка готова до комерціалізації. Дані товарні інновації пройшли випробування і готові до виведення на ринок, їм прогнозується успіх. В результаті впровадження запропонованого механізму підприємство-інноватор отримає всі заплановані доходи і прибутки від їх реалізації на ринку.

Розглянуті вище складові підсистеми формують організаційно-економічний механізм маркетингового тестування. Структурно-логічна схема організаційно-економічного механізму управління маркетингом тестуванням ринкових перспектив товарних інновацій промислового підприємства представлена на рис. 8.2.

Рис. 8.2. Структурно-логічна схема організаційно-економічного механізму управління маркетинговим тестуванням ринкових перспектив товарних інновацій промислового підприємства

Механізм маркетингового тестування містить взаємозв'язки між підсистемами (вплив, взаємоузгодження, коригування, зворотного зв'язку) для отримання загального результату.

8.3 Оцінка економічної ефективності від впровадження механізму маркетингового тестування в практичну діяльність підприємства

Оцінку економічної ефективності будемо проводити на базі ПАТ «Насосенергомаш». Це одне з найбільших в Східній Європі насособудівних підприємств, що спеціалізується на розробленні і виготовленні насосного обладнання для нафтогазової галузі, енергетики, агропромислового комплексу та водного господарства. Вибір даного підприємства обумовлений тим, що воно є лідером в своїй галузі і постійно проводить політику як з оновлення свого існуючого асортименту, так і з створення нових товарних пропозицій. Через широкий асортимент продукції, що виготовляється підприємством, звуємо наше дослідження до такої групи як відцентрові насоси типу «ПЭ». Це живильні насоси, які призначені для живлення водою стаціонарних парових котлів теплових електростанцій, що працюють на органічному паливі та для подачі води в котли-утилізатори електростанцій з парогазовими і паросиловими установками. Ці насоси є відцентрові, горизонтальні, багатоступінчасті з одностороннім розташуванням робочих коліс, однокорпусні або двокорпусні, з приводом від електродвигуна. Вони призначені для роботи з постійною і змінною частотою обертання. Опори ротора – підшипники ковзання з кільцевим або примусовим змащуванням. Кінцеві ущільнення сальникового або торцевого типу. За роки виготовлення великих двокорпусних живильних насосів типу «ПЭ» освоєно п'ять їх модернізованих модифікацій, кожна з яких відповідала найбільш прогресивним вимогам свого часу. Сьогодні насосам типу ПЭ 380, ПЭ 580 і ПЭ

720, які надходять у виробництво присвоюється індекс «б», що означає створення живильних насосів нового шостого покоління (табл. 8.2) (Модернизированные, 2021).

Таблиця 8.2. Основні параметри живильних насосів ПЭ 380-185/200, ПЭ 580-185/195, ПЭ 720-185 після модернізації

№	Тип насосу (товарна інновація)	Подача, м³/г	Напір, м	ККД, %	Річна економія електроенергії від заміни раніше встановлених насосів, млн кВт·г
1	ПЭ 380-185-5	380	2030	80	87,84
2	ПЭ 380-200-5	380	2190	80	97,92
3	ПЭ 500-180-5	500	1950	81,5	115,776
4	ПЭ 500-180-6	500	1975	81,5	117,26
5	ПЭ 580-185-5	580	2030	83	140,94
6	ПЭ 580-195-5	580	2150	83	149,04
7	ПЭ 720-185-6	720	2030	84	37,8
8	ПЭ 720-185-4а	740	2250	83,5	Раніше не встановлювалися
9	ПЭ 720-185-4б	872	2052	82,5	Раніше не встановлювалися

Проведена модернізація націлена на підвищення надійності роботи насосів і агрегатів на їх основі, підвищення їх економічності, а також зниження витрат на обслуговування за рахунок застосування конструктивних і технологічних досягнень в області насособудування (табл. 8.3) (Модернизированные, 2021).

Основними конструктивними характеристиками модернізованих двокорпусних живильних насосів типу «ПЭ» є (Модернизированные, 2021):

1. Удосконалення проточної частини насоса; оптимізація поєднання кількості лопатей робочих коліс і каналів направляючих апаратів:

– дозволяє поліпшити вібраційний стан підшипникових вузлів насоса (і агрегату в цілому) за рахунок виключення гармонік радіальних сил, що діють з боку направляючих апаратів на робочі колеса;

– забезпечує підвищення ККД насосів на 2 ... 3%.

Таблиця 8.3. Номенклатура головних показників якості насосів ПЭ 380-185/200, ПЭ 580-185/195, ПЭ 720-185 до і після модернізації

Найменування показника	Величина показника до модернізації	Очікувана величина показника після модернізації
	Традиційний насос	Інноваційний насос
Коефіцієнт готовності	0.98	0.98
Кавітаційний запас, м	15	9
ККД, %	78...81	80...84
Середнє напрацювання на відмову, год, не менше	12500	18000
Середній ресурс до капітального ремонту, год, не менше	35500	54000
Середній повний термін служби, років, не менше	30	40

2. Використання зносостійких матеріалів або покриттів для виготовлення ущільнюючих коліс і деталей циліндричної щілини гідроп'яти:

– дозволяє підвищити надійність вузлів, що працюють в умовах підвищеного зносу.

3. Заміна металевої прокладки головного роз'ємну на прокладку з терморозширеного графіту:

– дозволяє поліпшити технологію збирання зовнішнього корпусу і кришки напірної, зменшити напругу в стику, знизити зусилля затяжки шпильок головного роз'ємну, знизити вартість прокладки, забезпечити відсутність випадків пошкодження упорного бурта корпусу при затягуванні.

4. Застосування віджимного пристрою ротора насоса:

– дозволяє підвищити надійність роботи розвантажувального пристрою насоса за рахунок забезпечення гарантованого зазору в торцевій щілині при пуску і зупинці насоса.

5. Використання в якості з'єднувальних муфт – муфт пружних пластинчастих з проставкою необхідної довжини для збереження існуючих установчих розмірів.

– дозволяє:

- а) виключити знос муфти;
- б) уникнути необхідності забезпечення змащення;
- в) поліпшити вібраційний стан;
- г) скоротити експлуатаційні витрати;
- д) збільшити ресурс роботи (понад 50 тисяч годин).

6. Зміна конструкції силових шпильок для можливості затягування їх за допомогою гідродомкратів (гідроключей). Включення в комплект поставки з насосом гідродомкрата (гідроключа) в кількості одного комплекту на станцію – дозволяє:

а) кардинально скоротити трудомісткість затяжки силових шпильок і знизити ~ на 12 ... 15% зусилля а, отже, і напруги в них;

б) практично абсолютно забезпечити рівномірність зусиль в силових шпильках.

7. Заміна виносних теплообмінників «труба в трубі» торцевих ущільнень на теплообмінники спірального типу:

– дозволяє підвищити надійність їх роботи за рахунок можливості їх періодичного очищення для видалення накипу і мехдомішок.

8. Застосована нова конструкція плити насосу для полегшення обслуговування насосу і заміни датчиків виміру температури нижньої частини корпусу.

Ці конструктивні зміни позитивно впливають на якісні та експлуатаційні характеристики насосу.

Використовуючи методичний підхід, за допомогою якого приймають рішення про готовність товарних інновацій до виходу на ринок та закінчення робіт над процедурою маркетингового тестування, виконаємо оцінку ринкових перспектив розроблених насосів типу «ПЭ». Результати оцінки представлено в табл. 8.4.

Наведені результати показують, що насоси ПЭ 380-185-5, ПЭ 500-180-5, ПЭ 500-180-6, ПЭ 580-195-5, ПЭ 720-185-6 були

готові до комерційного запуску. Насоси ПЭ 380-200-5, ПЭ 580-185-5 мали незначні вади, зокрема з ризиком і потенціалом, які могли бути своєчасно усунені.

Таблиця 8.4. Оцінка ринкових перспектив насосів типу «ПЭ»

Товарна інновація	Показники-індикатори				Комплексний показник	Управлінське рішення
	новизна	конкурентоспроможність	ризик	потенціал		
ПЭ 380-185-5	0,63	0,80	0,40	0,69	(1,1,1,1)	Товарна інновація була готова до комерційного випуску
ПЭ 500-180-5	0,75	0,83	0,42	0,70		
ПЭ 500-180-6	0,83	0,81	0,46	0,79		
ПЭ 580-195-5	0,49	0,86	0,45	0,73		
ПЭ 720-185-6	0,82	0,87	0,42	0,67	(1,1,1,0)	Товарна інновація мала незначні вади
ПЭ 380-200-5	0,62	0,73	0,47	0,58		
ПЭ 580-185-5	0,68	0,61	0,57	0,66	(1,1,0,1)	Інновація мала суттєві недоліки, які вимагали поглиблених розрахунків
ПЭ 720-185-4а	0,36	0,63	0,46	0,55	(0,1,1,0)	
ПЭ 720-185-4б	0,33	0,61	0,31	0,52	(0,1,1,0)	

Насоси ПЭ 720-185-4а, ПЭ 720-185-4б характеризувалися суттєвими недоліками, які вимагали поглиблених розрахунків. Однак суб'єктивна впевненість керівництва в комерційному успіху розроблюваних товарних інновацій без оцінки об'єктивних підстав успіху призвели до негативних результатів з їх продажу. В цілому підприємство не компенсувало близько 50 870 у.о. витрат (а це 45% від всіх понесених витрат на їх розроблення). Якщо підприємство впровадило б у свою діяльність механізм маркетингового тестування це дозволило б зменшити суму збитків на 27 780 у.о. (50 870-23 090) (табл. 8.5).

Наведені суми збитків свідчать, що доречно впровадити в свою діяльність механізм маркетингового тестування ринкових перспектив розроблюваних товарних інновацій.

В дослідженні наведено показники-індикатори, які

визначають необхідність впровадження маркетингового тестування ринкових перспектив товарних інновацій в практичну діяльність інноваційно активних промислових підприємств.

Таблиця 8.5. Розрахунок економічного ефекту від впровадження механізму маркетингового тестування ринкових перспектив товарних інновацій

Товарні інновації, які зазнали невдачі	Понесені витрати до впровадження механізму маркетингового тестування		Приблизні витрати від впровадження механізму маркетингового тестування		
	Понесені витрати на розроблення товарних інновацій, у.о.	Некомпенсовані витрати на розроблення товарних інновацій, у.о.	Витрати на маркетингове тестування, у.о.	Витрати на створення відхилених товарних інновацій, у.о.	Загальні витрати на створення відхилених товарних інновацій з урахуванням витрат на їх тестування, у.о.
ПЭ 720-185-4a	55 040	16 330	5 870	7 470	13 340
ПЭ 720-185-4б	58 130	34 540	4 300	5 450	9 750
Разом	113 170	50 870	10 170	12 920	23 090

Представлено схему оцінки необхідності прийняття рішення про перехід на нову модель розроблення товарних інновацій, що включає процедуру маркетингового тестування їх ринкових перспектив на кожному етапі інноваційного циклу. Розроблено організаційно-економічний механізм управління маркетинговим тестуванням ринкових перспектив товарних інновацій промислових підприємств. Даний механізм містить: підсистему інформаційного забезпечення (внутрішня і зовнішня інформація), цільову підсистему (завдання та цілі, критерії та принципи управління маркетинговим тестуванням), керуючу підсистему (суб'єкти, які здійснюють управління та функції, які вони виконують), керовану підсистему (підрозділи

підприємства, які залучені до маркетингового тестування), забезпечуючу підсистему (методи та ресурси управління) та підсистему контролінгу за процедурою маркетингового тестування ринкових перспектив товарних інновацій. До механізму також впроваджено і підсистему маркетингового тестування, яка складається з авторських теоретико-методичних підходів до оцінки ринкових перспектив товарних інновацій на етапах інноваційного циклу їх розроблення. В її основі лежать наступні підходи: теоретико-методичний підхід до форсайтних досліджень майбутніх потреб у товарних інноваціях; теоретико-методичний підхід до критеріальної бази оцінки та відбору з ряду альтернатив інноваційних проєктів з розроблення товарних інновацій; теоретико-методичний підхід до маркетингового тестування та оцінки ринкових перспектив товарних інновацій; теоретико-методичний підхід до діагностики та посилення споживчого капіталу підприємства; методичний підхід, за допомогою якого приймають рішення про готовність товарних інновацій до виходу на ринок та закінчення робіт над процедурою маркетингового тестування. Механізм маркетингового тестування містить взаємозв'язки між підсистемами (вплив, взаємоузгодження, коригування, зворотного зв'язку) для отримання загального результату. Результатом впровадження запропонованого механізму є протестована на ринкову успішність товарна інновація, яка готова до комерціалізації, і якій прогнозується успіх. Представлено результати з впровадження організаційно-економічного механізму тестування в практичну діяльність вітчизняного інноваційно активного промислового підприємства.

В цілому впровадження маркетингового тестування на етапах інноваційного циклу дає принципову можливість для підприємства інноватора прийняти обґрунтоване рішення про готовність його товарних інновацій до комерціалізації за допомогою оцінки їх ринкових перспектив.

ВИСНОВКИ

Проблеми сталого розвитку пов'язані з подоланням індивідуалізації в суспільстві і у вирішенні глобальних проблем сучасності, згуртуванням суспільства, зокрема шляхом впровадження інформаційно-мережових технологій, формуванням особистості з критичним осмисленням своєї діяльності і оточуючої дійсності. Сьогодні можна говорити про панування інформаційно-мережової парадигми як відлуння глобалізації, інформатизації, коеволюції живої, неживої і соціальної матерії, а також проникнення високих наукомістких технологій у повсякденність кожної людини.

Сучасна освіта розвивається швидкими темпами, що зумовлено швидким розвитком ІКТ у всьому світі, глобалізацією освіти, гармонізацією української та європейської системи освіти, розширенням міжнародних наукових контактів, впровадження мережевого типу організації суспільства, всіх його сфер, що охопило і систему освіти. Освіта для сталого розвитку – це бачення освіти, яке дозволяє людям брати на себе відповідальність за створення сталого майбутнього. Вона спрямована на покращення доступу до якісної базової освіти, переорієнтацію навчальних програм, навчання та підвищення обізнаності громадськості, а також розвиток знань, компетентностей та відносин, необхідних зараз і в майбутньому.

Щодо можливості сталого розвитку України, варто зазначити, що тенденції для цього є, однак, враховуючи світові економічні кризи, проблеми війни та миру, питання геополітики та гібридних війн на світовій арені, відсутність єдності серед світових держав, наявність жорсткої конкуренції з чітким визначенням статусу і місця кожної із них, віддаляють перспективи наближення до сталого розвитку. Проте необхідність в сталості досить велика. Хоча, відповідно до особливостей і світоглядних орієнтирів постнекласичної науки, держава як складна система схильна до самоорганізації, існування в стані хаосу, який інколи має позитивні наслідки. Держава, знаходячись в стані нелінійності, схильна до створення умов сталості власного розвитку, під час якого

відбувається одночасний розвиток наукового, емоційного, ціннісного, етичного компонентів тощо, а також виконувати світовим співтовариством всі умови для досягнення спільної мети – сталого розвитку планетарної цивілізації.

Важливою проблемою України є забезпечення сталого розвитку регіонів, що поглиблюєть у старопромислових регіонів. «Старопромислові регіони» визначають їх як «депресивними регіонами» та регіонами III-IV технологічних методів виробництва. Така відмітка є виправданою, оскільки в Західній Європі до економічно депресивних районів належать старі промислові регіони та регіони з низькою технологією видобутку вугілля і металургії, області текстильної та хімічної промисловості. Характерними особливостями для старопромислового регіону є старіння економічної структури та втрата конкурентних переваг галузей спеціалізації та, як наслідок, виробництво неконкурентоспроможної продукції внаслідок використання відсталих техніки та технології, неефективної організації виробничого процесу та інші фактори.

Україна характеризується нерівномірним розподілом сировини, тому виробництво та реалізація промислової продукції не є рівномірними. Згідно з теорією розміщення продуктивності, промислове виробництво української економіки, як правило, є джерелом сировини, тобто походження корисних копалин, успішних транспортних зв'язків, трудових ресурсів та місць збуту. Тому можна сказати, що розміщення промислового виробництва відіграє важливу роль в економічному розвитку території.

В дослідженні проаналізовано перепрофілювання вугледобувної промисловості, що цілком вкладається в алгоритм виокремлення стратегічно важливих для економіки промислових підприємств, галузей.

Глобалізація світової економіки базується на великих інтегрованих промислових і сільськогосподарських угрупованнях, а не на дрібних натуральних господарствах, хоч і малі, і середні спеціалізовані фірми можуть ефективно функціонувати в межах того чи іншого кластеру. Створення наприкінці 70-х років минулого століття виробничих та

науково-виробничих об'єднань було провісником кластеризації економіки. Тоді промислові підприємства, що належали до харчової, легкої та подібних галузей і місією яких було виконання плану, який практично співпадав із держзамовленням, було реформовано у так звані виробничі об'єднання з метою насичення ринку товарами широкого вжитку, що було прообразом споживчого маркетингу на державному рівні. А із підприємств-виробників промислової, зокрема виробничо-технічної продукції (засобів виробництва), створилися науково-виробничі, проектно-виробничі та виробничі об'єднання, метою яких було швидше й ефективніше впровадження нових ідей, конструкторських розробок та новітніх технологій у виробництво. Тому на сьогодні кластеризація необхідна між сільським господарством, виробничо-збутовим та пакувальним виробництвом, складськими організаціями, та установами, що займаються обробкою продукції.

У ході розробки рейтингової оцінки безпеки сталого розвитку старопромислових регіонів удосконалено її методичне забезпечення шляхом упровадження методу суми місць для щорічних значень індикаторів за 10 років. Обґрунтовано доцільність виокремлення економічної, соціальної та екологічної складових безпеки сталого розвитку старопромислових регіонів та запропоновано оціночні індикатори за кожною зі складових. Проведено ранжування старопромислових регіонів України за кожною з трьох складових безпеки сталого розвитку старопромислових регіонів. При цьому рейтингування економічної складової реалізоване за ВРП на особу за рік, річним індексом промислової продукції, річним обсягом капітальних інвестицій на 1 підприємство, річним обсягом реалізованої продукції на 1 підприємство, річною продуктивністю праці 1 найманого працівника; соціальної складової – за середньомісячною заробітною платою штатного працівника, річним рівнем безробіття (за методологією МОП), заборгованістю з оплати праці на 1 найманого працівника за рік, річним обсягом наявного доходу на 1 особу, річним обсягом витрат на оплату праці на 1

підприємство; екологічної складової – за обсягом капітальних інвестицій на охорону навколишнього середовища на 1 підприємство за рік, обсягом поточних витрат на охорону навколишнього середовища на 1 підприємство за рік, річним обсягом викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел викидів на 1 особу, річним обсягом викидів діоксиду карбону в атмосферне повітря від стаціонарних джерел викидів на 1 особу, річним обсягом утилізованих відходів на 1 особу за рік.

Основу формування концепції сталого розвитку становить ідея динамічно збалансованої взаємодії економічної, соціальної та екологічної сфер суспільного розвитку. Сталий розвиток передбачає формування комплексу умов, факторів і заходів регулюючого впливу, що забезпечують стабільність кінцевих показників. В умовах України особливого значення набуває забезпечення сталого розвитку на рівні окремих територій. При цьому в умовах обмежених ресурсів удосконалення управління процесами сталого розвитку має здійснюватися з врахуванням ключових аспектів, пов'язаних інноваційними процесами. В цих умовах концепція інноваційного ландшафту допомагає зосередитися на формуванні конкурентних переваг та на їх основі розробити стратегії сталого розвитку.

Формування локальних інноваційних ландшафтів передбачає вибір форм інновацій та взаємодій між владою та бізнесом. Визначені приклади реалізації ініціатив можуть бути використані при формування локальних інноваційних ландшафтів в об'єднаних територіальних громадах України.

Розвиток регіонів і територій в сучасних умовах базується на інноваційній основі – нові або удосконалені продукти, послуги, технології, процеси, організаційні або маркетингові методи, що приводять до економічного росту соціально-економічних систем та їх розвитку. Управління трансфером технологій в регіоні передбачає необхідність розгляду різних типів інновацій та охоплює всіх учасників інноваційного процесу й систему відносин між ними. Трансфер технологій включає управління взаємодіями як на внутрішньорганізаційному, так і на міжорганізаційному рівнях.

Найбільш ефективним інструментом розвитку місцевих співтовариств є залучення людей у спільну діяльність, спрямовану на досягнення суспільного блага або користі для всіх учасників. У дослідженні на теоретичному та практичному рівні визначено маркетингову складову реалізації проектів трансферу технологій на локальному рівні.

Цифрові інновації здатні забезпечити отримання якісно нових результатів відносно масштабів, швидкості, якості, точності й вартості проектів регіонального розвитку. Вони являють собою способи надання якісних послуг, у тому числі в сферах охорони здоров'я, освіти, фінансів, торгівлі, управління та сільського господарства. Також цифрові інновації можуть допомогти в скороченні масштабів бідності, створенні нових робочих місць, пом'якшенні наслідків зміни клімату, підвищенні енергоефективності і переходу до сталого розвитку міст й місцевих співтовариств.

У дослідженні розглянуто публічно-приватне партнерство як технологію публічного регулювання економіки для досягнення цілей сталого розвитку через конкурентний допуск бізнесу у сферу відповідальності держави та співробітництво з ним на основі об'єднання ресурсів й компетенцій, розподілення ризиків, зобов'язань і вигід й дотримання економічних інтересів партнерів.

В умовах інтеграції в ЄС актуалізується значимість міжнародно-публічно-приватного партнерства, що дозволяє залучити в економіку старопромислових регіонів додаткові ресурси, зокрема й міжнародні кошти для створення інноваційної інфраструктури та реалізації інноваційних проектів. Міжнародно-публічно-приватне партнерство становить організаційну основу взаємодії держави, науково-освітніх організацій і бізнесу із залученням міжнародних організацій в рамках формування національної інноваційної екосистеми.

Успішність інноваційної діяльності промислових підприємств зі створення товарних інновацій залежить від багатьох факторів. Одним із головних факторів тут є виконана об'єктивна оцінка їх ринкових перспектив. Дану оцінку можна

провести за допомогою процедури маркетингового тестування, оскільки вона містить необхідне методичне забезпечення та інструментарій для визначення комерційних перспектив товарних інновацій на кожному етапі інноваційного циклу, що дозволить контролювати цю перспективність протягом всього процесу їх створення. Результативність маркетингового тестування багато в чому залежить від того, як успішно організований даний процес на підприємстві, що актуалізує розроблення організаційно-економічного механізму управління маркетинговим тестуванням ринкових перспектив товарних інновацій і його впровадження в практичну діяльність інноваційно активних промислових підприємств. В цілому впровадження маркетингового тестування на етапах інноваційного циклу дає принципову можливість для підприємства інноватора прийняти обґрунтоване рішення про готовність його товарних інновацій до комерціалізації за допомогою оцінки їх ринкових перспектив.

- Acs Z.J.** Innovation and the Growth of Cities, Edward Elgar, Cheltenham, UK, 2002.
- Amosha O., Lyakh O., Soldak M., Cherevatskyi D.** Institutional determinants of implementation of the smart specialisation concept: Case for old industrial coal-mining regions in Ukraine. *Journal of European Economy*. 2018. Vol. 17. No. 3. pp. 305–332. DOI: <https://doi.org/10.35774/jee2018.03.305>
- Atkinson R.** Innovation in Cities and Innovation by Cities, The Information Technology & Innovation Foundation. 2012.
- Balaž V., Kluvankova-Oravska T., Zajac Š.** Development of regional innovation policy impact assessment: Region-firm interaction level, Institute for Forecasting, Slovak Academy of Science. URL: <http://www.iccr-international.org/eurocoop/workshops/start-up/balaz.pdf>
- Barcelos, G. & Batista S.** Use of Social Networks in teacher training programs: A case study. *International Journal on New Trends in Education & their Implications*. 2013. 1. 8–21.
- Belz F.-M., Peattie K.** Sustainability marketing An innovative conception of marketing. *Marketing Review St Gallen*. 2010. № 10. pp. 8–15.
- Benque N.** Online training for Tutors, Proceedings of Online Education, Berlin. 1999.
- Biloshkurska N.V., Biloshkurskyi M.V., Omelyanenko V.A.** Evaluation of Ukrainian industry innovative development with a technological progress parameter. *Scientific bulletin of Polissia*. 2018. № 2 (1(13)). pp. 23–28.
- Biloshkurska N., Harnyk O., Biloshkurskyi M., Liannoi M., Kudrina O., Omelyanenko V.** Methodological bases of innovation development priorities integrated assessment. *International Journal of Civil Engineering and Technology*. 2019. Vol. 10. No.1. P. 1231–1240. URL : https://iaeme.com/Home/article_id/IJCIET_10_01_113
- Burns M.** Distance Education for Teacher Training (Modes, Models and Methods). 2019. <http://idd.edc.org/sites/idd.edc.org/files/DE%20Bookfinal.pdf>.
- Christofilopoulos E., Mantzanakis S.** China 2025: Research & Innovation Landscape. Foresight and STI Governance. 2016. vol. 10, no 3. pp. 7–16. DOI: 10.17323/1995-459X.2016.3.7.16
- Collis B.** Information Technologies for Education and Training. Handbook on Technologies for Information and Training, H. Adelsberger, B. Collis, J. Pawlowski (eds.), Berlin, Springer Verlag. 2002.
- Cooke P., Boekholt P., Todtling F.** The Governance of Innovation in Europe Regional Perspectives on Global Competitiveness. Science, Technology and the International Political Economy. A Cassell Imprint, Wellington House, NY, 2000.
- Education 2030, Incheon Declaration and Framework for Action towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all. <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002338/233813M.pdf>.
- Education for Sustainable Development Goals. Learning Objectives (2017), UNESCO. <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002474/247444e.pdf>.
- Europe 2020 Strategy (2017). <http://ec.europa.eu/digital-single-market/en/europe-2020-strategy>.
- Fleming L., Sorenson O.** Navigating the technology landscape of innovation. *Image*. 2012. № 2. pp. 5–9.
- Frishammar J., Richtner A., Brattström A. et al.** Opportunities and challenges in the new innovation landscape: Implications for innovation auditing and innovation management. *European Management Journal*. 2019. Vol. 37, Iss. 2. pp. 151–164. DOI: 10.1016/j.emj.2018.05.002.
- Gebhardt C.** The transfer of corruptive routines from old industrial regions to innovation clusters: A blind spot in innovation studies. *Triple Helix*. 2017. Vol. 4. No. 1. pp. 1–35. <https://doi.org/10.1186/s40604-017-0046-0>
- Gerrard M.B.** Public-Private Partnerships: What Are Public-Private Partnerships, and How Do They Differ from Privatizations? *Finance & Development*. 2001. Vol. 38, № 3. pp. 48–51.

- Gilbert N., Pyka A., Ahrweiler P.** Innovation networks-a simulation approach. *Journal of Artificial Societies and Social Simulation*. 2001. № 4 (3). pp. 1–13.
- Gordon E.** Centuries of Tutoring. A History of Alternative Education in America and Western Europe, University Press of America. 2008.
- Greenberg A.** Mapping the latest research into video-based distance education. Expanded analysis navigating the sea of research, Policom. 2009.
- Hassink R., Kiese M.** Solving the restructuring problems of (former) old industrial regions with smart specialization? Conceptual thoughts and evidence from the Ruhr. *Review of Regional Research*. 2021. DOI : <https://doi.org/10.1007/s10037-021-00157-8>
- Horizon 2020. The EU Framework Programme for Research and Innovation. 2017. <http://ec.europa.eu/programmes/horizon2020>.
- Iatsyshyn A., Kovach V., Lyubchak V., Zuban Y., Piven A., Sokolyuk O., Iatsyshyn A., Popov O., Artemchuk V. & Shyshkina M.** Application of augmented reality technologies for education projects preparation, CEUR Workshop Proceedings. 2020.
- Joint Technology Initiatives. Public — Private Partnerships in EU Research. European Commission. European Communities. 2008. URL: ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/fp7/docs/jtis-brochure_en.pdf
- Keegan D.** The foundation of distance education. London, Groom Helm. 1986.
- Koreneva I.** Future teachers of biology in the sphere of education for sustainable development, *Ukrainian Educational Journal*. 2018. pp. 109–117. DOI: 10.32405/2411-1317-2018-3-109-117.
- Lambe W.** Small Towns Big Ideas: Case Studies in Small Town Community Economic Development, UNC School of Government, N.C. Rural Economic Development Center. 2008.
- Lee Y., M. Driscoll & D. Nelson** The Past, present, and future of research in distance education. *Journal of Library & Information Services in Distance Learning*, 2006. № 2. pp. 45–61.
- Li Ji., Kozhikode R. K.** Developing new innovation models: Shifts in the innovation landscapes in emerging economies and implications for global R&D management. *Journal of International Management*. 2009. Vol. 15, Iss 3. pp. 328–339. DOI: 10.1016/j.intman.2008.12.005.
- Li L., Zhang P., Lo K., Liu W., Li J.** The evolution of regional economic resilience in the old industrial bases in China: A case study of Liaoning Province, China. *Chinese Geographical Science*. 2020. Vol. 30. pp. 340–351. DOI : <https://doi.org/10.1007/s11769-020-1105-4>
- Lim J. D.** Regional Innovation System and Regional Development : Survey and a Korean case. Working Paper Series. 2006. Vol. 2006–05.
- Lopez G.** Integrating National Security into Philippine Regional Development Planning. In: *The Study of National Security at 50: Re-awakenings. A Golden Anniversary Publication of the National Defence College of the Philippines*. Quezon City: National Defence College of the Philippines. 2013. pp. 40–68.
- Lopez G.** Integrating National Security into Philippine Regional Development Planning. In: *The Study of National Security at 50: Re-awakenings. A Golden Anniversary Publication of the National Defence College of the Philippines*. Quezon City: National Defence College of the Philippines. 2013. pp. 40–68.
- Moreira J. & Monteiro A.** O trabalho pedagógico em cenários presenciais e virtuais no ensino superior. *Educação, Formação e Tecnologias*. 2010. № 3. pp. 82–94.
- National Development Goals: Innovation Framework: Monograph / ed. By O. Prokopenko, V. Omelyanenko. Agenda Publishing House Limited, London, United Kingdom, 2020. 168 p.
- Omelyanenko V.** Analysis of conceptual aspects of institutional and technological design. *Technology audit and production reserves*. 2018. № 2/5(40). pp. 31–36.
- Omelyanenko V.** National strategic innovation security conceptualization. *Technology audit and production reserves*. 2018. № 3 (5). pp. 36–42.

- Omelyanenko V.** National strategic innovation security policy making (theoretical review). Tallinn. Teadmus, 2020. 300 p.
- Pollock K., Schwartz C. & Buck D.** Information Technology and Its Future Role in Student Success. Educause. 2018. <https://er.educause.edu/articles/2018/1/information-technology-and-its-future-role-in-student-success>.
- Prokopenko O., Omelyanenko V., Klisinski J.** Innovation Policy Developmet Conceptual Framework for National Resource Security Providing. Journal of Environmental Management and Tourism. 2019. vol. 9, no. 5. pp. 1099–1107.
- Prokopenko O.V., Biloshkurska N.V., Biloshkurskyi M.V., Omelyanenko V.A.** The role of banks in national innovation system: general strategical analytics. Financial and Credit Activity – Problems of Theory and Practice. 2019. Vol. 3. No. 31. pp. 26–35. DOI : <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v3i30.179455>
- Romanenko Y.** Place and role of communication in public policy. Actual Problems of Economics. 2016. № 176 (2). pp. 25–26.
- Salmon G. E-Moderating – the key to teaching and learning online. 2000.
- Semenets-Orlova I., Klochko A., Nestulya S., Mykhailych O., Omelyanenko V.** Readiness of the education manager to provide the organizational development of institutions (based on the sociological research). Problems and Perspectives in Management. 2019. № 17(3). pp. 132–142. doi:10.21511/ppm.17(3).2019.11.
- Shevtsova H.Z., Omelyanenko V.A., & Prokopenko O.V.** Conceptual issues of innovation networks digitalization. Economy of Industry. 2020. № 4 (92). pp. 67–90. <http://doi.org/10.15407/econindustry2020.04.067>
- Sustainable Development Goals. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>
- Sustainable development. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Устойчивое_развитие
- Temple J.** Growth Effects of Education and Social Capital in the OECD. J.F. Helliwell (ed.). The Contribution of Human and Social Capital to Sustained Economic Growth and Well-being: International Symposium Report, Human Resources Development Canada and OECD. 2001.
- The European Qualifications Framework for Lifelong Learning (EQF). Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. 2008. http://ecompetences.eu/wp-content/uploads/2013/11/EQF_broch_2008_en.pdf.
- Udomkun P., Romuli S., Schock S. et al.** Review of solar dryers for agricultural products in Asia and Africa: An innovation landscape approach. Journal of Environmental Management. 2020. Vol. 268. 110730.
- UN General Assembly. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, 21 October 2015, A/RES/70/1. URL: <https://www.refworld.org/docid/57b6e3e44.html>
- UNESCO, COVID-19. Education Sector, Education Response. 2020. 2 (1). <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373305/PDF/373305eng.pdf.multi>. Accessed 24 Dec 2020.
- UNESCO-IBE. Education Thesaurus, 6th Edition, 2nd Revision. 2007. <http://www.ibe.unesco.org/ru/services/online-materials/unesco-ibe-educationthesaurus/sixth-edition-2007.html>. Accessed 21 Dec 2020.
- Warden R.** Sustainable development: Are universities ready to lead? 2020. University World New. <https://www.university-worldnews.com/post.php?story=20200310143004253>.
- Young J.** Learning Online: Pedagogies for New Technologies. London, Kogan Page. The 24-hour professor. The Chronicle of Higher Education. 2002. № 48 (38). pp. 31–33.
- Алексанян Г.П.** Географическая наследственность как основа устойчивого развития территории. Географические науки в обеспечении стратегии устойчивого развития в условиях глобализации: материалы Международной научно-практической конференции (25–28 октября 2012 г., Минск, Беларусь). БГУ. Минск: Изд. центр БГУ, 2012. С. 262–264.
- Аналіз законодавства України у сфері досліджень, розробок та інноваційної діяльності та пропозиції щодо доповнень до законодавства. Проєкт ЄС «Вдосконалення стратегій,

політики та регулювання інновацій в Україні». К.: Фенікс, 2011. 349 с.

Арабей Е. Новая европейская стратегия «Европа 2020». URL: <http://eulaw.ru/content/307>.

Аршинов В.И., Асеева И.А., Буданов В.Г., Гребенщикова Е.Г., Гримов О.А., Каменский Е.Г., Маякова А.В., Майнцер К., Москалев И.Е., Пирожкова С.В., Сушин М.А., Чеклецов В.В. Конвергентные технологии и антропосфера: pro et contra. Философские науки. 2017. № 11. С. 147–159.

Аршинов В.И., Лебедев М.В. Философские проблемы развития и применения нанотехнологий. Философские науки. 2008. № 1. С. 58–79.

Асамблея Європейських Регіонів. Декларація щодо регіоналізму в Європі від 04.01.1996

Багатогалузева статистична інформація / Регіональна статистика : Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sestr.htm

Бакушевич І. В. Формування інноваційного ландшафту в регіонах транскордонного співробітництва. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Регіональний розвиток та транскордонне співробітництво / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. Львів, 2010. № 6 (86). С. 85–97.

Басов Н., Минина В. Инновационный ландшафт: от метафоры к научной категории. Инновации. 2014. № 7 (189). С. 20–26.

Беззубко Л.В., Беззубко Б.І. Розвиток стратегій старопромислових регіонів. Донецьк : Економічний вісник Донбасу № 1(51), 2018. С. 12–25 .

Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну [пер. с нем. В. Седелника, Н Федоровой; послесл. А. Филиппова]. М. : Прогресс-Традиция, 2000. 384 с.

Белицкая А.В. Правовое регулирование государственно-частного партнерства: моногр. М.: Статут, 2012. 191 с. URL: <http://www.estatut.ru/pdf/620.pdf>.

Белоголовов В.Ф. Методическое пособие по общественному сопровождению проектов развития местных сообществ. 2010. URL: http://ecodelo.org/2987-metodicheskoe_posobie_po_obshchestvennomu_soprovozhdeniyu_proektov_razvitiya_mestnykh_soobshche

Білошкурська Н.В. Управління промисловим виробництвом в Україні: інноваційний аспект. Економічний простір. 2015. № 98. С. 54–63. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/espros_2015_98_8

Білошкурська Н.В., Білошкурський М.В., Кравченко Р.О. Маркетинговий аналіз стратегічної конкурентоспроможності вищих навчальних закладів регіону. Економічні горизонти. 2017. № 2(3). С. 26–30. DOI : [https://doi.org/10.31499/2616-5236.2\(3\).2017.128097](https://doi.org/10.31499/2616-5236.2(3).2017.128097)

Бруно Ж. Новая парадигма инноваций в неурбанизированных регионах: обучение на основе опыта населения и населенных пунктов неурбанизированных регионов и совместно с ними. Конференция ОЭСР. Красноярск, 2012.

Буданов В.Г. Новый цифровой жизненный техноуклад – перспективы и риски трансформаций антропосферы. Философские науки. 2016. № 6. С. 47–55.

Вайцекер Е.У., Війкман А. Come On! Капіталізм, недалекоглядність, населення і руйнування планети. Доповідь Римському клубу. Київ: Самміт-Книга, 2019.

Варнавский В. Государственно-частное партнерство: некоторые вопросы методологии. Вестник Института экономики РАН. 2008. №3. URL: <http://www.imepi-eurasia.ru/baner/Varnavskiy.pdf>

Варнавский В. Государственно-частное партнерство: некоторые вопросы теории и практики. Мировая экономика и международные отношения. 2011. № 9. С. 41–50.

Вахович І. М., Купира М. І. Обґрунтування сутності економічної категорії «депресивний регіон». Запоріжжя : 2014. С. 27–34 .

Використання інструментів електронної демократії органами державної влади та місцевого самоврядування. URL: <http://ukrstat.gov.ua>

Галиуллин Д.Л. Социальное доверие и социальный капитал в региональной политике развития. Вестник ТОГУ. 2009. № 2 (13). С. 221–228.

Глобальный Инновационный Индекс 2019 г. Главные выводы. ВОИС. 2020. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/ru/wipo_pub_gii_2019_keyfindings.pdf

Горбунова Л.С. Освіта для стійкого розвитку: до обґрунтування впровадження. Філософія освіти. Philosophy of Education. 2019. № 2 (25). С. 56–81.

Гош А. Об экономической сущности понятий «сотрудничество» и «партнерство». Экономика Украины. 2012. № 5. С.91–95.

Гранберг А.Г. Основы региональной экономики : монографія. Харків, 2006. 302 с.

Грузнов І.І. Організаційно-економічні механізми управління. Одеса : Астропрінт, 2000. 292 с.

Давидов І. Інструментарій державно-приватного партнерства в системі вищої освіти. Причорноморські економічні студії. 2020. Вип. 58(2). С. 93–98.

Делмон Дж. Государственно-частное партнерство в инфраструктуре: практ. рук-во для органов гос. Власти. Астана: ИЦ «Апельсин», 2010. 261 с.

Державна служба статистики України Статистичний збірник «Регіони України» 2019. С. 139-146. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/12/zb_ru1ch2019.pdf

Державна Служби Статистики України, Регіональна економіка. URL: <https://ukrstat.org/>.

Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року, Кабінет Міністрів України. URL: www.kmu.gov.ua/document/247566233/P0385-00.doc.

Добролюбова Е. И., Южаков В. Н., Ефремов А. А. и др. Цифровое будущее государственного управления по результатам. М.: Издательский дом «Дело» РАНХиГС, 2019. 114 с.

Доклад о цифровой экономике 2019. ЮНКТАД, 2019. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/der2019_overview_ru.pdf

Доклад о человеческом развитии 2019. Программа развития ООН. One United Nations Plaza. New York. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr_2019_ru.pdf

Дольська О. Парадигмальні зміни у сучасній філософії освіти. Філософія освіти. Philosophy of Education. 2018. № 23 (2). С. 146–162.

Дубик В.Я., Осідач О.Б. Активізація участі України в новому технологічному укладі як шлях інноваційного прориву і нарощення прибутковості. Львів : Інноваційна економіка, 2014. № 2 (51). С. 31–39.

Европейский банк реконструкции и развития. Переходный процесс: остановка в пути? Доклад о переходном процессе за 2013 год. URL: <http://tr.ebrd.com/tr13/ru/>

Економіка та організація інноваційної діяльності / за ред. П. Перерви, С. Меховича, М. Погорелова. Харків : НТУ «ХПІ», 2008. 1080 с.

Економічна енциклопедія: у трьох томах / редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. К.: Видавничий центр «Академія», 2001. Т. 2. 848 с.

Е-рішення для громад. URL: <https://cid.center/e-solutions/>

Е-рішення для громад. URL: <https://wdc-ukraine.maps.arcgis.com/apps/Cascade/index.html?appid=19ec0e8f745b4f88b184872e429c166e>

Євдокимова А.В., Євтушенко В.В., Баранов А.В., Кубрак О.М. Економіко-екологічні передумови децентралізації на принципах сталого розвитку територій. Вісник СумДУ. Серія «Економіка». 2017. № 4. С. 107–114. URL : https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/68402/1/Yevdokymova_stalyi_rozvytok.pdf

Європейські технологічні платформи та підходи до створення українських технологічних платформ. Формування мережі обміну інформацією про науково-освітні програми Європейського Союзу. Проєкт № 45309. Бюлетень. 2012. № 2. 21 с. URL: http://cstei.lviv.ua/upload/pub/IRF/1340728263_69.pdf

Єпіфанов А.О., Макаренко М.П. Сумщина. Економіка і суспільство. Суми : Мрія-1, 2015. 204 с.

Залознова Ю., Петрова І., Трушкіна Н. Класифікація форм державно-приватного партнерства: узагальнення зарубіжного та вітчизняного досвіду. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2016. № 3. С. 88–105

Залознова Ю.С., Бутенко Н.В., Петрова І.П. Публічно-приватне партнерство в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку. *Економічний вісник Донбасу*. 2016. № 2. С. 21–28.

Запатрина І. Ускорение публично-частного партнерства в Украине пока не вызывает интереса у власти. *Бизнес*. 2015. 24 квітня. URL: http://www.business.ua/successful_country/Uskorenie-publichnochastnogo-partnerstva-v-Ukraine-poka-ne-vyzyvaet-interesa-u-vlasti-Irina-Zapatrin-234415/

Застосування публічно-приватного партнерства у сфері інноваційного розвитку вугільної промисловості: колективна монографія / НАН України, Ін-т економіки пром-сті. — Київ, 2017. — 196 с.

Захарченко В.И., Побереженец О.В., Ясин Д.М. Комплексная оценка эффективности внедрения инновации. *Економіка та держава*. 2004. № 1. С. 23–31.

Зельднер А.Г. Концептуальные основы становления и функционирования государственно-частного партнерства [научный доклад]. М.: Ин-т экономики РАН, 2010. URL: <http://rudocs.exdat.com/docs/index-234044.html>.

Знаменський Г. Публічно-приватне партнерство: український варіант. *Юридичний вісник України*. 2009. № 39 (26 вересня — 2 жовтня). С. 7.

Ибрагимов Ш. Как мы можем поддержать и развить инновации в государственном управлении? 2019. URL: <https://shamilibraghimov.medium.com/как-мы-можем-поддержать-и-развить-инновации-в-государственном-управлении-526624e21d79>

ИКТ для достижения Целей Организации Объединенных Наций в области устойчивого развития. МСЭ, 2021. URL: [\[to-achieve-the-united-nations-sustainable-development-goals.aspx\]\(#\)](https://www.itu.int/ru/mediacentre/backgrounders/Pages/icts-</p>
</div>
<div data-bbox=)

Инновационная политика будущего: политика ЕС в области инновационного развития должна поддерживать экономический рост. Ernst & Young. Исследования и аналитика. 2011. URL: [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Governments-and-innovation-report-RU/\\$FILE/Governments-and-innovation-report-RU.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Governments-and-innovation-report-RU/$FILE/Governments-and-innovation-report-RU.pdf)

Информационные и коммуникационные технологии в образовании: монография / Под ред. Б. Дендева. М. : ИИТО ЮНЕСКО, 2013. 320 с.

Ілляшенко С.М., Шипуліна Ю.С. Товарна інноваційна політика. Суми : Університетська книга, 2007. 281 с.

Інноваційні проекти в громадах: досвід Чернігівщини. *Укрінформ*. 28.10.2019. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2807012-innovacijni-proekti-v-gromadah-dosvid-chernigivsini.html>

Как запускать цифровые проекты в условиях бюджетных ограничений. Пост-релиз. *Ведомости*. 2020. URL: https://events.vedomosti.ru/events/spb_cifrovaya_transformaciya/pages/spb_postreliz

Капра Ф. Паутина жизни. Новое научное понимание живых систем [пер. с англ.] / под ред. В. Г. Трилиса. К. : «София»; М. : ИД «София», 2003. 336 с.

Кардаш В.Я., Павленко І.А., Шафалюк О.К. Товарна інноваційна політика. Київ : КНЕУ, 2002. 266 с.

Кетова Н.П. Территориальный маркетинг. Журнал «У». Экономика. Управление. Финансы. 2017. <https://port-u.ru/managementpodsystem/terminy14/2221-internet-marketing-territorij>

Комплексний портрет працездатного населення працездатних територій Сумської області: соціальні аспекти: колективна монографія / за заг. ред. Н. Світайло. Суми: ФОП Цьома С.П., 2020. 198 с.

Корсак Ю.К. Філософія про сталий (екобезпечний) розвиток людства: погляди з XX і XXI століть. Практична філософія. 2011. № 4 (42). С. 32–37.

Кочубей Н.В. Синергетические концепты и нелинейные контексты : монография. Сумы: Университетская книга, 2009. 236 с.

Кравченко Т.О. Становлення цінностей сучасної людини в добу інформаційно-мережевого суспільства. Філософія науки: традиції та інновації : науковий журнал. № 2 (10). Суми : Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. С.151–161.

Краснокутська Н. Інноваційний менеджмент. Київ, 2003. 502 с.

Краус Н.М., Краус К. М. Криворучко О.С. «Інноваційний ландшафт» у координатах світ-економіки. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. № 16. URL: <http://www.global-national.in.ua/issue-16-2017>

Кроль М. Развитие местных сообществ как основа улучшения качества жизни людей. Аналитика. Лаборатория социальных инноваций. 2011. URL: <http://www.cloudwatcher.ru/analytics/3/view/13/>

Кудріна О.Ю. Обґрунтування передумов і факторів, що становлять істотний вплив на внутрішній економічний механізм функціонування промисловості в регіоні. Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Науковий журнал. Северодонецьк: вид-во СХУ ім. В. Даля. 2017. № 2 (232). С. 50–53.

Кудріна О.Ю. Парадигми сучасного розвитку промислових регіонів в умовах світової фінансової кризи. Науковий журнал «Економіка і менеджмент культури». Київ: вид-во НАККіМ. 2016. № 1. С. 41–57.

Кудріна О.Ю., Лісковецька Т.П. Підготовка і обґрунтування конкретних практичних заходів для підвищення ефективності діяльності суб'єкта господарювання у конкурентних умовах. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. Електронне наукове фахове видання ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури». Дніпро: вид-во ПНДІЕІ. 2018. Вип. № 4 (15). С. 200–204.

Кудріна О.Ю., Омеляненко В.А., Омеляненко О.М. Стратегічні аспекти вироблення інноваційної політики в кон-

тексті сталого розвитку та безпеки країни. Ефективна економіка. 2020. № 8. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8413> DOI : <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.8.16>

Купер Р. Разработка новых товаров. Маркетинг / под ред. М. Бейкера. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 1200 с.

Ламбен Жан-Жак. Менеджмент, ориентированный на рынок. Санкт-Петербург : Питер, 2005. 800 с.

Латишева О. Сутність сталого розвитку та сучасні екологічні напрями його забезпечення в Україні. Вісник економічної науки України. 2016. № 2(31). С. 106–111. URL : [http://www.venu-journal.org/download/2016/2\(31\)/pdf/23-Latysheva.pdf](http://www.venu-journal.org/download/2016/2(31)/pdf/23-Latysheva.pdf)

Лепьошкіна Т.Я. Маркетинг як важлива складова політики органів місцевого самоврядування у сфері місцевого розвитку. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2012. № 8. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=452>

Лук'яненко Д.Г., Поручник А.М., Антонюк Л.Л. та ін. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: монографія : У 2 т. — Т.І. / за заг. ред. Д.Г. Лук'яненка, А.М. Поручника. К. : КНЕУ. 2006. 816 с.

Ляшенко В. І., Прокопенко Р. В., Дзюба С. В. Сценарії ринкової орієнтації зовнішньоекономічної діяльності Придніпровського економічного району в сучасних умовах. Донецьк : Економічний вісник Донбасу. 2017. С.75–89.

Мазоль О. Опыт зарубежных стран в сфере развития депрессивных регионов. BEROС Policy Paper Series. 2018. PP no. 61.

Мамченко О.П., Долженко И.А. Экономическая сущность и роль государственно-частного партнёрства в реализации региональной экономической политики. Известия Алтайского Государственного Университета. 2010. № 2–2 (66). С. 245–249. URL: <http://izvestia.asu.ru/2010/2-2/econ/TheNewsOfASU-2010-2-2-econ-01.pdf>

Мариносян Т.Э. Образование и прогнозирование в образовании в эпоху пост-пост. Философские науки. 2016. № 11. С. 69–81.

Мариносян Т.Э. Субъект-объект образовательного процесса в реалиях современности, или IP Aliases → ∞. Философские науки. 2018. № 6. С. 7–30.

Маркетинговий менеджмент / Ф. Котлер, К.Л. Келлер, А.Ф. Павленко та ін. Київ : Хімджест, 2008. 720 с.

Мартюшева Л.С., Калишенко В.О. Інноваційний потенціал підприємства як об'єкт економічного дослідження. Фінанси України. 2002. № 10. С. 61–66.

Мельник Л.Г., Ильяшенко С.Н., Ильяшенко Н.С. Vivat Alma Mater или Хроника Палаточной революции в Сумах-2004. Сумы : Университетская книга, 2006. 399 с.

Меньщикова В.И. Инновационный ландшафт устойчивого развития экономики региона. Вестник ТвГУ. Серия: Экономика и управление. 2013. № 21. С. 96–107.

Мильнер Б.З. Итоги и уроки (о книге Дж. Стиглица «Глобализация: тревожные тенденции»). Вопросы экономики. 2003. № 9. С. 147–154.

Михайлов И.Ф. Человек, сознание, сети. М. : ИФРАН, 2015. 196 с.

Мігай Н.Б. Державно-приватне партнерство у сфері інноваційної діяльності: закордонний досвід та вітчизняні реалії. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. 2020. Т. 31(70), № 1. С. 52–59.

Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Інформація щодо укладених договорів публічно-приватного партнерства. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=24249595-c6bb-4098-86db-7a97c3465cf3&title=InformatsiiaSchodoUkladenikhDogovoriv>

Міністерство інфраструктури України. У Міністерстві інфраструктури оголошено офіційний запуск проектів концесії у портах Ольвія та Херсон. URL: <https://mtu.gov.ua/news/29605.html>

Міністерство охорони здоров'я України. Методичні рекомендації для державних та комунальних закладів охорони здоров'я, для працівників органів управління у сфері

охорони здоров'я, для впровадження проектів державно-приватного партнерства у сфері охорони здоров'я. URL: <http://moz.gov.ua/uploads/1/7840-1234567890.pdf>

Модернизированные питательные двухкорпусные насосы типа ПЭ. URL: <https://nempump.com/wp-content/uploads/2016/06/Modernizatsiya-2-korp-PE.pdf>

Моди В., Фигероа Э. Цель в области устойчивого развития в сфере энергетических, информационных и коммуникационных технологий. ООН. URL: <https://www.un.org/ru/chronicle/article/22100>

Найденов Н.Д. Анализ категории собственности. Экономические науки. 2008. № 12. С. 105

Николюк О. М. Конкурентні переваги реалізації сільськогосподарської продукції: дис. док. економ. наук: 08.01.04, Житомир: 2017. С. 125–134.

Новиков В.Г., Жубаркин С.В. Особенности социально-экономического развития. Агрокомплекс как фактор его интенсификации. Социальная политика и социальное партнерство. Днепропетровськ, 2013. № 12. С. 46–56.

Новикова И. Государственно-частное партнерство: мода или тренд? Экономика Беларуси. 2013. №1. С. 48–53. URL: [http://gate.belta.by/econom.nsf/all/E30DCD49071BB4E243257B3A00425DD1/\\$File/ru_01-13-04.pdf](http://gate.belta.by/econom.nsf/all/E30DCD49071BB4E243257B3A00425DD1/$File/ru_01-13-04.pdf)

Огаренко Ю. Доповідь: Проблеми вугільної промисловості України та викиди парникових газів від видобутку й споживання вугілля. Екологічний центр України, Київ. 2010.

Окупований Донбас: економіка, демографія, групи впливу. Стратегії для України. URL: <http://www.dsnews.ua/static/longread/donbas/page1808339.html>.

Омельяненко В., Красна О. Фінансове забезпечення інноваційного процесу у сфері національної безпеки. Вісник Академії праці, соціальних відносин та туризму. 2018. № 3. С. 51–65.

Омельяненко В.А. Аналіз інституційно-еволюційного аспекту розвитку високотехнологічних сфер на прикладі приладо-

будування. Вісник економічної науки України. 2019. № 2 (37). С. 93–100.

Омельяненко В.А. Вплив конкурентного середовища на інноваційно-технологічний розвиток: висновки для державної політики. Економічний дискурс. 2017. Вип. 1. С. 108–115.

Омельяненко В.А. Інноваційний компонент сталого розвитку: безпековий аспект. Інтернаука. Сер.: «Економічні науки». 2020. № 10. <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2020-10-6411>

Омельяненко В.А. Концептуальні основи науково-методичного підходу до геополітичного аналізу міжнародного інноваційно-технологічного співробітництва. Проблеми економіки. 2020. № 1 (43). С. 36–42.

Омельяненко В.А. Механізми залучення громади до інноваційних процесів у малих містах. Місцевий розвиток за участі громади. Том 2. / [за заг. ред. Ю. М. Петрушенка]. Суми: Університетська книга, 2014. 368 с.

Омельяненко В.А. Практичні аспекти використання методології інституційно-інноваційного проектування в контексті узгодженості інноваційної політики для сталого розвитку. Проблеми економіки. 2020. № 4. С. 67–74.

Омельяненко В.А., Вернидуб Н.О. Теоретичні основи та аналіз світового досвіду міжнародного розвитку високотехнологічних кластерів. Междисциплинарные исследования в науке и образовании. 2013. № 2.

Омельяненко В.А. Стратегічні аспекти забезпечення синергії інноваційних пріоритетів. Стратегія економічного розвитку України: зб. наук. пр. Київ: КНЕУ, 2017. № 40. С. 58–67.

Осійчук М. С. Глокалізація як чинник модернізації державного управління. Державне управління: теорія та практика : електронне фахове видання. 2010. № 2. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10omsmdu.pdf>

Павлюк К.В., Павлюк С.М. Сутність і роль публічно-приватного партнерства в соціально-економічному розвитку держави. Наукові праці Кіровоградського національного

технічного університету. Економічні науки. 2010. Вип. 17. URL: http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_17_ekon/stat_17/02.pdf

Панов М. Е. Размышления о социализме. Политэкономические заметки. Сумы : 2019. 148 с.

Пастернак О.І. Економічний розвиток регіону: маркетингове забезпечення: монографія; НАН України. Ін-т регіональних досліджень. Львів, 2009. 200 с.

Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року. UNDP Україна. <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/sustainable-development-report/the-2030-agenda-for-sustainable-development.html>.

Перспективы стратегического развития старопромышленных регионов России и Украины. URL: <http://stasmarketing.ru/project/перспективы-стратегического-развития-старопромышленных-регионов-россии-и-украины>

Петренко В.П., Данилюк М.О., Попадюк А.В., Манів З.О. Лібералізація економіки і проблеми управління регіоном. Івано-Франківськ, 1998. 173 с.

Петрова І.П. Модернізація економіки старопромислових регіонів на засадах smart-спеціалізації (за матеріалами наукового повідомлення на засіданні Президії НАН України 11 березня 2020 р.). Вісник Національної академії наук України. 2020. № 6. С. 30–37.

Петрова І.П. Режим міжнародно-публічно-приватного партнерства для прискорення неоіндустріальної модернізації економіки старопромислових регіонів. Сучасні технології менеджменту, інформаційне, фінансове та облікове забезпечення розвитку економіки в умовах євроінтеграції: збірник тез доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, м. Черкаси, 16–17 квітня 2020 року. Черкаси: Східноєвропейський університет економіки і менеджменту, 2020. С. 109–111.

Петрова І.П., Трушкіна Н.В. Проблеми та перспективи фінансово-кредитного забезпечення публічно-приватного партнерства в Україні. Grundprinzipien zur Reform des

Wirtschaftssysteme unter den Bedingungen der europäischen Integration. Hrsg. Von Doctor der Wirtschaftswissenschaften, Professor Yu.V. Pasichnyk [Autorenkollektiv: Yu.V. Pasichnyk, L.O. Shpak, A.O. Khodzhaian u.a.]. kollektive Monographie. Verlag SWG imex GmbH, Nürnberg, Deutschland, 2017. pp. 145–154.

Петрова І.П. Міжнародно-публічно-приватне партнерство для досягнення цілей сталого розвитку в старопромислових регіонах України. Економічний вісник Донбасу. 2021. № 2 (64). С. 83–93. DOI : [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2021-2\(64\)-83-93](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2021-2(64)-83-93)

Петровська Т. Світовий досвід реформування вугільної галузі. Формування ринкової економіки в Україні. 2009. Вип. 19. С. 408–412.

Пономаренко В.С., Ястремская Е.Н., Луцковский В.М. Механизм управления предприятием: стратегический аспект. Харьков : ХГЭУ, 2002. 252 с.

Портер М. Международная конкуренция. М. : Междунар. отношения, 1993. 896 с.

Последствия использования цифровых технологий. ООН. URL: <https://www.un.org/ru/un75/impact-digital-technologies>

Про внесення змін до Закону України «Про засади державної регіональної політики» Проект Закону України від 29.12.2020.

Про державно-приватне партнерство: Закон України від 01.07.2010 № 2404-VI URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>

Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України № 722/2019 від 30 вересня 2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> Проект #НеПалиКомпостуй! URL: <https://cid.center/dont-burn/>

Разработка Глобальной программы устойчивого развития сельского хозяйства на засушливых землях. ФАО. 2020. URL: <http://www.fao.org/3/nd412ru/nd412ru.pdf>

Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. 5-е изд., перераб. и доп. М.: ИНФРА-М, 2006. 520 с.

Ракитов А.И. (1). Постинформационное общество. Философские науки. 2016. № 12. С. 7–19.

Ракитов А.И. (2). Человек в оцифрованном мире. Философские науки. 2016. № 6. С. 32–46.

Резниченко Н.В. Модели государственно-частного партнерства. Вестник Санкт-Петербургского университета. Сер.: Менеджмент. 2010. Вып. 4. С. 58–83. URL: <http://www.vestnikmanagement.spbu.ru/archive/pdf/486.pdf>.

Саликов Ю.А., Кузьменко Н.И. Инновационный ландшафт – приоритетное условие промышленно-территориального развития. Вестник Воронежского государственного университета инженерных технологий. 2015. № 1. С. 204–209. DOI: 10.20914/2310-1202-2015-1-204-209.

Семенюк Н.В. Модель стійкого розвитку як основа сучасної філософії екобезпечного поступу людства. Нова парадигма. 2008. Вип. 81. С. 13–22.

Сенчагов В. Мировой финансовый кризис и пути преодоления его последствий. Проблемы теории и практики управления. 2008. № 12. С. 3–10.

Симоненко В.К. Регионы Украины: проблемы развития : навчальний посібник. Харків, 2009. С. 354.

Синяк Н.Г., Валетко В.В. Перспективы развития государственно-частного партнерства в Беларуси. Земля Беларуси. 2008. № 3. С. 35–42. URL: http://www.belzeminfo.by/arhiv/2008_03/RazvitieGCHP_p35_zb_3-2008.pdf

Сімсон О. Державно-приватне партнерство в інноваційній сфері. Вісник Академії правових наук України. 2011. № 4. С. 222–230.

Сімсон О.Е. Правова природа відносин публічно-приватного партнерства. Вісник Академії правових наук України. 2012. № 1 (68). С. 233–241.

Снігова О. Старопромислові регіони України: як позбутися стокгольмського синдрому. Джеркало тижня. Випуск № 19. 27 травня – 3 червня 2016 р. URL: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/staropromislovi-regioni-ukrayini-yak-pozbutisya-stokgolmskogo-sindromu-.html>

Снігова О.Ю. Підходи до ідентифікації старопромислових регіонів в зарубіжній науковій літературі. Львів, 2015. 275 с.

Снігова О. Постіндустріальна економіка старопромислових регіонів: чому нас вчить європейський досвід? *Journal of Regional Science and Sustainable Development Economics*. 2018. Vol. 1. No. 1. P. 165–183. URL : <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/27359>

Современные инновационные структуры и коммерциализация науки / под ред. А.А. Мазура. Харьков : Полиарт, 2000. 254 с.

Соколов В.И. Канада: на путях построения инновационного. США. Канада: экономика-политика-культура: Научный и общественно-политический журнал. 2005. № 6. С. 23–36.

Сталий розвиток промислового регіону: соціальні аспекти : монографія / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк та ін. ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Донецьк, 2012. 534 с. URL : https://iie.org.ua/wp-content/uploads/monografiyi/2012/2012_mono_Novikova_Amosha_Antonyuk.pdf

Стародубровская И. Стратегии развития старопромышленных городов: международный опыт. Харків, 2011. 556 с.

Статистичний збірник «Промисловість України» від 2011-2015. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ5_u.htm

Стращенко А.О., Кириченко О.В. Необхідність запровадження механізмів державного приватного партнерства при наданні освітніх послуг на місцевому рівні. Сучасні питання економіки і права. 2020. Вип. 1. С. 160–165.

Сэпик Д. Конкурентоспособность регионов: некоторые аспекты. Днепропетровск, 2013. 92 с.

Тараненко І.В., Охінько О.В. Державно-приватне партнерство в інноваційній сфері: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні. Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. 2011. № 1 (44). С. 376–386.

Тараш Л.І., Петрова І.П. Державно-приватне партнерство – управлінська технологія модернізації економіки. Економічний вісник Донбасу. 2015. № 2 (40). С. 128–134.

Тараш Л.І., Петрова І.П. Світові та європейські тенденції розвитку державно-приватного партнерства у визначенні пріоритетних сфер застосування. Вісник економічної науки України. 2015. № 1 (28). С. 133–141.

Тараш Л.І., Петрова І.П. Узагальнення практики використання форм державно-приватного партнерства. Вісник економічної науки України. 2015. № 2 (29). С. 97–103.

Телетов А.С. Мова, язык, language. Або ще раз про мову. Рабочая газета. 15.01.2021.

Телетов А.С. Что будет с землёй – общенародным достоянием? Рабочая газета. 17.06.2021.

Телетов О.С. Маркетингове забезпечення кластеризації економіки на регіональному рівні. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2011. №1. С. 176–184.

Телетов О.С., Григоренко В.Ю. Бренд-менеджмент у маркетингу підприємств малого бізнесу. Реінжиніринг бізнес-процесів маркетингової сфери промислових підприємств : кол. монографія / за заг. ред. докт. екон. наук, проф. Л. М. Таранюка. Суми: СНАУ, 2018. С. 184–192.

Телетов О.С., Летуновська Н.Є., Провозін М.В. Соціальна інфраструктура сучасних підприємств і територій : монографія / за заг. ред. докт. екон. наук, проф. О.С. Телетова. Суми : Триторія, 2019. 240 с.

Телетов О.С., Сірик Ю.А. Створення технологічного парку як фактор інноваційного розвитку. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2013, №4. С. 143–154.

Телетов О.С., Чикалова А.С. Маркетингово-інноваційні перспективи розвитку сільського зеленого туризму в регіонах України. Механізм регулювання економіки. 2016. № 2. С.106–117.

Ткачук А., Дацишин М. Внутрішні та зовнішні ресурси для розвитку громади або чому брак грошей не є первинною проблемою громади? (навчальний модуль). К. : ІКЦ «Ле-

гальний статус», 2016. 152 с. URL : <https://www.hromady.org/wp-content/uploads/2018/04/Vnutrishni-i-zovnishni-resyrsul.pdf>

Тульчинский Г.Л. Цифровизованный гуманизм. Философские науки. 2018. № 11. С. 28–43.

Тур А.Н. Особенности формирования государственно-частного партнерства в Республике Беларусь. Проблемы управления. 2011. № 2 (39). С. 31–36. URL: http://www.pas.by/dfiles/001877_361072_Tur39.pdf
У Мінрегіоні обговорили проект Концепції та план реалізації державної регіональної політики. Міністерство розвитку громад та територій України. 14.02.2020. URL: <https://www.minregion.gov.ua/press/news/u-minregioni-obgovorili-proekt-kontseptsiyi-ta-plan-realizatsiyi-derzhavnoyi-regionalnoyi-politiki/>

Федулова С.О. Проблемні питання економіки, тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ 2015). С. 9–17.

Філіпенко А.С. Цивілізаційні виміри економічного розвитку. К.: Знання України, 2002. 190 с.

Філософські абрисы сучасної освіти : монографія / за заг. ред. І. М. Предборської. Суми : Університетська книга, 2015. 226 с.

Харазішвілі Ю. М., Ляшенко В. І. Врахування інноваційних факторів економічного зростання у виробничій функції Кобба-Дугласа (на прикладі старопромислових регіонів України). Економіка промисловості. 2021. № 1(93). С. 5–19. DOI : <http://doi.org/10.15407/econindustry2021.01.005>

Часнікова О. В. Компетентнісний підхід в освіті як основа її реформування. Народна освіта. 2014. № 3 (24). URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2607

Чорна М.В., Глухова С.В. Оцінка ефективності інноваційної діяльності підприємств. Харків : ХДУХТ, 2012. 210 с.

Чухрай Н., Патора Р. Товарна інноваційна політика: управління інноваціями на підприємстві. Київ : КОНДОР, 2006. 398 с.

Шелюбская Н.В. Инновационная стратегия ЕС: развитие после кризиса. URL: http://innclub.info/wp-content/.../02/шелюбская_2368_стр_конк_кач_001.doc

Шилепницький П.І., Петрова І.П. Можливості публічно-приватного партнерства для інноваційного розвитку промисловості. Інфраструктура ринку. 2020. Випуск 47. URL: <http://www.market-infr.od.ua/uk/47-2020>

Шилепницький П.І., Петрова І.П. Особливості використання державно-приватного партнерства в освіті: закордонний досвід. Ефективна економіка. 2019. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2019_12_14

Щербань В.М., Козубенко Л.Д. Товарна інноваційна політика. Київ : Кондор, 2006. 400 с.

Яшева Г.А. Теоретико-методологические основы и механизмы государственно-частного партнерства в инновационном развитии экономики Беларуси. Белорусский экономический журнал. 2011. № 3. С. 4–19. URL: http://bem.bseu.by/rus/archive/3.11/3_2011_jasheva.pdf

Наукове видання

**СТАЛИЙ РОЗВИТОК
СТАРОПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВ
УКРАЇНИ: ІННОВАЦІЙНИЙ ВИМІР**

Колективна монографія

Відповідальний за випуск Омеляненко В.А.

Комп'ютерна верстка та макетування Омеляненко В.А., Ткачов О.О.

Обкладинка: *REVITALIZATION: Old industrial area of Paris is being
greened, reconnected and revitalized for mixed-use.*

URL: <https://revitalization.org/article/in-paris-an-old-industrial-area-is-being-redesigned-reconnected-and-revitalized-for-mixed-use/>

Друк: ФОП Ткачов О.О.

Підписано до друку 29.11.2021 р.

Формат 60x84/16. Папір офсетний.

Умовн.-друк. арк. 17,32. Обл.-вид. арк. 11,47.

Тираж 300 прим.

Видавець:

ТОВ «Триторія»

майдан Незалежності, б. 3, оф. 420,

м. Суми, 40030, Україна

<https://trytoria.business.site>

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

*до Державного реєстру видавців, виготівників і книгорозповсюджувачів
видавничої продукції: Серія ДК № 5222 від 28.09.2016 р.*

